

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SERHAN ALKAN

**ŞEYH MUSTAFA ZEKAYİNİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ,
DIVANI (İNCELEME– TENKİDLİ METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Y.DOÇ.DR. AHMET KIRKILIÇ

ERZURUM–1993

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ŞEYH MUSTAFA ZEKÂYÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ,
DIVANI (İNCELEME-TENKİDLİ METİN)**

Bu çalışma, 18. yüzyılda yaşamış olan divan şairimiz Şeyh Mustafa Zekâyî bin İbrahim Üsküdarî ve O'nun tesbit edilebilen tek eseri olan "Divan"ı üzerinedir.

Çalışmanın ilk bölümünde; şairin hayatı, yetişme tarzı, çevresi, Divan'ından hareketle edebî şahsiyeti, dil özellikleri, Divan'ında kullandığı deyimler ve vezinler hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise Zekâyî Efendi Divan'ının; insan, cemiyet, din-tasavvuf, tabiat, edebî sanatlar olmak üzere beş kısımdan ibaret olan incelemesi yer almıştır.

Ülkemizde bulunan çeşitli kütüphanelerde yapılan araştırmalar sonucu, Şeyh Mustafa Zekâyî Divan'ının 10 yazma nüshası tesbit edilmiştir.

Nüshalara ilişkin bilgiler; hangi kütüphanelerde bulunduğu, içinde yer alan manzumelerin türlere göre tasnifi şeklindeki hususlar yapılan araştırmanın üçüncü bölümünde dikkatlere sunulmuştur.

Bu nüshalardan beş tanesi; manzume sayılarının çokluğu, tarihlerinin eskiliği gibi nedenlerle müellif hatlı nüshaya yakın olma ihtimalleri göz önünde bulundurularak, dördüncü bölümde yer alan tenkidli metnin oluşturulmasında esas alınmıştır.

Bazı kaynaklarda Şeyh Nasûhî'nin Risâletü'n-Velediyye isimli eserini şerh ettiğine dair verilen malumata rağmen yapılan kütüphane çalışmalarında bu eseri ele geçmeyen Şeyh Mustafa Zekâyî'nin görülen tek eseri olan Divan'ının ve Divan'ından hareketle kendinin edebiyat tarihindeki yeri hakkında yapılan tesbitler "Sonuç" bölümünde genel çizgileri ile ifade edilmeye çalışılmıştır.

II

ABSTRACT

Ph. D. Thesis

THE LIFE OF ŞEYH MUSTAFA ZEKÂYÎ, HIS LITERARY PERSONALITY, HIS DIVAN, AND A CRITICAL TRANSLATION OF IT

This work is about the only one Divan of Zekâyî who was a poet of 18th. century.

The life of the poet, his education, his environment, his literary character, the characteristics of his expression, the idioms, the meters that he used, is the base of the first section.

In the second the study of Zekâyî Efendi's Divan contains five parts, human, the society, religion and Islamic mysticism, the nature and the literary art.

The information about the characteristics of copies creates the third chapter.

10 manuscripts have been had after a study in many different libraries in our country. Five of them are the base of the criticism of the text in the fourth section because of the amount the poems and oldness of the dates and reasons like these.

The studies about Zekâyî Efendi and his work take part in the last section with its details.

Zekâyî Efendi who we don't know his birth date certainly, was a poet of Divan literature in 18th century. We have just one work of him; his Divan.

First he was educated by Seyh Hasan and Nasûhîzâde Fazlulah, and then he was appointed as a Seyh to "Ümmi Sinan Tekkesi". He was there to the end of his life. Zekâyî Efendi had a sensitive character. He wasn't interested in society. He was a real müslim with faithfulness to God, respect to Hz. Muhammed, was to become a haughty man and not to be worthy to them. In this reason he wasn't interested in society much, because of his contradiction himself. Essentially he believed that he was alone in the society.

All these expression are from his Divan that we have. Divan of Zekâyî Efendi is about "vahdet-i vücud nazariyesi". Zekâyî Efendi had strong descriptions and he drew his imaginations in the lines of his poetry.

He couldn't forget his anxiety about Hz. Ali and Hz. Hüseyin and also 72 people died in the battle for Islam in Kerbelâ. The signs of this happening are in his Divan from the beginning to the end of it.

III

Life never answered his wishes. Also, the death of his son Ibrahim proved this once again.

His Divan has lyrical character in the around of "human and God" theme. He ended his Divan in the tradition of Divan literature.

It's impossible to get more knowledge about him in sources. The knowledge in the sources that we have is nearly the same with the others.

First we thought that we would meet a second class character during the investigation about this 18th century's humble man. But his style of writing, sincere expression, simple language ended our thought.

To use the same expressions repeatly is the defect of him. It means that his imagination word is not enough for a poet of Divan literature.

In his Divan the signs of a new literature (Tanzimat and the rest) were seen.

He was a fairly good poet with his right and wrong sides.

According to the sources Zekāyī Efendi who lived with Nedim, Seyh Galib, Koca Ragib Pasa, Sünbülzâde Vehbi, Fitnat Hanım in the same century wasn't influenced by them. Also it's said that he didn't influence anyone.

A tahmis that we noticed from one of the Divans that we investigated, changed that thought. A poet named Hamdi, wrote this tahmis for a ghazel of Zekāyī Efendi and the tahmis is a positive point for him, so there were poets that Zekāyī influenced and also it means he had readers in his time.

Also we noticed in the sources that he examined Risaletü'l-Velediyye of Seyh Nasühizâde Fazlullah. But we couldn't find a book about it belongs to Zekāyī in any library.

Seyh Mustafa Zekāyī bin Ibrahim Uskidarî died in Istanbul in 1812. It's said that his grave is in Üsküdar.

ÖNSÖZ

Bugün, adı herkesçe bilinen bir şair olmayan Şeyh Mustafa Zekâyî, 18.yüzyılın edebiyat şartları içerisinde yetişir. 18.yüzyıla kadar Divan Edebiyatında söylenenler söylenmiş, yazılanlar yazılmıştır. Bu edebiyatta adı anılan bir şair olabilmek edebiyata “farklı bir çehre” kazandırmakla özdeştir. Gerçi bu her yüzyılda, her dönemde böyledir.

Zekâyî Efendi, ne Nedim gibi edebiyata neşe getirmiş, ne de Şeyh Galib gibi yeni söyleyişlerle tüm zamanları büyüleyebilmiştir. Hatta Zekâyî Divanı'nı okuduğumuzda bazan söyleyişlerinde tekrara düştüğünü, fakat sade dilinden, ruh zenginliğinden, inançlarından taviz vermediğini, tevazü içerisinde bir çizgi izlediğini görürüz.

Devrin büyüklerine kasideler yazmayan Zekâyî'nin sarayla da pek yakınlığı yoktur. Belki de “kendi halince” bir şair olmasının cüz'i de olsa bir sebebi de budur.

18.yüzyılda Nedim'le başlayan sadeleşme, mahallileşme; Şeyh Galib'le başlayan Sebk-i Hindî bir sonraki yüzyıla edebiyatı hazırlar. Artık Tanzimat ve akabinde Servet-i Fünûn ve sonraki edebiyatlar doğacaktır.

Biz bu dönem içerisinde yaşayan, duyan, düşünen bir şair olan Zekâyî Efendi'yi çalışmamız için araştırma konusu yaptık.

Gördük ki, Zekâyî; zaman zaman tekrarlara düşüşü ile cemiyet içerisinde herhangi bir insan olması yanında, samimi bir dindarlığı lirimizle içiçe işleyebilen, zaman zaman da kuvvetli söyleyişleriyle divan geleneği çerçevesinde düşünülebilecek iyi bir şairdir.

Ve en önemlisi, adı herkesçe bilinmese de, O, 18.yüzyılda divan geleneğini devam ettirmek yanında , edebiyatı Tanzimat ve sonrasındaki edebiyatlara hazırlayan anlayışın izlerini taşımak gibi bir vazife daha üstlenir: ...

Zekâyî'nin dili sadedir, eserinde toplum vardır, halk kültürü vardır, eseri “insan” merkezlidir ve O bunları samimi söyleyişlerle süsler. Bütün bunlar, 18.yüzyıl içerisinde yer alan bir şairin, meselâ Zekâyî Efendi'nin farkında olmadan “yeni bir edebiyata kucak olmak” gibi bir seyrin içerisinde görevli olmasının, şairlik önsezisi ile hareket etmesinin gereklerinden olur.

Çalışmamız; şairimizin hayatı, yetişme tarzı, dili, edebî şahsiyeti ve Divan Edebiyatı'ndaki yeri hakkında yaptığımız açıklamalardan sonra:

1. İnsan
2. Cemiyet
3. Din-Tasavvuf
4. Tabiat
5. Edebî Sanatlar

tarzında bir bakışla Zekâyi Divan'ı üzerinde teşekkül eden incelemeye devam etti. Bu esnada alfabetik ve manzume numaraları itibariyle de küçükten büyüğe bir sıra izlemeye gayret gösterdik.

Zekâyi Efendi Divan'ına ait metni kurarken beş yazma nüshayı karşılaştırdık, tenkidli metnimizi buna göre oluşturduk.

Ve "18.yüzyıl Türk Edebiyatında Zekâyi'nin Yeri"ni ele aldığımız "Sonuç" adlı bir bölümle araştırmamızı bitirdik.

Çalışmamız esnasında, her yeni başlayan nazım şekline yeniden numara verdik. Na't ve mersiye gibi kaside dışındaki nazım şekilleri için incelememiz içerisinde adres gösterirken, sırasıyla nazım şeklinin adı veya baş harfi, manzume numarası ve beyit numarasını verme yolunu tercih ettik.

Vezinleri manzume numaralarından sonra verdik ve esas aldığımız M1 (Millî Kütüphane, Yz.fb. 215/2) nüshasının varak numaralarını varak değiştikçe beyit başlarında gösterdik. Ayrıca her manzumenin, metni kurduğumuz beş divandaki yerlerini de dipnotlarla belirttik.

Divan'da mevcut olan tek münâcâtı, gazeller içerisinde inceledik, çünkü, gördüğümüz 10 adet Zekâyi Efendi Divan'ı yazmasında bu münâcât gazeller arasında yer almakta idi. Divanda bulunan 7 adet nazmı, Divan'da nazm bölümü ile ama müstensihlerin uygun gördüğü kıt'a başlığı altında verdik. Sadece S1 (Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Baba: 73/2) nüshasında bulunan bir manzumeyi de -bu manzumenin şairimize ait olduğuna fazla ihtimal vermesek de- kıt'a bölümünde inceledik.

Yine sadece M3 (Millet Kütüphanesi, manz.139) nüshasında bulunan Kâfi'nin Zekâyi Efendi için yazdığı manzum tarihle, Hamdî isimli bir şairin Zekâyi'nin bir gazelini tahmisine de incelememizde yer verdik.

Müellif nüshasını bulamadığımız Şeyh Zekâyi Efendi Divan'ını tesbit ettiğimiz nüshalarla kurmaya gayret ederken, bunlarda gördüğümüz genel düzenin dışına çıkmamaya özen gösterdik.

Çalışmamızda pek çok hata ve eksikliklerin bulunabileceği kaygısı ile, bunların düzeltilmesinde yardım edecek olanlara şimdiden minnet ve teşekkür borçlu olduğumuzu belirtirken; çalışmalarımız esnasında yardımlarını esirgemeyen Atatürk

Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Şerif Aktaş'a, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Başkanı Y.Doç.Dr.Numan Külekçi'ye, engin bilgi ve fikirlerinden yararlandığım hocam Prof.Dr.Orhan Okay'a, ilgisini esirgemeyen Fen-Edebiyat Fakültesi elemanlarından Y. Doç. Dr. Turgut Karabey ve Habîb İdrîsî'ye, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü elemanlarından Y.Doç. Dr. Rıdvan Canım ve Arş.Gör. Muhsine Börekçi'ye, "manevî desteklerinden yararlandığım pek çok kişiye" ve bu çalışmanın tamamlanmasında; her türlü yardım, bilgi ve vakitlerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Y.Doç.Dr.Ahmet Kırkkılıç'a teşekkürü borç biliyorum.

SERHAN ALKAN

14 Mayıs 1993

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XVIII

GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKAYİ EFENDİ HAKKINDA.....	2
1.1. ŞEYH MUSTAFA ZEKAYİ BIN İBRAHİM ÜSKÜDARİ	
HAYATI, YETİŞME TARZI , ÇEVRESİ.....	3
1.2. EDEBİ ŞAHSIYETİ	8
1.3. DİL ÖZELLİKLERİ.....	15
1.4. ZEKAYİ EFENDİ DİVAN'INDA TESBİT EDİLEN DEYİMLER.....	17
1.5 ZEKAYİ EFENDİ DİVAN'INDA GENEL OLARAK VEZİN.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKAYİ EFENDİ DİVAN'ININ İNCELENMESİ.....	33
2.1. İNSAN.....	34
2.1.1. İNSAN-I KAMİL, İRFAN, EHL-I İRFAN.....	36
2.1.2. SEVGİLİ.....	37
2.1.3. SEVGİLİ VE AŞİGA AIT BAZI ÖZELLİKLER.....	39
2.1.3.1. Adl-Dād.....	39
2.1.3.2. Baş.....	39
2.1.3.3. Bî.....	39
2.1.3.4. Cetîn.....	39
2.1.3.5. Dest.....	39
2.1.3.6. Ebrû.....	40
2.1.3.7. Gamze.....	41

VIII

2 1.3.8. Gerden.....	42
2 1.3.9. Gîsû – Kâkûl– Zülf– Perçem.....	43
2 1.3.10. Çeşm.....	46
2 1.3.11. Hal, Hindî, Hatt.....	48
2 1.3.12. İzar (Ruhsâr, Ruh).....	49
2 1.3.13. Kâmet (Kadd).....	50
2 1.3.14. Kîiy (Karye).....	51
2 1.3.15. Leb (Dehen– Fem– La').....	52
2 1.3.16. Lutf.....	53
2 1.3.17. Miyân.....	55
2 1.3.18. Müjgân.....	56
2 1.3.19. Nigâh.....	56
2 1.3.20. Pay– Sevgîlinin Ayak Toprağı.....	57
2 1.3.21. Sim–Ber (Beden).....	58
2 1.3.22. Yüz.....	58
2 1.3.23. Zebân.....	60
2 1.4. AŞIK.....	61
2 1.5. GÖNÜL.....	64
2 1.6. AŞIGIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	66
2 1.6.1. Bâl.....	66
2 1.6.2. Cîğer, Kalp.....	66
2 1.6.3. Rîş.....	67
2 1.6.4. Bîzû.....	67
2 1.6.5. Göz Yaşı.....	67
2 1.7. AŞIGA AIT MADDÎ VE MANEVÎ HALLERDEN BAZILARI.....	68
2 1.7.1. Hasta.....	68
2 1.7.2. Ah–Feryad.....	69
2 1.7.3. Ölüm.....	71
2 1.7.4. Bende (Esir).....	72
2 1.7.5. Fîrâk.....	72
2 1.8. KABİR.....	74
2 1.9. GURBET.....	74
2 1.10. MUTLULUĞA VESİLE OLACAK HALLER.....	77
2 1.10.1. Vuslat.....	77
2 1.11. EMANET.....	80

2.1.12. CAHİL, AGYAR, RAKİB	80
2.2. CEMİYET	82
2.2.1. ŞAHİSLAR	83
2.2.1.1. İslâm Büyüklükleri	83
2.2.1.1.1. Peygamberler	83
2.2.1.1.2. Al-i Abâ	83
2.2.1.1.3. Çâr-yâr-ı Güzîn	83
2.2.1.1.4. On iki İmam	84
2.2.1.2. Mutasavvıflar	84
2.2.1.2.1. İbni Edhem	84
2.2.1.2.2. Mansur	84
2.2.1.2.3. Veys-el-Karânî	84
2.2.1.3. Zekîyî Efendî'nin Yetişmesinde Etkisi Olan Şahsiyetler ve Oğlu	85
2.2.1.3.1. Derviş Muhammed	85
2.2.1.3.2. Nasûhî-zâde Fazlû'l-lah	85
2.2.1.3.3. Şeyh Hasan	85
2.2.1.3.4. Şeyh İbrahim	86
2.2.1.3.5. Şeyh Şa'ban Veli	86
2.2.1.4. Hikâye Kahramanları	86
2.2.1.4.1. Leylâ vü Mecnûn	86
2.2.1.4.2. Ferhad	88
2.2.1.5. Hattatlar-Nakkaşlar	88
2.2.1.5.1. Mânî ve Bihzâd	88
2.2.1.6. Tanhî ve Efsanevî Şahsiyetler	89
2.2.1.6.1. Bokrat (Hippocrate)	89
2.2.1.6.2. Cemşîd	89
2.2.1.6.3. Huşenk	89
2.2.1.6.4. Iskender	89
2.2.1.6.5. Nerîmân	89
2.2.1.6.6. Rüstem, Sam, Zal	90
2.2.1.6.7. Sokrat (Sokrates)	90
2.2.1.6.8. Şis (Şit), Şis (Seth)	91
2.2.1.7. Düşmanlar	91
2.2.1.7.1. Ubeydullah Bin Ziyad	91
2.2.1.7.2. Şimr	91
2.2.1.7.3. Yezid	92
2.2.2. HARFLER, SAYILAR	92
2.2.2.1. Elif	92
2.2.2.2. Dal	92

2.2.2.3 Lam.....	92
2.2.2.4 Ya.....	93
2.2.2.5 Üçler.....	93
2.2.3 YER İSİMLERİ.....	93
2.2.3.1 Çin.....	93
2.2.3.2 Hayber.....	93
2.2.3.3 Hıfâ.....	94
2.2.3.4 Hind–Hindî.....	94
2.2.3.5 İsfahan.....	94
2.2.3.6 İstanbul.....	95
2.2.3.7 Kerbelâ.....	95
2.2.3.8 Keşmir.....	95
2.2.3.9 Kûfe.....	95
2.2.3.10 Necef.....	95
2.2.3.11 Revân.....	96
2.2.3.12 Tih.....	96
2.2.3.13 Üsküdar.....	96
2.2.3.14 Yemen.....	96
2.2.3.15 Yesrib ve Batha.....	96
2.2.4 NEHIRLER, DENİZLER, DAĞLAR.....	96
2.2.4.1 Aden.....	96
2.2.4.2 Ceyhun.....	97
2.2.4.3 Fırat.....	97
2.2.4.4 Kulzum.....	97
2.2.4.5 Nil.....	98
2.2.4.6 Kaf.....	98
2.2.4.7 Tur (Tur –ı Sînâ).....	98
2.2.5 TARIKATLER.....	99
2.2.5.1 Halvetîlik.....	99
2.2.5.2 Şa'baniye.....	99
2.2.6 FİRKALAR.....	99
2.2.6.1 Hariciler.....	99
2.2.7 MUSİKÎ VE MUSİKÎ ALETLERİ.....	100
2.2.7.1 Cûnbiş.....	100
2.2.8 GİYSİLER VE DİĞER YARDIMCI UNSURLAR.....	100
2.2.8.1 Aba.....	100

2.2.8.2 Asa.....	100
2.2.8.3 Giribân.....	101
2.2.8.4 Hırka.....	101
2.2.8.5 Hil'at-ı Zîbâ.....	102
2.2.8.6 Kabâ.....	102
2.2.8.7 KüEh.....	102
2.2.8.8 Libâs-ı Zînet.....	103
2.2.8.9 Pirâhen.....	104
2.2.8.10 Yeşil Câme.....	104
2.2.9 KÜRSÜ.....	106
2.2.10 MATEM, ACI.....	106
2.2.11 SİLAHLAR (AV VE SAVAŞ ALETLERİ).....	107
2.2.11.1 Hançer.....	107
2.2.11.2 Hadenk (Navek, Ok, Tîr).....	107
2.2.11.3 Keman (Yay).....	108
2.2.11.4 Kemend.....	108
2.2.11.5 Nevk.....	109
2.2.11.6 Nize.....	109
2.2.11.7 Şemşîr-Tîg.....	109
2.2.11.8 Zü'l-fikâr.....	109
2.2.12 YIYECEK İÇECEK MADDE VE ARAÇLARI.....	110
2.2.12.1 Bâde.....	110
2.2.12.2 Kebap.....	112
2.2.13 TOPLUM HAYATINA AIT DİĞER UNSURLAR.....	112
2.2.13.1 Hayme, Revzene, Kapı.....	112
2.2.13.2 Bayrak.....	113
2.2.13.3 Külhan.....	113
2.2.13.4 Kühl.....	113
2.2.13.5 Sürme.....	113
2.2.13.6 Mengüş.....	114
2.2.14 YAZI İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	114
2.2.14.1 Hatt-Tahrîr.....	114
2.2.14.2 Kalem.....	114
2.2.15 SAVAŞ- DÜŞMAN.....	114
2.2.16 SAYYAD, SAYD.....	115
2.2.17 KİMYA.....	115

2.3. DIN-TASAVVUF.....	117
2.3.1 ALLAH.....	118
2.3.2 MELEKLER.....	121
2.3.3 DİNİ KİTAPLAR.....	122
2.3.4 AYETLER VE HADİSLER.....	123
2.3.4.1 Ayetler.....	123
2.3.4.2 Hadisler.....	125
2.3.5 PEYGAMBERLER.....	127
2.3.5.1 Hz Adem.....	127
2.3.5.2 Hz Yakup, Hz Yusuf.....	127
2.3.5.3 Hz Musa.....	127
2.3.5.4 Hz İsa.....	127
2.3.5.5 Hz Süleyman.....	128
2.3.5.6 Hz Lokman.....	128
2.3.5.7 Hz Hzır.....	128
2.3.5.8 Hz Muhammed.....	128
2.3.6 ÇAR-YAR-I GÜZİN.....	130
2.3.7 ÂL-I ÂBÂ.....	131
2.3.8 ON İKİ İMAM.....	132
2.3.10 AHİRET VE AHİRETLE İLGİLİ MEFHURLAR.....	133
2.3.10.1 Kıyamet.....	133
2.3.10.2 Cennet.....	135
2.3.10.3 Cehennem.....	136
2.3.10.4 Kevser, Tesrîm, Ab-ı Hayat.....	137
2.3.11 DİNİ İTİKAD VE İBADETLE İLGİLİ MEFHURLAR.....	138
2.3.11.1 Kurban.....	138
2.3.11.2 Şükür, Dua.....	139
2.3.11.3 Mirac.....	140
2.3.11.4 Rahmet.....	141
2.3.11.5 Kâbe	141
2.3.12 İYİ VE KÖTÜ HALLER.....	142
2.3.12.1 Hekâl.....	142
2.3.12.2 Günahkârlık, Mağfiret, Şefaât, Sığınma.....	142
2.3.12.3 Kâfir, İhanet, Düşman.....	145
2.3.12.4 Şerr ve Fesad.....	145

XIII

2.3.12.5 Fıtne.....	145
2.3.12.6 Nıfak, Kıfr.....	145
2.3.12.7 Şirk.....	146
2.3.12.8 İnsaf, İman.....	146
2.3.12.9 Şehadet.....	146
2.3.13 AŞK.....	147
2.3.14 AŞIK.....	148
2.3.15 DÜNYA.....	150
2.3.16 ALEM.....	154
2.3.17 ARŞ.....	158
2.3.18 TARIK.....	158
2.3.19 BEZM (MECLİS).....	159
2.3.20 MÜRŞİD (PIR, VELL, SÂLIK, ŞEYH, DERVİŞ).....	161
2.3.21 DERGAH.....	162
2.3.22 SAKI-HARABAT (MEYHANE).....	162
2.3.23 ZIKR-ZAKİR.....	164
2.3.24 FAKR-FENA-BEKA.....	165
2.3.25 NEFS-TERK -MA-SİVA.....	167
2.3.26 VAHDET-KESRET.....	169
2.3.27 TEVHİD.....	171
2.3.28 TECELL.....	171
2.3.29 AKIL.....	172
2.3.30 ENEL-HAK.....	173
2.3.31 KANAAT-TEVEKKÜL.....	173
2.3.32 ZÜHD-TAKVA.....	173
2.3.33 SA'Y-HİMMET.....	174
2.3.34 ÂRİF.....	175
2.3.35 SÜFİ-VA'İZ-ZAHİD.....	175
2.3.36 SİR-ESRÂR.....	178
2.3.37 MUTASAVVİFLAR.....	180
2.4 TAHİAT.....	181
2.4.1 FELEK.....	182
2.4.2 YILDIZLAR, GEZEĞENLER.....	182
2.4.2.1 Ahter.....	183

2.4.2.2 Ay.....	183
2.4.2.3 Güneş.....	183
2.4.2.4 Kehkeşân.....	184
2.4.2.5 Nahid (Venüs).....	184
2.4.2.6 Zühal, Mirrih.....	184
2.4.3 ZAMANLA İLGİLİ MEFHUMLAR.....	185
2.4.3.1 Ay.....	185
2.4.3.2 Gece, Gündüz.....	185
2.4.3.3 Gün.....	185
2.4.3.4 İyd, Nevruz, Şenbih, Azine.....	186
2.4.3.5 Seher.....	186
2.4.3.6 Mevsimler.....	186
2.4.4 ANASIR-I ERBA'A.....	187
2.4.5 SABA, NESİM, BÂD.....	187
2.4.6 BAHR, CÜYBAR.....	187
2.4.7 DÜRR, MERCAN.....	188
2.4.8. FÜLAD.....	189
2.4.9 KAYA.....	189
2.4.10 HAYVANLAR.....	189
2.4.10.1 Kuşlar.....	189
2.4.10.1.1 Anka ve herhangi bir isimle zıkredilmeyen kuşlar.....	189
2.4.10.1.2 Bülbül (Andelib, Hezâr).....	190
2.4.10.1.3 Hüma.....	190
2.4.10.1.4 Kebûter.....	190
2.4.10.1.5 Pîristî.....	191
2.4.10.1.6 Semender.....	191
2.4.10.1.7 Simurg.....	191
2.4.10.1.8 Tütî.....	191
2.4.10.2 Dört Ayaklı Hayvanlar.....	191
2.4.10.2.1 Ahu.....	191
2.4.10.2.2 At, Döldül.....	192
2.4.10.2.3 Gâv.....	192
2.4.10.2.4 Rubâh.....	192
2.4.10.2.5 Zîb.....	192
2.4.10.3 Diğer Canlılar.....	192
2.4.10.3.1 Balık.....	192
2.4.10.3.2 Pervâne.....	192

2.4.11 AĞAÇLAR, ÇİÇEKLER DİĞER BİTKİLER.....	193
2.4.11.1 Anber.....	193
2.4.11.2 Benefşe (Menekşe).....	193
2.4.11.3 Fülül.....	193
2.4.11.4 Gül.....	193
2.4.11.5 Her.....	193
2.4.11.6 Lâle.....	194
2.4.11.7 Nahl.....	194
2.4.11.8 Nergis.....	194
2.4.11.9 Reyhan.....	194
2.4.11.10 Sanavber.....	194
2.4.11.11 Serv.....	195
2.4.11.12 Sümbül.....	195
2.4.11.13 Yasemen.....	195
2.4.12 DİĞER UNSURLAR.....	195
2.4.12.1 Şebnem.....	195
2.5. EDEBİ SANATLAR.....	196
2.5.1 ALİTERASYON.....	197
2.5.2 CEM.....	197
2.5.3 CİNAS.....	199
2.5.4 HÜSN-İ TALİL.....	199
2.5.5 İCAZ.....	200
2.5.6 İHAM.....	200
2.5.7 İKTİBAS.....	200
2.5.8 İLTİFAT.....	201
2.5.9 İSTİARE.....	201
2.5.10 İSTİFHAM.....	205
2.5.11 KİNAYE.....	207
2.5.12 LEFF Ü NEŞR.....	208
2.5.13 MECAZ.....	208
2.5.14 MÜBALAGA.....	210
2.5.15 MÜŞAKELE.....	212
2.5.16 NIDA.....	213

2.5.17 TECRİD	214
2.5.18 TEFRIK	215
2.5.19 TEKRİR	215
2.5.20 TELMİH	216
2.5.21 TENASÜP	220
2.5.22 TEŞBİH	222
2.5.23 TEŞHİS	227
2.5.24 TEVRIYE	229
2.5.25 TEZAD	230

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜSHA TAVSİFLERİ

ŞEYH MUSTAFA ZEKAYİ DIVANININ TESBİT EDİLEBİLEN NÜSHALARI	233
TENKİDLİ METNİN HAZIRLANMASINDA UYGULANAN YÖNTEM	244

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	246

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TENKİDLİ METİN	247

KASİDELER	248
GAZELLER	292
NAZMLAR	367
KİTALAR	371
MÜFREDLER	373
MUAMMALAR	375
TARİHLER	377
NÜSHALARDA YER ALAN DİĞER MANZUMELER	382

SONUÇ	386
BİBLİYOGRAFYA	390
NÜSHALARDAN ÖRNEKLER	391
ÖZGEÇMİŞ	392

KISALTMALAR

M1; Millî Kütüphane, Yz. fb. 215/2 numaralı yazma

M2; Millî Kütüphane, Yz.A. 2313/2 numaralı yazma

M3; Millet Kütüphanesi , manz. 139 numaralı yazma

S1; Süleymaniye Kütüphanesi, Haşım Baba, 73/2 numaralı yazma

S2; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2637 numaralı yazma

a.g. e; adı geçen eser

G; gazel

bkz; bakınız

a; birinci mısra

b; ikinci mısra

s.; sayfa

GİRİŞ

18. asır Osmanlı Devleti'nde Karlofça antlaşmasının getirdiği maddî ve manevî kayıplara sahne olurken, divan edebiyatının bir önceki yüzyılın özellikleri ile hayatiyetini devam ettirdiği görülür.

Bu asırda nazım, büyük şairler elinde daha bir mahirâne, daha bir kuvvetli söyleyişlerle yüklüdür. İkinci derecedeki şairler ise, tabîi olarak dikkate değer bir özellik gösteremez, taklitçilikten öteye gidemezler.

18.asır divan edebiyatından bahs ederken söylenmesi gereken hususlardan biri de "mahallileşme cereyanı"dır, bu cereyan daha sonra 19. asır ve sonrası edebiyatının çekirdeğini oluşturacaktır. Ayrıca bu dönemde Sebk-i Hindî ile Şeyh Galib yepyeni duyulara hayat verir.

18.asrın başlarında yaşayan Şair Sâdi Çelebi, edebiyatın Türkçe kelimelerle yapılmasının gerekliliğinde ısrarlı tutumu ile dikkat çeker.

Osman-zâde Taib de bu konudaki hassas davranışları ile önem taşır.

Nedim ile olay daha farklı bir boyut kazanır. Hatta şarkı, türkû gibi o zamana değin kullanılmayan nazım şekilleri gazellerle yarışacak güzellikleri ile edebiyatımızda yerlerini alırlar.

Zikre değer bir başka özellik de, divan şiirinde hece vezninin kullanılmış olmasıdır.

Iran şiirine karşı gösterilen itibar bu yüzyılda hayli zayıflar. Mahallileşme ve millîleşme bunun sebeplerinden birisi olarak görülür.

Sadeleşme ve mahalîleşme nesirde de kendini hissettirir.

Padişahların ve sadrazamlarının şairlere destek olması, hatta bizzat şiirle uğraşmaları tüm Türk tarihi boyunca müşahede edilen bir incelikdir. 18. yüzyılda aynı durum devam eder.

Seyyid Vehbi, Sâmi, Râşid, Çelebi-zâde Asım, İzzet Ali Paşa, Nedim, Koca Ragıp Paşa, Şeyh Galib, Sünbül-zâde Vehbi, Haşmet, Fitnat Hanım Bursalı İsmail Hakkı, Şeyh Zâti, Sezâî, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Şeyh Mustafa Zekâyî dönemin dikkate değer şairleri olarak edebiyatta yerlerini alırlar.

BİRİNCİ BÖLÜM:
ZEKÂYÎ EFENDİ HAKKINDA

1.1. ŞEYH MUSTAFA ZEKÂYI BIN İBRÂHİM ÜSKÜDÂRÎ

HAYATL, YETİŞME TARZI , ÇEVRESİ

Şeyh Mustafa Zekâyi bin İbrahim Üsküdarî (?- 1227/ 1812) hakkında bilgi veren kaynaklar hayli sınırlı olup birbirlerine benzer hususları içerirler.

O, Üsküdar muhafızı Mirmiran'dan İbrahim Bey'in oğludur. Üsküdar'da doğup tahsil-i ulum ettikten sonra ¹ bir müddet divân-ı hümayun kalemine müdavemet ve pederinin vefatından itibaren de memuriyetini bırakarak ² Nasûhizâde Şeyh Seyyid Fazlı Efendi'nin müridi³ ve müteakiben Simav'da Kestelli Şeyh Hasan Efendi'nin halifesi oldu.⁴ Der saadete avdet edip⁵ Ümmî Sinan Tekkesi şeyhliğine getirilen ⁶ Şeyh Mustafa Zekâyi, zahir ve batını mamur bir şeyh-i maarif-mevfûr olup⁷ mutasavvîâne eş'arını içeren bir divanı vardır.⁸ 1227'de vefat eden şairimizin eserleri vasat olarak değerlendirilir.⁹

Ancak Arif Hikmet Tezkiresi'nde 33a sayfasında bir Şeyh Zekâyi'den daha söz edilir ki, vasıfları, hayatı; mevzuumuz Şeyh Mustafa Zekâyi'ye uygun düşen bu şairin asıl adının Abdullah olduğu, Abdullah Efendi namı ile bilindiği söylenir. Şeyh Abdullah Zekâyi de Halvetiyye tarikatının Şa'baniye şubesindendir, Ümmî Sinan Tekkesi şeyhidir. Hasan Efendi'nin de halifesidir. Mustafa Zekayi ile de çağdaştır. Arif Hikmet Tezkiresi'nde Abdullah Zekâyi'nin şiirlerinden bir örnek olmadığından farklı iki şahıs mı, yoksa bir karışıklık mı olduğuna cevap veremiyoruz.

Şeyh Mustafa Zekâyi'nin 1227'de vefat ettiğini Kâlâyi'nin düşürdüğü tarihle tesbit edebiliyoruz.¹⁰

Tarih-i Kâlâyî

Didi tārîḫin anuñ bu bendesi Kâlâyî kim

Bezm-i ʿirfândan Zekâyî' itdi ʿazm-i lâ-mekân sene: 1227

بزم عرفاندى زكائى ايتدى عزم لا مكان

¹ Şemseddin Samî, *Kamusu'l-A'âm*, İstanbul 1891 cilt 3, s.2225

² Fatî, *Hatîmetü'l-Eş'ar*, İstihkam Alayları Litografya Destgâhı, 1271 s.,,

³ Haluk İpekten, Mustafa İsen, Recep Toparlı, N. Okçu, T. Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988 s.547

⁴ M.Naci Onur, *Arif Hikmet Bey Tezkiresi Transkripsiyonu* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum 1968, s.50

⁵ Fatî, *Hatîmetü'l-Eş'ar*, İstihkam Alayları Litografya Destgâhı, 1271 s.96-97,

⁶ Numan Külekçi, *Şefkat-i Bağdadî Tezkiresi 1-40 Yaprakları Transkripsiyonu* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum 1969, s.53

⁷ Fatî, *Hatîmetü'l-Eş'ar*, İstihkam Alayları Litografya Destgâhı, 1271 s.96-97

⁸ Şemseddin Samî, *Kamusu'l-A'âm*, cilt 3, İstanbul 1891 s.2225

⁹ M.Naci Onur, *Arif Hikmet Bey Tezkiresi Transkripsiyonu* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum 1968, s.35-36

¹⁰ M3, 34a

Hû ile 'ârif Zekâyî' 'azm-î lâhût eyledi(1227)

هو ايله عارف ذكائى عزم لاهوت ايلدي

Burada şunu da açıklamak gerekir. Elimizde bulunan 10 yazma nüshada (bunlardan birisi Zekâyî'nin birkaç gazelinin bulunduğu bir mecmuadır.) ve Fatih Tezkiresi'nde, Kamûsü'l-Âlâm'da Şeyh Mustafa Zekâyî'nin ismi ذكائى şeklinde yazılmıştır. Arif Hikmet ve Şefkat Tezkireleri'nde ذكائى olarak geçer. Biz çoğunluğa uyduk, bu ismi Zekâî olarak değil, Zekâyî olarak kullanmayı tercih ettik.

Divan edebiyatı için eserden hareketle “ Samimiyetleri birçok an'ane ve zaruretlere feda eden bu edebiyatta , şairlerin şahsiyetine nüfus edebilmek pek güçtür.” ¹ diyen Ali Nihad Tarlan'a katılmakla beraber , Şeyh Mustafa Zekâyî hakkındaki diğer bilgilere Zekâyî'nin kendi kaleminden anlamaya gayret edeceğiz.

Adını kurucusu olan Ebu Sirâcüddîn Ömer Bin Ekmelü'd-din el-Lahci el-Halvetî (öl.750/ 1349 veya 800/ 1397) den alan Halvetîlik tarikatının Cemâliye şubesinin Şa'baniye kolunun kurucusu olan Şeyh Şa'ban Velî'ye ² intisab ettiğini Şeyh Mustafa Zekâyî'nin divanda bulunan:

Zekâyî fazl-ı hâşla çeşm-i cânı rüşenâ kıldum

Sürüp rüy-ı siyâhum hâk-pây-ı Şeyh Şa' bana

veya:

Tarîk-î Halvetinü'n pertevi nûr-ı celîdendür

Kemâlat-ı velâyet anlara sır-ı 'Alî'dendür

Görüp hâlât ile devrânumuz dahl itme ey zâhid

Bize feyz-î ilâhi Şeyh-î Şa' bân-ı velîdendür

beyit ve kıt'alardan anlıyoruz. Kâlâyî de :

Silk-î şa' bâniden ol merd-î tarîk-î halvetî

Şeyh Zekâyî hâzreti kim nûr-ı çeşm-i sâlikân

diyerek açıklık kazandırır.

Melâmilik'in son dönem kurucularından olan Seyyid Muhammed Nur; Nakşilik, Halvetîlik ve Ekberîye gibi muhtelif tarikatlerin usûl ve erkânını Melâmilik'le birleştirir.

Seyyid Muhammed Nûr'un mevzuumuz olan Halvetîlik'in Şa'baniye koluna bağlanan bir silsilesi vardır ki, bu silsilede Şeyh Şa'ban Velî de yer alır

Seyyid Muhammed Nûr'un Nakşî silsilesinde adı zikr edilenlerden biri de Derviş Muhammed'dir.³

¹ A.N.Tarlan, *Şeyhi Divanı'nı Tedkîk*, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yay. 1964 s.46

² Doç. Dr. Y.N. Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler*, İstanbul, 1988, s. 159

³ Doç. Dr.Y.N. Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler*, İstanbul, 1988, s.179-181

Bu zatın bizi ilgilendiren tarafı Şeyh Mustafa Zekāyi'nin Divan'ında tarih düşürdüklerinden biri olmasıdır. Sarayın önde gelen simalarından olan Derviş Muhammed'in vefatı , şairimizi diğer vefatına tarih düşürdüğü şahıslar gibi etkilemiştir, aynı tarikate mensubiyeti de bunun sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Derviş Muhammed'in Kuyucu Murad Paşa'nın torunlarından olduğu, Erzurum'da bulunması, bir müddet Erzurum'un Olur ilçesine bağlı Çataksu (eski adı ile Tavusker) köyünde yerleştiği –ki o devirde Çataksu önemli kültür merkezlerinden birisidir– bu köyde yaptırdığı caminin bakımsızlığına rağmen hâlâ kullanılır durumda olduğu ve adı geçen köyde ve yine aynı merkeze bağlı Taşlıköy (Hükām)'ün Çukurbağlar(Karatus) mezrasında bugün torunlarının yaşadığı da ifade edilmesi gereken ayrıntılardan biridir.

Şeyh Mustafa Zekāyi , Derviş Muhammed için şöyle der:

Zekāyi didi tarih ağlayarak

Yirin firdevs mekânın boldu cennât (1217)

ريک فر دوس مکانک بولدی جناتى

Diğer bir tarih, Simav'da Kestelli Şeyh Hacı Hasan adınadır. Kaynaklardan öğrendiğimize göre bu zat da Mustafa Zekāyi'nin müşşididir. Mustafa Zekāyi Şeyh Hacı Hasan'ın halifesi olmuş, daha sonra da Ümmî Sınân Tekkesi'ne şeyh tayin edilmiştir.

Mustafa Zekāyi, Şeyh Hacı Hasan'ın vefatına şu tarihi düşürür:

Geldi üçler didiler tarihini

Bâl uçdu cinâna Şeyh Hasan (1209)

بال اوچدی جنانه شيخ حسن

Şeyh Mustafa Zekāyi'nin hayatına ilişkin bir başka bilgi onun evlat acısı çektiğidir:

Nüş ister iken hakka³ –i gerdün–ı deniden

Oğul acısı sundu Zekāyi–i kemine¹

Divanda bulunan tarihlerden birisi Semeretü'l–Fuad başlığı ile merhum İbrahim Efendi'ye aittir. İbrahim Efendi onun ya çok sevdiği dostlarından biri, ya da daha büyük bir ihtimalle oğludur. Biz oğlu olması ihtimali üzerinde durmanın daha doğru olacağı görüşündeyiz.

"İbrahim, Şeyh Mustafa Zekāyi'nin gözünün nurudur. O'nu tevhid sırrı için halka'–i zikirde dönerken hatırlar, henüz çok gençtir, bir çok dostları da bu

¹ . G.96.13

üzüntülerinden dolayı onlarla beraber üzülmüştür. Şeyh Zekāyi çaresizdir. İbrahim Yunus-ı sâni denilecek kadar güzeldir, Zekāyi Yakup kadar üzüntülüdür:

Açılmaz oldu gınceleri n'itdin ey felek
Aldın elümden ol yüzü gül nev-civānumı¹

diyerek haykırır.

Zekāyi'nin iki eşi de İbrahim için ağlar ve Zekāyi Allah'a İbrahim'in mezarını nurla doldurması için yalvarır:

Münâcât eyleyüp dergâh-ı hâkka söyledüm tarih
Münevver ola nûruñla mezar u cân-ı İbrâhim

sene: 1216²

منور اوله نور كله مزار و جان ابراهيم

Nasuhizâde Seyyid Şeyh Fazlî'dan ilim ve irfan alan Mustafa Zekāyi onu da ölümüne tarih düşürerek anar:

Hitâb itdi butârih ile âtîf
Nasûhi-zâde Fazlu'l-lah oldun (1218)
نصوحى زاده فضل الله اولدك

Nasûhi-zâde Fazlu'l-lah buldı (1218)³
نصوحى زاده فضل الله بولدى

Şeyh Nasûhi'nin Risâletü'l-Velediyye isimli eserini şerh ettiğini bazı kaynaklar bildiriyorsa da ⁴ yaptığımız kütüphane araştırmalarında bu isimle Zekāyi üzerine kayıtlı bir eser tesbit edemedik.

Elimizde bulunan tek eseri olan Divan'ını yazarken de yaşının hayli fazla olduğunu şu beyitlerden tahmin ediyoruz

Kocaldum bî-mecâl oldum baña nev-reste yâr olsa
‘Aşâsı olmağa pîr-i zâf îfûñ nev-civân ister⁵

Ağardı mûy-ı rîşüm bî-mecâlüm yâ Resûlallah
Siyeñ rüyum giriftâr-ı meâlüm yâ Resûlallah⁶

1 . G. 108.2

2 ,T.2. 1-9

3 . T.4.3

4 Atilla Özkırmı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* cilt. 4

5 G.38.2

6 G. 13. 1

Şeyh Zekāyi'nin ölümüne tarih düşüren Kālāyi ,O'ndan, fahr-ı âlem Mustafa diye söz eder, incelediğimiz divanda ehl-i beyt'ten sıkça bahsedildiğini görürüz. Onların (Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin) akibetine duyduğu derin üzüntüyü defalarca tekrar eden Şeyh Mustafa Zekāyi'nin bu duyguları Kālāyi tarafından da ele alınır: Düşünceleri, duyguları ilmi ile Zekāyi "kenz-i maarifdir, fena-ender-fena âlemlerini aşip bekabillaha ulaşmıştır."¹

Şiirlerinden, memleketi olan İstanbul'dan , Üsküdar'dan uzakta bulunduğunu anladığımız Zekāyi Efendi, buraları özler:

Düş olup sevdā-yı ° aşka eyledüm terk-i vatan
Bî-ķarārum ğurbet ilde ol diyāri özlerüm²

Derd-i hicr ü fırķatüñ sevdā-yı zülfündür senü ñ
Eyledi bî-ķāre göñlüm yine ° azm-i Üsküdar³

Hakķa ki e° āli yeridür şehr-i Sītānbul
Ĝurbetde n'ola ķalsa Zekāyi gibi ednā⁴

şeklinde İstanbul'u, İstanbul insanını över, kendini ise bu yüce, irfan sahibi insanlar arasında değersiz görür.

Şalā dur var ise gelsün ķaşıde hem ğazel söyler
Zekāyi gibi meydān-ı ma° ārifde sūķan-perdāz⁵

gibi beyitlerde ise, O'nu şairliğinden emin görürüz.

Kimse tarzır idemez bu ğazeli sultānum
Yazsalar per-i piristüye gezer baķr ü berri⁶

derken de iddialı olduğuna dikkat çekelim.

Zekāyi'nin hayatına ait bu kısa tafsilatı, yine O'nun divanından alınan:

Zekāyi'nün iki âlemde maķşû du hemān sensin
Umar dergāh-ı lūtfundan ināyet yā Resūlallāh

beytiyle noktalarken, O'nun için biz de şefa'at dileğine katılmayı bir gönül borcu telakkî ediyoruz.

1 . Kālāyi 1. 1-4

2 . G.70.2

3 . G.24.2

4 . G.6.7

5 . G.52.7

6 .G.118.7

Zîb-ı yed olup sübha gibi nazm-ı Zekâyi

Tahsîn ide efrâd-ı beşer belki melekde

şeklinde ifade ettiği dileğinde, Şair Zekâyi'ye katılmak bizim için bir başka gönül borcu olacaktır.

1.2. EDEBİ ŞAHSIYETİ

Ansiklopedik bilgiler dışında Şeyh Mustafa Zekâyi için diğer kaynaklara nisbetle geniş sayılabilecek bir bilgiye V. M. Kocatürk'ün " Türk Edebiyatı Tarihi" isimli eserinde rastlıyoruz.

Şeyh Mustafa Zekâyi Efendi'nin "düzgün ifadeye, sadeliğe, muayyen bir ölçüde samimiliğe " sahip olduğunu belirten V. Mahir, sözüne şöyle devam eder: " yüksek sanat eseri yaratmaya (bunların) kâfi gelmediğine;

Gârik-ı bahr-ı isyânum şafa'at yâ Resûlallâh

mısraının sahibi Şeyh Zekâyi (?-1812)'nin gazelleri güzel bir örnektir. Bunların oldukça çok sayıda bir kısmı na'tler ve Kerbelâ mersiyesleridir ki tekke şiirinin bu cinsten renkli, ahenkli ve sanatlı meşhur na'tleri yanında estetik bakımdan çok alelade kaldığı gibi, coşkunsuluk bakımından da üstün ürperişler yaşatmıyor. Sakin bir aşkın nezih ve dindarâne hasretiyle mahrumiyetini terennüm eden diğer gazelleri de yalnızca sadelikleri ve samimilikleri ile göze çarpıyor. Fakat kuvvetli bir şahsiyet derinliğine varamıyorlar. Zekâyi divan şiirinin yaygın olan madut mazmunlarını kolay ve samimi bir şekilde kullanmakla beraber divan şiirinin asrındaki sanat temayüllerine yabancısıdır. Bu edebiyatın muhtelif zamanlarda büyük şiir hamlelerinden haberi yoktur. Dil ve üslupta hiçbir büyük şairin muakkibi ve mukallidi değildir. Normal, sade ve tabii dilli fakat yüksek şiir ürperişlerinden, artistik ve ritmik ifadeden mahrumdur. İlahileri arasında:

« Aşkınla yandur

Sultânüm Allah

Şevkinle döndür

Sultânüm Allah

.....

Eyler Zekâyi

Hamd ü şerâyı

Dâ'im du'ayı

Sultânüm Allah

gibi sade ve samimi bir dille tasavvuf duygusunu terennüm edenler bulunmaktadır. Hem tekke, hem divan şiiri tarzında şiirler yazan Zekâyi devrin orta derecenin üstüne çıkamayan şairlerindendir.”¹

Ser-i küyüñda gördük de seni tûbâya benzetdüm
Yeşil câme yaraşmış kâmet-i zîbâna ey dîl-ber

veya:

Hele meclisde maḥbûb olmayunca ‘ işret itmezsem
Mürâî zâhid-âsâ bezme bârî şîkîletüm yokdur
gibi beyitlerde, “ divan şiirinin asrındaki sanat temâyüllerine yabancıdır.” tarzındaki kesin ifadeye katılmayı bir dereceye kadar engeller,“ çağındaki temâyüllerden fazla da uzak değildir” dedirtir.

Nâzm iderdüm vaşf-ı hâlümde Zekâyi bir kitâb
Gam perîşân itmese bir lahza zihñ-i pâktimi²
diyen Zekâyi Efendi, haklı olarak gamın zihnini meşgul edeceğinden endişe duyar.

Çünkü âşıklıkta iddialıdır, bunu da:

Nâmuñ kitâb-ı aşkdan el-ı şîşâ maḥv ider
Mecnûn eger okursa benüm dâsitânımı³
beytiyle dile getiren şairimiz

Efendüm gerçi âzâruñ keremdür bendeñe amma
Kime feryâd idem yokdur cihânda sırruma maḥrem⁴
tarzındaki ifadesiyle aşkta kendini anlayacak, sırdaşı olacak birisini bulamadığından yakınır.

Zîb-ı yed olup sübḥa gibi nâzm-ı Zekâyi
Taḥsîn ide efrâd-ı beşer belki melekde⁵
Her ne olursa olsun şiirleri, beşer tarafından, hatta melekler tarafından iltifat görecektir, buna da inanır.

O şeh-i ḥüsn ü edâ şîr-i Zekâyi’yi görüp
‘ Acaba dîr mi benüm taze zebânım kânde⁶

Kimse iltifat etmese de adına şiirler yazdığı, kendisini bu derde giriftar eden sevgili belki onu anlayacaktır.

¹ V.M.Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964,,s.559-560

² . G. 106.5

³ .G. 107.2

⁴ . G.80.6

⁵ . G. 101.5

⁶ . G. 100.7

Anlamasa da:

Hemîn zulmetde kalsa küh-ı hāmūn-ı maḥabbetde
Ferāğat eylemez ʿ aşık gam-ı sevdā-yı kākūlden¹
diyerek aşığın, kararından dönmeyeceğini vurgular.

O, farklıdır, gereğinde hayat kaynağıdır:

Bulam dirseñ ḥayāt-ı cāvidānı
Zekāyî'nün elinden iç zülâli²

Fakat yine de perişan halini anmadan edemez:

Giribānum daḥi sīnem mişāli çāk idüp āḥır
Zekāyî gibi rüsvā-yı cünün oldum gümānum yok³

Devāsuz derdi Boḡraṭ-ı cihāna şorma benden şor
Gam-ı hicrān ile bīmār olan Loḡmān ele girmez⁴

Hāli, pervānenin hālinden daha dikkate da perişandır:

Vücūdūñ şevk ile pervāne gördüm ateşe yakmış
Anı kendüm gibi sevdāyî ʿ aşka mübtelā şandum⁵

Ümîdî:

Nesīm-ı baḡ-ı cennet cāna bir ḡonce dehendendür
Dile bûy-ı vişāl ol şāhid-i gül pīrehendendür⁶

Bir ara karamsarlığa kapılır:

Hikāyet eyleyenler kışsa⁷ -i Mecnūn u Leylā'yı
Benüm bu sergüzeştüm yazmamışlar dāsītān içre⁷
diyerek duygularını ifade eder.

Şalā dur var ise gelsün kaşīde hem ḡazel söyler
Zekāyî gibi meydān-ı maʿ ārifde sūḥan-perdāz⁸

1 . G.86.6
2 . G.105.7
3 . G.58.7
4 . G.55.5
5 . G.74.5
6 . G.13.1
7 . G.98.6
8 . G.52.7

Kimse tarzır idemez bu gazeli sultānum
Yazsalar per-i piristūye gezer baħr ü berri¹
derken de O'nu şairliğinden emin görürüz.

Tezkirelerde vasat² bir şair olarak değerlendirilen Zekāyi Efendi, V.M.Kocatürk tarafından da aynı ölçüler içerisinde; “Dil ve üslûpta hiçbir büyük şairin muakkibi ve mukallidi değildir..Normal, sade ve tabiî dilli , fakat yüksek şiir ürperişlerinden , artistik ve ritmik ifadelerden mahrumdur.”³ şeklinde ele alınır.

Incelediğimiz Divan Hz Ali, Hz Hasan, Hz Hüseyin için yazılmış mersiyeleri de içerir. Zekāyi Efendi'nin şiir güzelliği, pek çok didaktik unsuru, lirazmden faydalanarak vermiş olmasıdır. Eser kuru bir öğreticiliği, hatırlatıcılığı kapsamaz, bunlar lirazmin akıcılığı ile ardarda gelen ifadelerdir.

Görünen ser-te-ser encüm degildür sine-i eflāk
Hüseynüñ mâtemiyle dağ dağ-ı derd ü mihnetdür⁴
gibi güzel mısralara hayat veren Zekāyi, zaman zaman bu mateme “gerdün” u da katar:

Hicâbından kızardı vechi gerdünüñ hacâletle
Semâda nev-be-nev peydâ olan humret o humretdür⁵

Kendi nazmı için:

Yürüdü emr ü fermānuñ serâser mülket-i nazma
Zekāyi pâdişāh-ı tār uma Evreng olur peydâ⁶

diyerek bir yorum getirir.

Bilindiği üzere pek çok divan şairi kendini, kendi şiirini över. Bu övgü çok kere yerindedir:

Tarz-ı selefe takaddüm itdim
Bir başka lisan tekellüm itdim

diyen şair, kendisi için yapılacak nice övgülere layıktır.⁷

Veya, şairin hiç övünmesi gerekmez :

¹ . G. 118.6

² M.Naci Onur, *Arif Hikmet Bey Tezkiresi Transkripsiyonu* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum 1968, s.50

³ V.M.Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankars 1964, s.559-560

⁴ M.23.7

⁵ .M.23.11

⁶ .G.1.5

⁷ Şeyh Galip

Dost bî-pervâ felek bîrahm devrân bî-sükûn
 Derd çok hem-derd yok düşman kavi talî zebûn
 beyti gibi, divanının herhangi bir sayfası açılan ve rastgele seçilen bir beyit, "şairliği için gerekli teminattır."¹

Her ne kadar çok yaşasa kişi
 Akîbet ölmek dürrür anın işi
 diyen bir başka şair, "ölümlü olmak" konusunda haklıdır, fakat şairliği O'nu bundan alıkor; 15. yüzyıldan 20. yüzyıla değin saygıyla anılmasına vesile olur, O'nu ölümsüz kılar.²

Yukarıda beyitlerinden örnekler verdiğimiz şairler değerinde olmayan Zekâyî'nin en büyük şansı ve şanssızlığı ortamın Nedim, Galib gibi şairlerin yetişmesi için müsait olması yanında, onlarla çağdaş olmasıdır. O, dilinin sadeliği, sağlam ifadesi, lirik özelliği ile kendi halince bir şairdir, zaman zaman şiirlerinde, şairliğinden bahsederse de bunlar muhtelif dileklerden ibarettir, tevazu sınırları içerisindedir.

Çok defa sevgilisine derin bir incelikle hitab eder:
 Yanarsam ba' d-e'ân şem' -i cemâle zıttırâb itmern
 Efendüm gerçi bîzâr eyledüm âh ü figanumdan³

Zekâyî Efendi kimi zaman duygularını veciz ifadelerle dile getirir:
 Kocaldum bî-mecâl oldum baña nev-reste yâr olsa
 'Aşâsı olmağa pîr-i zâ' İfûñ nev-civân ister⁴

Bir şeyh-i 'âli himmetüñ
 Şu gibi ayagına alç⁵

Çekilmez yay imiş 'aşkuñ cefâsı ey kemân ebrû
 Nihâl-i kâmetüm ebrûlaruñ fikriyle dâl oldu⁶

Mezâhir keşret ile vahdet-i zâta hâlel irmez
 Zekâyî bu merâyada gören oldur görinen de⁷

¹ Fuzûlî

² Süleyman Çelebi

³ . G.91.5

⁴ . G.382

⁵ . Kit'a. 1

⁶ . G.114.5

⁷ . Müfred 2

Dil-i gâfil haber-dâr olmadı^c ilm-i ilâhiden
Zemîn-i şürede bünyân-ı hikmet üstüvâr olmaz¹

Şairimiz, şiirlerinin geleceği için dilekte bulunurken, alçak gönüllülüğü elden bırakmaz

Şalâ dur var ise gelsün kaşîde hem gazel söyler
Zekâyi gibi meydân-ı ma^c ârifde sühan-perdâz²

Zîb-i yed olup sübha gibi nazm-ı Zekâyi
Tahsîn ide efrâd-ı beşer belki melekde³

Hakka Zekâyi şîr ü gazel böyle söylenir
Âfâkı tutdu velvele^c -i nazm-ı dil-keşûn⁴

Ehl-i dil remzini gavvâş-ı hakikat fehm ider
Dürr-i deryâ-yı ma^c ânidür Zekâyi sözlerüm⁵

Zekâyi gevher-i mazmûn ile sevî-ı ma^c ârifdür
Bu elâz-ı belâgat tab^c uñı cevher-fürûş eyler⁶

Fakr mutluluk vesilesidir:

Libâs-ı fakr ile künc-i fenâda ângü'l-bâl ol
Zekâyi bende-i âl-i^c abâyuz biz ne devletdür⁷

Buna rağmen:

Ümîd-vâr-ı^c atayum bir bölük kavm ü kabîlemle
Kapuñda cümlemiz ahşar kilâbuñ ya Resûlallâh⁸

derken Resulullâh'ın yanında yerini bilir.

Gam içerisinde:

1 . G.50.3

2 . G.52.7

3 . G. 101.5

4 . G.59.5

5 . G.70.6

6 . G.21.5

7 .23.2

8 . 9.2

Dil-i mahzûn-ı Zekâyî'de karar itdi ğamuñ
Lerze-nâk oldu felek na^c ra³ -ı her ânımdan¹

Gamsa onu mutlu eden etkenlerdendir:

Her nigâh itdikçe levh-i sîneme bîñ zahm urur
Pâdişâh-ı ğamzesi ihşânunun memrûnusın²

Çünkü sever:

Seni ey mest-i nâzum cân u dilden sevdigümdendür
Giriftâr olduğum bunca ğumum mihnet-i efzâya³

Ama azara tahammülü yoktur:

Bezm-i vaşluñda seza-vâr-ı^c itâb itme beni
Seni vallahi efendüm severüm cânımdan⁴

Gelecek en küçük bir lutfâ canını vermeye hazırdır:

Siyeh çeşmüñ süzüp^c atf-ı nigâh itdikce ol âfet
Kıpar cânım yerinden cân atar kurbân için ol dem⁵

Zekâyî azardan kaçınsa da, onun da kerem olduğuna inanır:

Efendüm gerçi^c azaruñ keremdür bendene amma⁶

Ve çelişkilerini dile getirir:

Giderdüm Çîn'e dek zülfî hevâsiyla didi amma
Zekâyî dür olup gitme der-i devlet-medârumdan⁷

Düşüp sevdâ-yı vaşl-ı yâre dür oldum mekânımdan
Cüdâyum mürğ-i âvâre mişâli âşiyânımdan⁸

1 . G.83.6
2 . G.88.4
3 . G. 102.5
4 . G.83.4
5 . G.80.2
6 . G.80.6
7 . G.90.7
8 . G.91.1

Çelişkilerin, tezatların sebebini tekrar gama bağlayarak:

Nazm iderdüm vaşf-ı hālümde Zekāyi bir kitāb

Ġam perīşān itmese bir lahza zihn-i pākūmi¹

diyecektir.

° İlācı yāreme yār eyler ise kār ider yohsa

Yaķar ateş gibi cānum ṭabīb urduġu merhemler²

Bu sīnem yāresi tā cānuma işler ° ilācı yok

O zaķm-ı çeşm-i dil-berdür ḳabul itmez devā merhem³

şeklindeki ifadeler de gerek halk edebiyatında, gerekse divan edebiyatında çok rastlanan örnekler olarak Divan'da yer alırlar.

1.3. DİL ÖZELLİKLERİ

Şeyh Mustafa Zekāyi Divanı'nda -gil ekinin yaşamakta olduğunu görürüz.

Özüñ fehm **eylegil** maḥv-ı vücūd it

Haḳīḳat ° ilminüñ budur mişālī⁴

Gerçi burada -gil'i ek olarak değil, gel - şeklinde okuyabilirdik, ancak:

Yā Rāb bu özge bādiyede **eylegil** niġāh

Şaḫrā-yı tende olmaya tā hālümüz tebāh⁵

beyiti nedeniyle -gil şeklinde okumayı tercih ettik.

Zātundadur şecā° at şānundadur ḫilāfet

Evlād-ı Murtażā'ya vācib **dürür** ṭā° at⁶

Yukarıdaki beyit, ek fiilin geniş zamanı olan -dır'ın 18.yüzyılda hālā -durur, -turur şeklinde yaşadığına tanıklık eder.

d yerine t tercih edilir:

Ḳo āzād olmasun **ḫursun** ölünce ḫāk-i pāyuñda

Efendüm pādīşāhsın sen Zekāyi bende° -i kemter⁷

1 . G. 106.5

2 . G. 33.3

3 . G. 80.3

4 . G. 105.3

5 . 31.25

6 . 26.12

7 . G. 35.7

Zekâyî-veş düşelden ° aşk ile bezm-i harâbâta
Şunar kanlar **bolu** sâki° -i dehr-i dün sâgarlar¹

Nedür baht-ı sitemkârûñ elinden çekdigüm ğamlar
Şunarsa ayağûñ sâki° -i gerdün **toldurur** semmler²

Seyâhat eyleyüp kevnî **boluz** eflâki seyr itdüm
Kazâ-yı lâ-mekâna ° âķibet mihmân olur göñlüm³

çekdiceğüm (G. 41. 2)
düşüben (G. 118. 3)
eyleyebilmem (G. 61. 4)
imdi (G. 84. 4)
irgürmek (G. 24. 1) (G. 91. 3) (17. 5)
kande (G. 100? 1)
nidügi (G. 91. 7)
söyünmek (G. 36. 3) (G. 117. 3)
yasdanmak (G. 57. 2)
vire görmek (27. 1)

şeklinde bugün kullanılmayan Türkçe ekler veya kökler de Divan'da yerlerini alırlar.

Divanda başta konsonant düşmesi görülür. (urduğu ⁴)

Zekâyî Efendi Divanı'nda, bunlar, şunlar gibi işaret zamirlerinin; bular, şular
şekline de rastlanır. ⁵

Zekâyî Efendi , divanının çoğu yerinde birinci çokluk şahıs zamirini, birinci
tekil şahıs yerine kullanırken; sevgiliye bazan “ sen” biçiminde ikinci tekil şahıs zamiri
ile hitab eder, bazan da incelik gösterir, “ efendüm” hitabını kullanır:

Gül-zâr-ı ° aşkda şevk ile âsüde olurduk

Bir lahza sâye şalsa o serv-i revânumız⁶

Biz gürûh-ı chl-i ° aşka mest-i hayrân olmuşuz

İçmişiz câm-ı hakikat bâde° -i hamrâsını⁷

1 . G. 34. 6

2 . G. 32. 1

3 . G. 71. 6

4 . G. 33. 3)

5 . 21. 11 21. 18 23. 16

6 . G. 51. 5

7 . G. 104. 5

Biz mübtelâ-yı derd ü ğam-ı baht-ı bî-vefâ
Her dem cefâ-yı dehr ile bîzâr olur gönül¹

Kezâd olmasun tursun ölünce hâk-ı pâyuñda
Efendüm pâdişâhsın sen Zekâyî bende² -i kemter²

Bezm-i vaşluñda sezâ-vâr-ı³ itâb itme beni
Seni vallahi efendüm severüm cânımdan³

Bî-vefâluğ semtini tutduñ efendüm gâlibâ
Ben gedâyı eyledüñ şâyeste⁴ -i kahr ü sitem⁴

1.4. ZEKÂYÎ EFENDİ DIVANI'NDA TESBİT EDİLEN DEYİMLER

Zekâyî Efendi kullandığı halk deyimleriyle, dilindeki sadeliği artırır:

Hakkâ Zekâyî şî'r ü ğazel böyle söylenir

~~Âşık tutdu~~ velvele⁵ -i nazm-ı dil-keşüñ⁵

Güş iden bu kışsa⁶ -i cân-sûzı⁶ ~~aldım~~ aldırır

Nice cânın ~~virme~~ye bu derd ile chl-i vefâ⁶

Pây-bend ider görüp ârâyışı bâzârını

~~Âşık başında olan~~ aşka harîdâr olmasun⁷

Beni⁸ aşkuñ meyiyle mest-i medhûş eyleyen sensin

~~Başından~~ ~~aldım~~ alup böyle bî-hûş eyleyen sensin⁸

Yâr ile تنها kalursam şâd olur kalb-i hâzîn

~~Başına kopar~~ hıyûmet her kaçan nâ-dân gelür⁹

1 . 31.3

2 . G.35.7

3 . G.83.4

4 G.79.4

5 . G.59.5

6 . 25.5

7 .G.92.3

8 . G 82.1

9 . G.46.5

Divan'da geçen diğer halk deyimleri:

- âfâkı tutmak (G. 59.5)
 âh-ı ateşin eflâke çıkması (14.2)
 âhın eflâke çıkması (G. 116.4)
 âhın yakması (30.3)
 âh-ı sūzânın cihan mülkünî sertâpâ yıkması (18.2) (20. 2)
 âh ü figan kılmak (20.20) (22.20)
 aklını aldırmaq (23.5) (25.5)
 akli başında olmak (G.89.3) (G.92.3)
 aklını başından almak (G.79.1) (G.82.1)
 akli gitmek (G.45.6) (G.46.6)
 akli perişan eylemek (G.117.2)
 akli vadi-i cünûna düşürmek (G.76.7)
 akli yağma itmek (G.75.2)
 alına düşmek (27.2)
 arkasını yire getürmek (G.113.3)
 aşkın cefasının çekilmez yay olması (G.114.5)
 ateş bırakmak (20.5)
 ateş gibi yakmak (G.31.2)
 ateşler gibi yanmak (7.3)
 ateşlere yakmak (8.6)
 ayakdan düşmek (G.96.11)
 ayağını öpmek (G.118.3)
 bâb-ı niyaza yüzü olmamak (30.29)
 bağırı delmek (G.117.4)
 bağırı yanmak (18.5)
 bahş-ı nûr eylemek (21.27)
 baht-ı siyahı başa zindan eylemek (G.74.3)
 baht-ı siyahın zulmete koymasını (G.6.5)
 bağırı yanmak (18.5)
 bağırı yakmak (Tarih 2.3)
 bâl açmak (G.66.3)
 bâlî münkesir olmak (28.3)
 bârân-ı musibet yağdırmak (23.4)
 başa kıyamet kopmak (G.46.5)
 başı eflâke irmek (G.36.4)
 başına çalmak (G.104.4)

- başına tac eylemek (27.26)
belini bükme (G. 109.2)
bermurad olmak (31.24)
bir nefes görmemek (G. 110.2)
bir nefes görmek (G.30.4)
bî-vefaluk semtini tutmak (G.79.4)
can alup gitmek (G.35.6)
can almak (G.75.2)
canın ateş gibi yanması (G.33.3)
can atmak (G.80.2)
can bağışlamak (G. 117.5)
can feda etmek (G.71.8) (G.7.3) (25.29)
can feda olmak (8.5)
cana geçmek (G.98.3)
cana işlemek (G.80.3) (G.63.3) (G.93.3)
cana kâr etmek (G.79.3) (G. 113.7) (G. 17.4)
canlar bağışlamak (G.63.2)
canına lanet (22.28)
canını kurban etmek (20.30)
can ü dilden sevmek (G. 102.5)
can ü başın yolunda feda olması ((20. 11)
canın yerinden kopması (G.80.2)
can virmek (25.5) (G. 10. 1) (G.30.4) (G.30.5) (G.46.3) G.90.5) (G.97.4)
(G. 110.2)
can virmek cana minnet (G. 10. 1)
can yakmak (G.30.2)
ciğer kanını içmek (G.75.5)
cismi zebun etmek (G.89.4)
cûda kılmak (28.5)
çāk-i girībān eylemek (20.6)
çeşm süzmek (G.80.2)
dermanını kesmek(G.69.3)
devri dönmek (24.9)
dide-i bahtın uyuması (G.39.5)
dilde ateşler yakmak (G.42.7)
dilden gubârı silmek (G. 105.2)
dil-i virānı ateşlere yakmak (8.6)

dūd-ı āhın āsīmāna çıkması (31. 12)
 düş olmak (G.70.2)
 doğru yürüme (G.96.10)
 eflāke çıkmak (30.7) (25.15)
 elden gitmek (Tarih 2.1)
 ele girmemek (30.20)
 esir-i dām-ı nefis olmak (14.5)
 fedā-yı can itmek (20.30)
 figan eylemek (21.17)
 gafletten uyanmak (G.70.1)
 gam-ı hicrin dil-i virānı ateşlere yakması (8.6)
 gamla uyanmak (25.22)
 giriftar eylemek (14.5)
 gönlün yanması (G.59.2)
 gönül mülkünü perîşān eylemek (22.29)
 gözden hayali gitmemek (G.105.4)
 gözden kanlar akıtmak (175.2)
 gözden kan akması (G.31.2)
 göze uyku girmemesi (G.113.1)
 gözü ardında kalmak (Muamma 1)
 gözü dünyayı görmemek (G.54.6)
 gözü kalmak (G.93.5)
 gözü yollarda olmak (G.54.1)
 göz nūru (Tarih 2.5)
 gözünde zerre kadar kadri olmamak (G.61.6)
 gözünü açmak (175.4)
 gözün kararması (G.37.4)
 gözünü sevmek (G.76.5)
 gözü yaşı dinmemek (G.38.4)
 gubār-ı gāmın dilden ref olması (19.27)
 gül yüzlü (G.100.2)
 hab gelmemek (G.92.7)
 hab-ı gaflet (G.70.1)
 hāke düşürmek (31.18)
 hāke düşmek (15.2)
 hāk-i reh-i yāre düşmek (G.32.7)
 hāk-i pāyına rüy-ı siyāhını sürmek (G.95.6)

hāk-pāyına yüz sürmek (18. 1)
 hālını hāk-ı hāk-ı mezardan sormak (G.90.6)
 hāne-ı kalbi yıkılmak (23.21)
 hatır yıkılması (Tarih 3.5)
 hayali gitmemek (G.91.4)
 hazīz-ı mezellele düşmek (31.7)
 hebāya virmek (G. 108.3)
 heva vadilerinde nakd-ı ömrü zāyi eylemek (13.6)
 hezāran can değme (8.3)
 hicrāna düş olmak (G. 10.6)
 hicrān ilinde kalmak (30. 16)
 kalb-ı mahzunun yanması (9. 5)
 kalbi taş olmak (22. 13)
 kan ağlamak (22. 19) (G.69.2)
 kana boyanmak (G.57.5) (G.31.3)
 kan itmek (G.62.3)
 kanına girmek (22.28)
 kanın sel gibi revan olması (22. 14)
 kanını içmek (31.22)
 kanı yirde kalmamak (25. 11)
 kanlı zalım (G. 118. 1)
 kapısından dūr itmek (G.89.4)
 kara baht (G. 102.3)
 kara giydirmek (G.64. 4)
 kayd-ı zülfe çekmek (G.92.6)
 kemend-ı aşka düşmek (G.59. 1)
 kurban olmak (G.78. 2)
 kūşe-ı dāmāne yüz sürmek (G.93.6)
 mahabbet nārının yanması (G.99.4)
 mahabbet yayını çekmek (G.38.5)
 mekân tutmak (G.35.6)
 mihnetlere salmak (G.41.2)
 mūy-ı nîşin ağarması (13. 1)
 mūy-ı zülfe bağlanmak (G.57.3)
 nakd-ı cānı nisār eylemek (G. 107.5)
 nāra-ı āhın arşa karin olması (20.20)
 nāra yanmak (G. 12.6)

nihâl-i kametin dal olması (G. 114.5)
 oda yanmak (3.4)
 ömrün zevâle mâil olması (G. 114.4)
 pây-bend itmek (G.92.3)
 pâyına desti irişmemek (G. 78.6)
 pâyına düşmek (G. 118.3)
 pâyına yüz sürmek (6.4)
 pâyını öpmek (G.93.6)
 rahın düşmesi (G. 102.1)
 rû-yı siyâhın hâcil itmesi (15.1)
 rûz u şeb hayrân olmak (G. 14.3)
 saçaklı sünbüle döndürmek (G.72.4)
 sala durmak (G.44.4) (G.52.7)
 sahralara düşmek (G. 10.4)
 semt-i vahdete düşmek (G. 16.6)
 sevdâya düşmek (G. 102.3)
 sevdâya düş eylemek (G.22.4)
 sevdâ yeli (G. 114.6)
 sevdâ yelinin esmesi (G. 114.6)
 sevdâ-yı vasl-ı yâre düşmek (G.91.1)
 seyl-i sirişkin Nîl olması (29.27)
 seyrân eylemek (G. 13.2)
 sînesini çâk etmek (18.3)
 sînesini şerha şerha pür-dâğ-ı hicrân eylemek (22.4)
 sîne delmek (G.89.4)
 sipihrin atlas ü dîbâsını başına çalmak (G. 104.4)
 su gibi ayağına akamak (175.1)
 şehadet câmını nûş itmek (20.8)
 tâkati götürmemek (22.13)
 tatlı can (G.91.6)
 tatlı candan usanmak (G.91.6)
 terk-can eylemek (21.17)
 tövbe virmek (31.10)
 uykudan uyanmak (G.76.5)
 virân-saray-ı dil (G.3.5)
 yabana atmak (30.6)
 yağmaya virmek (G. 108.4)

yanup yakılmak (14.1)
 yan virmek (G.96.3)
 yire geçmek (23.23)
 yirlere yüz sürmek (14.3)
 yollarda kalmak (30.7)
 yolu düşmemek (30.11)
 yoluna can feda itmek (G.12.4) (26.9)
 yoluna can kurban itmek (19.29)
 yolunda can virmek (G.44.4) (G.14.1)
 yoluna kurban olmak (G.61.5)
 yolunda ölmek (G.30.6)
 yol virmez olmak (31.20)
 yüzünü hâk-ı pâyna sürmek (G.80.4)
 yüzün siyah olması (6.1)
 yüz sürmek (30.29) (G.96.8) (G.105.6) (G.41.7) (G.69.5) (8.2)
 yüz virmemek (G.45.7)
 yüz virmek (31.4)
 zehr-ı ceâ içirmek (26.19)
 zincire çekmek (G.99.3) (G.36.6)
 zulm eylemek (28.4)
 zülfün esiri olmak (G.59.1)

Kullanılan birkaç argo kelime, Zekâyi Efendi Divanı'nda görülen sade düllilik, akıcılık ve alçak gönüllülüğü bozmaz. Zaten bu tür kullanımlar genellikle " a'dâ-yı din " içindir ve okuyucu bu türden kullanımları rahatlıkla yerine yakıştırabilir. Bir de; kendine, diğer insanlar arasındaki konumuna , kadersizliğine; Allah'ın, Peygamber'in yanında şahsî küçüklüğüne işaret içindir ki, bu argo ifadeler de yerlerine dikkat çekmeyecek kadar yakışırlar.

Yok mu felekde talf -ı sa' d-ahterüm benüm
 Hâke düşürdü çerç-i deni gevherüm benüm¹

Yol virmez oldu sâha' -ı maksûda çerç-i dîn
 Âhum bozarsa n'ola rah-ı kehkeşânunı²

¹ .31.18

² .31.20

Rahm itmedüñ mi eşküme ey **kahtbe** rüzgâr
Virdüñ hebâya mâ-ḥaşal baḥr u kânum¹

Âh ey Yezîd-i **meF-un** yıḳduñ esâs-ı dîni
Olsun saña Ḥudâ'dan her dem hezâr la' net ²

Veyl ola yiri yâ Râb merdân-ı **kalṭabanun**
Çün eyledi o merdûd şerr ü fesâda rağbet³

Lâyık mudur a zâlim bir lqşma dfe için
Kelb-i c aḳûra döndüñ ey ömr ü bî- mürüvvet ⁴

Ümîd-vâr-ı c atayum bir bölük ḳavm ü ḳabilemle
Ḳapuñda cümlemiz aḳḳar **kiṭbuñ** yâ Resûlallâh⁵

Şehr-i c ilmüm didi çün ol meḥar-ı ins ü melek
Ol şehen-şâhuñ ḳapusu **kelpiyüm** bî- reyḳ ü şek ⁶

Lâ'net o ḳavme olsun ḳaşd itdi ḥânedâna
Evlâd-ı Muṣṭafâ'ya lâ-yık mudur ihânet⁷

Gecdi o gün serânuñ câna sinân-ı cevri
Nâ.merd idi ki itdi bu **fitneyc** cesâret ⁸

Resûl'üñ öpdüğü yer berḳ ururken tavḳ-ı gerdende
Aḳıtduñ ḳanunı mazlûmuñ ey **gerdân-ı dîn** sen de⁹

Bu şekildeki ifadelerden biri rakip içindir:

1 G.108.3

2 26.23

3 .26.24

4 26.26

5 .9.2

6 .25.30

7 .26.4

8 .26.29

9 .28.2

Açma esrârüñ rak'ib-i zâğa ey tıttı -i cân
Şanma ol mürğ-i siyeh-rû kendine hem-râzdur ¹

Zekâyî Efendi Divanı'nda birbirine benzer ifadelere çok sık rastlanır. Aynı
anlama gelen farklı kelimelerden oluşan bu beyitler aslında aynı şeyleri ifade ederler:

Akıt seyl-i sirîşkûñ dem-be-dem mâh-ı muhârremdür
Dilâ çâk-ı giribân eylekim eyyâm-ı mâtemdür²

Gel muhârremdür Necef vâdîleriñ yâd it diâ
Yaralar aç sîneñ üzre tâ bilinsün mâcerâ³

Doğdu muhârrem ayı çetç açdı kanlı râyet
Mâtem günüdür ' â şık lüzüm bugünde gayret⁴

Gel muhârremdür bu mâtem-gehde gam nûş ol yürü
Yâd idüp âlâm-ı dehri mest-i medhûş ol yürü⁵

Hevâ vâdîlerinde hâke düşdüm dest-girim ol
Çarîb ü bî-kesüm yokdur penâhum yâ Resûlallâh⁶

Hevâ vâdîlerinde nağd-ı ' ömrüm eyledüm zâyî
Yitirdüm varumı işkeste bâlum yâ Resûlallâh ⁷

Zâ' ifum nefis-i emmâre elinden nâ-tüvân oldum
Taḥammül kalmadı bâr-ı ma' aşî kesdi dermânım⁸

Esîr-i dâm-ı nefis oldum zebûn-ı ' âciz ü zârum
Giriftâr eyledi su' i ḳarînum yâ Resûlallâh⁹

1 .49.4

2 .20.6

3 .25.1

4 .26.1

5 .29.1

6 .15.2

7 .13.6

8 .69.3

9 .14.5

Esîrüm nefis-i emmâre elünde tākātüm yokdur
 Z̤ aif ü nâtuwân âzürde hālüm yâ Resûlallâh¹

Şeyh Mustafa Zekâyî Divanı'nda şiirler konuları itibariyle:

- 1.Dinî-tasavvufî mahiyettekiler
- 2 Geleneksel aşk terennümleri
- 3.Manzum tarihler

şeklinde üç grupta incelenebilir. Divanda devrin büyükleri için kasideler bulunmayışı, his ve hayalin fikir ile iççeliği altı çizilmesi gereken husulardandır.

Dinî-tasavvufî mahiyet arz eden şiirleri genellikle ehl-i beyte duyduğu derin ve samimî duyguların ifadesi olup manzum tarihlerde de aynı içtenliği hissetmek mümkündür. Bunlarda; hayatında derin akisleri olmuş şeyhlerin, din adamlarının vefatlarına duyulan üzüntüleri buluruz.

Geleneksel aşk terennümlerini dile getirdiği gazellerde ise, “ geleneklerin dışına çıkmadığı görülür”.

Zekâyî Efendi Divanı:

Kasideler (münâcât, na't, mersiye)

Tarih

Gazel

Müfred

Nazm, kıt'a , muamma, muhammes

Terci-bend, terkiş-i bend

gibi nazım şekillerinden oluşur. Ancak terci-i bendler, lugatlerde tanımını bulan terci-i bend sınırları dışındadır. şöyle ki, terci-i bend başlığı altında vasıta beyitleri farklı olan bir nazım şekli yer alır(!) Mersiyelerde ise terkiş-i bend ve terci-i bend tarzı dışında muhammes biçimi kullanılmıştır.

Yine Divan'da bulunan 7 kıt'a, kıt'a başlığı altında verilmesine rağmen “nazm” isminde bir nazım biçimi özelliği gösterirler.² Sadece S1 nüshasında bulunan bir manzume ise kıt'a tanımına uygun vasıftadır.³

Gazellerden birisi kafiyeleşmiş bakımından bozukluk gösterir. Bu halin, asıl nüshaya ulaşamamak ve elimizde bulunan nüshalarda da aynı hatanın tekrarlanmasına tanıklıktan ibaret olduğunu söyleyelim. Divan'ında, kullandığı kafiyeleşmiş özenle seçtiğini tesbit ettiğimiz bir şair için, böyle bir kafiye bozukluğunun

1 .13.3

2 Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri*, Ankara 1985

3 bkz. Tenkidli Metin Kıt'a bölümü

imkânsız bir durum arz ettiğini , meseleyi asıl nüshadan ayrılan bir noksanlık şeklinde yorumladığımızı belirtelim.¹

Divanda bulunan tek münâcât ise incelediğimiz nüshaların hepsinde gazeller içerisinde yer alır. Biz de divanın tertibini dikkate alarak, bu münâcâtı gazeller içerisinde mütalaa ettik. Divan'da bulunan 7 adet nazmı, Divan'da "nazm" bölümü içerisinde , ama müstensihlerin uygun gördüğü "kıt'a" başlığı altında inceledik.

Nazım şekillerine göre Divan'da yer alan şiirlerin dağılımı şöyledir: ²

	<u>SAYI</u>	<u>ILK NUMARA</u>	<u>SON NUMARA</u>
KASİDELER			
a.MÜNÂCÂT	1	103	103
b.NA'T	18	1	18
c.MERSİYE	18	19	31
d.TARİH	4	1	4
NAZM	7	1	7
GAZEL	1	1	118
MÜFRED	3	1	3
MUAMMA	1	1	1
MUHAMMES	1	28	29
TERCİ-İ BEND³	3	19	24
TERKİB-İ BEND	6	20	31
KİT'A	1	1	1

Divanda musammat gazellere de rastlanmakla beraber, bunlarda yapı sağlam değildir.

Gönül bir bî-vefâ dildâra düş oldu ider feryâd
Nigâhı âfet-i cân çeşm-i hunu gamzesi cellâd

Tamam etvârı hubâne edâlar heb levend-âne
Nigâh-ı nâzı mestâne kemân ebrûları bî-dâd

¹.Gazel no.63

²Tablo oluşturulurken hem şekil hem de konu esas alınmıştır.

³ İncelediğimiz nüshaların hepsinde terci-î bend olarak geçen iki terkib-î bend bu tasnif içerisinde değerlendirilmedi. Lugatlerde mevcut tanım itibariyle terkib-î bend olarak dikkate alındı. bkz.30,31

Teselli hâşırum kılmaz maşabbet hâlini bilmez
O zâlim yanuma gelmez olam tâ lutf ile dil-şâd

Benüm ey mâh-ı tâbânum fedâdur yoluna cânım
Yanar bu kalb-i sūzânum dil-i divâne gam mu' tād¹

.....

Ah ey sipihr-i ğaddâr v'ey tâlîf -i sitem-kâr
Raḥm itmediñ bu zâra her demde kıldın âzâr

Derdiyle yandı cismüm kan ile tıldu çeşmüm
Maḥv oldu ism ü resmüm kaldım ğarîb ü nâçar

Derdüm benüm bilinmez eşk-i terüm silinmez
Emvâc-ı ğam yeñilmez mânend-i seyl-i enhâr

Ḳurtulmadum elemnden derd ü belâ vü ğamdan
Mecrûḥ olup sitemden sînemde yâreler var²

.....

Divandaki gazellerin beyit sayılarına göre oranları şu şekildedir:

	GAZEL SAYISI	ORAN (%)
5 BEYITTEN OLUŞANLAR	21	% 18
6 BEYITTEN OLUŞANLAR	31	% 26
7 BEYITTEN OLUŞANLAR	61	% 52
8 BEYITTEN OLUŞANLAR	4	% 3
13 BEYITTEN OLUŞANLAR	1	% 0.8

¹.G.12

².G.22

ZEKAYİ EFENDİ DIVAN'INDA GENEL OLARAK VEZİN

Gazellerin vezinlere göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir:

	Meâ'ülün Meâ'ülün Meâ'ülün Meâ'ülün	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün	Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilâtün	Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün	Mef'ûlû Fâilâtün Mef'ûlû Fâilâtün	Mef'ûlû Meâ'ülû Meâ'ülû Fef'ûlûn	Meâ'ülün Meâ'ülün Fef'ûlûn	Mef'ûlû Fâilâtün Meâ'ülû Fâilâtün	Müstefilâtün Müstefilâtün	Müstef'îlün Müstef'îlün	Bu harfeki gazel sayısı	İlk gazelin numarası	Son gazelin numarası
ا	1	5	-	-	-	-	1	-	-	-	7	1	7
ب	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	8	9
ت	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	10	11
د	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	12	12
ر	16	11	1	1	1	4	-	3	-	-	37	13	49
ز	5	-	-	-	-	-	-	1	-	-	6	50	55
ش	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	56	57
ق	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	58	175
ك	1	2	-	-	-	-	-	3	-	-	6	59	64
ل	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	3	65	67
م	6	5	1	-	-	-	-	2	-	-	14	68	81
ن	9	2	1	-	-	-	-	1	-	-	13	82	94
ه	4	-	2	-	-	2	-	-	1	-	9	95	103
ی	3	6	1	-	-	1	1	3	-	-	15	104	118
TOPLAM	50	37	6	1	1	8	1	13	1	-	118	-	-

VEZİNLERİN NAZİM ŞEKİLLERİNE GÖRE DAĞILIMI ŞÖYLEDİR

	Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun	Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun	Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun	Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun	Mef'ûlâtun Mef'ûlâtun Mef'ûlâtun Mef'ûlâtun	Mef'ûlâtun Fâilâtun Mef'ûlâtun Fâilâtun	Mef'ûlâtun Mef'ûlâtun Mef'ûlâtun Mef'ûlâtun	Mef'ûlâtun Fâilâtun Mef'ûlâtun Fâilâtun	Mef'ûlâtun Fâilâtun Mef'ûlâtun Fâilâtun	Mef'ûlâtun Fâilâtun Mef'ûlâtun Fâilâtun	Mef'ûlâtun Fâilâtun Mef'ûlâtun Fâilâtun	TOPLAM
Na't	4	-	-	14	1	1	-	-	-	-	-	18
Tarih	-	-	1	1	-	-	2	-	-	-	-	4
Mersiye	3	-	-	3	4	4	-	1	-	-	-	11
Muhammes	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Kıt'a	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Gazel	37	6	1	50	13	8	1	1	1	-	-	118
Nazm	2	1	-	4	-	-	-	-	-	-	-	7
Müfred	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	3
Muamma	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1

Incelediğimiz Divan'da dikkati çeken özelliklerden birisi kelimelerin vezne uyması için kullanılagelen şekillerinin dışına çıkılmasıdır. Şöyle ki:

<u>kelime</u>	<u>Divan'daki şekli</u>
hüzn	hüzün (19.15) (7.2) (G.6.3)
ruhu'l-kuds	ruhu'l-kudüs
senün için	senün'çün(G.7.2)
tılsım	tılısm (G.72.1)
dükkân	dükân (G.108.4)
sîne	sine (G.116.4)

İçinde uzun vokal olan nun'la (ن) biten heceler bir kapalı hece (–) değerinde iken, bazı mısralarda bu heceler bir kapalı bir açık (–) olarak itibar görür:

Gözüm yollardadır^c âlem baña zind~~ân~~dur sensüz
Mekânım künc-i hasret gözlerüm giry~~ân~~dur sensüz

Gel ey rûh-ı revânım işte ben öldüm firâkuñla
Yanar cismüm derûnum ateş-i süz~~ân~~dur sensüz

Şafâ-yı hâtırum yokdur ne şabrum var ne ârânum
Hemîn gül-zâr-ı cennet vâdî³ -i nîr~~ân~~dur sensüz¹

.....

Bazan aynı durum Türkçe kelimeler için de söz konusu olur:

Hırka ber-düş olalı tekye³ -i hicr ü gamda
Tâc ne kûbbe³ -i gerdün başuma ~~tar~~ gelür²

Vezinle ilgili olarak Divan'da rastlanan ve ifade edilmesi gereken hususlardan bir başkası da vasl ve imâlelerdir:

Hâk-ı pâ-y-ı Muştâfâ'ya yüz süren mesrûr olur
Her ne denlû mücrim ~~ise~~ ^c âkîbet mağfûr olur³

Süz-ı derûn u âh-ı seher-gâh-ı mücrimân
Luţf-ı Hudâ'ya bâ^c ~~ile~~ olur itme ıstibâh⁴

¹ . G.54.1,2,3

² .G.47.2

³ .18.1

⁴ .31.29

Bu meydān-ı hāqīkatde süvār ol refref-i ʿaşṣa
İrince seyr-i lāhūta cenāb-ı himmeti bāz it ¹

O zāt-ı hāḳṣa mazḥardur şifāt ile zuhūr itdi
Anuñçün zātı mirʿatı cenāb-ı kibriyā oldu ²

Merhem dilerse hem virür anma ki muttaşıl
Gül-zāra varsa zār ider cihl-i mahabeti ³

Ah-ı āşıkdur çıkar eflāke hengām-ı seher
Düşmenüñ taḳati götürmez sineʿ-ı perkinesi ⁴

Bazan da vasl ve imāle yapılmadığı görülür:

Bir kimse yok ki ḥālī bilüp çāre-sāz ola
Ey çāre-sāz-ı ʿālemiyān eyle ʿināyet ⁵

¹ .G.11.3

² .21.3

³ .27.3

⁴ G.116.4

⁵ 30.28

**İKİNCİ BÖLÜM:
ZEKÂYİ EFENDİ DIVANI'NIN
İNCELENMESİ**

2.1. INSAN

İnsanı, içinde yaşadığı cemiyet ve onun fikir hayatından ayrı düşünmek imkânsızdır. Cemiyetin değer yargıları insan kimliğinin oluşmasında önem taşır. Dinî karakter taşıyan bir cemiyet hayatında insanı dinî ölçüler içerisinde değerlendirmek, tartmak şart olur.

Şöyle diyebiliriz, Zekâyî Efendi Divanı'nda insan üzerine inceleme yaparken, insanı cemiyet içinde ve din-tasavvuf duyguları ile tartmaya gayret ettik. Fakat gördük ki ; insan tüm hayatı boyunca yalnızdır, sıkıntıları onundur, kederleri onundur, fani olarak bildiği dünyada gayret ettiği, çırpındığı her şekilde yalnızdır, dinde de, inançta da yalnızdır. Bu yalnızlık Resulullah ve Allah'ta sona erer. Ama yanında onların yüzüne rahatlıkla bakacağı şeyler yoksa -ki her türlü çabasına rağmen bu durumdaki fert kendini günahkâr addeder, havf ve reca içerisinde- bakamayacağını sanarsa hali, hesabı yapılamayacak ölçüde zordur.

İnsan değerlidir, o yaratılmışların en yücesidir. Buna layık olmaya çalışmaksa onun en önemli vazifesidir.

Dünyanın faniliği, dünyada rahatın olmayışı, dinî tedirginlik ve çeşitli diğer sebepler insanı güzellik kavramına götürür. Yaratılmışların en yücesi olarak manevî güzellik kavramı içerisinde çabalar sarfeden Zekâyî Efendi Divanı'ndaki insan, kimi yerde ayıramadığımız, mücerred mi müşahhas mı acaba diye merak ettiğimiz tüm güzellikleri kendisinde toplayan bir sevgili ile başbaşadır. Gerçi o zaman artık insanın bir vasfı daha oluşur, bir adı daha olur: Âşık, hem de zor durumda olan bir âşık. Düşünün bir kez, sevgili her türlü eza ve cefa edici vasıfla bir bütün teşkil eder, o tıpkı zırhlı bir donanma gibidir. Gözleriyle, bakışlarıyla, saçlarıyla, yüzüyle,.....daha nice ayrıntıları ile âşığa kastetmiştir. Fakat âşık bu yolda mutludur, kederleriyle arası hoştur, kimse aynı güç duruma düşkesin derken kıskançlık doludur, duyguları âşıklara acımaya yönelik değil, değil, âşıklıkta tek olmakla özdeşleşir.. Yaraların onarılması için tabip bile istemez. Onu derinden yaralayan, maşuğun tegafül içerisinde olmasıdır.

Bütün bu güzellik unsurları, bir noktada ilâhî sevgiyle, ilâhî sevgiliyle bağlantılıdır. İnsan acılar içerisinde, sığınma ihtiyacındadır, aczini bilir. Tek ümit ilâhî sevgilidir.

Zekâyî Efendi dinî ve insanî bir duyuşla Kerbelâ'yı, Kerbelâ vak'asını düşünür. İnsan dinle bir bütündür. Kerbelâ vak'asını anlatırken bir tablo çizen şairimiz , bu vak'ayı anmak için yapılan matem törenlerine işaret eder. Cemiyeti ve insanı o günlerden alıp 18. yüzyıla taşır.

Oğlundan, oğlunun ölümünden söz açan Zekâyî, ölüm hadisesi karşısında da Allah'a sığınmaktan başka yapacağı birşey olmayan insan üzerinde durur.

Zekâyî Efendi, oğlunun ölümünü dile getirdiği zaman bile Halvetîlik'in deverân ayinlerinden de söz etmeden geçemez.

İnsan unsuruna değinirken, insanı; tek başına insan ve cemiyet içerisinde insan olarak incelemekte fayda görüyoruz

Zekâyî Efendi Divanı'nda insandan hareketle güzellikle ilgili tasavvurlar şu şekilde bir tablo oluşturur:

2.1.1. İNSAN-I KÂMİL, İRFAN, EHL-İ İRFAN

Pek çok derece ve mesafeyi katetmiş, artık yol gösterici duruma gelmiş insandan bahseden Zekâyî Efendi, onların yardımı olmadan ilâhî huzura kavuşmanın imkânsızlığını düşünür:

Dest-î kâmilden inâbet al yedu'l-laha yapış
Tövbe vü telkîn ile sa'f yuñ dahî meşkûrdur¹

Dil-î insân-ı kâmilde görünür hey' et-î ekvân
' Aceb şuret virir âyine-i ' âlem-nümâ dirler²

Hıdmetinde bezl-i cân it tut elin bir kâmilüñ
Zikr-î hâşdan gâ fil olma gide kalbübünden gubâr³

Vuşûl-ı nûr-ı vahdet isteyenler
Bulur insân-ı kâmilde bu hâli⁴

Ol mürşid-î kâmil ne dir
Bir dem sipâhi tut kulak⁵

Cahillikten yana değilse de, cevri ve kederin ehl-i irfan tarafından çekildiğini söyler, irfan sahiplerini takdirle anar, dünyanın zevk ve safasını cahillerin yaşadığını hatırlatır:

Bî-hâd ü câhil ider zevk ü şafasını dehrüñ
Ehl-i ' irfân çeker arada cevri ü kederi⁶

¹ G. 16.2

² G. 18.3

³ G. 19.3

⁴ G. 105.5

⁵ Kit'a.3

⁶ G. 118.4

Zâtını ' aşk ile Musâ'ya tecelli eylemiş
' Ârifüñ dâ' im nazar-gâhı makâm-ı Tûr'dur¹

Kavs-ı nüzûl ve kavs-ı urûcdan söz eden Zekâyî Efendi
Bunca illerde seyâhat kılduñ ey şeydâ görûl
' Âlem-i insâna gel kim anda olur feth-i bâb²

der.

Zâhid ve sūfî; şekilci görünüşleri ile istenmeyen hususları bünyelerinde taşırlar. Bu da gerçek âşık tarafından hoş karşılanmaz

Zühhâd-ı zamanuñ ' ameli hile vü dekde
Şūfî' -i mürşyi dañı bî-hûde emekde³

Temiz kalplilik, arınmışlık makbul özelliklerdendir, asıl ölümsüz hayat bu tür insanlarındır, böyle insanlardadır:

Bulam dirseñ hayât-ı câvidânı
Zekâyî'nüñ elinden iç zülâlî⁴

Ve Zekâyî Efendi, insanlardan da meleklerden de şiirleri için beklenti içerisinde şöyle söyler:

Zîb-i yed olup sübhâ gibi nazm-ı Zekâyî
Taḥsîn ide efrâd-ı beşer belki melekde⁵

2.1.2 SEVGİLİ

Sevgilinin âğyar ile olan dostluğu âşık için dayanılmaz güçlüktedir:

Beni öldürmege şâh-ı cihânum niyyetüñ vardır
Senüñ âğyar ile zîrâ a' ceb ünsiyyetüñ vardır⁶

Sevgilinin cevriñi esirgemesi bile âşığı üzer:

Yüz virmez oldu şimdi Zekâyî'ye ol niğâr
Mir'ât-ı köhne gibi derûnum kederdedür⁷

¹ Tahmîs 1.5

² G.9.5

³ G.101.1

⁴ G.105.7

⁵ G.101.5

⁶ G.25.1

⁷ G.45.7

Vasl diler, ama dileği yerine gelmeyecektir, bunu da bilir:

Ümîd-i vaşl idüp kaldum şeb-i ğamda tek ü tenhâ
Dil-i şeydâyı gör kim yâri ' ahdinde turur şanmış¹

Yazgısı keder yüklüdür, bu arzularının yerine gelmeişinin asıl sebebidir:

Güldürmedi dehrün beni bu nakş-ı nigârı
Nakşâş-ı kaza göz yaşı sürdü kalemine²

Sevgili eşsizdir:

Nice devr itmeyüm mecnûn-ı ' aşk olup ser-i kü yuñ
Bulunmaz sevdigüm gibi güzel devr-i zaman içre³

Münşî' -i kudret ne hoş hattıyla tahrîr eylemiş
Levh-i ruhsâra berât-ı hüsnünün imzâsını⁴

Güzelsin bî-bedelsin hüsn ile mümtâz-ı ' âlemsin
Bulunmaz saña hem-tâ bir şeh-i melek melâhatsin⁵

Kul itdin husrev-ahâkâ bugün şirîn zebânûñla
Göñül almağda mâhir bir civân-ı pür-nezâketsin⁶

Bu eşsizlik âşık için beraberinde eşsiz bir kederi de getirecektir:

Dîde pür-nem sîne pür-ğam serde sevdâ-yı nigâr
Böyle derde ey göñül Mecnûn giriftâr olmadı⁷

Âzâdelükde her ne kadar itsem ihtimâ

Bir şûh-ı ser-firâza hevâ-dâr olur göñül⁸

Sevgili (Hz Muhammed), sultana has özelliklerle bir bütündür:

¹ G.57.4

² G.96.5

³ G.98.2

⁴ G.104.2

⁵ G.94.3

⁶ G.94.4

⁷ G.113.2

⁸ 31.2

Kevkeb-i izz ü sa'adet pertevdür izzü dâd
Dâ'ima sultân-ı âdil gâlib ü manşûr olur¹

2.1.3. SEVGİLİ VE AŞİĞA AIT BAZI ÖZELLİKLER

2.1.3.1. Adl-Dâd

Hız Muhammed'den söz eden Zekâyî:

Kevkeb-i izz ü sa'adet pertevdür izzü dâd
Dâ'ima sultân-ı âdil gâlib ü manşûr olur²

der.

2.1.3.2. Baş

Aşık , canıyla başıyla kendisini sevgili için fedâ etmeye hazırdır:

Kurbânıñ olduğum dağı rahm eylemez misin
Râh-ı mahabbetünde fedâ baş ü cânımız³

2.1.3.3. Bû

Sevgili, yasemin, sünbül, gül, anber kokuludur:

İzârıñ bûlar almış yâsemenden sünbül ü gülden
Ruhuñ renk almış ey şûh-ı cihânum sâgar-ı müliden⁴

Ey Zekâyî pertev-i nûr-ı siyâhuñ aşıdûr
Evc-i serde turra-ı müşküñ anber bûları⁵

2.1.3.4. Cebân

Bahsedilen sevgili Hız Muhammed'dir ve O'na şöyle seslenir:

Cebânüñ mihr-i enver ta'atıñ mâh-ı ziyâ küster
Cemâlün gül izzü izârıñ yâsemendür yâ Resûlallâh⁶

Cebânüñ âyet-i Allahu nûr ile münevverdür
Lebûñ vaşfunda câri nazm-ı kevşer yâ Resûlallâh⁷

¹ 18.4

² 18.4

³ G.51.6

⁴ G.86.1

⁵ G.117.7

⁶ 7.4

⁷ 10.4

2.1.3.5. Dest

Zekâyî Efendi Divanı'nda geçen dest kelimesi “yakınlaşma” ifade eder:

Ṭurra¹ -i zülfüñ şeb-i vuşlatda alsam destüme
Tâlîf -i bahtum şerefde necm-i gîsû-dâr olur¹

Ḥayli dem oldu pâyüñe destüm irişmedi
Üñâde rûy-ı küşe² -i dāmānuñ olduğum²

2.1.3.6. Ebrû

Cemālün nûr-ı zât ile münevver yâ Resûlallâh
Kaşuñ mihrâbuna Allahu ekber yâ Resûlallâh³

diyen Zekâyî Efendi, bir başka beyitte de sevgilinin ebrûsundan şikâyet eder:

Nigâhuñ oklarından gâlibâ kurtulmaya sînem
Huşûşen ittifaķ itmiş ser-i ebrû-yı bâ-hemler⁴

Ser-i ebrûlarıñda eglenür cânım mekân tutmuş
Ne yire cânımı alup gidersin ey veñâ perver⁵

Ṭaķınmış gamze⁶ -i celâduñ ebrûdan iki ḥançer
Nigâhuñ cāna zâlim gâlibâ kaşd-ı helâk eyler⁶

Âmâc nigâh olmaya mı sîne⁷ -i^c uşşâķ
Kırpikleri tîr ü ḥam-ı ebrûları yâdur⁷

Ebrû her haliyle âşîğın gönlünü yaralamada ustadır:

N'ola ebrûlarıñ fikriyle çâķ itsem girîbānum
Vücûdum dâğ dağ-ı nâvek-i hicrân olur sensüz⁸

Kaş hilâldir:

¹ G.48.4

² G.78.6

³ 10.1

⁴ G.33.6

⁵ G.35.6

⁶ G.36.1

⁷ G.40.3

⁸ G.53.6

Hilâl-i ebrûvânun şaḥa¹ -i sinemde nakş itdüm
 Ḥayâlüm gurbet ilde ḥançer-i müjgandır sensüz¹

Kimi zaman kaş, kemend olur, kimi zaman da bir padişah edasıyla tuğra çeker:

Kemân ebrûlaruñdan şâh-ı gamzeñ çekdi tuğrâlar
 Yüridür ser-te-ser iklim-i hüsne emr ü fermânun²

Kaşd idince şâh-ı gamzeñ hükümünüñ icrâsını
 Emr idüp ebrûya çekdürmiş anuñ tuğrâsın³

Zekâyî Efendi Divanı'nda kaş, bazan mihrap, bazan kiblegâhtır:
 Kaşuñ mihrâbına karşı revâ midur^c adû tırmaş
 Benüm ol kible-gâhumdur niçün â^c dâya marzardur⁴

Ebrûnun cevri edici özelliğine değinen diğer beyitler şunlardır: 30.6, 30.14, 31.19, G.41.5, G.53.6, G.54.5, G.57.2, G.59.3, G.63.1, G.64.3, G.67.2, G.78.5, G.79.3, G.79.5, G.89.3, G.98.3, G.100.3, G.114.5

2.1.3.7. Gamze

Cellâd, adû, şâh, ok, katil, hançer,... gibi vasıflara sahip olan gamze âşığı helâk etmede pek beceriklidir, ancak âşık bunları birer lütuf olarak görür:

Bîmâr-ı gam itdi gazâb âlûd nigâhuñ
 Gamzeñde^c itâb eyler ise lûtf u keremdür⁵

Bir nazarda sevdigüm^c aklum perîşân eyledüñ
 Gamzeler^c âdu nigehler sîhr ü efsûnuñ mudur⁶

Takınmış gamze⁷ -i cellâduñ ebrûdan iki ḥançer
 Nigâhuñ câna zalim gâliba kaşd-ı helâk eyler⁷

¹ G.54.5

² G.60.3

³ G.104.1

⁴ G.44.5

⁵ G.41.6

⁶ G.42.6

⁷ G.36.1

Cāna kār itdi Zekāyī gerçi zahm-ı gamzesi
Çeşm-i dil-ber çerh-i zālīm gibi gaddār olmadı¹

Âşık, gamze ile şehit edilir. Âşığa şehitlik vasfedilirse, onu şehit eden gamze kâfir durumundadır:

Sen esîr-i gamze' -i nâzı Zekāyī şevk ile
Ben şehîd-i ' aşk-ı dil-darum saña seyrân gelür²

Gamze sarhoştur, ne yapacağı belli olmaz
Senüñ cellâd-ı gamzen cām-ı gaddârîye kanmışdur
O zālīm güyi yâ şemşîr-i müjgâna tayanmışdur³

Gamze en kuvvetli kılıçtan daha kuvvetlidir, zülfikârdır:
Gamze tığ almış ele bîñ zahm açar bir hamlede
Gerçi tığ amma Zekāyī zü'l-fikârumdur benüm⁴

Gamze fettandır:
Gamzeñ kaûlî bir de Zekāyī degil midür
Ey cān fedâ-yı dîde' -i fettānuñ olduğum⁵

Can alıcı gamzenin tek hedefi âşıktır:
Şâh-ı gamzeñ tîr-i müjgâna nişân-gâh eyledi
Ey benüm kaşı kemānum cāna kār itdi elem⁶

Sevgilinin diğer hususları da gamze ile işbirliği içerisinde:
Gamzeden hançer takınmış bî-āmāndur gözlerüñ
Kırpigüñ ok kaşlaruñ yahşi yamandur gözlerüñ⁷

¹ G.113.7

² G.46.7

³ G.31.1

⁴ G.73.8

⁵ G.78.7

⁶ G.79.3

⁷ G.63.1

2.1.3.8. Gerden

Sevgilinin boynunda beni vardır. Âşık onları hal-i hindu'ya veya fülfüle benzetir:

Gerden-i yâre Zekâyî dizilen
Hâl-i hindu mu yaḥūd fülful midür ¹

Sevgilinin beni zâhidi de etkileyecektir:

Perîşân hâl olur zâhid seni bu ḥüsn ile görse
Dizilmiş gerden-i sîm üzre hind u hâl fülfulden ²

2.1.3.9. Gîsâ – Kâkül – Zülf – Perçem

İrüşdür bûy-ı gîsû-yı latîfün câna şon dernde
Anuñ her tîrudur ḥabl-i metînum yâ Resûlallâh³
derken “bûy-ı gîsû-yı lâtif” terkibi ile Hakk'a ulaşmayı talep eden Zekâyî Efendi, yine aynı şekildeki arzusunu:

Hevâ-yı zülf-i yâr ile esîr-i bend-i sevdâyum
Giriftâr-ı ceâ-yı kayd-ı gîsû-yı muṭarrâyum⁴

şeklinde belirtir.

Sevgilinin zülf ve gîsûsunu gören sūfinin de, zâhidin de pek çok şeyden fedakârlık yapacağını bilen âşık şöyle söyler:

Gel imdi meclis-i ‘ aşka nazar kıl zülf ü gîsûya
Ferâgat eyle şūfî mebhâş-ı devr-i teselsülden⁵

Hele sînem gibi şad-çâk iderdün ḥırka⁶ -i zühdü
Göreydün zâhidâ ol dîl-ber-i kâkül perîşân⁶

Anber kokulu gîsû âşığı etkilemede ustadır:

Mest -i ḥayrânum yeter ‘ aklıum perîşân eyleme
Gösterüp zîr-i külehden ‘ anberîyn gîsûları⁷

Âşığın gönlü zâlimliği ile bilinen kâküle aslıdır:

¹ G.43.5

² G.86.5

³ 14.4

⁴ G.76.1

⁵ G.84.4

⁶ G.110.5

⁷ G.117.2

Kâkülün zîr-i küllâhından nümâyân işler
Ben de bildüm âhır ol zâlim beni ber-dâr ider¹

Gönül ve bahtın zulmette belâ ve musibetler içerisinde olmasına sebep
kâküldür:

Gönlümü bahtum gibi târik iden
Zulmet-i hicr ü gam-ı kâkül midür²

Esîrüm kâkülün şevkiyle düştüm işte bu kayda
Giriftâr-ı ceâyum hasret ile hic figânum yok³

Âşığın aklını başından alan kâkül, dağınıklığı ile de bu eylemini kat kat artırır:
Tağıldı ° aklı ü idrâküm diger gün oldu ahvâlüm
Beğâyet ıztırâbum var perişânî° -ı kâkülden⁴

Âşık âşıklıkta kararlıdır, hiçbir şey onu âşıklıktan vaz geçiremez
Herî'n zulmetde kâlsa küh-ı hāmûn-ı maḥabbetde
Ferâgat eylemez ° âşık gam-ı sevdâ-yı kâkülden⁵

Zülf âşığı öylesine bağlayıcı bir unsur olur ki, âşık bu durumdan kurtulmak
için hiç bir nasihate kulak veremez:

Hevâ-dâr-ı şeb-i zülfün olanlar dinlemez vâ° ız
Gice beytül'-hüzünde kıssa° -ı Mecnûn'u güş eyler⁶

Saçın dağınıklığı âşığın darmadağınık olan gönlü ile paralellik içerisinde:

Perâkende ider cemf yyet-i zülfün şabâ amma
Cihânun halkını mecnûn idüp sevdâya düş eyler⁷

Ne şabrum kaldı sevdâ-yı vişâlünle ne ârāmum
Dil-i ° âşıkda cemf iyyet mi kor zülf-i perişânun⁸

¹ G.27.3

² G.43.3

³ G.58.4

⁴ G.84.5

⁵ G.86.6

⁶ G.21.2

⁷ G.21.4

⁸ G.60.2

Zülf "âşığın aklını başından alma, harap etme" rolünü oynarken, sevgilinin diğer unsurları da aynı çabada zülüfle işbirliği halindedir:

Zülfüñ beni bend itdi vü öldürdü niğahuñ
Birden iki zulm eyledüñ ey zâlim-i gaddâr¹

Ruh; ilâhî lutfâ vesile olan sıfatları karşılarken, zülf de, ilâhî kahra vesile olan sıfatlara delâlet eder.² Âlem-i vahdet ve âlem-i kesretten söz açan Zekâyî, ruh ve zülf kavramları ile şöyle bir bağlantı kurar:

Gâh zülfüñ gösterir gâhi ruḥ-ı zîbâsını
Âlem-i keşretle vahdet remzini iş'âr ider³

Zülfün getirdiği acılar, âşığı cennette de rahat bırakmaz

Yârüñ hevâ-yı zülfü bu dîvâne gönümü
Firdvse varsam anda daḥi bî-ḥarar ider⁴

Âşık, rüzgârın getireceği yârin zülfüne ait kokuyu ümitle bekler:

Ey Zekâyî cânuma irmezse bü-yı zülf-i yâr
Rüzgâr-ı bî-veḥâyâ bâ' is-i minnet nedür⁵

Âşık yârin zülfünün esiridir⁶ ve bu sultan biçâre âşığı zincirle kendine bağlar.⁷ Âşık ah ve inlemelerin sevgiliye ulaşmasını ister ve diler ki ahlarının ilk mekânı halka'-ı zülf olsun.⁸ Mecnun; âşığın, Leylâ sevgilinin genel adıdır, zülf ise kedere vesile olan, ıstıraplara kaynak olan şeydir, getireceği gam herkesçe malumdur.⁹

Gönül; "sevda-yı zülf-i dil-ber ile" ne yapacağını bilmez haldedir.¹⁰

Eğer âşık sevgiliye, sevgilinin zülfüne erişebilirse ortaya şu güzel manzara çıkar:

¹ G.23.2

² Dr.Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991 s.402

³ G.27.2

⁴ G.28.4

⁵ G.29.7

⁶ G.32.6

⁷ G.36.6

⁸ G.38.3

⁹ G.40.6

¹⁰ G.45.2

Ṭurra² -i zülfüñ şeb-i vuşlatda alsam destüme
Tâli³ -i bahtum şerefde necm-i gîsü-dâr olur¹

Sevgilinin saçının her teli bir başka âşığı hükmü altına almada ustadır:
Ne Leylî'dür ki bir Mecnûn'u deşt-i mîhnete şaldı
Senüñ her müy-i zülfünde nice divâne bağlanmış²

Zülf karadır, zülfe tutulan âşığı da kara günler bekler:
Şem³ -i rûhsâruñ hayâli yandırır cân ü dili
Zülf-i şeb-rengüñ gamıyla gicedür gündüzlerüm³

Hayâl-i zülfüñ ile zulmet-i hicründe kaldum ben
Kara bahtum düşürdi⁴ âķibet bir özge sevdâya⁴

Gayesi sevgilinin zülfüne “berdâr” olmakken, âşık iki gün içerisinde canından usanmıştır. Gerçi her iki halde de âşık için kurtuluş yoktur:

‘ Ahd itdüm ezel zülfüne ber-dâr olam âķır
İki gün için⁵ ‘ ahdi ferâmûş ideyüm mi⁵

Halka'-ı zülf, dâm-ı sayyâda benzer:
Halķa⁶ -i zülfünde hâlin gösterir⁶ uşşâķına
Dâm-ı şayyâd içredür mürğ-i iza ifüñ çines⁶

2.1.3.10. Çeşm

Âşığın ağlayan gözü için ümit yoktur. Âşık uyanıkken “dide'-i baht”ı uyumaktadır:

Özge hâletdür efendi dîde⁷ -i bahtum uyur
Çeşm-i giryânüm velî tâ şubķa dek bî-dârdur⁷

Sevgilinin kaşları , âşık için kıbledir:

¹ G.48.4

² G.57.3

³ G.70.3

⁴ G.102.3

⁵ G.115.3

⁶ G.116.2

⁷ G.39.5

Ol kaşları mihrâb güzel kânde giderse
Çeşmüm daî ol yire gider kıble-nümâdur¹

Göz kan renkli gözyaşları döker, âşık sarı renkli yanağındaki kızılığın sebebini bununla izah eder:

Peymâne n'ola virse ruḥ-ı zerdüme ḥumret
Hep dökdüğü eşk dîdemüñ âlû de² -i demdür²

Göz, cadıdır; âşığı büyülemekte usta bir cadıdır, ama âşık herşeyini onun önüne sermiştir:

Gögsüm tû tâlî zaḥmına cādū-yı çeşmüñüñ
Müjgānuñ oklarına da cânım siperdedür³

Eyledikce rahm idüp çeşm-i siyâh ile nazar
c Âşık-ı nâ-çâre ḥavf-ı ḥançer-i bürrân gelür⁴

Sevgilinin gözü âşığa cevrden yorulmaz, ama âşığı görmez, âşığın gözü ise sevgiliyi özler, onu arar:

Gözüm yollardadır c âlem baña zindândur sensüz
Mekânım künc-i ḥasret gözlerüm giryândur sensüz⁵

Gözümde ḥ'âb-ı rāḥat yok bedende istirahat yok
Baña vallahi şâḥ olmak ḥurâş-ı cāndur sensüz⁶

Gözyaşı şarapla, göz kadehle şöyle özdeşleşir:

Şarâb-ı nâba döndü eşk-i çeşmüm gözlerüm cāma
Ayık baş bezme sâki böyle hoş devrân ele girmez

Âşık gam içerisinde, gözünden kimi zaman seller, kimi zaman kan gibi gözyaşları döker.⁷ Döktüğü göz yaşları bazan pişmanlıkla ilgilidir⁸, gafletten uyanmak

¹ G.40.2

² G.41.4

³ G.45.6

⁴ G.46.2

⁵ G.54.1

⁶ G.54.4

⁷ G.56.1, G.96.1, G.98.4

⁸ G.69.2

ister.¹ Aşığın gözü beklentileri ile nergise benzer.² Onun gözü yarın hayâyi ile meşguldür³, bu sebeple de uykusuzdur.⁴

Sevgili gözleri ile âşıkta onarılması güç yaralar açar, acılar verir.⁵ Sevgiliden nûr-ı dide⁶ diye söz edilen Divan'da sevgilinin gözü, güzelliği⁷ ve fettânlığı ile⁸ anılır. Sevgili ahu gözlüdür.⁹ Herşeye rağmen âşık sevgiliden ve cevrenden memnun görünür.:

Câna kâr itdi Zekâyî gerçi za'hm-ı ğamzesi
Çeşm-i dil-ber çerh-i zâlim gibi ğaddâr olmadı¹⁰

2.1.3.11. Hal, Hindû, Hatt

Sevgilinin benleri ateş üzerindeki tütsü kabında bulunan anberlere benzer:

Meger ruhsâr-ı âl üzre dizilmiş hâl-i hindûlar
Şaçılmış micmer-i pür-ateş üzre şanki^c anberler¹¹

Sevgilinin güzelliğine güzellik katan benlerse fülful vasfındadır:

Perişân hâl olur zâhid seni bu hüsn ile görse
Dizilmiş gerden-i sîm üzre hind u hâl fülfulden¹²

Gerden-i yâre Zekâyî dizilen
Hâl-i hindu mu yahûd fülful midür¹³

Sevgiliye ait her husus âşık için can bağışlanacak ölçüde değer taşır. Bunlardan biri de "hatt" tır:

Olup dil-haste³ -i hatt-ı ruhuñ düñmez gözüm yaşı
Mizâcum seyr-i gül-zârı çemen âb-ı revân ister¹⁴

¹ G.70.1

² G.93.5

³ G.105.4

⁴ G.113.1

⁵ G.57.5, G.57.6, G.57.7, G.60.1, G.62.3, G.77.3, G.78.2, G.80.2, G.80.3, G.88.5, G.93.2, G.104.6

⁶ G.61.5, G.100.1

⁷ G.64.2

⁸ G.78.7

⁹ G.89.3, G.98.5

¹⁰ G.113.7

¹¹ G.34.4

¹² G.86.5

¹³ G.43.5

¹⁴ G.38.4

Âşık hattı şöyle tasvir eder:

Vaşf-ı rüyuñ yâ semen yâ gül midür
Hatt-ı şeb-rengüñ siyeh sünbül midür ¹

Müy-ı hattıñ her biri sünbül mü yoḥsa gül müdür
Şafḥa² -i gül-zâr-vechüñ lâle-zârumdur benüm²

Hatt; miskle kurulan bağlantıdan dolayı siyah renktedir.³ Akla gelebilen tüm güzel çiçeklerden daha güzel kokuludur. ⁴ Hatt, âşığa cevretmekte pek mahirdir.⁵

Tâkey esîr-i hatt-ı ruḥ-ı yâr olur gönül
Divâne gibi kayda giriftâr olur gönül⁶

diyen Zekâyî Efendi, hattın eline geçen âşığın halini anlatmak için şu vasıflarını söylemeden geçemez:

Tarf-ı ruḥsâra dizilmiş⁶ âşıkıñ baḡrını deler
Ḥançer-i ser nize beñzer hattıñıñ her mûlârı⁷

2.1.3.12. Izar (Ruhsâr, Ruh)

Gönül ve yanak arasındaki ilişkiden şöyle söz açılır:

Gönül yâd-ı ruḥıñla dem-be-dem cûş u ḥurûş eyler
Ḥayâl-i la' lûñ ile sâḡar ü şahbâ-yı nûş eyler⁸

Gönül, sevgilinin yanağı için durmadan ağlar⁹, akıtılan gözyaşının sonu gelecek gibi değildir. ¹⁰ Âşığın yüzü kederden solmuştur, mevcut kırmızılığa sebepse dökülen kanlı gözyaşlarıdır, bu gözyaşları peymâneye de renk verir. ¹¹ Sevgilinin yanağı, âşığın perişanlığında söz sahibi etkenlerdendir:

Zülfüñ hevâsı mihr-i ruḥıñ iştîyâkıdur
Terk itdürüp diyârımı deyyâr iden beni ¹²

¹ G.43.1

² G.73.5

³ G.73.6

⁴ G.86.4

⁵ G.112.6

⁶ 31.1

⁷ G.114.4

⁸ G.21.1

⁹ G.28.1

¹⁰ G.38.4

¹¹ G.41.4

¹² G.112.5

Yine de gül yanaklı olarak tasvir ettiği sevgilinin ağıyare yüz vermemesi âşığı bunca sıkıntısına rağmen rahatlatır.¹

Zekâyî Efendi Divanı'ndaki tasvirlerle göre sevgilinin yanağı al renktedir², güle benzer³, yasemin, sümbül ve gülden daha güzel kokuya sahiptir.⁴ Yanağın al olmasının sebebi çoğu yerde "şaraptan renk alması" şeklinde açıklanır.⁵

Kızarmış meclis-i meyde ruhuñ ey gonce fem amma

Gülîstân-ı melâhatde açılmış derd-i ahmer mi⁶

diyen Zekâyî; en zor günde, sevgilinin yanağını gönlünü ferahlatan bir ışık olarak görür.⁷ Yanağın tasavvufî olarak ilâhî lutf vesile olan sıfatları karşıladığını bu noktada hatırlatmakta fayda vardır.

Yanak, gülşendeki her güzellikten daha güzeldir.⁸ O, bir sümbülistandır.⁹ Şurası bir gerçektir ki, en usta nakkaşlar bile sevgilinin yanağını, hattını tasvirde aciz kalırlar.¹⁰

Sevgiliye has güzellik unsurlarından biri olarak bahsedilen yanağın, güzelliğini tasvirde en usta nakkaşların aciz olması kimi zaman mübalağa sınırlarından çıkar, tabii bir hal oluverir:

Yâ Resûlallâh cemâlün kıl hüvallahü ehad

Ketb olunmuş levh-i ruhsârında Allahü's-şâmed

Lem yelid zâtuñ velem yüled şîstüñ vaşfidur

N'ola şânuñda dinilse lem yekün küfven ehad¹¹

2.1.3.13. Kâmet (Kadd)

Sevgiliyi resmeden Zekâyî Efendi:

Ser-i küyüfda gördük de seni tûbâya benzetdüm

Yeşil câme yaraşmış kâmet-i zîbâna ey dil-ber¹²

der. Sevgilinin boyu yanında serv kısa kalır, onun boyuna denk olan âşığın ahından başka bir şey değildir.¹³

¹ G.113.5

² G.34.4

³ G.63.7

⁴ G.86.1

⁵ G.86.1, G.38.1

⁶ G.109.2

⁷ G.73.7, G.74.6

⁸ G.93.1

⁹ G.93.5

¹⁰ G.40.5

¹¹ Nazm 1

¹² G.36.2

¹³ G.62.2

Âşığın endamı ise dünyanın hep keder saçması yüzünden “saçaklı sünbül”e benzer.¹ Âşık en güç şartlarda bile, sevgiliyi, servi boyunu düşünse, hayal etse ferahlık duyar.² Onun boyu âşığın bütün kederlerine himâye edici vasıftadır, âşığın aklına gelen son ihtimal bu birlikteliğin ayrılıkla noktalanmasıdır.³ Evinden, yuvasından olmak bu birlikteliğin bozulması düşüncesi yanında önem taşımaz.⁴

Sevgilinin boyunun servi ile aynılığı Divan'da sözü çok geçen hususlardandır. Âşık, bu servi boy için ayak toprağı veya ayakları önünde gölge olma arzusu duyar.⁵ Bu sevgiliden ayrılmak istemeyişin, onun için herşeyin yapılabileceğinin bir başka ifadesidir.

Sevgilinin boyu kimi zaman elif harfine benzer, tabii olarak kederler içindeki âşığın boyu da lâm harfini⁶ veya keman ebrûlara duyduğu özlemle dal harfini andırır.⁷

Servi boylu sevgili gülzâra çıkarsa ne olabileceği şöyle belirtilir:

Serv-i kıaddüm meyl-i gül-zâr eylese ‘ arşa çıkar

‘ Âşık-ı dil-sûz hicrûn na‘ ra’ -ı yâ hûları⁸

Âşık, servi boylum dediği sevgilisinin kendi mekânına yöneldiğini düşünmekten dahi mutlu olur, ancak bu sadece bir hayaldir:

Serv-i kıaddüm bize meyl itmege yokdur kaçduñ

Rûzgârıñ bu hevâlarda olımaş eşerî⁹

Bilir ki, en ufak bir ilgi şöyle dursun, sevgili âşığı her haliyle incitmekten başka bir şey düşünmeyecektir:

Kaya bakışlarıñla ağladursın haste’ -i ‘ aşkı

Bugün meh-rûlar içre bir ser-amed kıadd ü kâ metsin¹⁰

2.1.3.14. Kûy (Karye)

Düşerse râhuñ ey bād-ı şabâ kûy-ı dil-ârâya

Haber vir derd-i hicrânım o şûh-ı ‘ âlem-ârâya¹¹

¹ G.72.4

² G.73.2

³ G.75.4

⁴ G.91.2

⁵ G.99.1

⁶ G.114.5

⁷ G.114.5

⁸ G.117.6

⁹ G.118.2

¹⁰ G.94.2

¹¹ G.102.1

diye inleyen âşığın rahat ettiği tek yer sevgilinin bulunduğu yerdir.¹ Bu mekân, âşık için darü's-şîfâ özelliğinde olup² sevgilinin kûyunda can vermekten çekinmeyen âşık³, daha nice âşığın bu özlem içerisinde olduğunu belirtir.⁴ Zaten âşığın gidecek başka yeri yoktur.⁵ Orada ağıyâra de yer bulunabileceğinden endişelidir.⁶ Âşık, sevgilinin kûyunu cennetten üstün tutar.⁷ Ne sevgilinin kûyu kadar değerli bir yer vardır, ne de sevgili kadar güzel bir sevgili bulunabilir.⁸ Hayatta olduğu sürece sevgilinin ser-i kûyundan ayrılmamaya yemin etmiş olan âşık⁹, sığınacak tek yerinin burası olduğunu söyler.¹⁰

Yetişmesinde emeği geçen Şeyh Hasan için:

Ḳarye³ -i güsterde yapıdî ḥân-ḫâh

Nûr-ı ḡarḡ olur ziyâret eyleyen¹¹

diyerek, O'nun dergâhını övgüyle anar, ziyaret edilmesinin önemine değinir.

2.1.3.15. Leb (Dehen-Fem-Lâ'1)

Hız Muhammed'e hitab eden şairimiz, Hız Muhammed'in dudağı ile kevser arasında bir ilişki kurarak şöyle der:

Cebînüñ âyet-i Allahu nûr ile münevverdür

Lebüñ vaşfunda câri nazm-ı kevşer yâ Resûlallâh¹²

Kadehteki şarap, rengi nedeniyle dudağa benzetilir:

Göñül yâd-ı ruḡuñla dem-be-dem cûş u ḡurûş eyler

Ḥayâl-i lâ' lüñ ile sâḡar ü şahbâ-yı nûş eyler¹³

diyen âşık, sevgiliye ait vasıfların hayali ile dopdoludur. Cevabını kendisinin herkesten çok daha iyi bildiği şu soruyu sorar:

Sâḡar-ı şahbâyı reng-â-reng iden

İn' ikâsın lâ' l-i leb mi mül midür¹⁴

¹ 30.10

² G.37.6

³ G.40.7

⁴ G.56.2, G.74.4

⁵ G.76.3

⁶ G.84.6

⁷ G.93.7

⁸ G.98.2

⁹ G.99.5

¹⁰ 30.4

¹¹ Tarih, 1.3

¹² 10.4

¹³ G.21.1

¹⁴ G.43.4

Âşık, aşk şarabını yârin dudağından içer:

Ben şarâb-ı   aşkı lâf l-i yârdan nûş eyledüm
Bî-mürüvvet zâhidi gör baña dir ehl-i vebâl¹

Dudak, rengini şaraptan almıştır:

  İzâruñ eylemiş kesb-i terâvet revnağ-ı gülden
Lebüñ renk almış ey gonce dehânum bâde² -i mülden²

Sevgilinin dudağı ve ağzı goncaya benzer³ âşığa hayat verir:

Şeb-i vuşlatda ey dîl bûs idersüñ lâf lîn ol şûhûñ
Zekâyî gibi sen de nûş idersin âb-ı hayvânı⁴

Fakat âşığı egemenliğine almadan da duramaz:

Câm-ı lâ  lüñ beni hem-reng-i cünûn itdi şehâ
İtmez alûde bu kevne mey-i gül-fâm beni⁵

Mestâne isem lâf l-i lebüñ şun bir dem baña
Her dem bu ce  zehrini ben nûş ideyüm mi⁶

2.1.3.16. Lutf

H . Muhammed'in şefaatine, lutfuna ihtiya  duyan Zekâyî bunu:

Zekâyî'nüñ iki   âlemde maksûdu hemân sensin
Umar dergâh-ı lutfundan   inâyet yâ Resûlallâh⁷

diyerek belirtir. Tek arzusu bu lutfı nail olabilmektir:

Zekâyî bî-kese dergâh-ı lutfunda kâkûl eyle
Türâb-ı âsitânüñ kîmiyâdur yâ Resûlallâh⁸

Kendi halini pek iyi bilir ama reddedilmek de istemez

Bir ğarîbüm cürm-i bisyâr ile geldüm katuna
Mahz-ı lutfundan beni redd eyleme ey pâdişâh⁹

¹ G.67.3

² G.84.1

³ G.96.2, G.98.1, G.100.6, G.109.2, G.63.7

⁴ G.110.6

⁵ G.111.5

⁶ G.115.2

⁷ 26

⁸ 5.6

⁹ 6.2

‘ İnāyet eyle luṭfıñla nigāh-ı iltiāz ile
Zekāyī bī-kesūñ ḥālī mükedder yâ Resûlallâh¹

Hız.Muhammed'in varlığı bir lütuftur:

Zuhûruñ ‘ âleme luṭf u keremdür yâ Resûlallâh
Vücûduñ menbâ‘ ı cûd u himemdür yâ Resûlallâh²

Âşık için sevgilinin ceâsı bile, sevgiliden gelen bir lütuf şeklinde telâkki edilir:

Nigāh-ı nâz ile çeşm-i siyāhuñ gerçi luṭf eyler
Güzār ider cigerden tûg-ı ğamzeñ cânuma işler³

Bîmār-ı ğam itdi ğazāb âlûd nigāhuñ
Ġamzeñde ‘ itāb eyler ise luṭf u keremdür⁴

Sevgilinin tebessümünden başka lütuf düşünemeyen âşık:

Gāh hışm ile gelür amma ki pür-çîn-i ğazāb
Gāh luṭf idüp tebessümle gül-i ḥandān gelür⁵

der. Sevgilinin âşığa gelmesi ise hayallere bile sığamayacak bir güzelliştir:

Gitdi ‘ aqlum muntazar çeşm-i gönül pür- ıztırāb
Luṭf idüp âyâ ne dem ol âfet-i devrān gelür⁶

Ah ol serv-i ḥurāmānum idüp luṭf u kerem
Ḥāne‘ -i virānuma başsa sa‘ âdetle ḳadem⁷

Sevgiliden gelecek iyi ve kötü her şey âşık için bir değerdir:

Şād oldu luṭfıñ ile Zekāyī bugün şehā
Her demde zâ‘ id eyleye Allah rif atıñ⁸

Âşık , sabādan sevgiliye halini bildirmesi şeklinde bir ihsan bekler:

1 10.7
2 16.1
3 G.35.2
4 G.41.6
5 G.46.4
6 G.46.6
7 G.79.1
8 G.61.7

Luṭf eyle söyle Yūsuf-ı ḥüsne şabâ yetiş
Beytü'l-ḥüzünde dîdeleri pür- nem olduğum¹

Âşığın sabâdan beklentileri bitmez; sevgilinin kokusunu kendine taşımasını, sevgiliden hoş haberler getirmesini de ister:

Şabâ luṭf eyle yârüñ perçeminden neḥa-yâb eyle
Olur muḥtel-i dimâğ iştîyâkum bûy-ı sünbûlden²

Şabâ luṭf eyleyüp bir hoş haber vir güf izârumdan
Efendüm şâh-ı ḥübân-ı cihânum nâzlı yârümden³

Şabâ luṭf eyleyüp vakt-i şerde ḥâtırum şorsa
Peyâm-ı ‘ âķibet ırğırse bâri nev-civânumdan⁴
gibi beyitlerde görüldüğü üzere sabânın vazifeleri artar durur.

Âşık sevgiliden tebessüm beklentisi içindedir:

İltifât itmez iseñ bâri tebessüm eyle
Luṭf ile ‘ âşıkâ bir kerre tekellüm eyle⁵

Ama bu olumlu hareket ağıyar için olursa, o zaman âşığın duyduğu eziyetin hududu yoktur:

Şahıbkıran çeşm-i siyehüñ dürür senü ñ
Mecrûḥ-ı tîğ-i ğamze³ -i ğaddâr iden beni⁶

Âşıklığın getirdiği bütün dertler, dünyanın sıkıntıları.... gibi sebeplerle fert , Allah'tan başka sığınılacak hiç kimsesi olmadığını görür, ilâhî lutfâ mazhar olmak artık âşığın ilk ve son çâresi, son arzusudur.⁷ Ve:

Bu girdâb-ı felâketde gezer âvâre ser-gerdân
Zekâyî'nin işi kaldı nesîm-i luṭf-ı Mevlâ'ya

der.

¹ G.77.3

² G.84.3

³ G.90.1

⁴ G.91.3

⁵ G.97.1

⁶ G.112.3

⁷ 30.25, 30.29, 31.29, G.103.6

2.1.3.17. Miyan

Zekâyî Efendi, sevgilinin beline sarılma arzusu duyar, sevgili her konuda olduğu gibi bu halde de duyarsızdır:

Yan virdi miyânuna şarıldıkça o dil-ber
Yandum heves-î vaşl ile hicrân elemine¹

Sevgilinin beli inceciğdir:

Ne rütbe şarf-ı dikkat kılsalar vaşf-ı miyânında
Yine ' âciz kalurlar rûzgârın müşikâfânı²

2.1.3.18. Müjgan

Müjgan; öldürücü ve yaralayıcı özelliği ile âşığa elinden gelen çileyi çektirir. Müjgan; kılıçtır³, oktur⁴, tannardır⁵, hançerdir.⁶

2.1.3.19. Nigâh

Âşık, sevgilinin nigâhını iltifat olarak değerlendirir.⁷

Bir nigâh-ı cânstânun özge devletdür baña
Öldürürse dîde' -i mestûn ' inâyetdür baña⁸

Bir nigâhuñla Zekâyî'ye ' inâyet kılmaduñ
Bilmemişsin sevdiğüm ' aşşınla âh ü zâr ider⁹

Sevgilinin bakışı âşığın yüreğini paramparça eder, âşık; her bakışta divânelik yolunda bir adım daha attığının farkındadır:

Ğazâlânı nighle gözlerüñ süzdükce ol zâlim
Beni sevş eylemekde vâdî' -i mecnûna rehberler¹⁰

Nigâh-ı nâz ile çeşm-i siyâhuñ gerçi lutf eyler
Güzâr ider cigerden üg-i gamzeñ cânuma işler¹¹

¹ G.96.3

² G.110.3

³ G.31.1

⁴ G.35.1, G.40.3, G.45.6, G.57.7, G.59.3, G.63.1, G.64.3, G.78.5, G.79.3, G.93.2, G.98.3, G.100.3,

⁵ G.39.4

⁶ G.54.5, G.109.3

⁷ 8.6, 10.7, 12.3

⁸ G.3.1

⁹ G.27.6

¹⁰ G.34.3

¹¹ G.35.2

Sû fi zülf ve gîsûya nazar kılrsa, onun da düşünceleri, duyguları farklılık kazanacaktır:

Gel imdi meclis-i ‘ aşka nazar kıl zülf ü gîsûya
Ferâgat eyle şû fi mebhâş-ı devr-i teselsülden¹

Şöyle söyleyelim; divan geleneğine uygun olarak, sevgilinin nigânı âşığın gönlünü yaralasa da bu âşık için iltifattır, sevgiliden gelen her hareket âşık tarafından hüsn-i kabul görür:

Saňa maşşûş efendüm bir nigele ‘ âşık öldürmek
Dizilmiş sînem üzre ser-te-ser darb itdigün hançer²
Allah her yerde, her şeydedir:
Dide’ -i hâk-bîn ile her zerreye eyle nazar
Gör tecellî’ -i Hudâ-yı pür-saâ ol sevdiğüm³
Ve lütuf O'ndandır:
Yâ Râb bu özge bâdiyede eylegil nigâh
Şahrâ-yı tende olmaya tâ hâlümüz tebâh⁴

Divan'da sevgilinin nigâhının -herşeye rağmen- ihsan olduğuna değinen diğer beyitler şunlardır: G.36.1, G.40.3, G.41.6, G.42.5, G.42.6, G.46.2, G.48.1, G.55.3, G.57.2, G.57.6, G.60.1, G.62.3, G.63.5, G.64.6, G.75.2, G.78.2, G.79.5, G.80.2, G.82.4, G.87.3, G.88.4, G.89.4, G.93.2, G.93.3, G.106.1, G.109.3, G.118.1

2.1.3.20. Pây- Sevgilinin Ayak Toprağı

Sevgilisinin ayağını öpmek, ayak toprağı olmak, ayak toprağına yüzünü sürmek âşık için bir onurdur:

‘ İnâyet eyleyüp virmez ki öpsem pâyını yârün
Elüme girse de sürsem yüzüme küşe’ -i dâmen⁵

Hız Muhammed'e hitab ederken şöyle der:

¹ G.84.4

² G.35.3

³ G.68.2

⁴ 31.25

⁵ G.93.6

‘ İzz ile teşrîf-i bezm-i Kâbe kavseyn eyledüñ
Pâyüña sürdi yüzün şad şevk ile ‘ arş-ı ilâh¹

Hâk-ı pâ-y-ı Muştâfâ'ya yüz süren mesrûr olur
Her ne denlû mücrim ise ‘ âķibet mağfûr olur²

Şeyh Şaban'ın ayak toprağına yüz sürme isteğini
Zekâyî fażl-ı hâķla çeşm-i cânı nûşenâ kıldum
Sürüp rûy-ı siyâhum hâķ-pây-ı Şeyh Şa‘ bana³
şeklinde belirtir.

Sevgilinin ayağı da, ayak toprağı da mukaddestir.

2.1.3.21. Sim-Ber (Beden)

Âşık gönlünü bir“sim-ber”e kaptırmıştır:
Kâşr-ı zerinde yok felegüñ oldu nâ-bedîd
Göñlüm şafâsı var ise ol sim-berdedür⁴

Sevgili güzeldir, güzelliğı âşığın başına belâlar açar, eşsizdir, bu vasıf, âşığın âşıklığını da eşsiz kılar. Âşık canla canla başla mücadele verir, yorgun düşer:

Gözümde hâb-ı râhat yok bedende istirâhat yok
Baña vallahi şâh olmak hırâş-ı cândur sensüz⁵

dedirten, gedâlığı şahlığa tercih ettiren bir büyüklük içerisinde âşık halini şöyle anlatır:

Bedenüm renc ü miñen çekmekle oldu zâ‘îf
Göñül âzürde‘-i ğam râhat-ı cânım kânde⁶

İlâhî güzelliklere beden mefhumu yok edilerek ulaşılır. Gaye, dünyadan vaz geçmek, yoklukta var olmak şeklinde tesbit edilince, âşık bu gücü bulabilmek üzere Allah'a yalvarır, başka çaresi de yoktur:

Al beni benden kayd-ı bedenden
Ayırma senden sultânım Allah⁷

¹ 6.4

² 18.1

³ G.95.6

⁴ G.45.3

⁵ G.54.4

⁶ G.100.5

⁷ G.103.4

2.1.3.22 Yüz

Sevgili, âşığın bütün kederleri, perişanlığı arasında yüzünü göstermekle âşığa dünyaları bağışlar.¹ Çünkü o, eşsiz güzelliği ile ² âşığın kapkara günlerine güneş olur.³

Âşığın gecesi ve gündüzü sevgiliye bağlıdır, o varsa her yer aydınlıktır, yoksa kapkara.⁴ Sevgilinin yüzünü göremeyeceği bir gül bahçesi âşık için ateşzârdan farksızdır.⁵

Sevgili gül bahçesinin ziynetidir.⁶ Onun yüzü, yaseminden, gülden daha âlâdır.⁷ Âşık sevgilisinin yüzünü görme arzusu ile yanıp tutuşur.⁸

Dileğini şöyle belirtir:

Nev-civānum yanuma gelse ölürsem gam degül
Cân virmek şevk-ı rüyle katı âsân gelür⁹

Halini şöyle arz eder:

Yanarsam ba' d-ezîn şem' -i cemāle ıztırāb itmem
Efendüm gerçi bîzâr eyledüm âh ü figānumdan¹⁰

İşte ben küşe' -i firkatde garīb ü nâ-çār
Cānımuñ cānı o gül yüzlü civānum kande¹¹

Sevgilinin yüzünü görememek âşığı hırpalar:

Senüñ rüyundaki halet hayat-ı dil midür bilmem
Gönül cân virmek ister bir nefes ben görmesem anı¹²

Bir lahza tākātüm yog iken derd-i firāka
Yıllar geçer ki rüy-ı dil-ārāya nazar yok¹³

¹ G.37.1

² G.37.3 , G.109.1

³ G.37.4, G.44.7

⁴ G.73.6

⁵ G.48.2

⁶ G.84.2

⁷ G.43.1

⁸ G.37.7

⁹ G.46.3

¹⁰ G.91.5

¹¹ G.100.2

¹² G.110.2

¹³ 30.8

Rüyalarından medet umar âşık, ama nafiledir:
 Âh ol cemâle hasret ile hâl yamandır
 Rü' yâda daîi göremedüm hayli zamandır¹

Âşık ince düşüncelidir, her hareketini sevgilinin arzusu üzerine yapmak ister.
 Ama o ay yüzlü güzelin neye gücenip gücenmeyeceği bilinmez:
 Şitâb itdi gücenmiş bendesine ol kamer tâf at
 Niyâz itsem yüzüm râhında hâk-ı pâyına sürsem²

Âşığın hiç ümidi yoktur. Kederi; gül yüzlü yârdan uzak oluşudur:
 Açılmaz oldu gonceleri n'itdün ey felek
 Aldun elümden ol yüzü gül nev-civânımı³

"Yerlere ve göklere hakim olan sevgili", her yerde, her şeydedir:
 Âyet-i hüsnün ' avâlüm levhine nakş eyledün
 Kande bakksam şümme vechu'l-lah okur her yüzlerüm⁴

Bu, şairi bir başka güzelliğe, Hz.Muhammed'e götürür:
 Cemâlün nûr-ı zât ile münevver yâ Resûlallâh
 Kaşun mihrâbuna Allahu ekber yâ Resûlallâh⁵

Cebînün mihr-i enver tâf atun mâh-ı ziyâ küste r
 Cemâlün gül ' izârün yâsemendür yâ Resûlallâh⁶

Âşık tedirgindir, tüm güzelliklere rağmen, onun yüzü karadır, durumunu:
 Zekâyî ' âciz ü mücrim kulundur ey keremkânı
 Yüzü kara dili mahzûn firâkuñla ider âhi⁷

Bâb-ı niyâza var mı yüzüm sürmege lâyık
 Luţf-ı Hudâ-yı zü'l-kereme kaldı bu hâcet⁸

¹ 30.18
² G.80.4
³ G.108.2
⁴ G.70.4
⁵ 10.1
⁶ 7.4
⁷ 17.6
⁸ 30.29

diyerek gözler önüne serer.

2.1.3.23. Zebân

Zekâyî kendinden bahsederken, diline şöyle değinir:

Üstâd-ı t̃âf bum aña Zekâyî virüp cilâ
Mir'â t-ı cevher eyledi t̃ûğ-i zebânımı¹

Sevgilinin dili için de:

Kul itdin husrev-ahlak bugün şirîn zebânufîla
Göñül almağda mâhir bir civân-ı pür-nezâketsin²

der.

2.1.4. AŞIK

Aşık, kendini perişan eden dert için devâ talep eder:

Dîde giryân sîne pür-ateş göñül mest-i harâb
Ey tabîbim bir ' ilâcuñ var mı bu ' illet nedür³

Aşık, her âşık gibi bilir ki, tabibin vereceği derman onun için dermandan öte birşeydir, daha yaralayıcıdır. Âşığın tek ümidi, tek dermanı vardır, o da sevgiliden gelecekse derman olur, yoksa tüm çabalar boşunadır.

' ilâcı yâreme yâr eyler ise kâr ider yoğsa
Yağar ateş gibi cânım tabîb urduğı merhemler⁴

Belirtilen duygu ve düşünceler bize yabancı değildir. Halk hikâyelerinde, türkülerimizde, divan geleneğimizde daha nice ürünlerimizde bu tem vardır. Âşık için tek deva sevgilidir, ondan gelecek ufak bir harekettir, bu hareketin müsbet ya da menfî olması da önem taşımaz. Âşık, tabib istemez, onun tabibi sevgilisidir, ilacı ise ilgisi. Âşık çaresizlik içirde olan insandır dersek, âşığın halini az da olsa anlamış oluruz

Bu sînem yâresi tâ cânuma işler ' ilâcı yok
O zağm-ı çeşm-i dil-berdür kabul itmez devâ merhem⁵

¹ G.107.6

² G.94.4

³ G.29.2

⁴ G.33.3

⁵ G.80.3

Efendüm gerçi âzârûñ keremdür bendeñe amma
Kime feryâd idem yokdur cihânda sırrıma mahrem¹

diyen âşık, herşeye razı olduğunu vurgular:

Rehâ bulurdu bir lahza derûnum ızırâbından
Teselliler virüp va^c d-i dürûguñ şalsa ferdâya²

Sevgili âşığın derdinden habersizse, âşığın hali o zaman daha zordur:
Hoş^c ilâc eyler tabîbim sîne³ -i mecrûhuma
Neyleyüm amma ki derdümnden haber-dâr olmadı³

Âşık derdinin çaresizliğinin farkındadır. Bunu şöyle dile getirir:

Cünûn-ı^c aşk ile âvâre diller bî-mecâl oldu
İlâkat^c âşık-ı dil-hasteye emr-i muhâl oldu⁴

Âşık, perişan ve ümitsizdir:

Devr itdi şöyle çerh-i deni reh-güzerûñden
Bî-çâre^c âşık-ı ser-i küyüñde maşarr yok⁵

Çare Allah'tandır, O'na sığınmaktadır:

Hâk-i mezârûñ üzre yolum düşmedi âhır
Mehcûruñ olduğum o yire seyr ü sefer yok⁶

Gücenmiş, takatsiz düşmüş olan âşık, sevgiliye karşı inceliğini her zaman korur, hakkını da nazıkçe müdafaa etmek ister:

Ben zârı derd-i hicre sezâ kılduñ efendüm
Şebbet deminde kanı olan vâ^c d ü keremler⁷
Halinin çaresizliğini ve son başvurma merciiñi;
Kâr eylemez^c alille siphrüñ devâları
İtdüm havâle emrümü dâñâ-yı hikmete⁸

¹ G.80.6

² G.102.6

³ G.113.1

⁴ G.114.1

⁵ 30.10

⁶ 30.11

⁷ 30.15

⁸ 31.9

beyitiyle ifade ederse de , halinin düzelmesine imkân olmadığını bilir, zaten bu dertten kurtulmak onun arzuları içerisinde değildir. Âşık derdini sever, alın yazısına boyun eğmekten başka yapacak şeyi yoktur:

Ah eylesem ‘ aceb mi bu rîş-i sefid ile
Çeşmüm akıtsa eşki n'ola defterüm siyâh¹

“Ebedî kavuşma” mutluluk sebebidir:
Maḥzûn olan kapu'na varup anda şâd olur
Bir gün olur Zekâyî dahî bir mezâr olur²

Kimsenin bu dertle yanıp kavrulmasını istemez –âşık âşıklıkta tek olmanın gururunu yaşamak gibi de bir kıskançlığa sahiptir– nasihatler edip durur:

Pây-bend ider görüp ârâyîşi bâzârını
‘ Aklı başında olan ‘ aşka ḥarîdâr olmasun³

Çerḥ-i gaddârûn sitem-kâr olduḡuñ bildüñ velî
Bî-vefâlar derdine kimse giriftâr olmasun⁴

Ne de olsa âşıklık aklını başından almıştır âşığın, kıskançlığını ifade etmeden duramaz, niyetini belli etmeden yapamaz

Seyr-i gül-zâr eylesem amma ki bir ḥâr olmasun
İsterüm yanımda yâr olsun da ağyâr olmasun⁵

Âşık, sevgili ile yalnız olmaktan mutluluk duyar. Rakib, ağyâr, nâdân.... bunlar âşığın ezeli düşmanlarıdır, âşığın bu özlemine engel olup dururlar:

Tâlî* bana yâr idi muḳabil olabilsem
Tenhâca meh-rû ile bir gice felekde⁶

Bir nefes şâh-ı cihânumla beni tenhâ kırmaz
Ah ol zâlim rakîbûñ virdiḡi şîklet nedür⁷

¹ 31.26

² 31.30

³ G.92.3

⁴ G.92.2

⁵ G.92.1

⁶ G.101.2

⁷ G.29.4

Bir sitem-kāra esīrüm ki yanundadur rakīb
Ben giriftār-ı belāya firḡat ü ḡasret nedür¹

Ḳomazlar bir nefes rāḡat otursam nev-civānumla
Hemān bir cāhil-ı nādān gelür deyü müheyyāyum²

Bir de sevgili onlarla ilgilenirse, âşîḡın halini, kederini tarif etmek artık imkānsız olur:

Olursan meclis-i vusḡatda aḡyār ile hem şoḡbet
Velī ben zārı hicrānuḡla ḡāmūş eyleyen sensin³

Zekāyī'nin aşkı da kederi gibi sınırsızdır:

Hikāyet eyleyenler kışṡa' -i Mecnūn u Leylā'yı
Benüm bu sergüzeştüm yazmamuşlar dāsītān içre⁴

Rakīb, aḡyār, nādān vasfındaki insanlardan kaçan Zekāyī, normalde insanlarla birlikteliḡe karşı deḡildir:

.....
Tābuḡı ālūdelūk şaf olup insāna ḡarış
.....⁵

Tabī ki insanın da belli ölçüleri vardır:

Ma' nāda ādem olmaḡa tevḡīḡ ola meger
Sūd eylemez Zekāyī berī ādem olduḡum⁶

2.1.5. GÖNÜL

Zekāyī Efendi Divanı'nın 65, 66, 71 numaralı gazelleri ve 31 numaralı terci-i bendin ilk hane kısmı gönül rediflidir.

Durumunu:

Perişān ḡālī bu ḡātır ḡarābuḡ yā Resūlallāḡ
Hücūmu var telāş u zḡrābuḡ yā Resūlallāḡ⁷

¹ G.29.3

² G.76.4

³ G.82.2

⁴ G.98.6

⁵ Tahmīs, 1.2

⁶ G.77.7

⁷ 9.1

ifadeleriyle dile getiren şairimizin Divan'ında en çok kullandığı kelimelerden birinin de gönül (veya dil şekliyle) olduğunu söyleyelim.

Gönül, bütün sıkıntılarını aşka mübtela olması yüzünden çeker.¹ Ayrılık gamı² ona mecnunluk³, şeydalık⁴, biçârelilik⁵ gibi vasıfları yükler.

Şair çoğu yerde gönlünü kendinden ayrı olarak düşünür, ona bu imajla hitap eder.⁶

O, bir dilbere kapılmıştır, feryad figan içerisinde.⁷ Belki bir gün maksadına erişmesi mümkün olabilir, bu ise ancak Allah'ı bilmekle, O'nun yolundan gitmekle gerçekleşir.⁸

Zekâyî, gönlün aşk ile olan beraberliğini, semender kuşu ile ateş arasındaki ilişkiye benzetir. Semender kuşunun yalnızca ateşte yaşadığına dair rivayeti göz önünde bulundurursak gönlün hali ortaya çıkmış olur.⁹

Yârin zülfüne duyulan arzu, gönlü cennette bile olsa rahat bırakmaz.¹⁰ Gönül sabahlara kadar ağlayıp inleyen bir gece kuşudur, dostu yoktur.¹¹ Sevgilinin, âşık için ateşten farksız yüzüne duyduğu arzu ile o bir pervânedir.¹²

Maddî varlıktan sıyrılmak, fakra ulaşmak gönlü mutlu eder, o bu merhalede artık bir sultandır:

Bulup bir kenz-i lâ yüfnâ irişdüm devlet-i fakra
Vücüd iklimine şimden gerü sultân olur gönlüm¹³

diyen Zekâyî, şiirleri ve ehl-i dil arasında da şu yakınlığı kurar:

Ehl-i dil remzini gavvâş-ı haqîkat fehm ider
Dürr-i deryâ-yı maf ânidür Zekâyî sözlerüm¹⁴

Gönül sorulmak ister, Divan'da bu arzu:

Şormaz mısın bu haste dilün hâl ü hâtırın
Gam küşesinde her gice mihmânun olduğum¹⁵

¹ 5.1

² 8.6

³ G.6.2

⁴ G.9.5

⁵ G.37.7

⁶ G.31.4

⁷ G.12.1

⁸ G.13.5

⁹ G.26.1

¹⁰ G.28.4

¹¹ G.52.4

¹² G.59.2

¹³ G.71.4

¹⁴ G.70.5

¹⁵ G.78.4

şeklinde belirtilir.

Gönül ile ilgili beyitler hayli dokunaklı olup diğerleri şunlardır: 17.6, G.36.3, G.39.3, G.41.3, G.42.3, G.42.7, G.43.3, G.44.1 G.45.2, G.45.3, G.52.6, G.53.1, G.55.2, G.56.1, G.57.1, G.57.4, G.58.5, G.60.2, G.61.2, G.72.1, G.83.6, G.87.3, G.87.6, G.88.1, G.96.9, G.99.3, G.105.1, G.105.2, G.107.3, G.110.6, G.113.2

2.1.6. AŞIĞIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ UNSURLAR

2.1.6.1. Bâl

Âşığın kolunun kanadının kırık olması; günahkârlığından, sıkıntılarından kaynaklanır. Zekâyî Efendi “bâl açmak” deyimini de sevinç göstergesi ve iyi haller neticesi elde edilen rahatlık için kullanır:

Hevâ vādîlerinde nakd-ı   ömrüm eyledüm zâyf
Yitirdüm varumı işkeste bâlum yâ Resûlallah¹

Geldi üçler didiler târîhîni
Bâl uçdu cinâna Şeyh Hasan²

2.1.6.2. Ciğer, Kalp

Âşığın ciğeri de, kalbi de zor durumdadır. Üzüntüleri her şeyini yok etmiştir:

Cigerüm kanun içirdi baña hasretle felek
Yâd-ı lâf lûfîle temennâyı zülâl eyler idüm³

  Âşıkuñ bağı yanup âh-ı se er-gâh itmede
 albe kim nâr-ı ma abbet irişe ma r r olur⁴

Vahdet sırrı kalple anlaşılır, kalpte saklanır:

O u ru   l-  ud sden sırr-ı vahdet dersini c na
 oyup şanduk-ı  alb   n i re tayy-ı n me  -i r z it⁵

Zek y  Efendi, m r şidi Şeyh Hasan'ın  l m ne y rekten a ladığını   yle belirtir:

¹ 13.6

² Tarih, 1.11

³ G.75.5

⁴ 18.5

⁵ G.11.4

Âh idüp ağlar Zekâyî bendesi
Didesi giryân ü kalbi pür-hüzün¹

Oğlu Ibrahim'i kaybeden Zekâyî üzüntüsünü "ciğer küşem hararetlendi." şeklinde ifade eder:

Ciger küşem harâretlendi mevtüñ iztirâbından
Anı etfâl ide yâ Râb şarâb-ı kevşer-i tesnîm²

Derviş Muhammed'in ölümüne duyulan üzüntüyü Divan'da:

Yıkıldı hâtırı ehl-i kulûbuñ
Sarây-ı kalbimiz künc-i harâbât³

şeklinde bulmak mümkündür.

2.1.6.3. Rîş

Zekâyî Efendi hayli yaşlı olduğunu belirtir. Ancak tüm hayatı boyunca iyi gün görmemiştir. Dolayısıyla Divan'da rîş kelimesi "rîş-i sefid" şeklinde yaşlılık ifade eder.

Ah eylesem ' aceb mi bu rîş-i sefid ile
Çeşmüm akıtsa eşki n'ola defterüm siyâh⁴

2.1.6.4. Bâzû

Aşığın sıkıntılarına karşı, maddî güçsüzlük içerisinde olduğunu, dermansız kaldığını "kuvvet-i bâzûya mâlik olmama" şeklinde dile getiren Zekâyî:

Olursan kuvvet-i bâzûya Rüstemler gibi mâlik
Çekilmez çille' -i saht-ı gümânı zâl-ı devrânıñ⁵

Żaf f-ı bâzu ile çillekeş-i gurbet iken
Hedef-i tîr-i sitem kılmada ecrâm benî⁶

2.1.6.5. Göz Yaşı

Seller gibi akan, okyanuslara denk olan göz yaşı, çekilen sıkıntıların boyutunu anlatmada ölçü olur:

¹ Tarih, 1.10

² Tarih, 2.8

³ Tarih, 3.5

⁴ 31.26

⁵ G.60.4

⁶ G.111.4

Cüş iderse şübhesiz nâr-ı cahîmi söndürür
Rûz-ı mâtem Kerbelâ'da dökülen eşk ile dem¹

Düşürürsem güher-i katre² -i eşküm bahra
Mevcini seyl-i sirîşküm gibi al eyler idüm²

Alın yazısı göz yaşı ile yazılırsa, âşığın döktüğü göz yaşlarının, kederinin sebebi de bellidir, huzur içerisinde olması imkânsızdır:

Güldürmedi dehrüñ beni bu nakş-ı nigârı
Nakşâş-ı kaza göz yaşı sürdü kalemine³

Serümde тұrmayup sevdâ yeli esdikce pey-der-pey
Sirîşküm dem-be-dem cüş eyledi deryâ-mişâl oldu⁴

Göz yaşı, âşığın kederli halinin, bulunduğu çıkmazın sessiz şahididir.

2.1.7. AŞIGA AIT MADDİ VE MANEVİ HALLERDEN BAZILARI

2.1.7.1. Hasta

Âşık, bî tâplığını hasta kavramı ile anlatır. Arzusu, hastaya gösterilen ilgi ve alakanın ona da gösterilmesidir. Gerçi bu ilginin, bu alakanın belli bir sınırı yoktur. Âşığa göre cevri de ilgidir, nigâh da. O, ne olursa olsun hasta gönül için ihsan bekler:

Beni dil-haste⁵ -i hicrân idüp ateşlere yakma
Ziyâ şal gün gibi cânım evine ey meh-i enver⁵

Âşık , alçak gönüllüdür. Gönül sevgiliden yana sıkıntılar içerisinde, hasta halde olmasına rağmen, akıttığı göz yaşlarını güle benzettiği sevgili için gül bahçesi için onun hayat bulması için esirgemez:

Olup dil-haste⁵ -i hatt-ı ruhuñ düñmez gözüm yaşı
Mizâcum seyr-i gül-zârı çemen âb-ı revân ister⁶

Âşık atılan nigâh oklarından daha perişan olur, aman dilemez, çünkü bîcâre âşığa bunlar can verir. Onu asıl hasta eden hicrândır:

¹ 25.15

² G.75.3

³ G.96.5

⁴ G.114.6

⁵ G.35.4

⁶ G.38.4

Her kaçan kim hâne' -i vîrânuma cânan gelür
 Haste' -i hicrân olan cisme o demde cân gelür¹

Eyledikce rahm idüp çeşm-i siyâh ile nazar
 ' Âşık-ı nâ-çâre havf-ı hançer-i bürrân gelür²

Zekâyî gam köşesinde misafir olduğunu söylediği halde, bilir ki, bu hasta yüreği bu gam köşesinin misafiri değil, asıl yerlisidir, belki de ev sahibidir.

Ama misafirlikten medet umar. Nasıl ki, misafirin ve hastanın hatırını sormak bir vazifedir, sevgiliden de bunu yapmasını arzu eder:

Şormaz mısın bu haste dilûñ hâl ü hâtırûñ
 Gam küşesinde her gice mihmânûñ olduğum³

Âşıklık hastalığının onulmaz bir dert olduğunun bilincinde olan âşık:

Cürûn-ı ' aşk ile âvâre diller bî-mecâl oldu
 İfâkat ' âşık-ı dil-hasteye emr-i muhâl oldu⁴

der.

Sevgilinin, hasta âşığı ağlatmak, inletmek huyundan vaz geçmesini beklemek, hayal edilmesi bile mümkün olmayacak bir iştir:

Çaya bakışlarıñla ağladursın haste' -i ' aşkı
 Bugün meh-rûlar içre bir ser-amed kıadd ü kâ metsin⁵

2.1.7.2. Ah-Feryad

Geçirdüm ' ömrümü firâkatle nâr-ı hasrete yandım
 Dem-i âhır ricâ-mend-i vişâlüm yâ Resûlallah⁶

diyen Zekâyî, yaşam grafiğini de çizmiş olur.

Ah ateşinin göklere yükselip, Allah katına ulaşmasını dileyen Zekâyî⁷ kimi zaman ah ateşine de kanaat etmez, gönlünde yanan ateş daha büyüktür, daha bir dayanılmazdır.⁸

¹ G.46.1

² G.46.2

³ G.78.4

⁴ G.114.1

⁵ G.94.2

⁶ 13.2

⁷ 14.2

⁸ 15.3

Ah etmenin, sızlanmanın bir anlamı yoktur, sevgiliye ulaşma ümidi olsa bile, bunların sevgiliyi etkilediği görülmüş şey değildir.¹ Sevgili vefasızdır, acımasızdır, âşığa hiçbir şekilde merhamet etmez, âşık gücenmiştir, kırgındır.

Bir nigāhuñla Zekāyî'ye ' ināyet kılmadıñ

Bilmemişsin sevdiğim ' aşkınla āh ü zār ıder²

derken yine de hiddet göstermez

Ümitleri günden güne bitmekteyken, yerle bir olmaktayken ah ve figanı artar:

Kevkeb-i bahtum düşüp yerlerde pā-māl olmada

Ah ü eḡānumda günden güne bu rif at nedür³

Sevgilinin vasıflarının güzelliği ile âşığın feryadında bir paralellik söz konusudur:

Şāh-ı gülde yok bu kâmet serv olsa kütāhdur

Medd-i āhum gibi belā kıdd-i mevzūnuñ sentü ā⁴

Âşığın, âşıklıktaki tek kârı ah ve inleyişlerinden başka birşey olamaz

Mübtelāyum derd-i ' aşka nāle kārumdur benüm

Şıf le' -i baht-ı siyāhum āh ü zārumdur benüm⁵

Âşığın nezaketi, inceliği sevgiliyi incitmeye müsait değildir:

Sana aḡvālīmī ' arz itmege kâdir degilüm

Bî-huzūr olmayasın āh ile eḡānumdan⁶

Nola bu derd ile eflāke çıksa āh ü eḡānum

' Aceb bîzār olur mu nāle ü feryād ü zārundan⁷

Yanarsam bā' d-ezîn şem' -i cemāle ıtırāb itmem

Efendüm gerçi bîzār eyledüm āh ü figānumdan⁸

Âşığın ahı "âyine-i Iskender"i parçalayacak kadar derin ve kuvvetlidir.

¹ G.23.1

² G.27.6

³ G.29.5

⁴ G.62.2

⁵ G.73.1

⁶ G.83.3

⁷ G.90.2

⁸ G.91.5

Dûd-i âhumla siyeh oldu sipîhrüñ sînesi
Pârelendi gâlibâ Iskender'ün âyinesi¹

2.1.7.3. Ölüm

Âşık bazan ümit içerisinde olur, ama ümitsiz anı ümitli anından çoktur:

Bir zaman nûş-ı mey-i bezm-i vîşâl eyler idüm
Lezzet-i şohbet ile def -i melâl eyler idüm²

Ölüme şevkle giden, ölümü coşkuyla karşılayan âşığın başka çaresi de kalmamıştır. Sevgilinin ilgisizliği de, ilgisi de ölüm olunca, âşık doğal olarak bu gerçeğe adapte olmaktan öte birşey yapamaz:

Bir nigâh-ı cânsitânun özge devletdür baña
Öldürürse dîde³ -i mestün⁴ inâyetdür baña³

Sevgili "öl" derse âşık ölmeye razıdır. Zaten âşık ölümden daha güç bir halde sevgiliden merhamet bekler durur, onun arzusu gereğince ölmek âşığa mutluluk kaynağı, onur vesilesi olacaktır:

Gel efendüm baña emr eyle yoluñda öleyüm
Sen⁵ inâyet-kâra her dem virdigüm zaîmet nedür⁴
diyen âşık , fikrinde samimidir, olgunluk içerisinde.

Âşık, sevgilinin bir anlık bakışı ile yaşayacağı mutlulukla ölüme hazır olduğunu şöyle söyler:

Öldürdü bir nigeyle beni kanlı gözlerün
Çeşm-i siyâh mestine kurbânun olduğum⁵

Ölümü severek kabullenen âşığın duygularına şu beyit ne güzel tanıklık eder:

Baña cân virmek âsândur firâk olmasa yârün
Ölürsem gam degil ayrılmasam ol⁶ işve-kârundan⁶

Âşık, sevgilisinin nazla bakışına hiç dayanamaz

¹ G.116.1

² G.75.1

³ G.3.1

⁴ G.30.6

⁵ G.78.2

⁶ G.90.5

Öldürür çeşmüñ beni aḥir niḡāh-ı nāz ile
Bî-bedeldür ḥüsnüñ amma elamāndur gözlerüñ¹

Gerçek âşıklığın esaslarından biri ise ölmeden ölmektir:
Nefsimi bildür aşlımı buldur
Ölmeden öldür sultānum Allah²

Oğlu Ibrahim'in ölümüne duyduğu keder, Zekāyî'yi Allah'tan başka sığınacak olmadığı inancıyla başbaşa bırakır:

Nihāl-i ʿ ömrünü bād-ı ecel bergeşte ḥāl itdi
Ne çāre ḥazret-i Bāri ezelde eylemiş taḡsīm³

2.1.7.4. Bende (Esir)

H.z.Muhammed'e :

Zekāyî bendeñi eyle civār-ı ḥazrete āyık
Ḡarīb-ḥāne-i ber-düş-ı vatandaşur yā Resūlallāh⁴

şeklinde halini arz eder.

H.z.Alî'ye duyduğu derin sevgi ve bağlılığı "bendelik"le ifade eder:

Bir şāha bendeyüm ki şecāʿ atle nām-dār
Şîr-i Ḥudā vü Haydar-ı kerrār-ı kām-kār⁵

Bu duyuşlar, her samimi müslümanda mevcut olan gönül birliğinin Zekāyî'nin kaleminde görülen yansımalarıdır.

Sevgili sultan olunca, ona bende olmak âşık için tabî bir hal olur. Dolayısıyla âşık, her türlü cevrin hedefi durumundadır. Âşığın bendeliğine ilişkin beyitler, G.17.6, G.79.4, G.80.4 G.80.6, G.82.5, G.89.4, G.89.7, G.116.5, Tarih 1.10 numaralı beyitlerdir. Âşık için bendeliğin şahlığa denk olduğu da bir diğer önemli husustur.

30.26, 31.1, G.7.6, G.10.6, G.11.6, G.29.3, G.32.6, G.46.7, G.99.3 numaralı beyitlerde de kimi zaman sevgilinin zülfüne, gamzesine, güzelliğine esir olan âşık, kimi zaman da dünyanın, dünya nimetlerinin esiri olarak sevgiliden ihsan beklentisi içerisinde görülür.

¹ G.63.5

² G.103.3

³ Tarih,2.4

⁴ 7.6

⁵ 27.25

2.1.7.5. Fırāk

Âşığın dayanamadığı şey sevgiliden ayrı düşmektir. O, en zor şartlara, en kötü hareketlere, hakaretlere dayanır, ama hiçbirşey âşığı ayrılık kadar harap edemez.

Zekāyī Efendi Divan'ında gönül kelimesinin çok kullanıldığını söylemiştik. Gönül, atılan cevri ve sitem oklarının hedefi olunca, her cevri hedefi vasfını üzerinde taşıyınca, kelimenin çok kullanılmasının tabii olduğu görülür. Fırāk da öyle. Âşık, bu kadar endişesini duyduğu mefhumu dilinden düşüremez. Bu kavram da "Zekāyī'nin en çok kullandığı kelimelerden biri" dedirten vasfıyla Divan'da yerini alır.

Fırāk, manevî anlamıyla bir müslümanın tedirginlik sebebi olur. Maksat "Levlāke levlāk lemmā halaktü'l-eflāk" sözüne mazhar olan Hz Muhammed'e ferdi yakınlığı ise, fert bu yakınlık için kendi ile mücadele verecektir. Bu mücadelede yenik düşme endişesi ferdi daima etkisinde bırakır.¹

Fırāk, Zekāyī'ye Yakub'un çektiklerini hatırlatır.² Ayrılık acısı ve getirdiği sıkıntılarda âşık bir dert ortağına ihtiyaç duyar, ama bu arayış nafi değildir.³

Âşığa can yoldaşı hayalleridir:

Şanma bu vādī³ -i ḥasretde gönül mehcûrdur
Kuh ü şahrâda ḥayâlûnle ider geşt ü güzâr⁴

Âşığı firkatten daha fazla etkileyen bir şey vardır; sevgili -rakip ilişkisi:

Bir sitem-kâra esîrüm ki yanundadır râķīb
Ben giriftâr-ı belâya firât ü ḥasret nedür⁵

Âşık, ayrılık acısı ile divanelik yolunda adımlar atmaktayken, "ta'n-ı â'da"da onu rahat bırakmaz:

Bir taraftan tâf n-ı â' da bir taraftan hicr-i yâr
Ey Zekāyī şiddet ü mîḥnetdeyüm ḥikmet nedür⁶

Âşık arzusunı:

Karardı gözlerüm firât şebinde ey kâmer tâf at
Açıl şems-i münevver gibi rûz-ı rûşenâ göster⁷

mısralarında dile getirirken, hasretin sonu olmadığını da:

¹ 7.2, 8.6, 9.5, 13.2, 13.5, 14.1, 14.2, 15.3

² G.13.3

³ G.15.7

⁴ G.24.3

⁵ G.29.3

⁶ G.30.7

⁷ G.37.4

Yağar nâr-ı firâkı cânımı cânan ele girmez
Giceler zâr ü giryânım meh-i tâbân ele girmez¹

şeklinde belirtir.

Âşık "nâr-ı hasret"le yanıp tutuşmaktadır:
Odlar yanar şabağa degin gece hicr ile
Gönlüm evinde şiddeti var nâr-ı hasretüñ²

Ayrılık acısı âşığı hiçbir yerde rahat bırakmaz
Firâk-ı yâr ile cennetde ârâm idemez âdem
Ne kâbil râhat itmek başıma zindân olur ' âlem³

Ve âşık hasret dışında herşeye razı olduğunu şöyle söyler:
Baña cân virmek âsândur firâkı olmasa yârüñ
Ölürsem gam degil ayrılmasam ol ' işve-kârımdan⁴

2.1.8. KAHİR

Bu kadar sıkıntı çeken, acılar içerisinde kıvranan, perişanlık içerisinde dış dünyaya rüsva olan âşık, kabirden söz etmeye başlar. Madem ki kavuşmanın küçük bir ümidi veya ihtimali söz konusu değildir, o zaman kendine bir mezar çizer, bu mezarın vasıfları şöyledir:

Yapılsun tûde⁵ -i kabrüm güzer-gâhında ol şâhuñ
Gelüp geçdikce şorsun hâlümü hâk-i mezârumdan⁵

İhtimal, olur ki sevgili belki o zaman merhamet eder:
Beni öldürdü şehâ hicr ü firâkıñ elemi
Kabrimüñ hâkini gördükce teellüm eyle⁶

Bu sadece bir ihtimaldir, sadece bir ümittir. Ama sıkıntıların onu mezarında dahi rahat bırakmayacağının tedirginliği daha derindir, daha muhtemeldir:

Küşte⁷ -i tığ-i gam-ı hicrânıyam bir seyyidüñ
Seyr idüñ hâk-i mezârumda biten hâşâkümi⁷

¹ G.55.1

² G.61.2

³ G.80.1

⁴ G.90.5

⁵ G.90.6

⁶ G.97.2

⁷ G.106.4

2.1.9. GURBET

“Allah'tan ve Resulü'nden uzak olmak” inanç içerisinde olan fert için, manevî bir gurbettir:

Gönül sevdâ-yı ‘ aşka mübtelâdur yâ Resûlallâh
Velâkin âsitânıñdan cüdâdur yâ Resûlallâh ¹

İçinde bulunduğu durumdan kurtulmak için şöyle yalvarır:

Zekâyî bendeñi eyle civâr-ı hazrete kâıık
Garîb-hâne-i ber-düş-ı vatandaşdur yâ Resûlallâh ²

Geçüp dâr ü diyârumdan libâs-ı zîbi terk itdüm
Seniñ ‘ aşkıñ beni gurbet elinde hıka-püş cyler ³

Gurbet, Zekâyî Efendi için memleketi olan İstanbul ve yüce halkına duyulan özleminden ibarettir:

Hakkâ ki e’ âli yeridür şehr-i Sitânbul
Gurbetde n’ola kıalsa Zekâyî gibi ednâ ⁴

Aşk, âşığı gurbete iter:

Esâr-i kayd-ı zülf-i yâr olup hicrâna düş oldum
Şafâ-yı hâtrım yok meskenümdür hâne’ -i gurbet ⁵

Zülf kelimesi tasavvufî anlamıyla düşünülürse, gurbet mefhumu çok daha farklı bir şekilde karşınıza çıkar.

Vatan sevgisi, özlemi Zekâyî’yi derinden etkiler:

Seyâhat ‘ âleminde baña her tag üstü bağ ancak
Bu gurbet ilde bî-zâr olduğum hubbû’l-vatândandır ⁶

Gurbet, sevgiliden uzak olmaktır:

Yâ gurbete yâ derd ile terk-i vatan idüp
Bîçâre Zekâyî diye yâhû seni ey yâr ⁷

¹ 5.1

² 7.6

³ G.21.3

⁴ G.6.7

⁵ G.10.6

⁶ G.13.4

⁷ G.23.7

Fir̄katüñle gice gündüz çekdiğüm ğurbet nedür
Sensüz ey ârām-ı cānum dilde bu vah̄set nedür¹

Sevdā-yı zülf-i dil-ber ile dil yeler gezer
Bilmem ki ğurbet ilde kararı ne yerededür²

Âşık, gurbette olmasına rağmen, sevgilinin hayali onu asla yalnız bırakmaz
Hilāl-i ebrūvānuñ şaḥa³ -i sīnemde nakş itdüm
Ḥayālüm ğurbet ilde ḥançer-i müjgāndur sensüz³

Fakat hiçbir şey sevgilinin yerini tutamaz
Ġarīb illerde n'ola arzu-yı kūy-ı yār eylesem
Enīsüm yok diyār-ı ğurbet içre bir mekānum yok⁴

Âşık, gurbetten rahatsızdır, aşkı onu diyar diyar gezmeye mecbur etse de o, memleketini özler, memleketse tabî ki sevgilinin bulunduğu yerdir.⁵ Gurbette oluş, dervişleri çağrıştırır, onların bitmeyen arayışlarını hatırlatır. Âşık, kendini bir derviş olarak düşünür.⁶ Sevgilinin âşığın halini bilmesi, gurbette çektiklerini anlaması, aşk için tarifi imkânsız bir sevinç olur.⁷

Âşık kendini yuvasından ayrılan avare kuşlara benzetir. Bir kuş için yuvadan uzak oluş ne kadar güçse, âşık için de sevgiliden uzak olmak o kadar zordur.⁸

Âşık, sevgilinin yanında mutludur, sığınılacak tek yer onun yanıdır. Gurbette perişanlık içerisinde çarpınan âşık, "sevgilinin kūyu"na varma özlemi içerisinde çabalar durur.⁹

Sevgiliden uzak oluş gurbettir, ama âşığın gurbete çıkması emri de sevgili tarafından verilmiştir:

Bir nev-civānuñ oldum esīr-i maḥabbeti
Hicr ile eyledi beni miḥnet-keş-i ğurbet¹⁰

¹ G.30.1

² G.45.2

³ G.54.5

⁴ G.58.6

⁵ G.70.2

⁶ G.72.2

⁷ G.77.1, G.89.6

⁸ G.91.1

⁹ 30.4

¹⁰ 30.26

Âşık nereye giderse gitsin, “çilelere maruz kalma” yazgısını değişmez, kederler gelip onu bulurlar:

Kıldık nihâda haymemizi deşt-i ğurbete
Amma açıldı revzenesi semt-i mihnete ¹

Divan'ından Zekâyî Efendi'nin memleketi olan Üsküdar'dan uzakta olduğunu, uzaklığın özlem getirdiğini anlıyoruz:

Derd-i hicr ü firkatüñ sevdâ-yı zülfündür senü ñ
Eyledi bî-çâre gönlüm yine ‘ azm-i Üsküdar²

2.1.10. MUTLULUĞA VESİLE OLACAK HALLER

2.1.10.1. Vuslat

Bütün sıkıntılar âşık içindir. Vuslat talebiyle yanıp tutuşan âşık için bu durum arzularının en zorudur, hatta en imkânsızdır ama vuslatı düşünmek bile mutluluk sebebi olur. O bu yolda ölümlerin her türlü süne razıdır. Zekâyî'nin kendi mısraları duygularını daha iyi ifade eder:

Zekâyî hicr ile mahzûn anı vaşluñla kıl memnûn
Yoluñda cân fedâ olsun şefâ‘ at yâ Resûlallâh³

diye feryad eden Şeyh Mustafa Zekâyî, günahkâr bir kul olma ihtimalinin sancısını duyar. Tanrı'dan uzak kalış, Allah'ın Resûlü'ne karşı suçlu olma duygusu vuslat arzusunun yersizliği onu yakar, perişan eder:

Garîk-ı bahr-ı işyânum şefâ‘ at yâ Resûlallâh
Esîr-i nefis-i nâdânum şefâ‘ at yâ Resûlallâh⁴

şeklinde haykırışlar içinde bırakır.

Vuslat talebine hakkı olmadığını düşünmek, maddî ya da manevî sevgiliye bağlanan her âşığın ince duygularından biri olur. Bu arzu ve getirdiği duygular her şairde vardır, her bilinçli kulda sabittir. Hz. Ömer bu tedirginliğe, bu çabaya en güzel örnektir.⁵

Edebiyata gelince, dünya edebiyatında da, bizim edebiyatımızda da aynı duyushları bulmak mümkündür. Sevgiliye kavuşma arzusu ve onu asla incitmeme,

¹ 31.8

² G.24.2

³ 4.4

⁴ 4.1

⁵ “Eğer bir tek kişinin cehenneme atılacağı bildirilseydi, ben, acaba o kişi ben miyim diye endişe ederdim. Ve yine bir tek kişinin cennete gönderileceği bilinseydi, ben, yine o tek kişi ben olabileceğim sevincini kalbimde taşır, ona göre çalışırdım”. Hz. Ömer

onu koruma ve çabayı bırakmama hali her şairin şiirine konu olur. Bu beşerî bir özelliktir.

Verirdüm yoluña bir cānum olsa şevk-ı rüyūla
Vişālūñ bir nefes olsa müyesser yâ Resûlallāh¹

diyen âşık, tüm sıkıntılarına rağmen, tüm ümitsizliğine rağmen çelişkilerden uzaktır. Arzusu, hedefi bellidir:

Geçirdüm ° ömrümü firkatle nār-ı hasrete yandım
Dem-i âhır ricā-mend-i vişālüm yâ Resûlallāh²

Dünyanın fâniliği içerisinde, rahatsızlığı içerisinde sevinçler olamaz
Deni dünyānuñ âhır mülkü āni hükümü za' ildür
Sünuru gam şaâsı bâ° k-ı renc ü meşakkatdür³

Böyle bir durumda Zekâyî; tabiatı, inancı gereği ilâhî sevgiliye mazhar olabilecek yakınlıklara özlem duyar.

Gazellerinde çoğu zaman manevî bir sevgiliyi çağrıştıran duyuşlar olmasına rağmen, bazan da okuyucu çelişkide kalır, müşahhas bir yaklaşım hisseder:

Dem-i vuşlatda şâhımla şafâlar eyledüm ben de
Gözümünden kan akar geldikçe yâda sürdüğüm demler⁴

gibi beyitler bu hale örnek teşkil ederler.

Âşık, kavuşma arzusu ile sabırsızlığını şöyle dile getirir:

Ne şabrum kaldı sevdâ-yı vişālūñle ne ârāmum
Dil-i ° âşıkda cem° iyyet mi kor zülf-i perîşānuñ⁵

Vuslat ağyārın anlayamayacağı pek çok şey saklar içinde:

Keşf olunmaz neyleyüm ağyār aña bî-gānedür
Bezm-i vuşlatda nice esrāra mahremdür gönül⁶

Âşık, firkatte de , vuslatta da sevgiliyle birliktedir:

Firkat gününde şevk-ı hayālūñle eglenüp
Vuşlat şebinde hüsnüne hayrānuñ oldıgum⁷

¹ 10.6

² 13.2

³ 23.2

⁴ G.32.2

⁵ G.60.2

⁶ G.65.2

⁷ G.78.3

Âşık, kavuşma arzusu ile canlar feda ederken, bir de sevgilinin ağyârla olan yakınlığına, beraberliğine tanık olursa, hali kelimelerle anlatılamaz kederlere ev sahipliği yapar:

Olursan meclis-i vuşlatda ağyâr ile hem şöhbet
Velî ben zârı hicrânufîla hâmüş eyleyen sensin¹

Ağyâre yüz veren, yakınlık gösteren sevgili, âşığa ters davranmakta kararlıysa âşığın tarifsiz sıkıntılarına daha nice sıkıntılar eklenir:

Bezm-i vaşluñda seza-vâr-ı^c itâb itme beni
Seni vallahi efendüm severüm cânımdan²

Kavuşma arzusu ile çırpınan âşık, aşkı yüzünden memleketinden de uzaktır, her şeyin özlemini duyar:

Düşüp sevdâ-yı vaşl-ı yâre dūr oldum mekânımdan
Cüdâyum mürğ-i âvâre mişâli âşiyânımdan³

Allah'a yakın olmak, gerçek sevgiliye ulaşmak, maddî zevklerden sıyrılmakla mümkündür, o zaman kavuşmak gibi her şey de daha bir kolaydır:

Bi-ḥamdillâh müyesser oldu vuşlat bezm-i sulṭâna
Sivâ ḥubbi gidüp dilden irişdüm ḫurb-ı Raḥmâna⁴

Zekâyî Efendi, ölümü de vuslat olarak değerlendirir. Nasûhizâde Fazlı için söylediği mısralarda bunu hatırlatır:

Nidâ³ -yı ırcf i irdük de câna
Dinildi vuşlat-ı Mevlâ'yı bulduñ⁵

Hakk ile Hakk olmak en güzel vuslat şekillerinden biri olarak Divan'da yerini alır.⁶

¹ G.82.2

² G.83.4

³ G.91.1

⁴ G.95.1

⁵ Tarih, 4.2

⁶ Tahmîs, 1.6

2.1.11. EMANET

İnsana maddî varlık ödünç olarak verilmiştir. Maddî varlıktan arınmanın önemi üzerinde duran Zekâyî:

Aradan çık sende varluğ ' âriyetdür bî-şarar

Şahibine eyle teslîm-i emânet her ne var ¹

şeklinde duygularını dile getirir.

2.1.12. CÂHİL, AGYÂR, RAKİB

"Cahillik nefse itibar etmektir"² diyen Zekâyî, gazellerinde bir başka cahillikten söz eder. Sevgili ile yalnız olma arzusu dile getirir, halini bozanlara da câhil gözü ile bakıp tenkid eder.³

Gönül sırrının câhillere açılmamasını nasihat eden Zekâyî şöyle der:

Ke çursun dilde esrâr-ı maḥabbet açma nâdâna

İderşad hile ebnâ-yı zamana lâş olunsa râz⁴

Sıkıntılar ehl-i dil içindir, nâdân bunlardan habersizdir.⁵ O zevk ve safa içerisinde yaşamını sürdürür.⁶

Ağyârın cefâsı, sevgilinin vefasızlığı âşığın bitmek bilmeyen perişanlığına perişanlık katmada vazifeli hususlardan olup⁷ sevgilinin ağyârla olan yakınlığı âşığa bir başka huzursuzluk nedeni olur.⁸

Yâr ile ağyârın beraberliği söz konusu olmasına rağmen, ağyâr bu beraberliğin değerini anlayamaz⁹

Âşık, sevgili-ağyâr ilişkisini engelleyememenin sebebini kendinde bulur:

Ser-i küyüñdan eb' âd eylemek ağyârı sehl amma

Zekâyî ḥayli mihnetler çeker derd-i tekâsülden¹⁰

Âşığın gözünde, sevgilinin yanındaki ağyâr "hâr"dan farksızdır.¹¹ Ağyâr, âşığın

¹ G.19.1

² 4.1

³ G.46.5, G.76.4

⁴ G.52.6

⁵ 31.21

⁶ G.118.4

⁷ G.22.7

⁸ G.25.1, G.27.1, G.39.1, G.44.2, G.82.2

⁹ G.65.2

¹⁰ G.84.6

¹¹ G.92.1

tahammül sınırlarını zorlayıp durmakta kararlı, biçâre âşığı kederlere sevk etmektedir.¹

Biraz önce bahsettiğimiz âşığın ağıyârdan kurtulmasını engelleyen tembelliğin bazan savaşa dönüştüğünü müşahede ederiz:

Leşger-i ağıyâr ile dâ' im savaş itmekdeyüm
Rüstem-i devrâna beñzetdüm dil-i bî-bâkümü²

Kendini kimi zaman savaşa, kimi zaman tembelliğe sevk eden bu eksikliğin sebebi sevgilidir. O, kimi zaman ağıyâre yüz verip âşığı incitirken, kimi zaman ağıyârdan da yüz çevirir:

Sâyesinde bîm-i hârından şafâ-yâb olmadum
Güf kârüm gerçi ağıyâra hevâ-dâr olmadı³

veya:

Bir sitem-kâra esîrüm ki yanundadur rakîb
Ben giriftâr-ı belâya fırîkat ü hasret nedür⁴

ifadeleriyle duruma açıklık kazandırır.

Âşık, rakibin de, sevgilinin de cevrinin bitmeyeceğini bilir, bu onun kaderidir:

Ne yâr-i bî-vefâdan ne rakîb-i bed-lîkâ dandur
Hemân baht-ı siyehdendür ceñâlar hep bu ednâya⁵

¹ G.97.3

² G.106.3

³ G.113.5

⁴ G.29.3

⁵ G.102.2

2.2. CEMİYET

2.2.1. ŞAHISLAR

Zekâyî Efendi Divanı'nda şahıs kadrosu geniş olmasına rağmen bu divan şiiri geleneği ile de sınırlıdır. Bazı peygamberlerden , âl-i âbâdan, oniki imamdan bahsedilen Divan'da , hikâye ve efsane kahramanlarına ve bir kaç tarihî şahsiyete yer verilir. Bunun dışında yetişmesinde faydalı olan mürşidlerini anan Zekâyî Efendi, devrin büyüklerine, devlet erkânına değinmez

O'nun çevresi; derinden inanıp iman ederek geçirdiği yaşantısında din büyükleri , âl-i âbâ ve minnet duyduğu uinsanlardan ibarettir dersek yerinde olur. Ünlü aşk hikâyeleri kahramanları ve efsanevî karakterler O'nun duygu ve ıstıraplarını anlatmada yardımcı olurlar. Damad-ı has olarak vurguladığı Hz.Alî'nin, sıbteyn-i Mustafa diyerek kederlerini hâlâ yüreğinde duyduğu Hz.Hasan ve Hüseyin'in şehadeti O'nun ıstırabıdır, bu öylesine bir ıstırap ki bütün ehl-i islâma aittir ve Zekâyî onlardan sadece biridir. Bu keder, Ferhat'ta da , Mecnun'da da olamaz, tabiidir ki, Zal da Rüstem de bu kedere tüm güç ve cesaretlerine rağmen katlanamaz. Zekâyî Efendi Divanı'nın şahıs kadrosu bu çerçeveye içinde teşekkül eder.

İncelememizin “Din ve Tasavvuf” bölümünde, peygamberler, âl-i âbâ, çâr-yâr-ı güzînin Divan'da ne şekilde yer aldıklarına işaret edeceğiz. Şimdi de alfabetik sıraya göre isimleri ve Divan'da bu isimlerin geçtiği adresleri vermekle yetineceğiz

2.2.1.1. İslâm Büyükleri

2.2.1.1.1. Peygamberler

Adem: Tahmis, 1.1

Hızır: G.65.6, G.53.7

İsa: G.65.6

Lokman: G.55.5

Musa: G. 16.5, Tahmis, 1.5

Mustafa (Ahmed): 8.7, 17.1, 18.1, 23.15, 26.13

Süleyman: G. 1.3, G.95.2

Yusuf: 30.17, G.6.3, G.77.3, Tarih2.6

2.2.1.1.2. Âl-i Âbâ

Ali(Alıyyü'l-Murtaza, Haydar): 20.12, 21.7, 21.30, 23.6, 23.19, 26.12, Kit'a 4

Hasan ve Hüseyin¹: 20.14, 21.25, 24.14, 25.19, 25.23, 26.20, 29.23

¹ Genellikle isimleri beraber anılır, biz de bu yüzden ayrı ayrı belirtmedik.

2.2.1.1.3. Çar-yâr-ı Güzîn

Sadece Hz Alî'den bahsedilir.¹

2.2.1.1.4. On iki İmam

Alî²

Câfer-i Sadık: 20.21, 21.21, 23.23, 24.15

Hasan³

Hasanü'l-Askerî: 20.27, 21.25

Hüseyin⁴

Muhammed Bakır: 20.20, 21.19, 23.22, 24.15

Muhammed Mehdi: 20.28, 21.26, 23.28, 24.17

Musa-yı Kâzım: 20.22, 21.22, 23.24, 24.16

Musî'r-Rızâ: 20.23, 21.23

Nakiyyü'l-Hâdi: 20.26, 21.24, 24.16

Takiyyü'd-dîn: 20.25, 21.24, 24.16

Zeyne'l-Abidin: 20.19, 21.19

2.2.1.2. Mutasavvıllar

2.2.1.2.1. İbni Edhem

Fakrî şahlığa tercih edişyle söz konusu edilir:

Hezârân ibni Edhem gibi şâh-ı mürşid-i ' aşkuñ

Geçerdi bir nefesde mâsivâdan yâ Resûlallah⁵

2.2.1.2.2. Mansur

"Mansur, tarikat mensupları arasında maksad ve gaye uğrunda Allah yolunda asılmayı göze alan bir fedâyi timsalidir."⁶ Divan'da bu özelliği ile yer alır:

Cân ile güş eyle eşyâda ene'l-hakk na' rasın

Dîde³ -i ' ibretle bak her zerre bir Manşûrdur⁷

¹ bkz. Âl-i Âbâ

² bkz. Âl-i Âbâ

³ bkz. Âl-i Âbâ

⁴ bkz. Âl-i Âbâ

⁵ 12.3

⁶ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Ankara 1992 s.283

⁷ G.16.4, veya Tahmîs1.4

2.2.1.2.3. Veys-el-Karânî

Hız Muhammed'e olan samimi sevgisiyle, bağlılığıyla anılan Veys-el-Karânî Şeyh Zekâyî Efendi Divanı'nda, fakr ve fenâ ülkesinin padişahı olarak geçerr:

Burc-ı sırrında toğup   aşk-ı habîb-i medenî
Nûr-ı vechiyle münîr itdi diyâr-ı   Adeni
Mülket-i fakr ü fenâ pâdişhidür elhak
Hırka-püş-ı Yemenî Hazret-i Veys-el-Karânî¹

2.2.1.3. Zekâyî Efendi'nin Yetişmesinde Etkisi Olan Şahsiyetler ve Oğlu

2.2.1.3.1. Derviş Muhammed

Seyyid Muhammed Nur'un² Nakşî silsilesinden olan Derviş Muhammed, Zekâyî Efendi Divanı'nda adından övgüyle ³ bahsedilirken, ölümüne de tarih düşürölür.⁴

Budur cân-ı peder Dervîş Muhammed
Melek sîret medâr-ı hüsn-i hâlât⁵

Zekâyî didi târih ağlayarak
Yerüñ firdevs mekânıñ buldu cennât 1217⁶

2.2.1.3.2. Nasûhî-zâde Fazlul-lah

Nasûhî-zâde Fazlul-lah da Şeyh Mustafa Zekâyî'nin yetişmesinde önemli simalardan biri olarak değerr taşır.⁷

Ayrıca Zekâyî Efendi Divanı'nda bulunan 1 numaralı müfred için şu açıklamayı yapmak yerinde olacaktır:

"Nasûhiye diye bilinen bir tarikat vardır. Bu Halvetîyye tarikatının Karabaşkiye kolundan doğma bir şubedir. Kurucusu Nasûhî-zâde Mehmed Efendi'dir. Neslinin Hz.Ali'ye dayandığı söylenir.....1718'de vefat etti. Kabri Doğancılar'daki dergâhı içindedir. Penceresinde şu beyit vardır:

Mağam-ı evliyâdur menbâ' -ı feyz-i fütûhıdur
Edeble dâhil ol şûfi bu dergâh-ı Nasûhî'dür⁸

¹ Nazm7

² bkz.s. 4

³ Tarih 3

⁴ bkz.s. 5,

⁵ Tarih 3.1

⁶ Tarih 3.6

⁷ Tarih 4

⁸ Müfred 1

Mezhepler ve Tarikatler Ansiklopedisi, Tercüman Yayınları 1987 s.156

2.2.1.3.3. Şeyh Hasan

Zekâyî Efendi, Şeyh Hasan'ın müridlerindendir, O'nun halifesi olup daha sonra şeyh olmuştur. Zekâyî Efendi Şeyh Hasan'ın ölümüne tarih düşürür:

Geldi üçler didiler târîhîni
Bâl uçdu cinâna Şeyh Hasan¹

O'ndan:

Ârif billâh Şeyh Hacı Hasan
Pîr-i kâmil şâhib-i hulk-ı hasen²

diye de övgüyle söz eder.

2.2.1.3.4. Şeyh İbrahim

Kendini Hz.Yakup'a, İbrahim'i ise Yusuf'a benzetir. Şeyh Zekâyî'nin de Yakup gibi gözü yaşlıdır , O da oğlunu, oğlu İbrahim'i kaybetmiştir:

Sezâdur Yûsuf-ı şâni dinilse ol melek hüsne
Fırâkı kıssasın beytül-hüzünde idemem tenâm³

Ciger küşem harâretlendi mevtûn ıztırâbından
Anı etfâl ide yâ Râb şarâb-ı kevşer-i tesnîm⁴

Nüş ister iken hâkka⁵ -i gerdün-ı denîden
Oğul acısı şundu Zekâyî⁶ -i kemine⁵

2.2.1.3.5. Şeyh Şaban Veli

Halvetîlik'in cemâliye şubesinin Şa'baniye kolunun kurucusudur:

Zekâyî fazl-ı hâkla çeşm-i cânı rüşenâ kıldum
Sürüp rûy-ı siyâhum hâk-pây-ı Şeyh Şa' bana⁶

beyitinde Şeyh Şa'ban Velî'ye bağlandığını belirten Zekâyî Efendi Divanı'nda mevcut olan diğer bir kıt'a şunları söyler:

.....

Bize feyz-i ilâhi Şeyh-i Şa' bân-ı velîdendür⁷

¹ Tarih 1. 11

² Tarih 1. 1

³ Tarih 2.6

⁴ Tarih 2.8

⁵ G.96. 13

⁶ G.95.6

⁷ Nazm 4

2.2.1.4. Hikāye Kahramanları

2.2.1.4.1. Leylā vü Mecnūn

Dil teng ise şahrā-yı cünūñ hayli genişdür

Divāne odur kim anı Mecnūn ide Leylā¹

beyitinde Leylā ile Mecnūn'dan söz açan Zekāyī Efendi; âşığın yerinin, ilgi alanlarının , arzularının da tasvirini şu şekilde yapar:

Hevā-dār-ı şeb-i zülfüñ olanlar dinlemez vā^c ız

Gice beytū'l-ḥüzünde kıssa² -i Mecnūn'u gūş eyler²

Leylā sevgilinin, Mecnun ise âşığın genel adıdır:

Mecnūn olalı sen saçı Leylā'nuñ ucundan

Zülfüñ ḡamı başumda benüm özge belādur³

Her âşık aynı merhalelerden geçer, “vā'di-i ḡam”, “deşt-i mihnet” her âşık için kaçınılmaz mekândır:

Biz mest-i cām-ı bāde² -i^c aşk-ı ezeliyüz

Mecnūn mişālī vādī² -i ḡamdur mekānumız⁴

Ne Leylī'dür ki bir Mecnūn'u deşt-i mihnete şaldı

Senūñ her müy-ı zülfüñde nice divāne bağlanmış⁵

Mecnūn'un âşıklık ölçüsü olduğu gibi, Leylā da bir güzellik ölçüsüdür,:

Olup divānesi leyli şıfat bir şuh-ı devrānuñ

Perişān rûzgārumsorma ārām ü firārundan⁶

Divāneleri eylediler kayda giriftār

Mecnūnu da uğratdı felek Leyli ḡamına⁷

Kendi aşkı, Leylā ile Mecnūn'un aşkıdan daha büyüktür, dillerde söylenecek, kitaplarda yazılacak kadar büyüktür:

¹ G.6.2

² G.21.2

³ G.40.6

⁴ G.51.4

⁵ G.57.3

⁶ G.90.3

⁷ G.96.6

Hikāyet eyleyenler kıssa² -i Mecnūn u Leylā'yı
Benüm bu sergüzeştüm yazmamışlar dāsītān içre¹

Mecnūn bu aşkı duyunca elbette ki kendi aşkını küçük görecektir:

Nāmuñ kitāb-ı³ aşkdan el-kıssa mahv ider
Mecnūn eger okursa benüm dāsītānum²

Zekāyī Efendi, aşkını, âşıklığını anlatırken:

Dīde pür-nem sīne pür-gam serde sevdā-yı nigār
Böyle derde ey gönül Mecnūn giriftār olmadı³

der, âşıklıktaki üstünlüğünün altını çizer.

2.2.1.4.1 Ferhād

Âşığı nelerin beklediğini dile getiren Zekāyī, Ferhād'dan söz açar:

Felek⁴ uşşakı aḥır tūşe³ -i gamla heġk eyler
Ḥaber-dārum bu kūh-ı mihnete Ferhād olanlardan⁴

2.2.1.5 Hattatlar-Nakkaşlar

2.2.1.5.1 Māni ve Bihzād

Māni, Çinli bir nakkaş ve ressamdır. Nigāristan, Erjeng (Evreng) veya Evreng adlı resim mecmuası ile ünlüdür.

Bihzād da büyük bir Türk ressamı ve minyatür sanatçısıdır.

Zekāyī Efendi, sevgilinin güzelliğini tasvirde bu iki ünlü sanatçının yetersiz kalacağını söyler:

Taṣvīr idemez ḥatt-ı ruḥuñ Māni vü Bihzād
Hayretde nakkaş-ı⁵ uḡl-ı⁶ uḡalādur⁵

Māni'nin eseri Erjeng (Evreng) ise Dīvan'da:

Ruḥuñ yād eyleyüp firḳatde nār-ı intizāruñla
Ḥayālümde hezārāñ şūret-i Erjeng olur peydā⁶

¹ G.98.6

² G.107.2

³ G.113.2

⁴ G.85.3

⁵ G.40.5

⁶ G.1.2

Yürüdür emr ü fermānuñ serāser mülket-i nazma
Zekāyī pādīshāh-ı tab^c uma Evreng olur peydā¹

2.2.1.6 Tanī ve Efsanevī Şahsiyetler

2.2.1.6.1 Bokrat (Hippocrate)

“Eski Yunanistan'ın meşhur tabiplerindendir.”²

Zekāyī Efendi Bokrat'ın devasız dertlerden haberi bile olamayacağını söyler, devasız dertleri bilen, anlayan kendisidir:

Devāsuz derdi Bokrat-ı cihāna şorma benden şor
Ğam-ı hicrān ile bīmār olan Loğmān ele girmez³

2.2.1.6.2 Cemşīd

Pişdadiyan sülālesinin dördüncü hükümdarıdır. Divan'da iktidar ve ululuk sembolü olarak yer alır:

Süleymān-ı nigāhuñ şeh-suvār-ı esb-i nāz olsa
Rikābında nice Cemşīd ile Huşenk olur peydā⁴

2.2.1.6.3 Huşenk

Şehnāme'de adı geçer. Pişdadiyan sülālesinin ikinci hükümdarı olup Zekāyī Efendi Divanı'nda cesaret ve kahramanlığı ile sözü edilir.⁵

2.2.1.6.4 Iskender

Divan'da āyine-i Iskender'den bahsedilir. Efsaneye göre bu ayna, hakim olunan bölgeye kurulduğunda bir aylık yolda olan gemileri görebilir, gelen düşman gemisiyse, bu aynadan güneş ışığı yansıtılarak gemiyi yakmak mümkün olabilirmiş.

Zekāyī Efendi kederinin çokluğuna işaret ederken, “dūd-ı ah”ının āyine-i Iskender'i etkisiz kıldığını söyler:

Dūd-i āhumla siyeh oldu sipihruñ sīnesi
Pārelendi ġālibā Iskender'ün āyinesi⁶

2.2.1.6.5 Nerīmān

Rüstem'in dedesi olan Sam'ın babasıdır. Yiğitliği ile anılır:

¹ G.1.5

² A.S.Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1989 s.152

³ G.55.5

⁴ G.1.3

⁵ G.1.3

⁶ G.116.1

Dil-i bî-çâre olmaz kahramân çeşmine hâ' il
 Nerîmân-ı zaman dirler ' acéb böyle dilâver mi¹
 diyen Zekâyî dil-i biçâre ile Nerîmân'ı cesaret açısından tartar.

2.2.1.6.6 Rüstem, Sam, Zal

Zaloğlu Rüstem Şehnâme'de adı çok geçen, kahramanlıklarından çokça bahsedilen şahıslardandır. Sam ve Zal da edebiyatta aynı şekilde yer alırlar.

Gamze ile Rüstem arasında kurulan ilişkide Zekâyî Efendi şöyle der:

Hadeng-endâz olunca pâdişâh gamze' -i dil-ber
 Elinde Rüstem-i dehrüñ sinânîdür o kirpikler²

Aşağıdaki beyitte de kahramanlıkla âşıklık tartılır. Aşk cefâsını çekmek; Zal, Sam, Rüstem gibi daha nice büyük kahramanın üstesinden gelemeyeceği bir hal olarak görülmüşür:

Yine ' âşık çeker kıavs-ı ceñâyı dest-i himmetle
 Kıtı yaydur anı çekmez ne Zâl ü Sâm ü Rüstemler³

Bu miñnetler başa heb muhtezâ-yı tâlî' indendür
 Muhtâbül olamaz Zâl-ı sipihre Sâm ü Rüstemler⁴
 diyen Zekâyî, Rüstem kadar güç sahibi olursa da bu dünyanın güçlüklerine, aşk derdine dayanmanın güçlüğüne değinir:

Olursan kuvvet-i bâzüya Rüstemler gibi mâlik
 Çekilmez çille' -i saht-ı gümânı zâl-ı devrânüñ⁵

Aşk uğruna verdiği savaşta, korkusuz gönlünü Rüstem'e benzetir:

Leşger-i âgyâr ile dâ' im savaş itmekdeyüm
 Rüstem-i devrâna beñzetdüm dil-i bî-bâkümi⁶

Zal; hem kahramanlık, hem de uğursuz sayılması nedeniyle çektiği sıkıntılar yüzünden, âşığın kendi halini ifade ederken adını andığı şahsiyetler arasındadır:

Arkasın yire getürdi bunca şâhib kuvvetüñ
 Zâl-ı devrâna zen-i dünyâ veñ-dâr olmadı⁷

¹ G.109.4

² G.35.1

³ G.33.4

⁴ G.32.3

⁵ G.60.4

⁶ G.106.3

⁷ G.113.3

2.2.1.6.7 Sokrat (Sokrates, M.Ö.470-399)

Yunan filozofu olup “günlük olaylara göre değişmeyen bilgelikğin şaşmaz örneği , geleceğin yeni bir insan tipini oluşturmuştur”.¹

Hız Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan Zekâyî Efendi, zamanın bilgelikğinin deva değil dert getirdiğine değinir. Oysa Sokrat, “Kritias'ın zorbaca yönetimine açıkça cephe alması ”² nedeniyle bilgelik yanında, adaletseverliğiyle de anılır. Ancak Hız Hüseyin döneminde şahsî hırslarından kurtulamayan insanlar için (Yezid, İbni Ziyad, Şimr, Hariciler....) bilgelik daha başkadır:

Zehr imiş Solkrāt-ı dehrüñ virdiği dārū değil
Sînesinde âl ü evlâduñ cerâhatler nedür³

2.2.1.6.8 Şis (Şit) , Şis (Seth)

“Adem ile Havvva'nın üçüncü oğlu. Habil'in ölümünden 5 yıl sonra doğdu. Adem Peygamber ölürken onu kendine varis seçti. Tanrı'nın kendisine öğrettiklerini Şis(Şit)'e öğretti. Habil'in çocuğu olmadığı, Kabilinkiler de tufanda kaybolduğu için insanların Şis'ten türediği söylenir. Kutsal kitaba göre Şis öldüğü zaman 912 yaşındaydı. Ebu Kubeys dağındaki mağarada babasının yanına gömüldü. Adem'den sonra o peygamber oldu. Tanrı ona 50 suhu(şayfalar) indirdi.

Şis , aynı zamanda diğer bir şekli ile Seth olarak okunan bir kahramandır. Ceb ile Nuh'un oğlu Seth'in kardeşi İsis'in kardeşi ve hocası. Durmadan ölen ve dirilen bir tanrı olan Osiris'in Seth tarafından öldürüldüğü fakat İsis 'in O'nun gövdelerinin parçalarını dikerek yeniden dirilttiği söylenir.”⁴

Divan'da bu kelinenin hangi anlamı ile kullanıldığını tesbit edemedik.⁵

2.2.1.7 Düşmanlar

2.2.1.7.1 Ubeydullah Bin Ziyad

Nefret ve lânetle anılan İbni Ziyad için:

Kâf r-ı cehennem olsun İbni Ziyâda mesken
Hiç kılmadı o kâfir âl-i Resûl'e hürmet⁶

diyen Zekâyî Efendi, Hız Hüseyin ve beraberindeki 72 kişinin haince şehit edilmelerini unutamaz. Sorumlu olanlardan da sık sık aynı şekilde bahseder.

¹ Meydan Larousse, cilt. 11 ilgili madde

² Meydan Larousse, cilt. 11 ilgili madde

³ 29. 10

⁴ Meydan Larousse, ilgili cilt ve madde

⁵ bkz. SONUÇ s.386

⁶ 26.27

2.2.1.7.2 Şimr

Lâyık mı ehl-i beyt-i nebi rahne-dâr ola
La' net-revân-ı Şimr ü Yezîd'e hezâr ola¹

Ey Hâricî² -i bî- dîn v'ey kâfir-i bed âyîn
Duzağ mekânıñ olsun ey Şimr-i bî- diyânet²

diyerek, Hz.Hüseyin'in başını kesen Şimr'e karşı duygularını dile getirir.

2.2.1.7.3 Yezid

Kerbelâ vak'ası nedeni ile kınanır:

Âh ey Yezîd-i meF'un yıkduñ esâs-ı dîni
Olsun saña Hudâ'dan her dem hezâr la' net³

2.2.2 HARFLER, SAYILAR

2.2.2.1 Elif

"Arap alfabesinin ilk harfi eliftir. Düz bir çizgiden ibaret olup noktanın uzatılmasıyla meydana gelmiştir. Noktası yoktur, kendinden sonraki harfe bitişmez. Bu bakımdan kesrete bulaşmamış, kayıtsız ve hür olarak vasıflandırılır.....Tek olduğu için "vahdet(teklik, tek olan Tanrı)" sembolü olarak tesbit edilmiştir".⁴

Zekâyî Efendi Dîvanı'nda bu anlamı ile geçer:

Hiç ta' addüd yok hâkî hatde elif birdür hemân
Harf-i vâhîdden zuhûr itdi yazıldı dört kitâb⁵

Elif, sevgilinin boyudur:

Belim bükdü elif kaddüñ hayâl-i şekl-i lâm oldu
Gel imdi yanuma bir lahza gör baña ne âl oldu⁶

2.2.2.2 Dal

Çekilmez yay imiş^c aşkıñ cefâsı ey kemân ebrû
Nihâl-i kâmetüm ebrûlarıñ fikriyle dâl oldu⁷

Yay, keman, ebru kavramlarının ifade ettiği şekil ortaklığıyla da hoş bir imaj

¹ 24.30

² 26.25

³ 26.23

⁴ Dr.Iskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiri Sözlüğü*, İstanbul 1989 s.152

⁵ G.9.4

⁶ G.114.2

⁷ G.114.5

oluşturan Zekâyî Efendi, âşîğın iki büküm oluşunu dal harfi ile anlatır.

2.2.2.3 Lam

Âşîğın belinin bükülüğü ile lam harfi arasında bir benzerlik oluşturulur.¹

2.2.2.4 Ya

Kaş, kavisli olması nedeniyle “y” harfine benzetilir:

Âhîr ayırdı ol kaşı yâdan beni felek
Atdı yabâna ok gibi gerdün giderek²

2.2.2.5 Üçler

Allah erenlerinin en uluları olarak bilinen üçler, kutup ile imâmeyn denilen iki yardımcısı için söylenir.

Zekâyî Efendi Şeyh Hasan'ın vefatına düşürdüğü tarihte bu ifadeyi kullanır:

Geldi üçler didiler târîhîni
Bâl uçdu cinâna Şeyh Hasan³

2.2.3 YER ISIMLERİ

2.2.3.1 Çin

Sevgilinin saç; saçının kıvrımı, bükümü anlamına da gelen çin kelimesi iham yolu ile Çin ülkesini de hatırlatır. “O zaman uzaklık için bir değer, bir ölçü” ifade eder:

Giderdüm Çîn'e dek zülfü hevâsıyla didi amma
Zekâyî dūr olup gitme der-i devlet-medârumdan⁴

2.2.3.2 Hayber

Hayber'in alınışından bahseden Zekâyî Efendi, Hz.Ali'den de bu sebeple övgüyle söz açar:

Kılduñ küşâ-yı darbeñ ile bâb-ı Hayber'i
İtdüñ şikeste tığuñ ile Hâriciler'i⁵

“Hicretin yedinci yılının başlarında Hayber'e gidildi. ...Peygamber “Yarın sancagı öyle bir kişiye vereceğim ki” buyurdular, “O Allah'ı ve Resûlü'nü sever; Allah ve Resûlü' de onu sever, O, kaçmaz, fethetmedikçe de geri dönmez”.

¹ G.114.2

² 30.6

³ Tarih 1.11

⁴ G.90.7

⁵ 19.7

Sahabenin çoğu bu övülen kişi olmayı umarak sabahı etti. Ali'nin gözleri ağırıyordu, rahatsızdı. Resulullāh, sabahleyin O'nu çağırıldılar; elleriyle gözlerini sıvazladılar; önce onları imana davet etmesini öğüt verdiler, sancağı O'na teslim ettiler. Ali o gün, pek yiğit bir er olan Merhab'ın kardeşini de kendisini öldürdü; kalenin kapısını söküp savaşta kalkan olarak kullandı ve Hayber fethedildi¹.

Hayber'de zafer muhakkaktır, Fetih suresinde de bu belirtilir:²

Pejmurde kıldı pençe-i Hayber-güşâ ile
Cemiyet-i ' adûya Hudânuñ gâzanferi³

Rûz-ı gâzâda şâhib-i kuvvet degil midür
Hayber-güşâ mı pençe' -i kudret degil midür⁴

2.2.3.3 Hıtâ

Çin'in kuzeyi ve Türkistan topraklarına verilen isim olan Hıtâ; misk ve ahunun bu bölgede çok olması nedeniyle de edebiyatımızda anılma sebebi olur. Buna sevgilinin güzelliği ve saçı vesiledir. Çin gibi bu kelime de "uzaklık" ifade eder:

Hükmün yürütdü hâl-i haţuñ kara giydürüp
Keşmîr ü Hindü mülk-i Hıtâ vü Revâna dek⁵

2.2.3.4 Hind- Hindü

Hindistan ve Hindistan ahalisini anlatan bu ifadeler, Hintliler'in siyâhî ırktan olmaları sebebiyle sevgilinin saç ve benî için benzetilen olurlar veya hem kendi anlamında yer ve millet adı olarak, hem de "saç veya ben" şekliyle iki anlamı birden kapsarlar:

Gerden-i yâre Zekâyî dizilen
Hâl-i hindu mu yahûd fül fül midür⁶

Hükmün yürütdü hâl-i haţuñ kara giydürüp
Keşmîr ü Hindü mülk-i Hıtâ vü Revâna dek⁷

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Oniki İmam*, İstanbul 1989 s.27

² "Muhakkak ki sana çok büyük ve apaçık bir fetih ev zafer verdik.....Allah bir çok ganimetler va'detti, onları da kolaylıkla alacaksınız. Hayber'deki ganimeti almanızı da çabuklaştırdı, Peygamber'in doğruluğuna kanıt olsun diye". 48 Fetih 1-20

³ 19.9

⁴ 24.8

⁵ G.64.4

⁶ G.43.5

⁷ G.64.4

2.2.3.5 İsfahan

Sürme İsfahan'da imâl edilir ve İsfahan aynı zamanda güzel bir şehir olma vasfını taşır:

Siyeh çeşmüñ gören âhû-yı çine eylemez ıkbâl
O kudret kühlüdür kâbil mi olmak İsfahân içre¹

Çeşmüñdedür var ise senü ñ sürme² -i siyâh
Seyr eyledüm memâlikî tâ İsfahâna dek²

2.2.3.6 İstanbul

İstanbul'u ve halkını öven Zekâyî Efendi, duygularını şöyle dile getirir:

Halâka ki e' âli yeridür şehri-i Sitânbul
Gurbetde n'ola kâlsa Zekâyî gibi ednâ³

2.2.3.7 Kerbelâ

Divan'da, Hz.Hüseyin'in şehit edildiği yer olması sebebiyle sık sık adı anılır.⁴

2.2.3.8 Keşmir

Himalaya eteklerinde kuzey-batı bölgesinde bir yerdir.

Divan'da uzaklık kavramını ifade eder.⁵

2.2.3.9 Küfe

"Hz.Alî'nin oğlu Hüseyin Küfe şiflerinin çağrısı üzerine bu kente giderken kent dolaylarında Kerbelâ'da öldürüldü. Şiîler bu kenti bu bakımdan kutsal sayarlar".⁶ Fakat Zekâyî Efendi, bu elim olayda yardım eli uzatmadıklarından, Küfe'den, Küfeliler'den hoşnut değildir:

Cânuna la' net o kavmüñ kim Hüseyin'e kıydılar
Küfe şehri yire geçstün itmediler ıktidâ⁷

¹ G.98.5

² G.64.2

³ G.6.7

⁴ 25.6, 25.19, 26.5, 26.8, 26.20, 27.24, 29.2, Tahmis 1.1, Tahmis 1.2

⁵ bkz. Hıfâ

⁶ Orhan Hançerlioğlu, *İslâm İnançları Sözlüğü*, İstanbul 1984 s.265

⁷ 25.23

2.2.3.10 Necef

Kûfe civarında Hz.Ali'nin türbesinin bulunduğu yerdir:

Gül-zâr iken sezâ mı şehîdân-ı zâr ola
Hâk -ı Necef bu dem dem ile lâle-zâr ola ¹

Zekâyî Efendi, Hz.Hüseyin'in şehit edilmesinden bahsederken, Hz.Ali'yi de anar:

Gel muharremdür Necef vâdîlerüñ yâd it dilâ
Yaralar aç sîneñ üzre tâ bilinsün mâcerâ ²

2.2.3.11 Revân

Iran'da bir yer adı ³

2.2.3.12 Tih

Çöl anlamına gelen kelime; Mısır ile Şam arasındaki Tur-ı Sina'nın yakınlarında bir çölün de adıdır. Buralar, Musa Peygamber'e Allah'ın tecelli ettiği yerlerdir:

Nev-nihâl-i kâmetüñ bir serv ü bâlâdur senüñ
Tih-i hayretde hayâli sâye-dârumdur benüm ⁴

2.2.3.13 Üsküdar

Zekâyî Efendi Üsküdarlı'dır, tabîî olarak da Üsküdar'ı, oradan uzak kaldığı müddet içerisinde özler:

Derd-i hicr ü firkatüñ sevdâ-yı zülfündür senüñ
Eyledi bî-çâre gönlüm yine ' azm-i Üsküdar ⁵

2.2.3.14 Yemen

Veys-el-Karanî nedeniyle anılma sebebi olur:

Burc-ı sırında toğup ' aşk-ı habîb-i medenî
Nûr-ı vechiyle münîr itdi diyâr-ı ' Adeni
Mülket-i fakr ü fenâ pâdişehidür elhak
Hırka-püş-ı Yemenî Hazret-i Veys-el-Karânî ⁶

¹ 24.27

² 25.1

³ bkz.Hittâ s.24

⁴ G.73.2

⁵ G.24.2

⁶ Nazm 7

2.2.3.15 Yecrib ve Batha

Medine'nin eski adı Batha (Mekke) ile beraber anılır. Islâmiyet'in yayılması için ilk savaşlar buralarda verilmiştir.¹ Bu yerler, Hz. Hüseyin'in şehadeti ile beraber Divan'da yer alır.

2.2.4 NEHIRLER, DENİZLER, DAĞLAR

2.2.4.1 Aden

Güney Arabistanda bir sahil şehri olup incileriyle ünlüdür.

Gözyaşını, Aden incisine benzeten Zekâyî şöyle der:

Şu göz kim iştîyâkuñla sirişk-efşân olur dâ' im
Anuñ bir katresi dürr-i ' Adendür yâ Resûlallâh²

2.2.4.2 Ceyhun

Ceyhun, âşığın gözyaşını, kederinin büyüklüğünü ifadede benzetme unsuru olur:

Dâğlardan güller açdı gülsitânuñda senüñ
Seyl-i eşküm kan akar ey sine Ceyhûnuñ mudur³

Sînem üzre çağla ey seyl-i sirişkim dem-be-dem
Sende şahrâ-yı cünûnuñ güyyâ Ceyhûn'usın⁴

2.2.4.3 Fırat

Kerbela vak'asından bahsedilince, Fırat anılmadan geçilemez. Fırat kıyısında susuz bırakılan Hz.Hüseyin ve beraberindekiler daha sonra hunharca şehit edilirler.

Şîr-i Yezdan, Haydar, Şîr-i Hudâ... ünvanlarının yanında saki-i kevser diye de anılan⁵ mü'minlere kevser suyundan dağıtacağına inanılan Hz.Ali'nin oğlu Fırat nehri yanında susuz bırakılarak gücü kırılmıştır. Zekâyî Efendi bunu hatırlatır:

Eyledüñ nehr-i Fırâtı anlara ' ayn-ı serâb
Sâkiyân-ı kevseri dünyâda ' atşân eyledüñ⁶

¹ 29.14

² 7.5

³ G.42.4

⁴ G.88.2

⁵ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara 1992 s.36

⁶ 22.9

Bir içim şu içmedi bî-hüde akşun akmasun
Kâşki nehr-i Fırat'ın yirine kan akşa kan¹

2.2.4.4 Kulzüm

Kulzüm ismini denizler başlığı altında incelemiş olmamıza rağmen şunu hatırlatalım ki Kulzüm bir deniz olmayıp, liman şehridir. Kulzüm'den kasıt Kızıl-deniz'dir. Kulzüm şehri Kızıldeniz'ine sahil olduğundan, Kulzüm önlerine de yaygın olarak Kulzüm denizi denir.

Zekâyî Efendi ise, aşk acısını ve büyüklüğünü "Kulzüm-i mihnet" şeklinde dile getirir:

Ehl-i ' aşkı Kulzüm -i mihnetde garşâb eyleyüp
Rüzgârın virdigi â' dâya ruhsatlar nedür²

2.2.4.5 Nîl

Gözyaşı; kederin çokluğunu anlatmak için Nil nehrine benzetilir.
Nîl olur seyl-i sirîşküm derd ile mâtem günü
Gicesi göz yaşını mânend-i deryâ eyleyem³

2.2.4.6 Kaf

Kaf bir masal dağıdır ve Simurg'un mekânı olarak tasvir edilir. Şair kendini kanaat Kaf'ında fakr ve fenânın Simurg'u şeklinde düşünür:

Simurg-ı evc fakr u fenâyız gedâlarız
Kâf-ı kanâ' at içre olur âşiyânumuz⁴

Kaf, "büyüklük birimi" olarak kullanılır:

Hümâ-yı tâlî' im evc-i murâda eylese pervâz
Olurdu sâyesi Kâf-ı kemâle mihr-i tâb-endâz⁵

2.2.4.7 Tur (Tur -ı Sînâ)

Allah'ın Tur dağında Musa'ya tecellisine değinen Zekâyî Efendi:

Zâtını ' aşk ile Mûsâ'ya tecelli eylemiş
' Ârifüñ dâim nazar-gâhı maşâm-ı Tûrdur⁶

¹ 25.26

² 29.9

³ 29.27

⁴ G.51.2

⁵ G.52.1

⁶ G.16.5

2.2.5 TARİKATLER

2.2.5.1 Halvetîlik

Tarîk-î Halvetinüñ pertevi nûr-ı celîdendür
Kemâlat-ı velâyet anlara sırr-ı c' Alî'dendür
Görüp hâlât ile devrânumız dağl itme ey zâhid
Bize feyz-î ilâhi Şeyh-î Şa'c bân-ı velîdendür¹

diyen Zekâyî Efendi, kendisinin de Halvetî tarikatine bağlı olduğunu Şeyh Şaban Velî'ye intisab ettiğini de ifade etmiş olur.²

2.2.5.2 Şa'baniye

Halvetîlik'in Cemâliyye şubesinin bir kolu olan Şa'baniyye tarikatı Divan'da 95 numaralı gazelin 6. beyiti ile, 4 numaralı nazmı yerini alır.

2.2.6 FIRKALAR

2.2.6.1 Hariciler

"İslam tarihinin ilk mezhebi sayılan siyasi ve dinsel grup. Dördüncü Halife Hz.Ali ile Muaviye arasındaki Sıffin savaşı (657) sırasında hakem kararına başvurmasını küfür sayanların oluşturduğu mezhep, böylece İslam topluluğunun dışına çıkmış kabul edildiği için Harici adıyla anılır. Hz.Ali 661'de bir harici tarafından öldürüldü....."³

Divan'da bu olay şöyle söz konusu edilir:

Kılduñ küşâ-yı darbeñ ile bâb-ı Hayber'i
İtdüñ şikeste tigüñ ile Hâriciler'i⁴

Yanar dâ' im bu gam ehl-i dilüñ gönlünde âteşdür
Gürûh-ı Hâricilere işümüz heb keşâkeşdür⁵

Gelür birgün zuhûr eyler cihâna bahş-ı nûr eyler
Gürûh-ı Hâriciler rahmet-i hâşdan cüdâ oldu⁶

¹ Nazm 4

² bkz.s.4

³ *Ana Britannica*, cilt 10, ilgili madde

⁴ 19.7

⁵ 20.18

⁶ 21.27

2.2.7 MUSİKİ VE MUSİKİ ALETLERİ

2.2.7.1 Cünbiş

Kimıldama, hareket, eğlence anlamlarının yanında; uda benzer bir çalgının da adıdır. Bezmde; sâki, gazelhân, peymâne gibi vazgeçilmez unsurlardandır:

Baňa cünbişler ile meclis-i yârâna gel dirler

Nice zevk u şafâya meyl ider gönlüm ki cânım yok¹

2.2.8 GİYSİLER VE DİĞER YARDIMCI UNSURLAR

2.2.8.1 Aba

Yünden yapılmış kaba kumaş veya bu kumaştan oluşan bol, geniş giyecek. Daha çok dervişlerin giydiği bir giysi.

Aşık, abânın yakasına gözyaşından habbeler dizer, dizer de her ne yaparsa yapsın sevgiliye ulaşması bir türlü mümkün olmaz

Giribân-ı ‘ abâya göz yaşından habbeler dizdüm

Ki her demde muvâfık dürr ile mercân ele girmez²

Abâ; dervişliği çağrıştırır, bu da bizi “herşeyden geçme” , “dünyaya itibar etmeme” görüşüne götürür:

Virdünse bâda mâ-ı haşal-ı hânümânımız

Köhne ‘ abâyı gör hele yokdur ziyânımız³

Minnet-i dehre ne hâcet giydigüm köhne ‘ abâ

Istemem çerh-i derîñüñ hil‘ at-ı zibâsını⁴

Hevâ-yı zülfün ile terk idüp cümle kuyû dâtı

Zekâyî bendeñi cânâ ‘ abâ-püş eyleyen sensin⁵

2.2.8.2 Asa

Yaşlandığını belirten Zekâyî, kendisine yardım için bir “nev-reste yâr” ister. O, Zekâyî’ye âsa olacaktır:

Kocaldum bî-mecâl oldum baňa nev-reste yâr olsa

‘ Aşası olmağa pîr-i zâ‘ ifün nev-civân ister⁶

¹ G.58.5

² G.55.6

³ G.51.1

⁴ G.104.3

⁵ G.82.5

⁶ G.38.2

2.2.8.3 Giribân

Yaka yırtmak deyimi bir keder ifadesi olarak kullanılır. Asıl zor durumda olan, parçalanın sinedir. “Yaka da sine gibi parçalanır” böylece yürekteki keder, yıkım dış görünüşe de aksetmiş olur:

Giribânum daği sînem mişâli çâk idüp âhîr
Zekâyî gibi rûsvâ-yı cünûn oldum gümânum yok¹

Giribân çâk ü dil mecrûh ü sîne dağ-ı pür-ateş
Perîşân hâle bak ‘ âlemde bu seyrân ele girmez²

Hudâ ‘ afv eylemezse rûz-ı mahşer cürm ü ‘ işyânum
Neler çekse gerek dest-i zebânundan giribânum³

Tîr-i cevruñle yeter sînemi mecrûh itdin
Tuyulur şerhaları çâk-i giribânumdan⁴

2.2.8.4 Hırka

Dervişlerin giydiği yakasız ama kollu cübbe. Eğer hırka şeyh tarafından müride giydirilirse, o şeyhe bağlılık anlamı taşır ve hırka giyme töreninden sonra dünya nimetlerinden el çekme dönemi başlar.(hırka-i tecrîd)

Hırka giymek Zekâyî için mutluluk vesilesidir:

Medâr-ı iftihârumdur Zekâyî hırka-püş olmak
‘ Abâ-yı köhne-vâr eynümde zîb ü ziynetüm yokdur⁵

Geçüp dâr ü diyârumdan libâs-ı zîbi terk itdüm
Senüñ ‘ aşkuñ beni gurbet elinde hırka-püş eyler⁶

Zâhid'e lâtife etmeden duramayan Zekâyî, şöyle der:

Hele sînem gibi şad-çâk iderdüñ hırka³ -i zühdü
Göreydüñ zâhidâ ol dil-ber-i kâkül perîşanı⁷

¹ G.58.7

² G.55.2

³ G.69.1

⁴ G.83.2

⁵ G.20.7

⁶ G.21.3

⁷ G.110.5

Hız Muhammed'in hırkasını hediye ettiği Veys-el-Karânî'yi ve bu olayı anan Zekâyî:

Burc-ı sırında toğup ˆ aşk-ı habîb-i medenî
Nûr-ı vechiyle münîr itdi diyâr-ı ˆ Adeni
Mülket-i fakr ü ferâ pâdişehidür elhak
Hırka-püş-ı Yemenî Hazret-i Veys-el-Karânî¹

der.

2.2.8.5 Hil'at-ı Zîbâ

Maddî varlıktan kurtulmak, hil'at-ı zîba giymektir:

Libâs-ı köhne² -i tenden vücûdum eyledüm ˆ âri
Giyüp bir hil' at-ı zîbâ şehen-şâh oldum ekvâna²

diyen Zekâyî, hil'at-ı zîbayı müsbet olarak değerlendirirken, bir başka beyitte abâyı tercih eder. Bu durumda hil'at-ı zîba gerçek anlamını ifade eder. Padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye giydirilen süslü kaftan, mevcut merhalede dünya nimetlerine karşılıktır:

Minnet-i dehre ne hâcet giydigüm köhne ˆ abâ
İstemem çerh-i derînüñ hil' at-ı zîbasını³

Miraç hadisesi anılırken “hil'at-ı levlak” olarak adı geçer:⁴

Daˆ vet-i hak irişüp halvet-sarây-ı vahdete
Baş gözüyle gördü Allah'ı habîb-i kibriyâ⁵

2.2.8.6 Kabâ

Elbise, cübbe, kaftan.

Şaçaklı sünbüle döndürdü devrân kıadd-ı mevzûnum
Kabâ-yı köhne şad yârem üzere şallanur rişem⁶

2.2.8.7 Kûlâh

Kâkül amansızdır, bir yolunu bulup âşığı perişan etmekte kararlıdır:

¹ Nazm 7

² G.95.3

³ G.104.3

⁴ Levlâke levlâk lemmâ halâktü'l-eflak

⁵ 1.4

⁶ G.72.4

Kökülün zîr-i külhından nümâyân işler
Ben de bildüm âhır ol zâlim beni ber-dâr ider¹

Perîşân eyledi hâlüm ne ‘ aklum kaldı ne fikrüm
Çıkup zîr-i külehden cebhe’ -i berrâka perçemler²

Ahının göklere ulaşması âşığı mutlu eder:
Gördüm ki âsumâna çıkar dūd-i âhumı
Attum hevâya fart-ı tırabdan külâhumı³

Külâhtan çıkan perçem, âşık için bir başka değerdir:
‘ Âşığı mecnûn ider sevdâ-yı zülf-i perçemüñ
Sünbül-i hoş-bû mudur zîr-i külehde perçemüñ⁴

Hem de “aklını başından alacak bir değerdir”:
Mest -i hayrânım yeter ‘ aklum perîşân eyleme
Gösterüp zîr-i külehden ‘ anberîyn gîsûları⁵

2.2.8.8 Libās-ı Zînet

Zekâyî Efendi, libās-ı zîneti; dünyaya itibar edenlere terk eder. O, dünyaya ve dünya nimetlerine itibar edilmeyeceğini bilir:

Tâlib-i dünyâya bahş itdüm libās-ı zîneti
Başına çalsun sipihriñ atlas u dîbâsını⁶

Bî-şıf urum kayd-ı sevdâ-yı sevâyı neyleyem
Ehl-i tecrîdüm libās-ı mâ -sivâyı neyleyem
Kışsa’ -i pür-guşsa’ -i şâh-ı şehîdi düñledüm
Bî-dilüm efsâne’ -i şâh u gedâyı neyleyem⁷

¹ G.27.3

² G.32.5

³ 31.12

⁴ G.63.6

⁵ G.117.2

⁶ G.104.4

⁷ Nazm 6

2.2.8.9 Pîrâhen

Yusuf'un Mısır'dan kardeşleri aracılığı ile gömleğini babası Yakup'a göndermesi olayına telmih yapılarak; bekleyiş ve hüznün duygusu dile getirilir:

Der-i beytül-ḥüzünde kûşe³ -i dāmânunı gördüm
Beşâretle meşâm-ı cāna irdi bûy-ı pîrâhen¹

2.2.8.10 Yeşil Câme

Daha önce:

Ser-i küyüñde gördük de seni tûbâya benzettüm
Yeşil câme yaraşmış kâmet-i zîbâna ey dil-ber²

beyitini örnek göstererek, Vasfi Mahir Kocatürk'ün: “.....divan şiirinin asrındaki sanat temayüllerine yabancıdır.”³ tarzındaki ifadesine katılmadığımızı söylemiştik. En azından yeni söyleyişler peşindedir, Nedimvâri söyleyişlerle sevgiliye “yeşil câme”nin yakıştığını söyleyen Zekâyî, onu müşahhaslaştırır. Söz, müşahhas sevgiliye gelince, akla divan edebiyatının bu alanda pek çok tenkide maruz kalışı hatırlanır.

Zekâyî Efendi Divanı üzerinde inceleme yaparken, bu konuda Zekâyî Efendi için de ithamlarda bulunan “Divan Şiirinde Sapık Sevgi”⁴ isimli eser yazarına Zekâyî'nin şahsında aynı ithamlara hedef olan diğer şairleri de temize çıkarmak gayretiyle şunu söylemek yerinde olacak: Biz Zekâyî Efendi Divanı'nı sonuna kadar okuduk, elimizden geldiği ölçüde inceledik, ama Eyüboğlu'nun ithamlarına hedef olacak bir sapkınlığa ait bir yargıya varamadık. Gerçi Eyüboğlu, diğer yazar ve şairlerden de inandırıcı örnekler üzerinde tezini ispatlamaya çalışıyor ama bu aşamada Zekâyî dışındaki divan şairlerinin de eserlerinin bütün olarak incelenmesinden yanayız. Şeyh Mustafa Zekâyî bin İbrahim Üsküdarî gibi diğerlerinin de yanlış bir iddia ile karşı karşıya olmasından endişeliyiz, bunu yapmak vazifemiz, sorumluluğumuz olmalı.

Aşağı yukarı 600 asırlık bir edebiyatı bu şekilde, kasıtlı seçilmiş örneklerle bütüne hakim olmadan yargılamak cesaret ister. Haklı bile olsa, dönemi, şartları dikkate almadan, şair hanımların bile; bir hanım tarzında şiir yazmaktan çekindikleri , erkekçe söyleyişlerle eserlerini oluşturduklarını hatırlamak sorumluluğunu duymak 600 asra hüküm glydirmekten daha kolay olurdu sanırım.

¹ G.93.4

² G.36.2

³ bkz.s..3

⁴ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*, 1991 İstanbul s.165

İslâmın hüküm sürdüğü bu topraklarda böylesine alenî şekilde bazı sapkınlıkların sanatta, edebiyatta izlerini aramak kişiyi pek neticeye götürmese gerek. “Bütün toplum, bütün şairler aynıydı, aynı sapkınlık içerisindeydi de, aynı zaman ve mekânlarda eleştiren bir kalem çıkmadı” sorusuna müsbet cevap vermek adil bir değer taşımaz muhakkak...

Biz görüşümüzü üzerinde inceleme yaptığımız Divan üzerinde belirteceğiz. Şu an ancak buna yetkimiz var ve bunu üzerinde çalıştığımız şaire karşı bir vazife telakki ediyoruz.

Zekâyî'yi “eserlerinde bu şekilde ifadeler bulunmadığına dair” bu fena ithamdan soyutlamaya çalışacağız. Aynı çalışmanın Eyüboğlu'nun eserinde zan altında kalan Kanunî, 2.Selim, Muhyiddin-i Arabî, Bakî, Zâtî,....gibi şairler içinde yapılmasını dilerken, bu tür eserleri yazanlardan daha dikkatli ve titiz olmalarını rica ediyoruz.

Günümüzde olduğu gibi önceki zamanlarda da moda vardı: 18.yüzyılda ise kadın kıyafetlerinde ince yaşmaklar, mor feraceler, incili kürkler, sarı bürümcük kaplı hotozların mücevherlerle süslenmesi..... moda idi.

Feraceler ise “..... umumiyetle koyu yeşil renkte ve aynalı biçimde olurdu”. Bahsedilen koyu yeşil feracenin arka yakası bele kadar uzun, kollar sıkma, hotozu erkeklerin burma kavuğu gibiydi....¹

Hatta 19.asırda yenilik yanlısı bir padişah olmasına rağmen 3.Selim açık renkli (ör.fısdıkî renkte) feraceler için bir ferman çıkarır. Bu fermanla yakaların ölçüleri belirlenir, nerede giyilip giyilmemesi gerektiğine dair, kadınlara ve onların terzlere sınırlar getirilir.

Divan'ın diğer kısımlarında da ithama maruz olabilecek herhangi bir beyte rastlamadık. Hatta Eyüboğlu'nun örnek verdiği:

Hele meclisde maḥbûb olmayunca ° işret itmezsem

Mürâî zâhid-âsâ bezme bârî şîkletüm yokdur²

şeklindeki beyitte de onun verdiği neticeyi çıkarmamız mümkün olamadı. Yine Eyüboğlu'nun “maḥbûb” hitabının erkekler için kullanıldığına dair tesbitine karşılık, bugün dahî bu kelimenin müennes isim olarak yurdumuzda hayatiyetini sürdürdüğüne dikkat çekmek istiyoruz.

¹ Nurettin Sevin, *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bakanlığı Yayınları No. 151, Ankara 1990 s. 102-103

² G. 20.4

2.2.9 KÜRSÜ

“Din ve Tasavvuf” bölümünde ele alacağımız bir konu olmasına rağmen, “Cemiyet” başlığı altında incelememizin daha doğru olacağını düşündük. Kürsü vâ'izin vaaz verdiği dinî eğitime, sohbe imkân tanıdığı yer olarak dini cemiyet içerisine taşır.

Ancak divan şairlerinde; zâhidle vâ'izle ilgili “mâlum geçimsizlik” Zekâyî Efendi'de de söz konusu olur.

“Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan çok esirgeyendir.” diyen Zümer suresinin 53.âyetini hatırlayan Zekâyî, kendisini gazapla korkutan vâ'ize kızar ve âyeti ona da hatırlatır:

Çıkup kürsiye ey vâ' z oku lâ teşantu dersin
Gazâb âyetlerinden bahs idersin sen de hey cânım¹

2.2.10 MATEM, ACI

Matem insana has bir duygudur; tıpkı ölümün, sevginin, kederin de insana has olması gibi.

Zekâyî Efendi dünyadan şikayetçidir; dünya, Hz.Hasan ve Hüseyin için zalimce devr etmiştir. Bu O'nu dünyadaki herşeyin yerle bir olması fikrine götürür:

Bozulsun intizâmı devri çerçûñ bî-devâm olsun
Esâsı lerze-nâk olsun yıkılusun künbed-i minâ²

Ehl-i imānuñ yıkıldı hāne³ -i kalbi tamām
Yıkılup⁴ âlem harāb olsun şamu kevn ü mekân³

Şehîdân kânı da⁵ vâsun nice faşl ide kaçılalr
Bu özge madda⁶ -ı vâbeste⁷ -i rûz-ı kıyâmetdür⁴

Kerbelâ şehitlerinin acısını yüreğinde duyar ve der ki:

Cûş iderse şübhesüz nâr-ı cahîmi söndürür
Rûz-ı mâtem Kerbelâ'da dökülen eşk ile dem⁵

¹ G.69.4

² 20.4

³ 22.21

⁴ 23.18

⁵ 25.15

Bu acı ve matem havası 25.18, 25.19, 25.28 numaralı beyitlerde sürerken, Kerbelâ vak'ası için yıllarca süren, bugün dahi bazı yörelerimizde devam eden, muharrem ayında aynı kederi duymak için yapılan törenlere işaret edilir:

Doğdu muharrem ayı çerh açdı kanlı rāyet
Mātem günüdür ° aşık lāzım bugünde gayret¹

Şerh ile sīneñi del mātem güninde ° aşık
Bu yolda cān nişār it tē ola cāna rāhat²

Bir vaķ° adur ki mātemi tē haşre dek sürer
Eyler kılub-ı şāhib-i imānı pür-hüzün³

Gel muharremdür bu mātem-gehde gam nūş ol yürü
Yād idüp ālām-ı dehri mest-i medhūs ol yürü⁴

2.2.11 SILAHLAR (AV VE SAVAŞ ALETLERİ)

Divan'da geçen av ve savaş aletleri sevgiliye ait birer benzetme unsuru görevi yaparlar.

2.2.11.1 Hançer

Aşık için hançer kirpikten başka birşey değildir:

O mestāne nighle dāğ-ber-dağ eyleyen sīnem
Bilinmez nevk-i hançer mi yaḥud müjgān-ı dil-ber mi⁵

Gamze hançerdir:

Ġamzeden hançer taķınmış bī-āmāndur gözlerün
Kıpgün oķ kaşlarun yaḥşi yamandur gözlerün⁶

“Hatta mevcut her mü bir hançer olup” aşığı perişan eder:

Ṭarf-ı ruḥsāra dizilmiş ° aşıkun bağrını deler
Hançer-i ser nize beñzer ḥaṭṭınun her mûları⁷

¹ 26.1

² 26.6

³ 27.22

⁴ 29.1

⁵ G.109.3

⁶ G.63.1

⁷ G.117.4

2.2.11.2 Hadenk (Navek, Ok, Tır)

Gamze ok atıcıdır, kahramanlığı ile ünlü Rüstem gibi bir savaşçıdır:

Hadeng-endâz olunca pâdişâh gamze¹ -i dil-ber

Elinde Rüstem-i dehrüñ sinânîdür o kirpikler¹

Gamze attığı oklarla âşığın vücudunu paramparça eder:

Tığ-i nigâhuñ ise aman virmedi başa

Geçdi hadeng-i gamze gibi üstüh âne dek²

64 numaralı gazelde Zekâyî Efendi, sevgilinin eziyet edici karakteri ile vasıflarını oka, tıre, tige,... benzeterek güzel bir savaş manzarası çizer.

Âşığın fikrinde müjgân oktur:

Karışmış dide³ -i pür-ı âbda bir yire nâvekler

O müjgân oklarıdır herbiri bir câna şaplanmış³

Şâh-ı gamzeñ tır-i müjgâna nişân-gâh eyledi

Ey benüm kaşı kemânun câna kâr itdi elem⁴

Bu tür ifadeleri ; 30.6, G.59.3, G.63.1, G.63.3, G.64.3, G.64.5, G.78.5, G.79.3, G.83.2, G.93.2, G.98.3, G.100.3, G.111.4, G.117.7, G.118.5, G.118.7 numaralı beyitlerde de bulmak mümkündür.

2.2.11.3 Keman (Yay)

Sevgili cefa çektirme özelliği ile âşığı yaralar. Kaşlar da bu merhalede âşık için yay olur:

Bir dil-berüñ ki sevdüm ise ebrûvânunı

Çekdüm gamıyla çille⁵ -i saht-ı kemânunı⁵

Diğer örnekler için 30.14, G.78.5, G.89.3, G.98.3, G.100.3, G.114.5 numarralı beyitlere bakılabilir.

¹ G.35.1

² G.64.6

³ G.57.7

⁴ G.79.3

⁵ 31.19

2.2.11.4 Kemend

Aşk bir kemenddir, olay sevgilinin zülfü ile beraber düşünülünce âşığın bulunduğu zor durum anlaşılır:

Hayâlünle gönül ' aşk u mahabbet cāmına kıanmış
Dili bî-çāre pervāne gibi ateşlere yanmış¹

2.2.11.5 Nevk

Aslında sivri uç anlamını taşıyan nevk, sevgilinin vasfı olunca, padişah olan sevgilinin, kuluna cefa çektirmede savaş aletlerinden biri haline gelir, onulmaz yaralar açan hançerin sivri ucu olur:

O mestāne nige hle dāğ-ber-dāğ eyleyen sīnem
Bilinmez nevk-i hançer mi yahud müjgān-ı dil-ber mi²

2.2.11.6 Nize

Sevgilinin yüzündeki her tüy âşık için bir nizedir:

Tarf-ı ruhsāra dizilmiş ' âşıkun bağrını deler
Hançer-i ser nize beñzer hañtınun her muları³

2.2.11.7 Şemşir-Tīg

Sevgilinin gamzesi, kirpiği, cevri âşık için bir kılıç özelliği taşır:

Süzüp çeşm-i siyāhuñ gamzeler etrāfa meyl itse
Nigāh-ı nāzı güyā kahramandur tige tayanmış⁴

Tīg çekmiş bî-amandur öldürür ' âşıkları
Kān ider herbir nazarda çeşm-i pür-hūnuñ senü ā⁵

Tīg-i nigāhuñ ise aman virmedi baña
Geçdi hadeng-i gamze gibi üstüñ āne dek⁶

Nigeh mi yohsa şemşir-i fezā mıdur ' aceb bilmem
Geçer pülād olursa cāna işler kalb-i ' âşıkdan⁷

¹ G.57.1

² G.109.3

³ G.117.4

⁴ G.57.6

⁵ G.62.3

⁶ G.64.6

⁷ G.93.3 ayrıca, G.73.8, G.106.4

2.2.11.8 Zü'l-fikār

Hız Ali anlatılırken zülfikārdan da bahsedilir:

Kaç itdi zü'l-fikār ile küfrüñ esāsıñı

Qahr itdi müşrikini hirās -ı şecā' āti¹

Gamze tığ almuş ele bññ zahm açar bir hamlede

Gerçi tığ amma Zekāyī zü'l-fikārumdur benüm²

2.2.12 YIYECEK İÇECEK MADDE VE ARAÇLARI

2.2.12.1 Bāde

Cām, mey, mül, şarap, bintü'l-ineb, duhter-i rez isimleri ile Divan'da geçer. Dudak, kan, gözyaşı ve yanakla bu içkiler arasında bir benzerlik kurulur:

° İzāruñ eylemiş kesb-i terāvet revnāk-ı gülden

Lebün renk almuş ey gonce dehānum bāde³ -i müliden³

Mey, duhter-i rez, maḥbūb fikri zāhidle olan ezeli anlaşmazlığa değinmeyi gerektirir:

Zāhid mey ü maḥbūb ile hiç ülfet ider mi

° Indinde rez-i duhterinüñ ḥürmeti vardır⁴

Mey-i gülgün içüp erbāb-ı ° aşka hemdem olmazsan

Hele zāhid senü ñ meclisde gāyet şikletüñ vardır⁵

Mest-i bñ-pervā ider bir demde ey zāhid seni

Bezm-i ° aşk içre Zekāyī şunsa bir kase şarāb⁶

Ben şarāb-ı ° aşkı laf l-i yārdan nüş eyledüm

Bñ-mürüvvet zāhidi gör baña dir ehl-i vebāl⁷

Cām, aşk ve muhabbetle doludur:

¹ 19.16

² G.73.8

³ G.84.1

⁴ G.26.3

⁵ G.25.5

⁶ G.8.6

⁷ G.67.3

Hayâlûfile gönül ' aşk u mahabbet cāmına kanmış
Dili bî-çāre pervāne gibi ateşlere yanmış¹

Kendini cür'aya benzetir:

Ben bezm-i ğamda cür' a keş-i ehl-i harābāt
Meyhāne' -i fenāda olur nām ü nişānum²

Yanakla mey arasında bir ilişki kurulur:

Çemende ruhları meyden kızarmış nev-civān ister
Gülistān içre bir taze nihāl-i erġū vān ister³

' Izāruñ bûlar almış yāsemenden sünbül ü gülden
Ruhuñ renk almış ey şûh-ı cihānum sāgar-ı mülden⁴

Aşığın hayali "nûş-ı mey-i bezm-i visāl"dir:

Bir zaman nûş-ı mey-i bezm-i vîşāl eyler idüm
Lezzet-i şohbet ile def -i meâl eyler idüm⁵

Leb, rengi dolayısıyla müle benzer:

Sāgar-ı şahbāyı reng-ā-reng iden
İrf ikāsın la' l-i leb mi mül midür⁶

Şarap ilāhî güzelliklere delālet eder:

Firāk-ı hicr oduyla kalb-i mahzūnum yanar dā' im
Meger nûş eyliyem kevşer şarābuñ yā Resūlallāh⁷

.....

Şarāb-ı kevşere kandur tahassürde koma ānı
Ulaştur ceddüñe rûz-ı cezāda ey keremkânı⁸

.....

¹ G.57.1

² 30.23

³ G.38.1

⁴ G.86.1

⁵ G.75.1

⁶ G.43.4

⁷ 9.5

⁸ 28.5

Âşığ, kimi zaman ayrılık, kimi zaman da kavuşma ümidi kendinden geçirir:

Şeb-i vaşluñda ser-germ-i humâr-ı hicr olup kanı

Şarâb-ı aşkıñ ile mest-i kanzîl olduğum demler¹

2.2.12.2 Kebap

Kebap kendi anlamı dışında, âşığın perişanlığını, çilesini ifade etmede ölçü olur:

Hücûm-ı nâr-ı hasret şubha dek cismûm kebâb eyler

Derûn-ı câme hâbum ateş-i süzân olur sensüz²

Onu kebab eyleyen aşk ateşidir, ayrılık ateşidir:

Bir ateşe düşürdü felek aşk ile beni

Cismûm kebâb ider giderek süz-ı fırkatûñ³

2.2.13 TOPLUM HAYATINA AIT DİĞER UNSURLAR

2.2.13.1 Hayme, Revzene, Kapı

Âşık uzlettedir, pek çok şeyden yoksundur, ama en büyük kederi gurbette olmaktır. Gurbet kendi içerisinde, Allah'tan uzak olmayı ifade eder ve mekânı nerede olursa olsun bu sıkıntı onu bırakmayacaktır:

Kıldık nihâda haymemizi deşt-i gurbete

Amma açıldı revzenesi semt-i miñnete⁴

Onun için tek kurtuluş, tek güzel yer Resulullâh'ın yanıdır:

Kapıñdur melce' -i cümle halâ' ı yâ Resûlallâh

Türâb-ı âsitânun' arşa ı yâ Resûlallâh

Ne dirsem zât-ı pâküñ andan â' lâdur faziletde

Saña hakş didi zîrâ vaşf-ı âylık yâ Resûlallâh⁵

Ama o kapıdaki yerini de bilir:

Ümîd-vâr-ı aşayum bir bölük kavm ü kabîlemle

Kapıñda cümlemiz ahşar kılbuñ yâ Resûlallâh⁶

¹ G.33.2

² G.53.2

³ G.61.3

⁴ 31.8

⁵ Nazm 2

⁶ 9.2

Bu kelimeler, Divan'da toplum yaşantısının tasavvuf, tekke, islâm cephesini temsil edir.

2.2.13.2 Bayrak

Livaü'l-hamddan bahseden Zekâyî Efendi, kavuşma ümidinin kıyamet gününe kaldığına işaret eder:

Mevâdan isterüm ki ola zevk ü şafâda
Maşşer olunca anı bulam taht-ı livâda¹

2.2.13.3 Külhan

Çektiği cevr ve cefada her yer külhandır:

Gözüm dünyâyı görmez seyr-i gülşen eylesem bir dem
Ne gülşen belki külhan bâ' is-i ahzândur sensüz²

Âşık; "mahabbet nârı" yansın ister, o yanmazsa, asıl sıkıntı o zaman başlar, dünyaya katlanmak imkânsız olur:

Mağabbet nârı yandıkça nice ' uşşâk zâr olmaz
Melâmet dîdeler giryân olurlar şahn-ı külhinde³

2.2.13.4 Kühl

Zekâyî Efendi Yesrib ve Batha illerine yakınlık duyar. Bu yakınlık Islâm'dan, Hz.Muhammed'den kaynaklanır. Kühl kelimesi bu noktada bu bağlılık ve sevginin anlatılmasına yardımcı olur:

Ğubârûñ ol ilüñ çüb-ı muğaylânıyla kühl itdüm
Küdüret zâ' il olsun çeşm-i cânım pür-zîyâ olsun⁴

2.2.13.5 Sürme

Sevgilinin sürmesi âşığı pek uzaklara götürür. Sürme deyince de İsfahan şehrinin akla gelmesi gayet tabiidir, gerçi sevgilinin sürmesi, gözü eşsizdir:

Çeşmüñdedür var ise senü ñ sürme' -i siyâh
Seyr eyledüm memâlikî tâ İsfahâna dek⁵

¹ 30.24

² G.54.6

³ G.99.4

⁴ 8.4

⁵ G.64.2

Siyeh çeşmüñ gören âhû-yı cîne eylemez ıkbâl
O kudret kühlüdür kâbil mi olmak İsfahân içre¹

2.2.13.6 Mengüş

Âşığın zâhid ve va'izle tartışması sürüp giderken Zekâyî Efendi onlara şöyle sorar:

Meyhânede ger sāgar-ı dil pârelenürse
Her pâresini güşuma mengüş ideyüm mi²

2.2.14 YAZI İLE İLGİLİ UNSURLAR

2.2.14.1 Hatt-Tahrîr

Sevgilinin yaratılışına, güzelliğine değinen âşık:

MünşF -i kudret ne hoş hattıyla tahrîr eylemiş
Levh-i ruhsâra berât-ı hüsnünüñ imzâsını³

der.

2.2.14.2 Kalem

Herşey sevgiliyi hatırlatır, onu söyler, onu çizer:

Çeşmümde kaldı gözlerinüñ resm-i hayâli
Yâ kaşların kemânuna menküş kalemler⁴

2.2.15 SAVAŞ- DÜŞMAN

Hız.Alî'nin düşman karşısındaki cesareti ve yiğitliği bu alanda anılmadan geçilemez

Rûz-ı gazâda düşmen eger kahraman ise
Lerzân iderdi şîr-i Hudânuñ mehâbeti⁵

Kat' itdi zü'l-fikâr ile küfrüñ esâsuñı
Kahr itdi müşrikini hirâs -ı şecac' âti⁶

¹ G.98.5

² G.115.6

³ G.104.2

⁴ 30.14

⁵ 19.15

⁶ 19.16

⁷ G. 49. 1

2.2.17 KİMYA

Çeşitli maddelerden altın elde edebilmek için çalışan ilmin adıdır. Sevgilinin ayak toprağının kimyadan daha değerli olduğu şeklinde Divan'da söz konusu olur. "Kimya Allah'ın sıfatlarındandır ve Allah katında makbul insanlara nasip olur." inancını da burada hatırlayalım. Zekâyî Efendî'nin bu alanda bahsettiği sevgili Hz. Muhammed'dir.

İrişdi devlete hep sâ' ilân-ı bâb-ı ihşânı
Mükerrem hâk-ı pâyuñ kimyâdan yâ Resûlallâh¹

¹ 124

2.3. DIN–TASAVVUF

2.3.1 ALLAH

“...aşk-ı zâtisi ile bilinmeyi istemiş ve kâinatı yaratmıştır. İnsan O'ndan bir cüzdür ve O'na ulaşmak ister. Mü'minler cennette O'nu bir yönüyle, arada perde olmaksızın göreceklerdir. O, maşuktur, insan O'nun aşkıyla dolu olmalı ve O'na kavuşmak için gayret göstermelidir. Sûfî, O'na dünyadayken ulaşmayı gaye edinen kişidir...”¹

‘ Aşk-ı Mevlâ lezzetin tıyduñsa kâruñ sürdür
Nüş idüp câm-ı ezelden dâ’ ima mesrûrdur ²

Dest-i kâminden inâbet al yedu'l-lah'a yapış
Tevbe vü telkîn ile sa’ yuñ dahî meşkûrdur ³

“Manada âdem olmak” için Allah'ın yardımı gerekir:
Ma’ nâda âdem olmağa tevfiķ ola meger
Sûd eylemez Zekâyî berî âdem olduğum ⁴

“Kurb-ı Rahman”a erişmek de “manada âdem olmak”la mümkündür:
Bi-ḥamdîllâh müyesser oldu vuşlat bezm-i suḫāna
Sivâ ḥubbı gidüp dilden irişdüm kurb-ı Raḥmāna ⁵

Hayır da şer de O'ndandır. “O'nun izni olmadan bir yaprak bile kıpırdamaz,” Herşey O'na muhtaç olduğu halde O'nun bir kimseye ve bir şeye ihtiyacı yoktur.”:⁶

Güldürmedi dehrüñ beni bu nakş-ı nigârı
Nakş-ı kaza göz yaşı sürdür kalemine ⁷

Düşdüm ğam-ı devrân ile elķışsa ayakdan
Kaldum hele Mevlâ-yı keřmüñ keremine ⁸

¹ Dr.İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989 s.33

² Tahmîs, 1. 1

³ Tahmîs, 1. 2

⁴ G. 77. 7

⁵ G. 95. 1

⁶ Dr.İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989 s.33

⁷ G. 96. 5

⁸ G. 96. 11

Bu girdâb-ı felâketde gezer âvâre ser-gerdân
Zekâyî'nin işi kaldı *nesîm-i lutf-ı Mevâ'ya* ¹

İyi ve kötü hep O'nun izni dahilinde vücut bulur:
Münşî-ı kudret ne hoş hattıyla tahrîr eylemiş
Levh-i ruhsâra berât-ı hüsnünün imzâsını ²

Allah'tan, çeşitli isim ve sıfatlarıyla söz açılır:
Göñül fikr-i sevâddan olsa hâli
Tecellî ide *nûr-ı â-yezâli* ³

Seher zikri siler dilden gubârı
Görinür anda *vech-i zül'-ceâli* ⁴

Vuşûl-ı *nûr-ı vahdet* isteyenler
Bulur insân-ı kâmilde bu hâli ⁵

Tahammül idemem yâ *Rab* gam-ı hicrânı gösterme
İlâhi pâdişâhumla bâña her dem lîka göster ⁶

Hudâya mübtelâ-yı derd-i aşkum kılma ser gerdân
Bu bî-çâre tabîbüm küyünü darü's-şîâ göster ⁷

Nihâl-i ömrünü bād-ı ecel bergeşte hâl itdi
Ne çâre *hazret-i Bâri* ezelde eylemiş takşîm ⁸

Ölüm, hükm-i Hudâ'ya teslimiyettir:
Gözüm nûru yanar pervânesidür şem'-i tevhîdi
Vücûdın şevk ile hükm-i Hudâ'ya eyledi teslim ⁹

¹ G.102.7

² G.104.2

³ G.105.1

⁴ G.105.2

⁵ G.105.5

⁶ G.37.5

⁷ G.37.6

⁸ Tarih, 2.4

⁹ Tarih, 2.5

Şair her hususta Allah'a yalvarır, niyaz eder:

Hî ile vakt-i seherde seyr-i lâhût ide gör
Zakir-i ~~hak~~ Zekâyî bâtını pür-nûr olur ¹

Kesel kayd-ı sevâdan ° âlem-i belâya pervâz it
Seher vaktinde *hî* ismüñ sürüp şevk ile âvâz it ²

Özüñ ~~hak~~dan cüdâ şanma sürüp gel bunda hatm eyle
Kelâmuñda Zekâyî ihtisâr it kâş ü icâz it ³

Sensin *iâhum pişt ü penâhum*
° Afv it günâhum *sultân um Allah* ⁴

Varlık senü ñ hep yok gayri matlûb
Luţf eyle yâ Râb *sultân um Allah* ⁵

Mevâdan isterim ki ola zevk ü şafâda
Maşşer olunca anı bulam taht-ı livâda ⁶

Yâ Râb bu mübtelâ kuluña eyle hidâyet
Luţfuñdan ola tesliye° -i şabr u selâmet ⁷

Allah'ın isim ve sıfatlarının geçtiği diğer beyitler:

Allahr (G.47.7) (G.30.12) (G.61.7) (17.3)

Bâri (G.66.5) (18.6)

Bekâ (G.68.6)

çâre-sâz-ı âlemiyân (30.28)

Hudâ (31.29) (G.47.3) (G.66.3) (G.68.4) (G.69.1)

Hakk (G.47.3) (G.111.7) (G.51.7) (G.70.1)

Hayrül'-me'ab (9.6)

Lâ mekân (G.71.6) (G.66.2)

¹ 18.7

² G.11.1

³ G.11.6

⁴ G.103.2

⁵ G.103.6

⁶ 30.24

⁷ 30.25

Mevlâ (G.20.6) (G. 16. 1) (G. 13.5) (11.1)

Râb (31.25) (G. 14.5)

Râbbü'l-âlemin (20.23)

Rabbü'l-feâk (11.5)

Rahmân (G.71.8) (G.8.3)

Rahmet-i ilâh (31.28)

Sâhib (G. 19.1)

Vahibü'l-ihsan (G.20.6)

Yedu'l-lah (G. 16.2)

Zü'l-kerem (30.29)

Zü'l-minen (G. 13.6)

2.3.2 MELEKLER

Vech-i şebahi güzellik olmak üzere melek kelimesi sevgili dolayısıyla teşbih unsuru olur:

Güzelsin bî-bedelsin hüsn ile mümtâz-ı^c âlemsin

Bulunmaz saña hem-tâ bir şeh-i melek melâhatsin¹

Perî-şüret melek-sîret kamer-behcet bir âfetsin

Felekde yok nazıruñ bir vücüd-ı mâh-ı taf atsin²

Zekâyî ol melek simâ ne zîbâ dil-rübâdur kim

Hayâlî şahid-i endişeme hüsnü cemâl oldu³

Zekâyî Efendi şiirleri için iyi bir akibet dilerken, insanlar ve meleklerden ilgi bekler:

Zîb-i yed olup sübhâ gibi nazm-ı Zekâyî

Tahsîn ide efrâd-ı beşer belki melekde

Kederler ifade edilirken, insanlar, melekler olayın genişliğini dile getirmede yardımcı olurlar:

Değil ins ü melek bilcümle halkuñ münkesir bâli

Şehâb-ı ebr ile düd-ı siyehden olamaz hâli⁴

¹ G.94.3

² G.94.1

³ G.114.7

⁴ 28.3

Hasan ile Hüseyin soyundan bahsedilirken “levlâke levlâk lemmâ halaktu'l-eflâk” hadis-i kudsisini hatırlatılarak Cibril onlara hadîm, rûh-ı meryem dâye olarak düşünülür:

Cedd-i pâki bâ^c ı-ı kevneyn olunca ol mehûn
N'ola Cibrîl hâdîm olsa rûh-ı Meryem dâyesi ¹

Kendi yerini kapusunın kelpi olarak belirlediği o şehen-şah Hz. Muhammed'dir; ilim şehridir, insan ve meleğin övüncüdür:

Şehr-i ^c ilmüm didi çün ol mehar-ı ins ü melek
Ol şehen-şahuñ kapusu kelpiyüm bî- rey b ü şek ²

Ve onun soyundan olan Hasan ve Hüseyin için nice övgüler yetersizdir:

N'ola tañrîk eylese medh-i şerîfüñ Cebra³ il
Nûr-ı haşdur kurretü'l-^c ayn-ı habîb-i muhterem ³

“Sırr-ı vahdet” tüm peygamberlere vahiy ile Cebraîl aracılığında bildirilmiştir:

Oğu ruḥü'l-ḥudûsden sırr-ı vahdet dersini cāna
Koyup şanduk-ı kalbün içre tayy-ı nāme³ -i rāz it ⁴

Aşağıdaki beyit bize: “Ben ilmin şehriyim, Ali de O'nun kapısıdır. O halde ilim isteyen kimse kapıya gelsin.” hadisini hatırlatır. Melekler ve özellikle kerrübiyân da bu yüce zâtın çevresinde yerlerini alırlar:

Eyler tavâf-ı ravza-ı pâküñ melâ³ ike
Ey âsitānu kıble³ -i kerrübiyân ^c Ali ⁵

2.3.3 DİNİ KİTAPLAR

“Men arefe nefsehu fakat arefe rabbuhu” ⁶ hadisi, onu anlayan ve yaşayan insana pek çok şeyin kapısını açar. Bunlardan biri Kur'an'daki sırlara vakıf olabilmektedir:

Hadîş-i men ^c arefden ders alaldan mekteb-i sırda
Haber-dâr-ı rumûz-ı allame'l-Ḳurân olur göñlüm ⁷

¹ 29.15

² 25.30

³ 25.16

⁴ G.11.4

⁵ 19.22

⁶ “Kendini bilen kişi şüphesiz Rabb'ini de bilir.”

⁷ G.71.7

Allah birdir, bunu gönderdiği dört kitapta da belirtmiştir:

Hiç ta' addüü yok ha'k'atde elif birdür hemân
Harf-i vâhîdden zuhûr itdi yazıldı dört kitâb ¹

"Güzellik bir mushaftır. Onda tezyinat, harfler, harekeler, âyetler, sûreler v.s. sevgilisinin birer güzelliğini karşılar ².

Doyılmaz rûz (u) şeb hayrân olup dîdârına bakşam
Kitâb-ı hüsnüñ ey maşşûd-ı dil gâyetle enfesdür ³

Hiz. Muhammed, bütün insanlığın peygamberidir:

Ma-âşal şem-i evşâfunda nâzil buñca âyetler
Müâd-ı kâmilüsün dört kitâbuñ yâ Resûlallâh ⁴

Geleceği önceden haber verilmiştir:

Cemî' i enbiyâ zıkr-i cemîlün kıldılar teblîğ
Kitâbu'l-lâhda vaşfuñ mültezemdür yâ Resûlallâh ⁵

İlm-i ilâhî'nin kaynağı; Kur'an, hadisler ve dolayısıyla Allah'tır:

Dil-i gâfil haber-dâr olmadı ° ilm-i ilâhiden
Zemîn-i şürede bünyân-ı hikmet üstü vâ olamaz ⁶

Ve O'nsuz hiçbirşey sağlam olmaz

Ledün ilmi; Allah'tan vasıtasız gelen manevi bilgidir. ⁷ Kul ise bunu ancak bir mürşidin feyzi ile bilebilir:

Ledün ° ilmüñ kitâbu'l-lâh-ı nâtlıkdan ta' allüm kııl
O bir sırr-ı ilâhidür yazılmaz levh-i imkâna ⁸

2.3.4 AYETLER VE HADISLER

2.3.4.1 Ayetler

Şeyh Mustafa Zekâyî Divanı'nda âyet ve hadislerden iktibas yapılması veya

¹ G.9.4

² Dr. İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, 1989 s.304

³ G.14.3

⁴ 9.4

⁵ 16.2

⁶ G.48.3

⁷ 18 Kefh/64-72

⁸ G.95.5

dolaylı olarak bahsedilmesi dikkat çeken bir başka husustur, şöyle ki:

Zât-ı hâkdur cümle eşyâya tecelli eyleyen
Küll-i şey¹ -in hâlik ilâ vechedir âşikâr ¹

Âyet-i hüsnüñ² avâlım levhine nakş eyledüñ
Kande bakksam şümme vechu'l-lah okur her yüzlerüm. ²

Kamû yüzden hitâb-ı şümme vechu'l-lah olup zâhir
O vech ile dem-â-dem vâlih ü hayrân olur göñlüm ³

Dü çeşmüm hâk-ı pây-ı Muştâfâdan rû şenâ oldu
Göñül esrâr-ı mâzîğâl-bâzardan âşinâ oldu ⁴

Evliyâdan yücedür şâh-ı şehîdüñ pâyesi
Kâbe kavseyn ev ednâ⁵ dan alınmış mâyası ⁵

Nişân-ı Kâbe kavseyn ebrûvânuñ çeşm hâkık bîñüñ
Delîl-i naşşile nûn ukalemîdür yâ Resûlallâh ⁶

⁶ İzz ile teşrîf-i bezm-i Kâbe kavseyn eyledüñ
Pâyüña sürdi yüzün şad şevk ile ⁷ arş-ı ilâh ⁷

Yâ Resûlallâh cemâlün kıl hüvallahu çâd
Ketb olunmuş levh-i ruhsârında Allahû's-sâmed
Lem yelid zâtuñ velemyüled şifâtuñ vâfidur
N'ola şânuñda dinilse lem yekün küfven çâd ⁸

¹ G. 19.4

Ayetin hepsinin mealî şöyledir: "Allah'la beraber başka tanrı tutup tapma. O'ndan başka herşey yok olacaktır. Hüküm O'nundur, O'na döndürüleceksiniz." 28 Kasas.88

² G.70.4

"(Namaz kılmak için kibleyi araştırdıktan sonra) Hangi tarafa yönelirseniz Allah'ın vechi oradadır." 2 Bakara,115

³ G.71.5

⁴ 21.1

"(Muhammed'in) göz(ü) şaşmadı ve sınırı aşmadı" 53. Necm, 17

⁵ 29.13

"O'nunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı." 53 Necm,9

⁶ 16.3

"Nun, kaleme ve (kalemle) yazdıklarına and olsun" 68 Kalem 1,2

⁷ 6.4

⁸ Nazm, 1

Aşağıdaki beyitte ise Kamer suresine telmihte bulunulur:

Mur cizâtuñ oldu tã evc-i felekde âşikâr
Âsumâna bir işâret eyledüñ şakş oldu mäh ¹

Gazapla ilgili ayetlerden bahseden vâize, Zümer suresinin 53. ayeti hatılatılır:

Çıkup kürsiye ey vâ' e oku â teẓânâu dersin
Gazâb âyetlerinden bahs idersin sen de hey cânım ²

Livâ-yı nuşretüñ inñâ fetahñâ ile feth oldu
Zaman-ı haşre dek dâ' im muẓaffer yâ Resûlallâh ³

2.3.4.2 Hadisler

Incelediğimiz Divan'da mevcut ayetlerin, iktibas yolu ile yer aldığı gibi, iktibasların bazan tam bir ibare olarak, bazan ayet içinden bir iki kelime ile bazan da dolaylı olarak ifade edildiğini tesbit ettik. Hadisler için de aynı durumun geçerli olduğunu söyleyelim:

"Vatan sevgisi imandandır." hadisi şu beyitlerde dile getirilir:

Seyâhat ' âleminde baña her tağ üstü bağ ancak
Bu gurbet ilde bî-zâr olduğum hubbü'l-vaṭandandır ⁴

Asıl vatan Allah'ın yanıdır, gerçek vatan sevgisi budur:

Hû diyüp lâhûta cevân eyledi
Muḳtezâ-yı hâlet-i hubbü'l-vaṭan ⁵

Nefsimi bildür aşlumu buldur

Ölmeden öldür suṭṭānum Allah ⁶

"De ki Allah birdir., Allah herşeye sameddir (herşey varlığını ve bekasını O'na muhtaçtır. O, hiçbirşeye muhtaç değildir. Herrşeyin baş vuracağı, yardım dilegeceği tek varlık O'dur.), kendisi doğurmamıştır ve (başkası tarafından) doğurulmamıştır. Hiçbirşey O'nun dengi olmamıştır." 112 İhlas. 1,2,3,4

¹ 6.3

"(Kiyamet) saa(i) yaklaştı, ay yarıldı." 54 Kamer, 1

² G.69.4, "(Taraftmdan onlara) de ki: "Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir." 39 Zümer, 53

³ 10.5

Ayetin tamamı: "Biz sana apaçık bir fetih verdik." 48 Fetih, 1

⁴ G. 13.4

⁵ Tarih, 1.7

⁶ G. 103.3

derken Şeyh Mustafa Zekâyî cihād-ı ekber'de Allah'tan yardım diler.¹

“Men arefe nefschu fakat arefe rabbuhu”² hadisinin:

Hadîş-i men³ arefden ders alaldan mekteb-i sırda
Haber-dâr-ı rumûz-ı allame'l-Kurân olur göñlüm³

Özüñ bil terk-i âğyâr it seni senden haber-dâr it
Dilüñ mir³ at-ı dîdâr it mahall-i incilâ oldu⁴

beyitleriyle altı çizilir.

“Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır. O halde ilim isteyen kimse kapıya gelsin.”⁵ hadisi aşağıdaki beyitte şöyle nazm edilir:

Hadîş-i men⁶ arıfdür bu ki mevrûş-ı halefdür bu
Hitâb-ı lâ tuhfedür bu rumûz-ı enbiyâ oldu⁶

Divanda yer alan diğer hadisler:

Señir -i li-ma⁷ allâh'a geçüp tâc-ı nübüvvetle
Risâlet kişveründe şâh-ı cümle enbiyâ oldu⁷

Señir -i li-ma⁸ allâh'ıñ odur sultân-ı zî şânı
Mu⁸ alla dergehîdür dâ⁸ ima hâkkuñ nazar-gâhı⁸

Li-ma⁹ allâh sırrına müştâk idi
Eyledi ahîr fedâ-yı cân ü ten⁹

Bezm-i ev ednâ'ya vardı hil¹⁰ at-ı levlâk ile
Giydi tâc-ı li-ma¹⁰ allâh'ı hâlib-i kibriyâ¹⁰

¹ “Ölmeden önce ölünüz.” Hadis

² “Kendini bilen kişi şüphesiz Rabbini de bilir.”

³ G.71.7

⁴ 21.32

⁵ Dr.İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şîri Sözlüğü*, Ankara 1989 s.31

⁶ 21.31

⁷ 21.4

⁸ “Benim Allah ile öyle vaktim olur ki ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebildi.”

⁹ 17.4

¹⁰ Tarih, 1.5

¹⁰ 1.3

(Levlâke levlâke lemmâ halaktü'l-eflâk) “Sen olmasaydın, sen olmasaydın eflâki yaratmazdım.”

Hadis-i Kudsi

Habīb-i kibriyā Ahmed risālet mülkünün şāhı
Nübüvvet hâtemidür taht-ı levāküm şehen-şāh ¹

Seni haş nūr-ı zâtından yaratdı hubb-ı zâtıyla
Anuñcün zât-ı pākün bî-bedeldür yâ Resûlallāh ²

2.3.5 PEYGAMBERLER

2.3.5.1 Hz. Adem

"Rabb'in meleklerle demişti ki: "Ben çamurdan bir insan yaratacağım", onu düzeltip ona ruhumdan üflediğim zaman, derhal ona secdeye kapanın." ³ ayetinden yola çıkan Zekāyî Efendi, Adem'den şu şekilde bahseder:

Âdemün sırrında envâr-ı Hüdâ mestürdür ⁴

2.3.5.2 Hz. Yakup, Hz. Yusuf

Divan'da sık sık geçen bu iki peygamber, Şeyh Mustafa Zekāyî'nin güzelliği ifade ederken; keder, hasret gibi duygulara yer verirken rahatlıkla ele aldığı örneklerdir. Çünkü; onların hikāyesi ahsenü'l-kasas'tır, Yakup'un evi beytül-hüzn'dür, Yusuf, güzellikler timsalidir:

Cāh-ı ^c ademde Yūsufumu zî' be yidürdüm
Beytül'-hüzünde aḳsa gözümde n'ola yemler ⁵

Sezâdur Yūsuf-ı şāni dinilse ol melek hüsne
Fırâkı kıssasın beytül'-hüzünde idemem terkâm ⁶

2.3.5.3 Hz. Musa

Hiz. Musa Divan'da Tür'daki tecelli hadisesi nedeniyle anılır:

Zâtını ^c aşḳ ile Musâ'ya tecelli eylemiş
^c Ârifün dâ' im nazar-gāhı maḳam-ı Tür'dur ⁷

2.3.5.4 Hz. İsa

Ölüyü diriltmesi mucizesi ile zikr edilir:

¹ 17.1

² 3.2

³ 38 Sad 71-72

⁴ Tahmis, 1.1

⁵ 30.17

⁶ Tarih, 2.6

⁷ Tahmis, 1.5

Nüş iden bir kıatresin cām-ı dîlûñ bulur hayât
Hızr ü c İsâ'ya Zekâyî şimdi hem-demdür gönül ¹

2.3.5.5 Hz. Süleyman

Mana ve madde âlemlerinin hükümdârı olan Süleyman Peygamber, mütevazî yaşantısı ile dikkat çeker. Divan'da şu şekilde yerini alır:

Rumûz-ı c allemü'l-esmâya mazhardur bugün sırrum
Cülûs itdüm hezârân c izz ile taht-ı Süleymâna ²

Süleymân-ı nigâhuñ şeh-suvâr-ı esb-i nâz olsa
Rikâbında nice Cemşîd ile Huşenk olur peydâ ³

2.3.5.6 Hz. Lokman

Hikmet ve hekimliğin piri ve sembolüdür. Buna rağmen Şeyh Mustafa Zekâyî'nin derdine deva olmakta Lokman dahi çaresizdir:

Devâsuz derdi Boğraç-ı cibâna şorma benden şor
Ğam-ı hicrân ile bîmâr olan Loğmân ele girmez ⁴

2.3.5.7 Hz. Hızır

“Zor durumda olana yardım elini uzatması” sebebi ile Divan'da yer alır:

Yetiş ey Hızr-ı cānum semt-i maşşû da delâlet kı
Zekâyî tîh-i ğamda vâlih ü hayrân olur sensüz ⁵

Âb-ı hayat araması Hızır'ın zikr edilmesinde diğer bir husustur:

Nüş iden bir kıatresin cām-ı dîlûñ bulur hayât
Hızr ü c İsâ'ya Zekâyî şimdi hem-demdür gönül ⁶

2.3.5.8 Hz. Muhammed

Hz. Muhammed'den; habîb-i kibriyâ, Ahmed, risâlet mülkünün şahı, şehen-şah, sultân-ı zî şân, keremkân, rûsûl, Resulullah, habîbullah, nûr-ı fahr-ı âlem, pâdişâh, peygamber-i ahır zaman, şâh, mâh, rûh-ı â'zam isim ve sıfatlarıyla söz

¹G.65.6

²G.95.2

³G.1.3

⁴G.55.5

⁵G.53.7

⁶G.65.6

açılır. O, levāk¹ ve li-ma'allah² tahtlarının şahıdır, nübüvvet mührünün sahibi, Allah'ın da sevgilisidir.

Habīb-i kibriyā Ahmed risālet mülkünün şahı
Nübüvvet hātemidür taht-ı levākūn şehen-şahı³

Serīr -i li-ma' allāh 'uñ odur sultān-ı zī şanı
Mu' alla dergehidiir dā' ima hāqquñ nazar-gāhı⁴

Şefaāt O'ndandır:

Zekāyī 'ā ciz ü mücrim kulundur ey keremkānı
Yüzü kara dili maḥzūn firākuñla ider āhı⁵

Bir ġarībüm cürm-i bisyār ile geldüm katuna
Maḥz-ı lūṭfūndan beni redd eyleme ey pādīşāh⁶

O, insanlık âleminin peygamberi ve peygamberlerin şahıdır, mucizeleri din düşmanlarını helak edicidir, tıpkı Bedr savaşında olduğu gibi⁷:

Mu' cizāt-ı hāzret-i şāh-ı rūsūl ider zuhūr
'Avn-ı Bārı irüşüp ā' dā-yı dīn maḥhūr olur⁸

O'nda mevcut olan nur, âlemin manen aydınlığına sebep olan nurdur:

Vücūduñ maḥzar-ı nūr-ı hüviyyet yā Resūlallāh
Zuhūruñ kāşif-i esrār-ı vahdet yā Resūlallāh⁹

Vücūduñ maḥzar-ı sır-ı ezeldür yā Resūlallāh
Dilūñ mir'āt-ı nūr-ı lem -yezel'dür yā Resūlallāh¹⁰

¹ "Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım." Hadis-i Kudsi

² "Benim Allah ile öyle vaktim olur ki, ne bir mukarreb melek ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebildi." 54 Kamer45

³ 17.1

⁴ 17.4

⁵ 17.6

⁶ 6.2

⁷ "Toplulukları dağıtılacak, yüzgeri edileceklerdir." 54 Kamer 45

⁸ 18.6

⁹ 2.1

¹⁰ 3.1

Görenler zāt-ı Hakkı gördüler mir'ât-ı vechünde
Bu sırra eyledi âyet delâlet yâ Resûlallâh ¹

Seni hak nûr-ı zâtından yarattı hubb-ı zâtıyla
Anuñ'çün zāt-ı pâküñ bî-bedeldür yâ Resûlallâh ²

Cemâlüñ nûr-ı zât ile münevver yâ Resûlallâh
Kaşuñ mihrâbuna Allahu ekber yâ Resûlallâh ³

Nûr-ı fahr-ı 'âleme eyle teveccüh dâ' imâ
Mâh-ı kalbüñ ide engüşt-i 'inâyet iki şakş ⁴

O, âlemlerin yaratılma sebebidir, dünyayı şereflendireceği müjdesi önceden verilmiştir. "O, insanların yaratılıştaki ilki, peygamber olarak gönderilişte sonuncusudur.":

Cihâna gerçi teşîfüñ saf' adetle muahhardur
Velâkin bâ' is-i halk evvelidür yâ Resûlallâh ⁵

Cemî' i enbiyâ zıkr-i cemîlüñ kıldılar tebliğ
Kitâbu'l-lahda vaşfuñ mültezemdür yâ Resûlallâh ⁶

Nübüvvet tâc-ı 'izzetdür ki başuñda saf' âdetle
Risâlet bâr-gâhuñda 'ilimdür yâ Resûlallâh ⁷

Miraca çıkması, mucizeleri şu şekilde dile getirilir:

Bezm-i ev ednâ 'ya vardı hil' at-i levlak ile
Giydi tâc li-ma' alâh' ı habîb-i kibriyâ ⁸

İrdi zāt-ı hakka hâ' il olmadı yüz büñ hicâb
Ka' idüp bir demde ol râhı habîb-i kibriyâ ⁹

1 2.2

2 3.2

3 10.1

4 11.3

5 3.3

6 16.3

7 16.6

8 1.3

9 1.5

Mu' cizâtuñ oldu tâ evc-i felekde âşikâr
 Âsumâna bir işaret eyledüñ şakı oldu mâh ¹

2.3.6 ÇÂR-YÂR-I GÜZÂN

Zekâyî Efendî'nin ehl-i beyte duyduğu sevgi derindir. Çâr-yâr-ı güzân'den de sadece Hz.Ali'ye hitâb eder. Bu hitâplarda güzel bir içtenlik, nezaket ve sonsuz bir sevgi hissedilir.

Ali; vâris-i sırr-ı Muhammedî (19.2), esrâr-ı Mustafa (G. 19.1), ma'den-i inâyet-i vücûd-ı ulâ (19.5), sultân-ı lâ-fetâ(19.5), şîr-i Hudâ(19.15), kân-ı metâlib (21.9), seyfu'l-lâh-ı galîb (21.9) ,dâmâd-ı has(24.7),nûr-ı Huda(26.11), ma'den-i keramet (26.11), şems-i hakikat (21.8), Haydar (21.30) , Haydâr-ı kerrar(27.25), Murtaza(27.14) isim ve sıfatları ile anılır.

"Yiğit olma" özelliği ile Cebrail'in söylediği rivayet edilen² "lâ fetâ illâ Ali lâseyfe illâ zülfikâr"sözü, atı ve kılıcı sıklık söz konusu edilir.O, atının nalının nakışı ay ve güneş olan bir yiğittir:

Mihr ile meh ki düldülünüñ nakş-ı na' lidür
 Ey hâk-i pâyı secde-geh -i ins ü cân ' Ali ³

Ay ve güneş o padişahın askeridir:

Ol pâdişeh ki şems ü kamer oldu rûz şeb
 Dergâh-ı ' arş-ı pâyesinüñ iki çâkeri ⁴

Düldül süvâr-ı ' arşâ' -i ma' na' -i lâ-fetâ
 Haşşındadur hilâfet ü destinde zü'l-fikâr ⁵

' Ali kân-ı metâlibdür melâz-ı cümle tâlibdür
 O seyfu'l-lâh-ı galîbdür ki şanı lâ fetâ oldu⁶

2.3.7 ÂL-I ÂBÂ

Divanda Hz.Fatma dışında tüm âl-i âbâ bireylerinden bahsedilir.

¹ 6.3

² Dr.Iskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989 s.31

³ 19.21

⁴ 19.10

⁵ 27.27

⁶ 21.9

Peygamberimizle ilgili beyitlere "Peygamberler" ¹bölümünde değindiğimiz için burada sadece Hz.Ali, Hasan ve Hüseyin'e değineceğiz.

Ali'nin Haricîler tarafından şehit edilmesi, Hasan ve Hüseyin'in uğradıkları akibetten duyulan keder Divan'da hissedilir. Onlar Hz.Muhammed'in gözünün nurudur ², biri şah, biri mahtır³, nübüvvet bahçesinin gülü olan⁴, bu yüce insanların şehit edilmeleri ehl-i iman için gurbettir ⁵

2.3.8 ON İKİ İMAM

On iki imama; isimleri ve özellikleri ile dört mersiyede sıra gözetilerek değinilir.⁶ Zekâyî Efendi şöyle seslenir:

Ali velâyet nurudur, hakikat güneşidir, hilâfet tahtının şahıdır, evliyalar imamıdır.⁷

Cihanı nurlandıran Hasan, Allah'ın sevgilisi, Hz.Muhammed'in göz bebeğidir.⁸

Hüseyin benim canım, dinim, imanımdır, gönül tahtındaki sultanım odur, bütün kederlerim, ağlayıp inlemelerim onun içindir.⁹ Hakk'ın laneti onları bu hale düşüren Yezid Kavmi üzerine olsun.¹⁰

Velâyet Zeyne'l-Âbidin'indir ve din sultanı O'dur.¹¹

Muhammed Bakır, o şah ise; gönül burcundaki ayımdır.¹²

Hilâfet şanını üstlenen bir şah da İmam Cafer-î Sadık'tır.¹³ O, benim sığınılacak yerim, dinde örnek bir kişidir.¹⁴

O nur-ı zat, Musa'yı Kâzım'ın gönlünde tecelli etti.¹⁵

Rıza; dünyamın şahıdır, asîtanı ise kibleğâhım.¹⁶

Evliyalar imamı, şah-ı ekrem Muhammed Takiyüddin'dir.¹⁷

¹ bkz.s..83,128

² 19.26

³ 21.25

⁴ 29.26

⁵ 29.21

⁶ 20,21,23,24

⁷ 21.8

⁸ 20.13

⁹ 20.14

¹⁰ 20.17

¹¹ 20.19

¹² 20.20

¹³ 20.21

¹⁴ 21.21

¹⁵ 20.22

¹⁶ 20.23

¹⁷ 20.25

Aliyü'n-Nakiyyü'l-Hâdî'ninse ayak toprağı benim dertlerimin dermanıdır. ¹

Ay yüzü nur saçan Hasanü'l-Askerî, Allah'ın sevgilisi olup² son imam-ı Hak ise Muhammed Mehdi'dir. O şahın aşkının tecelli yeri ise gönlümdür.³

2.3.9 KAZA VE KADER

Kaza , insan iradesi dışında teşekkül eden ve değiştirmeye, karşı koymaya gücün kâfi gelemeyeceğı bir haldir. Divanda; hükm-i kaza, levh-i takdîr-i eîzıl, tîr-i kaza, kavs-ı kaza isimleri ile kullanılan bu kavram için bir teslimiyet, bir kabullenme görülür. Bu İslâmî kaidele de uygundur.

Zekâyî Efendi, gelecek günlere ümitle bakamaz. Bunun imkânsız olduğunu bilir, bilir ki onun kaderi gözyaşından ibaret bir mürekkeple yazılmıştır, bu yazğı ile bir insanın kederden kurtulması mümkün değildir:

Güldürmedi dehrüñ beni bu nakş-ı nigârı
Nakşâş-ı kaza göz yaşı sürdü kalemine ⁴

Aşkı da bir hükm-i kazadır, ona karşı koymak şöyle dursun sadece boyun eğmek -ama getireceğı belâ ve kederleri zevkle karşılayarak boyun eğmek- zorundadır.

Oldum esîr-i ' aşkuña hükm-i kaza ile
Heb çekdiğüm belâlar o da' vâ degil midür ⁵

Bütün bunlar dolayısıyla herşey O'nun arzusu dışında seyr eder, ümitler O'na göre değildir, çok ufak ümit parıltılarının bile bād-ı elem tarafından yok oluverceğini bilir:

Pejmurde itdi gonce' -i ümmîdümü kaza
Bād-ı elem gül-i emelüm düş-i hâr ider ⁶

Hz.Ali, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin; kendileri için çizilmiş bir hayatı yaşarlar:

Ezelden ketb olunmuş levh-i takdîr-i eîzıl
Çekerler cevri-â' dâyi belâ-yı âsumânıdur ⁷

Kabullenme ve teslimiyet zaman zaman yerini yeise bırakır:

Baña bir menzil olsa künbed-i gerdündan hâric

¹ 20.26

² 20.27

³ 20.28

⁴ G.96.5

⁵ G.15.5

⁶ G.28.3

⁷ 20.10

Bu saḳf-ı bîsütûn altunda zîrâ râḥatım yokdur ¹

2.3.10 AHİRET VE AHİRETLE İLGİLİ MEFĖUMLAR

2.3.10.1 Kıyamet

Şeyh Mustafa Zekâyî Divanı'nda geçen kıyamet, mahşer gibi kavramlar genellikle büyük belâ, aşırı sıkıntı veya kurtuluş anlamlarında mecazlı olarak kullanılır.

Hız. Ali, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in şehadeti kıyametin kopması şeklinde ifade edilir.² Rûz-ı mahşerde Hüseyin, livau'l-hamd'ın taşıyıcısı odur, çünkü şehitler zümresinin seraskeri odur.³ Kerbelâ şehitleri için yaşanan matem havası da rûz-ı mahşere kadar devam edecektir.⁴ Allah'a kendini rûz-ı cezada Kerbelâ şehitlerine kavuşturması için dua eder.⁵

Ve kendini, mücrim, asi, bîkes, miskin, isyan dolu bir kul olarak küçük görür. –Gerçi bu İslam prensipleri içerisinde hayatını sürdüren her kulda, hatta önder olma vasıflarıyla donatılmış olmalarına rağmen bu ümit ve korku dengesi halifelerde bile vardır ⁶ – Allah'tan rûz-ı cezada yardım, rahmet, bağışlama, Peygamber'den de şefaât diler:

Zekâyî gibi mücrim yok dinürse rûz-ı mahşerde
Ben ol müsteğraḳ-ı cürm-i vebâlüm yâ Resûlalâh ⁷

Sevâd-ı vechümi pâk eylemezse ḳatre' -i rahmet
Zekâyî zulmet-i mahşerden özge izzârâb olmaz⁸

Hudâ 'ı afv eylemezse rûz-ı mahşer cürm ü 'ı işyânım
Neler çekse gerek dest-i zebânundan giribânım⁹

¹ G.20.5

² 23.5, 26.7

³ 29.23

⁴ 28.1, 23.18

⁵ 28.5

⁶ “Eğer bir tek kişinin cehenneme atılacağı bildirilseydi; ben, acaba o kişi ben miyim diye endişe ederdim. Ve yine bir tek kişinin cennete gönderileceği bilinseydi, ben yine o tek kişinin ben olabileceğim sevincini kalbimde taşıy. ona göre çalışırdım” Hz. Ömer.

⁷ 13.7

⁸ G.50.5

⁹ G.69.1

Sezâ-vâr-ı şefâ' at olmaz ise rûz-ı mahşerde
Zekâyî oda yanmak muhtemeldür yâ Resûlallâh¹

Dirîğ itme nigâh-ı iltifâtûn rûz-ı mahşerde
Zekâyî bî-kes-i miskîn gedâdan yâ Resûlallâh²

Zekâyî'yi ümîd-i iltifâtûn şâd ider yohsa

Yeter endîşesi rûz-ı hesâbuñ yâ Resûlallâh³

Bütün bu bağışlama ve sığınma arzusu yanında Allah'tan bir isteği daha vardır, onu da:

Mevâdan isterüm ki ola zevk ü şafâda
Mahşer olunca anı bulam taht-ı livâda⁴

şeklinde ifade eder.

2.3.10.2 Cennet

Daha önce Zekâyî Efendi Divanı'nda tekrarlı ifadelerin olduğunu söylemiştik.⁵ Cennet bahsini incelerken bu tür ifadelere çokça rastladığımızı gördük.

Âşık için; cennet tüm güzelliklerine rağmen, içerisinde sevgili yoksa değersizdir; sevgili cehennemi bile-eğer kendisi oradaysa- cennet değerine yükseltecek vasıftadır:

Kuşûr-ı cennet olsa bir dem ârâm idemem sensüz
Şalın tûba gibi ey serv-i kıddüm baña boy göster⁶

Yâr olmayınca neyleyeyüm kaş-ı cenneti
Bî-hüdedür şafâsı cidâr-ı münakkaşuñ⁷

Gülistân içre gönlüm derd ile nâlân olur sensüz
Olursa ravza' -i cennet baña zindân olur sensüz⁸

¹ 3.4

² 12.7

³ 9.7

⁴ 30.24s

⁵ s.25...

⁶ G.35.5

⁷ G.59.4

⁸ G.53.1

Firāk-ı yār ile cennetde ārām idemez ādem
Ne kâbil rāḥat itmek başuma zindān olur ° âlem¹

Taḥassür eylemez düm bir dahî gül-zâr-ı firdevse
Eger şaḥn-ı çemende görsem ol serv-i ḥurāmānı²

Ḳararum yok behište varsam anda idemem ārām
Zekāyî'ye ser-i kūyūndur ancak menzil ü mesken³

Şaḥ-yı ḥāṭırum yokdur ne şabrum var ne ārāmum
Hemîn gül-zâr-ı cennet vādî° -i nîrāndur sensüz⁴

Yüce kişilerin, ehl-i imānın yeri cennettir, bu nedenle vefatına tarih düşürdüklerini Zekāyî "cennete gidecekleri veya gitmeleri dileği ile" anar:

Mürşidi Şeyh Hasan için:

Hem-demi olsun ahı ol erüñ
Bâğ-ı cennetde Hüseyin ile Hasan⁵

veya:

Geldi üçler didiler tārîḥini
Bâl uçdu cināna Şeyh Hasan⁶

derken, Derviş Muhammed için de:

Zekāyî didi tārîḥ ağlayarak
Yerüñ firdevs mekânıñ boldu cennāt⁷

ifadelerini kullanır.

Şair Kālāyî de aynı türdeki duygularını Şeyh Zekāyî adına söyler:

° İlm ü ° irfān ile kenz-i ma° arif idi ol
Haḳḳ maḳamın rahmetiyle ide firdevs cārān⁸

¹ G.80.1

² G.110.4s

³ G.93.7

⁴ G.54.3 ayrıca bkz G.66.2, G.28.4, G.30.5

⁵ Tarih, 1.9

⁶ Tarih, 1.11

⁷ Tarih, 3.6

⁸ Kālāyî, 1.3

2.3.10.3 Cehennem

En güzel gül bahçelerini sevgilisi olmadan cehennemden farksız gören Zekâî Efendi; bütün ibadetlerine rağmen kendisini Allah'ın inayetine muhtaç görür, yoksa hali yamandır.

Cehennem, lanetlenecek insanlar, din düşmanları için zarurîdir; cehennemin onların meskeni olmasını ister:

Şaâ-yı hâtrum yokdur ne şabrum var ne ârāmum
Henîn gül-zâr-ı cennet vâdî¹ -i nirândur sensüz¹

Hudâvend-i kerîmüñ mazhar-ı gufrânı olmazsam
Benüm gibi nihâyet nâr-ı duzâhda yanar olmaz²

Kü feliler Hz. Hüseyin'i çağırdılar, amaçları O'nu halife yapmaktı. Hz. Hüseyin 72 kişilik bir grupla Irak'a doğru yola çıktı. Durumu öğrenen Yezid, Irak valisi Ubeydullah bin Ziyad'dan onlara müdahale etmesini istedi. Önce Kerbelâ'da 72 kişi ile birlikte elim bir şekilde susuz bırakılan Hz. Hüseyin, sonra da şehit edildi.

Gayet tabiidir ki; yapılan bu zulüm her müslümanı etkileyecektir. Aynı etki Zekâî Efendi'de de görülür. Bu elim vak'aya sebep olanlar "ka'r-ı cehennem"e layıktır:

Kâf r-ı cehennem olsun ibni Ziyâda mesken
Hiç kılmadı o kâfir âl-i Resûl'e hürmet³

Şimr Hz. Hüseyin'in başını kesmiştir, cehennem onun gibi olanların yeridir:

Ey Hâricî⁴ -i bî- dîn v'ey kâfir-i bed âyîn
Duzâh mekânüñ olsun ey Şimr-i bî- diyânet⁴

2.3.10.4 Kevser, Tesnün, Ab-ı Hayat

"Tefsirlerde kevser hakkında çeşitli açıklamalar mevcuttur. Akarsu veya göl olduğu, boyunun Mekke ile Yemen, eninin de Saâ ile Aden arası kadar olduğu, etrafında bir çok kıymetli kâseler bulunduğu, oradan bir kez içenin bir daha susamadığı vs. bunlardandır" ⁵

¹ G.54.3

² G.50.4

³ 26.27

⁴ 26.25

⁵ Dr.İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, s.292

Edebiyatımızda sevgilinin dudağı kevsere benzer. Bu benzetme Zekâyî Efendi Divanı'nda da mevcuttur. Sevgilinin dudağı susuzluğu yok eder, hayat kaynağı olur, âb-ı hayat vasfı gösterir:

Cebînüñ âyet-i Allahu nûr ile münevverdür
Lebüñ vaşfunda câri nazm-ı kevşer yâ Resûlallah¹

Şeb-i vıslatda ey dîl bûs idersün lâf lin ol şûhuñ
Zekâyî gibi sen de nûş idersin âb-ı hayvânı²

Kerbelâ'da "Hüseyin bir aralık kendini kuşatanları yararak Fırat kenarına vardı. Tamam bir yudum su alacağı sırada ağzına bir ok saplandı, suyu içemedi."³ Zekâyî bu olaya telmihte bulunarak, O'nun için kevser diler:

Şarâb-ı kevşere kandur tahassürde koma ânı
Ulaşdur ceddüñe rûz-ı cezâda ey keremkânı⁴

Hız Muhammed'e duyduğu kavuşma arzusu, oğlu İbrahim'i kaybetmekten duyduğu derin üzüntü, rûz-ı cezada duyacağı mahcupluğu; şarab-ı kevser terkiibini kullanarak, şefaât, teskin etme, ayrılıkların son bulması hallerini ifade eder:

Firâk-ı hicr oduyla kalb-i mahzûnum yanar dâ' im
Meger nûş eyliyem kevşer şarâbuñ yâ Resûlallah⁵

Ciger küşem harâretlendi mevtüñ ızırâbından
Anı etfâl ide yâ Râb şarâb-ı kevşer-i tesnîm⁶

Rûz-ı cezâda hâk-i mezellet-nîşin iken
Bir kâse âb-ı kevşer ile eyle muhterem⁷

Bu sırruñ vârişi Haydar kâmu evlâd aña mazhar
Dinildi sâkı' -i kevşer için ehl-i bekâ oldu⁸

¹ 10.4

² G.110.6

³ A.Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1984 s.132

⁴ 28.5

⁵ 9.5

⁶ Tarih, 2.8

⁷ 19.28

⁸ 21.30

Kişi kendi özünü bilince, nefsinin yok edince, hayat-ı cāvidān sunacak durumdadır:

Bulam dirseñ hayāt-ı cāvidānı
Zekāyî'nüñ elinden iç zülâli ¹

2.3.11 DİN İTİKAD VE İBADETLE İLGİLİ MEFHUMLAR

2.3.11.1 Kurban

Kurban olmak, kurban edilmek deyimleri “uğruna canını vermek” anlamlarında kullanılır.

Şād eyle vaşluñ ile Zekāyî garîbüñi
Cānum yoluñda şevk ile kurbān idem o dem ²

Kurbānuñ olduğum dahî rahm eylemez misin
Rāh-ı maḥabbetüñde fedā baş ü cānumız ³

Siyeh çeşmüñ süzüp ° atf-ı nigāh itdikce ol āfet
Kopar cānum yerinden cān atar kurbān için ol dem ⁴

Ey nūr-ı dîde yoluña kurbān olam senü ñ
Geçdikce çeşmüm üstüne baş pāy-ı devletüñ ⁵

2.3.11.2 Şükür, Dua

Verdiği herşey için Allah'a şükr eder:

Hazret-i ḥaṣṣa Zekāyî nice büñ şükr olsun
Dem-be-dem itmede müstağrak inf ām beni ⁶

Allah'ın merhamet ve mağfireti sonsuzdur, ancak Zekāyî Efendi kendini hiçbir şeye layık görmez:

Bāb-ı niyāza var mı yüzüm sürmege lāyık
Luṭf-ı Hudā-yı zü'l-kereme kaldı bu ḥācet ⁷

¹ G.105.7

² 19.29

³ G.78.2

⁴ G.80.2

⁵ G.61.5

⁶ G.111.7

⁷ 30.29

Yine de duadan vaz geçmez

Eyler Zekâyî hamd ü şenâyî

Dâ' im du' ayı sultânüm Allah ¹

Korku ve endişeden uzak olabilme, her işte O'na teveccüh etmekle mümkündür:

Olmaz necât düşmiye gör bahr-ı keşrete

Çıkdıñ kenâr-ı vahdete bulduñ selâmeti ²

Herşey O'ndandır:

Yâ Râb bu mübtelâ kuluña eyle hidâyet

Luṭfuñdan ola tesliye' -i şabr u selâmet ³

Allah, herkesin nasibini kendi liyakat ve istihkakına göre tayin eder: ⁴

Dest-i kâminden inâbet al yedu'l-lâha yapış

Tövbe vü telkîn ile sa' yuñ daḥi meşkûrdur ⁵

Doğruluk, insan olmanın gereklerindendir:

Ṭoḡru yürü meyl itme cenûb ile şimâle

Çark olalum eltâf-ı ilâhiyye yemine ⁶

Bir müslüman olarak ehl-i beyti Mustafa'ya salat ve selam ister:

Her nefesde eylesün yüz büñ şalât ile selâm

Ehl-i beyt-i Muştafâ'ya hâzret-i rabbü'l-enâm ⁷

Kendinden şüphe etme her müslümanın hislerindendir:

Nigâhuñ ' ayn-ı ıhsândur gönül derdine dermândur

Benüm hâlüm perişândur şefâ' at yâ Resûlallâh ⁸

¹ G.103.7

² 31.17

³ 30.25

⁴ A.S.Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1984 s.90

⁵ G.16.2

⁶ G.96.10

⁷ 29.30

⁸ 2.5

Gözü pür-eşk-i hasretdür Zekâyî dem-be-dem ağılar
Nolur âyâ diyü hâl-i tebâhum yâ Resûlallâh¹

2.3.11.3 Mirac

Pek çok beyitte Zekâyî Efendi Mirac hadisesine şöyle değinir:

Cilve-gâhuñ kurb-ı ev ednâ maqâmuñ lâ mekân
Kâbe kavseynüñ şehen-şâhı habîb-i kibriyâ²

Bezm-i ev ednâ'ya vardı hıl^c at-ı levâk ile
Giydi tâc li-mâ^c allâh' ı habîb-i kibriyâ³

Da^c vet-i hâk irişüp halvet-sarây-ı vahdete
Baş gözüyle gördü Allah'ı habîb-i kibriyâ⁴

İrdi zât-ı hâkka hâ^c il olmadı yüz büñ hicâb
Ka^c idüp bir demde ol râhı habîb-i kibriyâ⁵

^c İzz ile teşrîf-i bezm-i Kâbe kavseyn eyledüñ
Pâyuna sürdi yüzün şad şevk ile ^c arş-ı ilâh⁶

2.3.11.4 Rahmet

Âşık, sevgilisinden merhamet diler, en büyük merhamet edici ise âlemlerin Rabbi'dir, Allah'tır. Gerçi Zekâyî Efendi Divanı'nda sevgilinin sadece iki beyitte müşahhas karakter kazandığını görürüz.⁷ Bunun dışındaki hitaplar manevî sevgiliyedir:

Baña rahm itmeyüp fîrkat gamıyla ağladup gitdüñ
Hayâlünü gitmedi bir lahza çeşm-i hûn-feşânumdan⁸

Şehîd-i tâ^c n-ı tâ^c ün oldu âhîr
İde rahmet aña kâzî^c -i hâcât⁹

¹ 15.7

² 1.2

³ 1.3

⁴ 1.4

⁵ 1.5

⁶ 6.4

⁷ bkz.G.36.2, G.20.4

⁸ G.91.4

⁹ Tarih,3.4

Rahm itmedüñ mi eşkime ey kâhbe rûzgâr
Virdüñ hebâya mâ-ğaşal bahr u kânımı¹

2.3.11.5 Kâbe

Sevgilinin kaşları mihraptır, kendisi ise âşığa kıbledir:
Ol kaşları mihrâb güzel kânde giderse
Çeşmüm daî ol yire gider kıble-nümâdur²

Kaşuñ mihrâbına karşı revâ mıdur ° adû turmak
Benüm ol kıble-ğahumdur niçün â° dâya manzardur³

Çoğu zaman sevgiliden kasıt Peygamberimiz'dir:
Türâb-ı makdemünle çeşm-i cânım rüşenâ ancak
Mu° alla âsifânıñ kıble-ğahum yâ Resûlallah⁴

Bitmeyen isteklerden arınmak kişiyi asıl Kâbe'ye ulaştırır:
Kurtulsa gönül bâdiye° -i tûl-i emelden
Vâsıl oluruz ka° be° -i vâsluñ haremüne⁵

2.3.12 İYİ VE KÖTÜ HALLER

2.3.12.1 Helâl

Sevgilinin en perişan edici etkisine bile âşık canını helâl eder. Sevgiliden gelen eziyetlerin bir lütuf olduğuna inanan âşığın çekindiği şey tegafüldür. Divan'da geçen helâl kelimesi, âşığın, sevgilisi için hissettiklerini ifadede yardımcı bir kavram olur:

O harâmi bakışuñ ° aklımı yağma eyledi
Cânımı alsa daî aña helâl eyler idüm⁶

2.3.12.2 Günahkârlık, Mağfiret, Şefaât, Sığınma

Zekâyî'nin yüreğinde, günahla dopdolu olduğuna dair bir endişe vardır. Ama Allah'ın affediciliğinden, peygamberin şefaât edeceğinden de bir an bile şüphesi yoktur:

¹ G.108.3
² G.40.2
³ G.44.5
⁴ 15.5
⁵ G.96.9
⁶ G.75.2

Sensin ilâhum püşt ü perâhum
 ‘Afv it günâhum sultânûm Allah¹

Süz-ı derûn u âh-ı seher-gâh-ı mücrimân
 Luṭf-ı Hudâ'ya bâ‘ iş olur itme iştibâh²

Hâk-ı pây-ı Muṣṭafâ'ya yüz süren mesrûr olur
 Her ne denlü mücrim ise ‘âkıbet mağfûr olur³

Başına her ne gelirse nefis-i emmâre yüzündendir:
 Zâ‘ İfûm nefis-i emmâre elinden nâ-tüvân oldum
 Taḥammül kalmadı bâr-ı ma‘ aşî kesdi dermânûm⁴

Kederi budur, inâyete muhtaçtır:
 ‘Inâyet eyle luṭfıñla nigâh-ı iltiâz ile
 Zekâyî bî-kesûñ ḥâli mükedder yâ Resûlallâh⁵

Çünkü, O'nun kadar günahla yüklü bir kul daha belki yoktur:
 Zekâyî gibi mücrim yok dinürse rûz-ı maḥşerde
 Ben ol müsteḡrak-ı cürm-i vebâlüm yâ Resûlallâh⁶

Yüzü karadır, bu yüzden güçsüz düşmüştür:
 Ağardı mûy-ı rişûm bî-mecâlüm yâ Resûlallâh
 Siyeh rûyum giriftâr-ı meklûm yâ Resûlallâh⁷

Tabii olarak hali için endişe duyacaktır:
 Gözü pür-eşk-i ḥasretdür Zekâyî dem-be-dem ağlar
 N'olur âyâ diyü ḥâl-i tebâhum yâ Resûlallâh⁸

Bütün güzellikler nefsin yok edilmesiyle vücut bulur:

1 G.103.2

2 31.29

3 N.18.1

4 G.69.3

5 10.7

6 13.7

7 13.1

8 15.7

Esîr-i dâm-ı nefis oldum zebûn-ı ʿâciz ü zârum
Girişâr eyledi su' i ʿarînum yâ Resûlallâh¹

Esîrüm nefis-i emmâre elünde tâkâtüm yokdur
Z' aif ü nâtuwân âzürde hâltüm yâ Resûlallâh²

Hevâ vâdîlerinde nağd-ı ʿömrüm eyledüm zâyf
Yitirdüm varumı işkeste bâlum yâ Resûlallâh³

Mağfiret ve şefaate sığınmaktan başka birşey artık O'nu rahatlatmaz

Ne rütbe mücrim isem keşret-i ʿisyânuma bakma
Ğarîbüm sâ' il-i lutf-ı nevâlüm yâ Resûlallâh⁴

Sevâd-ı vech ile ʿâşî güneş-kârı kabûl eyle
Zekâyî cân fedâ-yı hânedân-ı Muştâfâ olsun⁵

Şeâ' at eyler iseñ ehl-i ʿîyân evvel ü âhır
Kamûsı kurtulur vardur yakınım yâ Resûlallâh⁶

Aşağıdaki beyitte, yardım dileyen, bağışlanma bekleyen Zekâyî, duygularını ne kadar da samimi bir şekilde dile getirir:

Hevâ vâdîlerinde hâke düşdüm dest-ğrim ol
Ğarîb übi-kesüm yokdur penâhum yâ Resûlallâh⁷

Bilir ki, mağfiret Allah'ındır, O'ndan gelecek yardımın bir katresi bile bile herşeye dermandır:

Deryâ-yı ʿafv u mağfiretün katresi yeter
Cümle ʿuşâta şâmil olur rahmet-i ilâh⁸

Durumunu bildiği halde "ümîd-i afv" içerisinde:

1 14.5
2 13.3
3 13.6
4 13.4
5 8.7
6 14.6
7 15.2
8 31.28

Ümîd-i ° afv idüp bâb-ı ricâya geldi bir miskîn
Ne deâilü cürm ile şâyeste° -i zecr-i ° ulûbetdür¹

Şeyh Mustafa Zekâyî Divanı'nda Hz.Ali'ye, oniki imamdan Ali Musa'r-Rızâ'ya sığınır, onlardan yardım umar:

Ol nûr-ı ° ayn ehl-i yakîn iki şâh için
Cürmüm bağışla bende° -i nâçiz ü bî-kesem²

° Ali Mûsa'r-Rızânuñ yoluna cânım fedâ olsun
Meâz ü melce° üm ° âlemde ol kân-ı mürüvvetdür³

İnâyet, isyan, şefaât içerin diğer beyitler şunlardır:
1.6, 2.6, 3.4, 4.3, 5.3, 11.6, 16.7, 19.29, 20.24, 23.30, 31.27

2.3.12.3 Kâfir, İhanet, Düşman

Evlâd-ı Mustafa, ihanete, düşmanlığa layık olmayan bir nesildir: Yezid ve kavminin cürmü büyüktür:

Lâ° net o kavme olsun kaçd itdi hânedâna
Evlâd-ı Muştâfâ'ya lâyıķ mıdur ihânet⁴

2.3.12.4 Şerr ve Fesad

Yezid ve kavminin yaptığı şer ve fesattan başka bir şey değildir:

Veyl ola yiri yâ Râb merdân-ı kâltabanuñ
Çün eyledi o merdûd şerr ü fesâda rağbet⁵

Allah'a kavuşması, insanlık için gurbet olan bir kahramana kasteden Şimr, kâfirdir, Hz.Hüseyin'e kıymıştır:

Kâf r-ı cehennem olsun ibni Ziyâda mesken
Hiç kılmadı o kâfir âl-i Resûl'e hürmet⁶

2.3.12.5 Fitne

Divan'da âl-i abaya kastedenler için kullanılır:

¹ 23.31

² 19.26

³ 23.25

⁴ 26.4

⁵ 26.24

⁶ 26.27

Gecdi o gün serānuñ cāna sinān-ı cevri
Nā merd idi ki itdi bu fitneye cesāret ¹

2.3.12.6 Nifak, Küfr

Nifak ve küfür ehl-i zaālın hassalarındandır:

Çekdi evlād-ı Resūlulāh'a seyf ehl-i zaāl
Eylediler ʿāķibet küfr ü nifākā āşikār²

Ehl-i nifāk idince gulūvv şāh-ı ʿāleme
Günüñ nızāmı gıtdi cihāna oldu pür-fiten³

Ancak şīr-i Hudā nāmını alan bir yiğit vardır, Cebrail'in O'nun için "Lā fetā illā Ali lā seyf illā zūlfikār" dediği rivāyet edilen bir yiğit, küfrün ocağını söndürmekle görevlidir, O'na dikkat çekilir:

Söndürdü darb-ı tūğ ile küfrüñ ocağını
Hayber-güşā-yı maʿ reke-fermā-yı gır ü dār⁴

2.3.12.7 Şirk

Allah, putlara tapan, yanılğılardan payını almış insanlık ālemine, zulmet-i şirki yok etmesi için -zaten ālemlerin O'nun için yarattığı- Hz.Muhammed'i elçi olarak gönderir:

Giderdi zulmet-i şirki hidāyet kıldı tevhīde
Tecelli zāta ırgürdü hāķikat burcınā māhı⁵

2.3.12.8 İnsaf, İman

O ve O'nun ümmeti, insanlığı ta başından beri insaf ve imana çağırır:

Fıkr idüp bu hāle inşāf eyle Allah ʿ aşķına
Zerre imānı olan kalbinde virir mi rızā⁶

¹ 26.29

² 22.27

³ 27.23

⁴ 27.28

⁵ 17.5

⁶ 25.4

2.3.12.9 Şehadet

Divan'da Hz.Ali, Hz.Hasan ve Hüseyin'in yüce kişiliklerine, şehit edilmelerine sık sık işaret eden Zekâyî, duygularını şu beyitlerde dile getirir:

O gül-zârûñ Zekâyî hâşılı bâr-ı şehâdetdür
Dem-i evlâdla ağaşte-i hâk-ı Kerbelâ dirler ¹

Onların haince şehit edilmelerine ait dava, bütün zamanların davasıdır, bitmez

Şehîdân kanı da' vâsun nice faşl ide kaçılâr
Bu özge maddâ' -ı vâbeste' -i rûz-ı kıyâmetdür ²

Bular nûr-ı velâyetdür gül-i bağ-ı risâletdür
Girifâr-ı şehâdetdür gel imdi gör bu esrârı ³

Dünya fânidir, bu özelliğini onlar için de muhafaza etmiştir. Asıl sonsuz hayat, bu dünyanın sonrasındır. Gerçi dünyanın fâniliğinin tüm insanlar, özellikle de şehitler için bir önemi yoktur. ⁴

Şehâdet cämunu nûş itdi evlâd-ı Resûlullâh
Beşâsı yok bu dünyâ-yı deninüñ gerçi fânidür ⁵

Vebâdan ölen Derviş Muhammed için Zekâyî Efendi, dine olan hizmetlerinden dolayı Allah'tan rahmet ve şehitlik mertebesi ister:

Şehîd-i tâ' n-ı tâ' ün oldu âhîr
Ide rahmet aña kâzî -i hâcât ⁶

2.3.13 AŞK

Allah'ın Resûlü'ne virân gönlünü aşkıyla mamur etmesi için yalvaran Zekâyî, asıl saadetin bu aşkta yanmak olduğunu ⁷ söyler. Resûl'ün kurretü'l-aynı ⁸ için; muharrem ayını ifade eden hilâlin, hilâl olmadığını, onun çerhin amansız oku

¹ G. 18.6

² 23.18

³ 20.15

⁴ 2 Bakara, 154

⁵ 20.8

⁶ Tarih, 3.4

⁷ 2.4

⁸ 29.18

vasfında olduğunu belirtirken tüm erbâb-ı aşkın bugün ıstırapla inlediğini belirtir.¹ Onun sevgisi, coşkusu, Allah'a, Peygamberi'ne, Hz.Alî'ye, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'e yöneliktir. Zaten incelediğimiz Divan'da bu dairede dönüp duran bir derin ıstırap görülür.

"Sûfilere göre maddîve duyulur âlemden gelen tesir, kir ve pas kalbin gayb âlemini görmesine engel olan bir perde oluşturur. Riyâzet ve tasfiye ile bu perde kalkınca gayb âyân beyân olarak görülür. Bu perdenin açılmasına, yani kalp gözünün açılmasına keşf denir."² Zekâyî bu keşfi ister, bu keşif gizli hikmetler ve manalar âlemine dalabilmenin keşfidir. Sevgiliye duyulan aşk, âşığı zor durumda bırakır. Çünkü O "âşığı hakimiyeti altına alır, iradesi elden gider."³ Gönüldeki ıstırapın son bulabilmesi "keşf-i esrâr"a bağlıdır.⁴

Makam-ı aşka eren âşıkta artık can korkusu olamaz. Vâdi'-i hayret onun için en asûde yerdir.⁵ Müfrid mahabbet de denilen aşk, âşığın yüreğini hükm-i kaza eli ile işlenmiştir. Başına gelenler hep bundandır.⁶

Allah aşkı, mest edici bir kadehtir, sevinç de, kâr da bundadır.⁷

"Aşk , sevenin sevgilisinde kendini yok etmesi, aşkın yok, sadece maşukun var olması, herşeyin ondan ibaret olması halidir."⁸

Mahabbet ehli üç kısımdır:

- 1.Halk; lütuf ve ihsanına bakıp sever
- 2.Sıdk ve tahkik ehli; O yüce sıfatlarına ve azametine bakıp onu sever.
- 3.Sıdk ve ârifler; Hakk'ın ezelde ortada hiç bir sebep yokken kendilerini sevmiş olmasına bakıp onlar da O'nu zâtı için severler.⁹

"Musa'nın makamı ilâhi hitabı işitme, Hz.Muhammed'in makamı mahabbettir. Fakat bir veli tebaiyet yoluyla peygamberlerin makamlarından nasip alabilir."¹⁰

O yüce zât; aşk ile Musa'ya tecelli eylemiştir. Bu yüzden ârifin nazargâhı daima makam-ı Tur'dur.¹¹ Ancak bu makama çaba gerektirir. Herşeyden vaz geçmek

¹ 20.7

² Dr.Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991 s.287

³ a.e.s.59

⁴ G.9.6

⁵ G.10.7

⁶ G.15.5

⁷ G.16.1

⁸ a.e.s.59

⁹ a.e.s.311

¹⁰ a.e.315

¹¹ G.16.5

lâzımdır.¹ Sahra-yı cünûna düşmek olan aşk, bu çaba; kınanmayı ve ötesinde sıkıntıları da beraberinde getirir.²

Âşık, aşk yüzünden mihnet içerisinde³

2.3.14 ÂŞIK

Âşığın yüreği âl-i âbânın uğradığı hazin sonu unutamaz.⁴ Âşık için muharrem artık matemdir, içi hep aynı kederle doludur, tek kârı vardır, o da göz yaşından başka bir şey değildir.⁵

Zekâyî Efendi, Hz Hüseyin'in uğradığı bu acı olayın eserinde anbean tasvirini yapar, şehit edilen 72 kişinin cenazeleri karşısında ehl-i islâmın duyduğu üzüntü, onlar için okunan salâlar, yapılan dualar divanda mevcut olan mersiyelerde, en içten, en derin duygularla, en güzel ifadelerle anlatılır.⁶ Canlılığını yıllara şamil şekilde koruyan bu olay, Zekâyî'nin tabiriyle "bu yolda can nisar etmedikten sonra cana rahat yoktur." Bu görüş pek çok Hak âşığına, onların düşüncelerine de açıklık getirir.⁷

Âşık; Muhammed aşkının "mest-i cāmı" olmuştur, onun için ferahlık ve kurtuluş "harâbât-ı mahabbet"tir.

Zâhîde de aşkın vereceği sarhoşluğu tavsiye eden Zekâyî⁸, bu aşk ile mutludur.

Âşık, her yerde sevgilisini görür.⁹ Gerçekten de öyle değil midir? ¹⁰

Âşık "libâs-ı fakr" ile "mülk-i fenâya şahtır". Bunu ancak halden anlayanlar bilir.¹¹ Herkesçe bilinen şeydir; zaten âşığın vefalı, halden anlar bir dostu da olamaz.¹² Sevgili de iltifat etmezse, âşığın çaresizliği hesaba gelmez.¹³ Aşk derdinin devası yoktur. "Cellâd-ı felek" ise âşığa ilaç yerine "zehr-i mâr" sunar.¹⁴

Kahramanlıklarıyla ünlü niceleri bu derde katlanamazlar, çekse çekse yine bu dert âşığın çekeceği bir derttir.¹⁵

¹ G.21.3

² G.24.6, G.25.3

³ G.27.6, G.29.1

⁴ 20.5

⁵ 21.17

⁶ 21.7, 26.1, 26.6

⁷ 26.6

⁸ G.8.5

⁹ G.13.2

¹⁰ "(Nereye yönelirseniz) Allah oradadır". 2 Bakara 113

¹¹ G.18.4

¹² G.23.1

¹³ G.34.1

¹⁴ G.17.5

¹⁵ G.33.4

Zekâyî Efendi âşığın uğradığı sıkıntılardan bahsederken, aynı sıkıntıların onu hem de mutlu ettiğini vurgular. Sevgili bir bakışıyla âşığı yaralar ama âşık ıstırabına rağmen memnundur, kirpikler oktur; oktur ama onlarsız da olamaz âşık.¹

Âşık, kendinden önce gelen âşıkların hikâyelerinden haberdardır, ancak yine de âşıklığından vaz geçmez, duygularını şöyle dile getirir:

Felek ' uşşâkı aḥır tîşe' -iğamla heġk eyler
Haber-dârum bu kûh-ı mihnete ferhâd olanlardan²

Hemîn zulmetde kalsa kûh-ı hāmûn-ı maḥabbetde
Ferâgat eylemez ' âşık ġam-ı sevdâ-yı kākûlden³

Ama kimsenin de böyle bir derde düşmesini istemez, belki de niyeti âşıklıkta tek olmaktır:

Tâ seḥer fîrḡat şebinde derd ile nâġn olur
Hı âb-ı râḡat isteyenler ' âşık-ı zâr olmasun⁴

Ateş-i cân-süz-ı ḡasret zaḡm-ı tıf n-ı düşmenân
Bildigüm bu mihnete ' âşık seza-vâr olmasun⁵

Ceġkâr olan sevgilinin büyüüne herkesin kapılabileceğinden de emindir:

Şâhum iklim-i maḥabbetde ser-i ' âşık mı var
Sen cefâ-kârûn ser-i kûyunda ġaltân olmamış⁶

der. Der ancak gelmiş geçmiş tüm âşıklara da meydan okur:

Şalâ dur ' âşıkân gelsün benümle imtiḡân olsun
Yoluñda cânunı virsün diyem ḡakḡa dilâverdür⁷

Nâmuñ kitâb-ı ' aşkıdan el-kıssa maḡv ider
Mecnûn eger okursa benüm dâsitânımı⁸

¹ 30.22, G.5.2, G.35.3, G.40.3, G.42.5, G.46.2, G.48.3, G.53.5, G.60.2, G.62.3, G.63.2, G.63.6, G.67.1, G.99.4, G.117.4

² G.85.3

³ G.86.6

⁴ G.92.4

⁵ G.92.5

⁶ G.56.2

⁷ G.44.4

⁸ G.107.2

2.3.15 DÜNYA

Zekâyî Efendi, dünyadan hoşnut değildir. Dünya, keder getiren bir yerdir. Dünyaya itibar etmek insanı yanıltır. Dünya öylesine acımasızdır ki, Hasan ve Hüseyin için bile keder vermekten öteye gitmemiştir. Dîvan'da dünya, alçak, pîre-zen, bî-vefa, girdâb-ı felâket, kahpe-zen gibi sıfatlarla anılır.

Al-î âbâya duyduğu derin üzüntü nedeniyle dünyanın alt üst olmasını ister:

Bozulsun intizâmı devri çerçûñ bî-devâm olsun
Esâsı lerze-nâk olsun yıkılsun künbed-i minâ¹

Bir âh idem ki çerçû -i felek târ ü mâr ola
Devri dönüp nizâmı dahî bî- kırar ola²

Niçün çerçû-i deni perver yıkılmaz yine de devr eyler
Bugün evlâd-ı peygamber giriftâr-ı belâ oldu³

Nâ murâd itdün dü kevnün pâdişâhuñ ey felek
Sen bu kecrev dūr ile amma ki ° işyân eyledün⁴

Ayâ ne güne devr idiyor çerçû-i bî-vefâ
Ehl-i derûna eylediği tavr nâ -sezâ⁵

Elbet gelen bu dehr-i denîden ° ubur ider
Bir cîsr-i köhnedür ki kamûkes mürûr ider⁶

Dünya kıymeti olmayan bir yerdir:

° Uşşâkı hânedân elemi bî-huzûr ider
Dilden hayâl-i ziynet-i dünyâyı dūr ider⁷

¹ 20.4

² 24.29

³ 21.16

⁴ 22.11

⁵ 24.1

⁶ 24.22

⁷ 24.23

Gör maḥbûb-ı Hüdâya neyledi bu rûzgâr
Sergüzeştüñ söylesem herdem oturduñ zâr zâr ¹

Bu dâr-ı mîhneti zan itme cây-ı istirâḥatdûr
Cihân içre sâf adet^c âkıl iseñ terk-i raḥatdur²

Dünya geçici nimetlerle dolu, insanı Allah'tan uzaklaştıran, gaflete düşüren bir yerdir:

Denî dünyānuñ âḥır mülkü Ėni hükümü za³ ildür
Sürûru gam şaḥsı bâ^c k-ı renc ü meşakkatdûr ³

Bu köhne sâl-ı pire-zenüñ düşme âlına
Zinhâr o bî-vefâya şakın itme raġbeti⁴

“Dünyada rahat yoktur”:

Bilinmez oldu ḥâlüm kalmadı hiç mecâlüm
Çerḫ-ı felekse zâlim cevri eylemekde her bâr⁵

Dünyaya bağlanmamakta fayda vardır:

Gel gül bu dehr-i pür-eleme kılma f^c tibâr
El-kışsa cây-ı mezlaḥadur şanma pâyidâr⁶

Degmez ġumum-ı mîhnetine devlet-i cihân
Hayḥ bu ise mâ-ḥaşal-ı kân-ı kün-fikân⁷

Şimr, Yezid, İbni Ziyâd gibileri için iki dünyada huzur bulmasınlar dileğini⁸
ifade eden Zekâyî Efendi, dünya ve feleğe şöyle hitab eder:

Dûn-perversin hele bâ-hûde devr itme felek
Tâlî^c üñde istikâmet yok bu ric^c atler nedür⁹

¹ 22.25

² 23.1

³ 23.2

⁴ 27.2

⁵ G.22.5

⁶ 27.6

⁷ 27.7

⁸ 28.4

⁹ 29.11

Sen murād-ı ehl-i beyt üzre dönerdün ey felek
Olmaduñ şābīt kadem bī-hū de dönme serseri ¹

Bü'l-ı aceb gerdün-ı dün amma ki dehr-i pür-elem
Tā-be-key devr-i muḥālīf tā-be-key ṣahr ü sitem ²

Zekāyī Efendī'nin dünya nimetlerinde gözü yoktur:
Ehl-i dünyāya metā^c -ı dehr-i taḫsīm itdiler
Kısmet imiş bir ^c abā bir köhne şāl irdi baña ³

Allah'a sığındığını :

Helāk olmak muḫarrerdür bu girdāb-ı felāketde
Bize luṭf eyleyüp yā Rāb ^c ināyet bādmı esdür ⁴
beyitiyle dile getirir.

Hem aşk, hem dünya; her ikisi de eziyetten yorulmazlar:
Hevā-yı zülf-i yār ile perişān ḥāṭır olmuşken
Cefāsı dehr-i dünüñ bir taraftan cāna kār eyler ⁵

En güzel şeylerin bile önemi yoktur, O, sevgilisi olmadan hiçbir yerde rahat
olamaz

Gözüm dünyāyı görmez seyr-i gülşen eylesem bir dem
Ne gülşen belki külḥan bā^c is-i aḫzāndur sensüz ⁶

Dünya, nice ölümsüz, güçlü kahramana kalmayan dünyadır:
Arḫasın yire getürdi bunca şāḥīb kuvvetün
Zāl-ı devrāna zen-i dünyā veā-dār olmadı ⁷

Belā ve sıkıntılar ehl-i diledir:

¹ 29.22

² 29.25

³ G.2.6

⁴ G.14.5

⁵ G.17.4

⁶ G.57.6

⁷ G.113.3

Dehrüñ belâ vü mihnetini ehl-i dil çeker
Nâdâna kimse şormadı zât u zamanunu ¹

O, kimsenin dilediğince dönmez
Bu kağbe zenle var mı bir er ber murâd ola
Ğaddâr-ı bî-vefâya neden f timâd ola ²

Muħkem degil çü kaşr-ı sipihrüñ imâreti
Bilmem bu köhne hânede kim ide râhatı ³

O'nun zevk ve safası gaflet ehli içindir:
Bî-had ü câhil ider zevk ü şafâsını dehrüñ
Ehl-i irfân çeker arada cevî ü kederi ⁴

Bu dünya Zekâyî Efendi için keder getirmiştir:
Nüş ister iken haşka³ -i gerdün-i denîden
Oğul acısı şundu Zekâyî³ -i kemine⁵

Güldürmedi dehrüñ beni bu naş-ı nigârı
Naşkaş-ı kaza göz yaşı sürdü kalemine⁶

Evc-i murâda talf⁶ -i bahtum yetişmedi
Ey çerç-i bî-vefâ hele mihnet medârsun ⁷

Yok mu felekde talf⁶ -i saf d-ahterüm benüm
Hâke düşürdü çerç-i deni gevherüm benüm ⁸

Kendisine bambaşka bir dünya ister:
Baña bir menzil olsa künbed-i gerdünden hâric
Bu saşf-ı bîsütün altında zîrâ râhatum yokdur⁹

¹ 31.21

² 31.24

³ 31.13

⁴ G.118.4

⁵ G.96.13

⁶ G.96.5

⁷ G.87.7

⁸ 31.18

⁹ G.20.5

Çaresizliğinin çaresini şöyle ifade eder:

Düşdüm gam-ı devrân ile el-kışsa ayakdan
Kaldum hele Mevlâ-yı kerîmüñ keremine ¹

Bu girdâb-ı felâketde gezer âvâre ser-gerdân
Zekâyî'nin işi kaldı nesîm-i lutf-ı Mevlâ'ya ²

Ümîdüm vâhibü'l-îhsân olan Mevlâ'yadur ancak
Gamum var ise gerdün-ı deniye hâcetüm yokdur ³

2.3.16 ÂLEM

Sözlük karşılığı; bütün cihan, kâinat, dünya, herşey, husûsî hal ve ve keyfiyet, bir güneş ile ona tâbi olan ve etrafında devreden seyyârelerin teşkil ettiği daire, “eser müessirin, sanat sanatkârın delili ve şahididir. Allah'ın varlığının âlâmeti ve delili olduğu için kâinata âlem denmiştir.” şeklindeki tanımlara delâlet eden âlem kelimesi, Zekâyî Efendi Divanı'nda bütün bu tanımları karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

Kimi yerde tecelli merhalelerini gösteren hazarât-ı hams'a işaret ederken, kimi yerde de bir güzelliğin eşsizliğinin ifadesine imkân sağlayan bir mekân oluverir. Aynı mekân, âşık için mihnehâne olma özelliği de gösterir.

Belâ; tasavvufî olarak “Hakk'ın kulunu denemesi, kendisinde mevcut olan iyi hallere gerçekte sahip olup olmadığını ona fiilen göstermesi, bu maksatla onu sıkıntıya sokması ve azap çekirtmesidir.”⁴ Divan'da bahsedilen diğer bir âlem de budur.

Kur'an-ı Kerim , “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, hamd, alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.” âyeti ile başlar. Bundan hareketle âlem kelimesi üzerinde duran mutasavvıflar şu görüşleri öne sürerler: “Tasavvufta sembolik olarak onsekizbin veya otuzaltı bin âlem vardır. Onsekizbin âlem ifadesi şöyle izah edilir: - Allahu Taalâ'nın tecellisi ile meydana gelen akl-ı küll ile nefis-i küll'den dokuz felek; feleklerin dönmesinden anasır-ı erbaa(dört unsur), bunların gökle birleşmesinden mevâlid-i selâse (üç çocuk; maden, bitki, hayvan) oluşur. Bunların toplamı onsekizdir. Bu Arapların en büyük sayısı bin ile ifade edilince onsekizbin sayısı elde edilir”.⁵ Divan'da buna da işaret edilir.

¹ G.96.11

² G.102.7

³ G.22.6

⁴ Dr.Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991 s.91

⁵ Ahmet Kırkkılıç, *Ayetler ve Hadisler Işığında Tasavvuf*, Erzurum 1992 s.20

İnsan mevcudatın en azizidir. Bu yüzden nûr-ı ilâhiye, asıl menbaa varmaya çalışmalıdır. Zekâyî Efendi Divan'ında kimi yerde âlemden kasıt bu menbaa varmak için geçilmesi gerekli makamlardır.

Bütün bunlardan dolayı âlem ve dünya kavramlarını iki ayrı başlık altında değerlendirmeyi tercih ettik. Aşağıdaki örnekler başından beri Divan'daki şekline açıklık getirmeye çalıştığımız âlem kavramına ait yapılan tanımlara göre sıralanmıştır:

Zuhûrûñ º âleme luţf u keremdür yâ Resûlallâh
Vücûduñ menbaº ı cûd u himemdür yâ Resûlallâh¹

Resûliñ sırrına vâriş Muhammed Bâkır olmuşdur
Hilâfetle iki º âlemde şânı müntehâ oldu²

Meh-rûyu üzre hâleº -i ebrüya mâº ilûm
º Âlem bu demde cûnbüş-i devr-i kâmerdedür³

Gözüm yollardadır º âlem baña zindândur sensüz
Mekânum künc-i hasret gözlerüm giryândur sensüz⁴

Giribân çâk ü dil mecrûh ü sine dağ-ı pür-ateş
Perişân hâle bak º âlemde bu seyrân ele girmez⁵

Yokdur gözümde zerre kadar kadri º âlemüñ
Devlet odur ki yâr ola hem bezm-i şöhbetüñ⁶

Zekâyî yüz sürüp geldüm der-i sultân-kevénye
Melâz ü melceº im oldur iki º âlemde sultânım⁷

N'ola º âlemde bir yâr-ı muvâfık istesem ben de
Enîsüm yok bu mîhnet-hâneº -i gurbetde tenhâyım⁸

¹ 16.1

² 21.20

³ G.45.5

⁴ G.54.1

⁵ G.55.2

⁶ G.61.6

⁷ G.69.5

⁸ G.76.2

Ğurbet ilinde bildi cihân pür-ğam olduğum
Ğam küşesinde çillekeş-i ʿ âlem olduğum ¹

Firâk-ı yâr ile cennetde ârâm idemez âdem
Ne kâbil râhat itmek başuma zindân olur ʿ âlem ²

Sözün bî-hüdedür vaʿ ı bulunmaz kâbil-i şâh
Harâbât ʿ âleminde ʿ aşk ile ber-bâd olanlardan ³

Bir nefesdür onsekizbün ʿ âlemi peydâ kılan
Zâhir oldur cümlede amma taʿ ayyündür hicâb ⁴

ʿ Âlem-i vahdetde mirʿ ât-ı şaâya nâzır ol
Dâʿ ima müstağrak-ı nûr-ı Hudâ ol sevdigüm ⁵

Yâr ile ʿ ayyârı fark itmez hakikat-bîn olan
ʿ Âlem-i lâhûta nisbet cümlesi pür-nûrdur ⁶

Gâh zülfiñ gösterir gâhi ruḥ-ı zîbâsını
ʿ Âlem-i keşretle vahdet remzini işʿ âr ider ⁷

ʿ Âlem-i kesretde oldum ʿ aşk ile mest-i harâb
Feyz-i aḳdesden meger olmuş derûnum neşʿ e-yâb ⁸

Vücûduñ ʿ âlemine rahmet irsâl eyledi Allah
Hidâyet kıldı râh-ı müstaḳıme nice gümâhı ⁹

Sensüz aşla meclis-i ʿ âlemde râhat idemem
Gülsitân-ı cennet olsa dâr-ı ğurbetdür baña ¹⁰

¹ G.77.1

² G.80.1

³ G.85.6

⁴ G.9.3

⁵ G.68.4

⁶ G.16.3

⁷ G.27.2

⁸ G.9.1

⁹ 17.2

¹⁰ G.3.3

Güzelsin bî-bedelsin hüsn ile mümtâz-ı ʿ âlemsin
Bulunmaz saña hem-tâ bir şeh-i melek melekâtsin ¹

Zekâyî Efendi'nin vefatı için tarih düşüren ve O'nun geçtiği mertebelere işaret eden Kâlâyî şöyle söyler:

Hep fenâ-ender-fenâ ʿ âlemlerin seyr eyleyüp
Zikr-i hevâyla beşâbillâh aña oldu ʿ ayân²

Varlığın mahviyla bunda hakıki isbât eyledi
Rûh-ı pâki ʿ âlem-i lâhûta olmuşdur revân³

2.3.17 ARŞ

Arş, Miraç hadisesinde Peygamber Efendimiz'in vasıl olduğu mekânlardandır:

Muʿ alla dergehüñ evc-ı semâdan yâ Resûlallâh
Muʿ azzam kadrüñ ʿ arş-ı kibriyâdan yâ Resûlallâh⁴

ʿ Urûc itdi semâdâta irişdi ʿ arş-ı Rahmâna
Sarây-ı vahdete girdi gözüyle gördü Allah'ı ⁵

Kapuñdur melceʿ -i cümle halâʿ ıñ yâ Resûlallâh
Türâb-ı âsitânun ʿ arşa âʿ ıñ yâ Resûlallâh
Ne dirsem zât-ı pâküñ andan âʿ lâdur faziletde
Saña hakıki didi zîrâ vaşf-ı âyık yâ Resûlallâh⁶

“Yâ hû” dervişler arasında “Allahaismarladık” anlamında kullanılan bir sözdür. Zikir veya sohbetten ayrılan derviş “yâ hû” der. Bu söz zikir esnasında da tekrar edilir. Zekâyî Efendi, her iki olaya da işaret ederken bunların ulaştığı yüksekliğin arş olduğunu söylüyor:

Serv-i kıaddüm meyl-i gül-zâr eylese ʿ arşa çıkar
ʿ Âşık-ı dil-süz hicrün naʿ raʿ -ı yâ hûları⁷

¹ G.94.3 ayrıca bkz. 22.3, G.9.5, G.11.1, G.13.4, G.26.7, G.50.2, G.65.3, G.71.3, G.85.6, K.3, K.5

² Kâlâyî, 1.4

³ Kâlâyî, 1.5

⁴ 12.1

⁵ 17.3

⁶ Nazm, 2

⁷ G.117.6

2.3.18 TARIK

Tarik, sâlik-i Hakk'a götüren yol demektir.

Zâhir ü yâ her kerâmâtın görüp

Niceler girdi tarîke hasbeten¹

Halvetî tarikatine mensup olan Şeyh Mustafa Zekâyî Efendi şunları söyler:

Tarîk-i Halvetiniñ pertevi nûr-ı celîdendür

Kemâlat-ı velâyet anlara sır-ı 'Alî'dendür

Görüp hâlât ile devrânumuz dahl itme ey zâhid

Bize feyz-i ilâhi Şeyh-i Şa' bân-ı velîdendür²

M3 nüshasında Kâlâyî'ye ait mısralarda Zekâyî Efendi ve tarkatı için şöyle denir:³

Silk-i şa' bâniden ol merd-i tarîk-i halvetî

Şeyh Zekâyî hazreti kim nûr-ı çeşm-i sâlikân⁴

2.3.19 BEZM (MECLİS)

Bezm , içki içilen yer olarak meyhane, tasavvufî manada tekke veya dergâh anlamlarını içerir.

Divan'da bezm ve bezme has unsurlara sık sık değinilir. Bezmdede mum yakılır, şair bunu; Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'e ait bezmin mumu sonsuza kadar yansın diye Allah'ın gökkubbeyi fanus şeklinde yarattığı şeklindeki bir yorumla izah eder.⁵

Tasavvufî olarak düşünüldüğünde, cem bir makam, cemü'l-cem ise kemâl makamıdır. Hak'tan başka hiçbirşeyi görmeme halidir. Zekâyî Efendi bu makama ait benden bahis açar:

Cezbe⁶ -i Rahmân ile kayd-ı izâfâtı kesüp

Bezm-i cem' ü'l-cem' i pervâz eyledüm geçdüm hicâb⁶

Aşk meclisinde Zekâyî, zahide meydan okur:

Mest-i bî-pervâ ider bir demde ey zâhid seni

Bezm-i 'aşk içre Zekâyî şunsa bir kâse şarâb⁷

¹ Tarih, 1.4

² Nazm, 4

³ M3, 34a

⁴ Kâlâyî, 1.1

⁵ 25.9

⁶ G.8.3

⁷ G.8.6

Hele meclisde maḥbûb olmayunca ° işret itmezsem
Mürâî zâhid-âsâ bezme bârî şîkletüm yokdur¹

Mey-i gülğün içüp erbâb-ı ° aşka hemdem olmazsan
Hele zâhid senü ñ meclisde gâyet şîkletün vardır²

Sevgili bezmin devamlı beklenilen, arzulanan konuğudur. Onun gelişi bezme mutluluk verir, onsuz bezm olmaz, o , bezmin چراغıdır, mumudur, sakisidir:

Bir lahza bezm-i ğamda Zekâyî'ye hemdem ol
Derd-i ḥumâr-ı hicr ile tenhâ degil midür³

Bezm-i şafâda eyle Zekâyî'ye iltifât
Birgün bu bâr-ğâh-ı fenâdan güzâr ider⁴

Âh ol kaşî kemânım şimdi âyâ kandedür
Ülfeti kimlerledür bezmindeki şoḥbet nedür⁵

° Aceb kimler şeref-yâb-ı şafâ-yı bezm ider bilsem
Bugün gurbet sarâyumda benüm şâh-ı cihânım yok⁶

Baḥa cünbîşler ile meclis-i yârâna gel dirler
Nice zevk u şafâya meyl ider gönlüm ki cânım yok⁷

Yokdur gözümde zerre kadar kadri ° âlemün
Devlet odur ki yâr ola hem bezm-i şoḥbetün⁸

Söyle nakş olmuş ḥayâl-i ḥüsnü levḥ-i sîneme
Bezm-i ğamda mûnisim hem ğam-güsârumdur benüm⁹

¹ G.20.4

² G.25.5

³ G.15.7

⁴ G.28.6

⁵ G.30.3

⁶ G.58.2

⁷ G.58.5

⁸ G.61.6

⁹ G.73.4 ayrıca bkz. 30.2, G.77.4, G.109.2

Âşık bezmde rakibi istemez ¹, "bezm-i harâbât"ta sıkıntı vardır ², bezmdeki sohbetin lezzeti sıkıntıları giderir, âşık ümit içerisinde olduğu böyle bir anda azara tahammül edemez. Bezmdeki sarhoşluğun kabul görmediği de Divan'da yer alan bir diğer husustur.³

İnsanları bezm-i irfana davet eden Zekâyî şöyle der:

Gezme bî-hüde cihân içre gice gündüz çalış
Tâ bulup bir ʿ ârifî gel bezm-i ʿ irfâna alı⁴

Zekâyî Efendi'nin bezm-i irfan içerisinde olduğunu Kâlâyî şu şekilde ifade eder:

Bezm-i ʿ irfândan Zekâyî' itdi ʿ azm-i lâ-mekân⁵

2.3.20 MÜRŞİD (PIR, VELL, SÂLIK, ŞEYH, DERVİŞ)

Edhem, edebiyatta daha çok dervişliği sultanlığa tercih edişi ve menkıbeleriyle söz konusudur. Bir şehzâdeyken dünya nimetlerini fakr ü fenâyâ fedâ etmiştir, Zekâyî Efendi de buna değinir:

Hezârân ibni Edhem gibi şâh-ı mürşid-i ʿ aşkuñ
Geçerdi bir nefesde mäsivâdan yâ Resûlallâh ⁶

Bir mürşide bağlanmanın önemi ve gerekliliği Divan'da şu beyitlerde yerini alır:

Dergeh-i pîre mahabbetle idelden intisâb
Gülşen-i tevhîde irdüm bî-hisâb ü bî-ʿ azâb⁷

Şıdık ile bir mürşide teslîm idüp kendi özüñ
Şöyle teslîm it ki olmaz sende aşla ihtiyâr⁸

Düñle sözünü pîr-i muğânuñ ele câm al
Meyhânede bir nice zamân hizmeti vardır⁹

¹ G.26.5, G.82.2, G.112.3

² G.34.6, G.50.1, G.53.5, G.66.1

³ G.55.4, G.75.1, G.83.4

⁴ Tahmîs, 1.2

⁵ Kâlâyî 1.7 M3.34a

⁶ 12.3

⁷ G.8.1

⁸ G.19.7

⁹ G.26.6

Yüzüñ sürâsitân-ı pîr-i ʿaşka
Saña keşf eyleye sır-ı cemâli ¹

O, fakirlik ve alçak gönüllülüğü kabul edişini, garipliğini dervişlikle özdeşleştirir:

Ğarîbüm düşmene rubâh-ı tâlî hile-bâz ancak
Hüner-ber himmetüm amma ğarîb illerde dervîşüm²

Zekâyî tekve³ -i fakr ü fenâda hîdmet idelden
Kârâ⁴ at kûşesinde ben de bir dervîş-i dîl-işem³

Şeyh Hasan'dan :

ʿÂrif billâh Şeyh Hacı Hasan
Pîr-i kâmil şâhib-i hulk-ı hasen⁴

diye bahsederken, Kâlâyî de Zekâyî Efendi'den "nûr-ı çeşm-i sâlikan" diye söz açar:

Silk-i şa⁵ bâniden ol merd-i tîrîk-i halvelî
Şeyh Zekâyî hazreti kim nûr-ı çeşm-i sâlikân⁵

Ve Zekâyî "pîr-i zâ'if" olarak değerlendirdiği kendisi için "nev-reste yâr" ister.⁶

2.3.21 DERGÂH

Yârin dergâhından, dergâhının ayak toprağından uzaklaşmak âşığa zor gelir.⁷,
dergâh-ı niyâza bin acz içerisinde, kusur içerisinde varır.⁸, dileği birazcık ihsandır.⁹
Zekâyî Efendi dergâh-ı Hakk'dan oğlu İbrahim için rahmet ister.¹⁰, "tekye'-i hicr ü
gam"da hisseettiklerini şöyle ifade eder:

Hırğa ber-düş olalı tekve³ -i hicr ü gamda
Tâc ne kûbbe³ -i gerdûn başuma tar getir¹¹

¹ G. 105.6 ayrıca, G.26.4, G.34.3, G.115.4, Müfred 3, Tarih 1.2, Tarih 1.3, Kit'a. 1, Kit'a.3

² G.72.2

³ G.72.5

⁴ Tarih, 1.1

⁵ Kâlâyî, 1.1

⁶ G.38.2

⁷ G.73.3

⁸ G.96.8

⁹ G.41.7

¹⁰ Tarih, 2.9

¹¹ G.47.2

Sığındığı tek dergâh; Allah'tır, Peygamber'dir, âl-i âbâdır.¹

Aşkın yakıcılığı ile her ne kadar da ıstırap içerisinde olsa, sevgiliden uzak kalmak daha güçtür.², aşkından dönmez³, dergâh-ı yâr onu ancak mutlu edebilir,⁴ “dergâh-ı pîr” onu “gülşen-i tevhid”e ulaştırabilir.⁵ Nasûhi dergâhı aynı özellikleri taşıyan bir başka yerdir.⁶

2.3.22 SÂKİ-HARÂBÂT (MEYHÂNE)

Sâki, “Mürşid” başlığı altında, harâbâtsa“ Dergâh” konusuiçerisinde değerlendirilecek hususlardandır.

Bir sâkiden içdik şarab arştan yüce meyhânesi

Ol sâkinin mestleriyiz canlar onun peymânesi

diyen Yûnus, sâkinin edebiyatımızdaki vazifesini ne güzel dile getirir. İlâhi aşk dağıtma özelliği ile mürşid-i kâmil olan sâki, Zekâyî Efendî'nin dilinde harâbâta (tekke) en önemli unsur oluşunun bir kez daha ifadesine sebeptir:

Düşüben pâyına öpsem ayağın sâkinün

Düşse bir kerre harâbâta anuñ reh-güzeri⁷

‘Aşk sâķisini gör şundu ayağın elime

N'ola sermest-i harâb itse bu îbrâm beni⁸

Olursa himmeti pîr-i muğānun

Ne cünbüşler ider ehl-i harâbāt⁹

Düñle sözünü pîr-i muğānuñ ele cām al

Meyhānede bir nice zamān hîdmeti vardır¹⁰

Zekâyî-veş düşelden ‘aşk ile bezm-i harâbâta

Şunar kanlar tolu sâki’-i dehr-i dün sâķarlar¹¹

¹ 2.6, 5.6, 12.1, 14.7, 15.4, 17.4, 19.10, 21.18, 26.22, 28.5, G.64.7

² G.14.6

³ G.39.2

⁴ G.97.3

⁵ G.8.1

⁶ Tarih, 1.3

⁷ G.118.3

⁸ G.111.6

⁹ Müfred, 3

¹⁰ G.26.6

¹¹ G.34.6

Harâbâtın, diğer ifadesiyle tekkenin vereceği mutluluk bu yola kendini adıyan için sonsuzdur:

Ehl-i dil olur küşe³ -i meyhânede ma' mur
Fîrân-ı harâbât ile çok sohbeti vardır¹

Deşt-i hāmûn-ı ferâgatde yürü âzâde
Bu harâbata ne mest-âne ne hüşyâr gelür²

Mest-i cām-ı ' aşk olup düş rāh-ı ' uşşâka hemân
Bu harâbât-ı maḥabbetde düşen ma' mür olur³

Zâhide karşı olan malum tavrı devam eder durur:

Sâḫi didi bir kâse şunup zâhid-i hüşki
' Aşk ile Zekâyî gibi sarhoş ideyüm mi⁴

"Sevdâ-yı aşk" hiç kimseyi böylesine zor duruma düşürmemiştir.⁵ Vâ'izin sözü boşunadır, harâbât âleminde aşk yüzünden berbâd olanların eski hallerine dönmeleri mümkün değildir.⁶, âşık Anka kuşu misali sevgilisinden yardım bekler..⁷ "Gönül bazan..... sâgardır. Çünkü içi şarap rengi kanla doludur. Bu bakımdan o daima kan yutan bir zavallıdır."⁸ Âşık gönlünün meyhânede gönlünün paramparça olmasına dahi aldırmaz, hatta her parçayı kulağına küpe yapmayı arzu ederek yeni bir çabayı dile getirir.⁹

2.3.23 ZIKR-ZAKİR

Zikrin önemi Zekâyî Efendi tarafından şöyle vurgulanır:

Sîneñ içre nûr-ı zıkr ile uyandır bir çerâğ
Ol çerâğın şu' lesiyle görüne dîdâr-ı ḥakk¹⁰

¹ G.26.4

² G.47.4

³ 18.2

⁴ G.115.7

⁵ G.42.3

⁶ G.85.6

⁷ G.76.6

⁸ Dr.Iskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989 s.186

⁹ G.115.6

¹⁰ 11.2

Hüdmesinde bezl-i cân it tut elin bir kâmilüñ
Zikr-i hâşdan gâfil olma gide kalbübünden gubâr¹

Seher zikri siler dilden gubârı
Görinür anda vech-i zü'l-celâli ²

Zekâyî Efendi, oğlu İbrahim'in zikir halkasında tasvirini yapar:

Dönerdi merkez-i aşşa girince halka³ -i zikre
Ezelden sırr-ı tevâîdi aña hâş eylemiş ta⁴ lim³

Zâkiri de anmadan geçemez
Hü ile vaqt-i seherde seyr-i lâhût ide gör
Zâkir-i hâşkuñ Zekâyî bâtını pür-nür olur⁴

Bu arada Kâlâyî'nin Zekâyî Efendi Divanı'nın M3 nüshası 34a varlığında
Zekâyî Efendi'nin vardığı mertebeyi işaretine kulak verelim:

Hep fenâ-ender-fenâ⁵ âlemlerin seyr eyleyüp
Zikr-i hevâyla beşâbillâh aña oldu⁶ ayân⁵

2.3.24 FAKR-FENÂ-BEKÂ

Mutasavvıf , dünyanın fânî olduğunu bilir, gerçi bunu herkes bilir ama
dünyaya itibar sürer gider. Ehl-i tasavvuf kendini bu bağdan kurtarmaya çalışır:

Denî dünyânıñ âhır mülkü fânî hükmü za⁷ ildür
Sürürü gam şafası bâ⁸ -i renc ü meşakkatdür⁶

Komaz bağ-ı fenâda⁹ âkıbet bir serv-i âzâde
Bu köhne rûzgâr-ı hî-vefâ pür-zür ü şiddetdür⁷

N'olur bağ-ı fenâda nañl-ı ümîd olsa bâr-âver
Nihâl-i ömrümü bergeşte âhır rûzgâr eyler⁸

¹ G. 19.3

² G. 105.2

³ Tarih, 2.2

⁴ 18.7

⁵ Kâlâyî, 1.4

⁶ 23.2

⁷ 23.3

⁸ G. 17.2

Bu fani gülsitânun nahl-i ümmîdinde bār olmaz
Niçün bezm-i fenâ manzûr-ı çeşm-i fîbâr olmaz¹

Her türlü nefsi ve dünyevi arzuları kalpten çıkarmak, varlığın mutlak varlığa ait olduğunu anlamak kişiye ait yüceliklerdendir. Fert Allah'a karşı fakirliğini bilmelidir. Fakr adını verdiğimiz bu kavram tasavvufta varlığı yok etmek, ondan sıyrılmaktır. Neticede fenâ-fîl-lâha mazhar olmaktır.

Fakr devlettir.² Bu bize: "Fakr benim övüncümdür., diğer peygamberlere onunla övünürüm." şeklindeki hadisi hatırlatır. Zekâyî Efendi bize, masivadan sıyrılmayı ve iki dünyada rahat olabilmek için "fakr ü fenâ hırkası"nı önerir.³

O'nun dileği adının "meyhâne-i fenâ"da anılmasıdır.⁴ "vücûd- hadis"e aldanmak boşunadır, en doğrusu "bahr-ı zât"a gark olmak, fenâ-fîl-lâha ermehtir.⁵, gayesi fakr ü fenâ için gayrete yöneliktir.⁶

O, fenâ mülküne libâs-ı fakr ile şahtır, halini anlamayanlar şahlığı gedâlıkla karıştırıp O'nu gedâ sanırlar.⁷ Aslında bu bir devlettir, gedâlık değil⁸, gönüle de aynı tavsiyeleri eder, ehl-i fenâyâ hemdem olmasını ister.⁹ Şurası muhakkaktır ki, evlâd-ı Resûlullah'a kalmayan dünya kimseye kalmayacaktır, o fanidir.¹⁰ Yapılacak tek şey özü anlayıp "mahv-ı vücûd" etmektir, gerçek ilim budur.¹¹ Varlık insana ödünç verilmiştir, her ne varsa onu sahibine teslim etmek gerekir.¹² Asıl hicap, insana kendisinden başka şey değildir, "benlik"i terk etmek en büyük savaştır.¹³ Bu savaştan galip çıkan iltifata mazhardır.¹⁴ Asıl gaye budur, Hak ile Hak olmak, asıl vuslat da bundan başka değildir.¹⁵ Fakr ü fenâ ülkesinin padişahı olarak Veys-el-Karanî'ye işaret eden Zekâyî Efendi O'nun için şunları söyler:

¹ G.50.1

² G.71.4

³ 20.3

⁴ 30.23

⁵ G.68.3

⁶ G.72.5

⁷ G.18.4

⁸ 23.32

⁹ 22.1

¹⁰ 20.8

¹¹ G.105.3

¹² G.19.1

¹³ G.19.5

¹⁴ G.28.6

¹⁵ Tahmis, 1.6

Burc-ı sırrında toğup ˆ aşk-ı habīb-i medenī
 Nūr-ı vechiyle münir itdi diyār-ı ˆ Adeni
 Mülket-i fakr ü fenā pādīshidür elhak
 Hırka-püş-ı Yemenī Hazret-i Veys-el-Ḳarānī¹

Kendisini Simurg'a benzeten şair, kanaat ve alçak gönüllülüğünden bahseder,²
 âşığın geçtiği merhaleleri ise şöyle dile getirir:

Tecellizāta ˆ âşıklar fedā-yı oân idenlerdür
 Fenā-ender fenā ˆ âlemlerin seyrân idenlerdür
 Sülükü ehl-i tecrîdüñ şuhûdu hâl-i tefrîdüñ
 Üçüncü rütbe tevḥîdüñ yolun cevân idenlerdür³

Bekā-b'l-lāh, Allah ile var olmaktır, Zekāyī Efendi Divanı'nda geçmeyen bu kavrama, Kālāyi; Zekāyī Efendi için söylediği tarih beyitinde, O'nun vardığı makamlardan biri olarak işaret eder.⁴

2.3.25 NEFS-TERK -MÂ-SIVÂ

Fakr ve fenânın gereklerinden biri nefsi yok etmektir. Hak tecellisine mazhar olabilmek için gönülden sıvayı çıkarmak gerekir. Kişinin en büyük düşmanı olan nefis , mücâhede ile kırılmalıdır.

Zekāyī, Allah'ın Resûlü'ne; nefsi nedeniyle duyduğu utançla şöyle hitab eder:

Ḡarîḳ-ı bahr-ı isyānum şefâˆ at yâ Resûlallāh
 Esîr-i nefis-i nâdānum şefâˆ at yâ Resûlallāh⁵

Esîrüm nefis-i emmâre elünde tākātüm yokdur
 Zˆ aif ü nâtuwân âzürde hâlüm yâ Resûlallāh⁶

Esîr-i dām-ı nefis oldum zebûn-ı ˆ âciz ü zârum
 Giriftâr eyledi suˆ i ḳarînüm yâ Resûlallāh⁷

¹ Nazm, 7

² G.51.2

³ Nazm, 5

⁴ M3., 34a

⁵ 4.1

⁶ 13.3

⁷ 14.5

Nefs-i emmare, kişiyi zayıf düşürür, günahların getirdiği yükse dermansız bırakır. ¹ Tek çıkış, dünya ilişkisini kesmektir. ²

Resulullâh, bir hadis-i kudsîde; “Nefsine düşmanlık et! Çünkü nefis benim düşmanımdır.” şeklinde buyurur. ³ Zekâyî de buna gayret eder; nefsinin bilip aslını bulmak, ölmeden önce ölmek ⁴ kayd-ı bedenden kurtulmak ⁵ tüm arzusu budur.

Neticede elde edeceği mestlik, dünyaya gözünde değersiz kılan o şuarsuzluk O'nu mutlu edecektir. ⁶

“Yerin üstündeki herşey fânîdir. Çok yüce azamet ve iyilik sahibi Rabb'in zâtı bakidir.” ⁷ Evlâd-ı Resûlullâh için bile “dünya-yı denî” fenâlık getirmiştir, dünyaya itibar gereksizdir. ⁸ Yapılacak tek şey şudur:

Gec bu fânide kâmu âlâyiş ü lezzâtdan

Terk-i işûret eyle ma' na ' âleminde hemdem ol ⁹

Bu dünya sıkıntılardan ibaret olup istirahat yeri değildir. Saadet terk-i rahattadır. ¹⁰

Tasavvufta terkin dört şekli vardır. Zekâyî Efendi terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hestî, terk-i terk olan bu dört hususa da işaret eder. Şöyle ki:

Denî dünyânın âhır mülkü fânî hükmü za' ildür

Sürûru gam şaâsı bâ' k-î renc ü meşakkâtdür ¹¹

Râh-ı Hakda seyr ile ma' mure' -i tenden geçüp

Var meâmet küşesinde hırka ber-düş ol yürü ¹²

Aradan çık sende varlık ' âriyetdür bî-karar

Şâhibine eyle teslîm-i emânet her ne var ¹³

¹ G.69.3

² G.11.2

³ *Rehber Ansiklopedisi*, cilt 13, ilgili madde

⁴ G.103.3

⁵ G.103.4

⁶ 20.1

⁷ 55 Er-Rahman 26-27

⁸ 20.8

⁹ 22.2

¹⁰ 23.1

¹¹ 23.2

¹² 29.5

¹³ G.19.1

Zâhir ü bâtında oldur sen hicâb olduñ saña
Senligi terk eyle tâ kim ° arz ide vechde nigâr¹

Ey Zekâyî terk-i cân eyle bu yolda hâşılı
Tâ vire maşşû duñ saña dahî perverd-gâr²

Cezbe° -i Rahmân ile kayd-ı zââtı kesüp
Bezm-i cem° ü'l-cem° i pervâz eyledüm geçdüm hicâb³

Tecerrüd ° âleminde ° arş-ı evşâf-ı vücûd itmiş
Libâs-ı mâ-sivâdan cümleten ° uryân olur göñlüm⁴

Mâ-sivâ, her şeyden geçip kendini Allah'a vermektir. Kişi asıl mutluluğu o zaman bulur.⁵ Bir nefeste mâ-sivâdan geçen ibni Edhem buna örnektir⁶ ve halini şöyle özetler:

Bî-şu' urum kayd-ı sevdâ-yı sevâyı neyleyem
Ehl-i tecridüm libâs-ı mâ-sivâyı neyleyem
Kuşsa° -i pür-guşsa° -i şâh-ı şehîdi düñledüm
Bî-dilüm efsâne° -i şâh u gedâyı neyleyem⁷

2.3.26 VAHDET-KESRET

Zekâyî, vâdî-i hayrettedir, divânedir, aşk yüzünden divâneliği ma'zur görülmelidir, çünkü bulunduğu yer, semt-i vahdettir.⁸ Vahdet nuruna ulaşmak isteyenler, bu hali ancak insân-ı kâmilde bulabilirler.⁹ " Sırr-ı vahdet " kalptedir¹⁰, kesret kurtulma imkânı olmayan bir denizdir, selâmet sadece "kenâr-ı vahdet"te bulunabilir.¹¹

Hız Muhammed(S.A.V.)'in miraç hadisesine değinen şairimiz, onun vahdet sarayına ulaşmasını şu biçimde vurgular:

¹ G. 19.5

² G. 19.8

³ G. 8.3

⁴ G. 71.3

⁵ G. 95.1

⁶ 12.3

⁷ Nazm, 6

⁸ Tahmis, 1.6

⁹ G. 105.5

¹⁰ G. 11.4

¹¹ 31.17

‘ Urûc itdi semâdâta irişdi ‘ arş- Rahmâna
Sarây-ı vahdete girdi gözüyle gördü Allah'ı¹

Kâinattaki herşey Allah'tan bir parçadır:

Mezâhir keşret ile vahdet-i zâta hâlel irmez
Zekâyî bu merâyada gören oldur görinen de²

Âlemin yaratılışının beş merhalesinden (hazarat-ı hams) ikincisi âlem-i ceberrût, âlem-i vahdet... isimleriyle anılır. Zekâyî Efendi tavsiyeleri arasında bunu da dile getirir:

‘ Âlem-i vahdetde mir’ât-ı şaîya nâzır ol
Dâ’ ima müstağrak-ı nûr-ı Hudâ ol sevdigüm³

“Zülâl-i vahdet”i içme çağrısında bulunan Zekâyî Efendi:

İç zülâl-i vahdeti ser çeşme’-i ‘uşşâka gel
Zühd ü takva didüğün zâhid hemân ‘ ayn-ı serâb⁴

derken, Allah'ın birliğine de işaret etmeden duramaz

Hiç ta’ addüd yok hâfîkatde elif birdür hemân
Harf-i vâhiddin zuhûr itdi yazıldı dört kitâb⁵

“O, insana kendi nur'undan üflemiştir. Bu ruh'tur, ilâhi unsurdur.

Insanda biri hayvanî can, diğeri de ilâhî cevher olmak üsere iki türlü can vardır. İlâhî unsur, Allahu Taalâ'nın âlem-i lâhûtta âlem-i şhadete gönderdiği bir nur zerresi kavs-i nüzul (iniş kavsî)dur.

Insandaki sonsuz sevgi hissi bu cevherden kaynaklanır. Kişinin çeşitli sevgilere yönelişi aradığı cevheri bulamayışındandır. Fakat bu sevgiyi muhatabına yöneltenler; insân-i kâmiller de vardır”.⁶

Dil-i insân-ı kâmilde görünür hey’et-i ekvân
‘ Aceb şuret virirâyine-i ‘ âlem-nümâ dirler⁷

¹ 17.3

² Müfred, 2

³ G. 68.4

⁴ G. 8.5

⁵ G. 9.4

⁶ Ahmet Kırkkılıç, *Ayet ve Hadisler Işığında Tasavvuf*, Erzurum 1992 s. 22

⁷ G. 18.3

Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tecelli edip çokluk halinde görünmesi kesrettir; bu çokluğun hakiki bir varlığı olmadığını kavrayıp, var olarak sadece Hakk'ı görmekse vahdettir.

Aşağıdaki beyiti bu şekilde yorumlarken; "ruh"un tasavvufi olarak ilâhî lutf vesile olan sıfatlara, "zülf"ün ise; ilâhî kahra vesile olan sıfatlara işaret ettiğini de unutmayalım:

Gâh zülfün gösterir gâhi ruh-ı zîbâsını
 ' Âlem-i keşretle vahdet remzini iş'âr ider¹

Kesretten, başka beyitlerde şu şekilde bahseder:

Seni bir lahza ferâmuş idemem sultânım
 Gönlüme dağdağ² -i keşret-i efkâr gelür²

Aşk her şeyi bir başka hale getirmiştir:

' Âlem-i kesretde oldum ' aşk ile mest-i harâb
 Feyz-i akdesden meger olmuş derûnum neş' e-yâb³

Eşref-i mahlûkat, ekmel-i mevcudat olup "levlâke levlâk lemmâ halâktü'l-eflâk" hadis-i kudsîsine mazhar olan Hz.Muhammed ile "burc-ı vahdet" şöyle özdeşleştirilir:

O bir nûr-ı hüviyettür ki toğdu burc-ı vahdetden
 Hidâyet eyledi hulk-ı cihâna reh-nümâ oldu⁴

2.3.27 TEVHİD

Sırasıyla Hakk'ın; Hakk'ı, halkı ve halkın Hakk'ı tevhidi hususlarını izah eden Zekâyî Efendi şöyle der:

Tecelli zâta ' âşıklar fedâ-yı cân idenlerdür
 Ferâ-ender fenâ ' âlemlerin seyrân idenlerdür
 Sülükü ehl-i tecrîdün şuhûdu hâl-i tefrîdün
 Üçüncü rütbe tevhdîdün yolun cevân idenlerdür⁵

Zekâyî, şirk ve tevhid hususuna işaret ederken Hz.Muhammed için; "....Halıkımız'ı nasıl tanımamız gerektiğini de O öğretti."⁶ ifadesi doğrultusunda:

¹ G.27.2

² G.47.6

³ G.9.1

⁴ 21.6

⁵ Nazm,5

⁶ Ahmet Kırkkılıç, *Ayet ve Hadisler Işığında Tasavvuf*, Erzurum 1992 s.10

Giderdi zulmet-i şirki hidâyet kıldı tevhîde
 Tecelli zâta ırgürdü hakikat burcınıñ mâhı¹
 der.

Oğlu İbrahim “şem'-i tevhide pervâne”dir. Canını bu yolda fedâ etmekten kaçınmaz

Gözüm nûru yanar pervânesidür şem'-i tevhibi
 Vücûdın şevk ile hükm-i Hudâ'ya eyledi teslîm²

2.3.28 TECELLI

Zekâyî Efendi tüm mutasavvıflar gibi her zerre de Hakk'ın tecelli ettiğini bilir.³
 Ve Hz.Musa'ya ait vak'ayı hatırlarken şöyle der:

Zâtını ' aşk ile Mûsâ'ya tecelli eylemiş
 ' Ârifüñ dâim nazar-gâhı maşâm-ı Tûr'dur⁴

2.3.29 AKIL

Sevgiliye ait her husus, âşığın aklını yağma eder. Çeşm-i mest⁵, perçem⁶, nazar, gamze⁷, kâkül⁸, gîsü⁹ “aklı perişan eden” başlıca kahramanlardır. Zekâyî Efendi, sevgilinin aklı perişan etme vasfıyla ilgili olarak şunlardan söz eder:

Beni ' aşkıñ meyiyle mest-i medhûş eyleyen sensin
 Başumdan ' aklum alup böyle bî-hûş eyleyen sensin¹⁰

Gerçi cürm itdümse ' afv it ey keremkânım benüm
 ' Aklum alduñ sevdigüm ma' zûr tut divâneyem¹¹

Gitdi ' aklum muntazar çeşm-i gönül pür- ıztırâb
 Luţf idüp âyâ ne dem ol âfet-i devrân gelür¹²

¹ 17.5

² Tarih, 2.5

³ 6.5, G. 13.2, G. 19.4, G. 68.2, G. 105.1

⁴ G. 16.5

⁵ G. 2.2

⁶ G. 32.5

⁷ G. 42.6, G. 75.2

⁸ G. 84.5

⁹ G. 117.2

¹⁰ G. 82.1

¹¹ G. 79.6

¹² G. 46.6

Sevgilinin güzelliğini tasvirde Mâni ve Bihzâd yetersizdir, akıl ise aciz

Taşvîr idemez hatt-ı ruḥuñ Mâni vü Bihzâd

Hayretde nakş-ı ʿ uşûl-ı ʿ uşakâdur¹

Aklı başında olan aşka düşmesin diye tavsiyede bulunurken, akıl ve idrâki bir kenara bırakıp “derd-i cünûna” gidilmesi için çağrıda bulunur:

Pây-bend ider görüp ârâyişi bâzârını

ʿ Aklı başında olan ʿ aşka ḥarîdâr olmasın²

Gel senüñle derd ile semt-i cünûna gidelüm

ʿ Akl ü idrâki ferâmûş ile bî-hûş ol yürü³

Hakikat ilmini anlamak için de aynı çağrıyı yineler, gerçi bu çağrıdan hissesini alacak olan gönüldür:

Ledün ʿ ilmüñ kiṭâbu'l-âh-ı nâṭıkdân taf allüm kıl

O bir sır-ı ilâhidür yazılmaz levḥ-i imkāna⁴

Özüñ fehm eylegil maḥv-ı vücûd it

Hakîkat ʿ ilminüñ budur mişâli⁵

2.3.30 ENEL-HAK

Hallacı Mansur'un sekr halinde söylediği söze , Divan'da şöyle değinilir:

Cân ile gûş eyle eşyâda ene'l-ḥakḥ naʿ rasın

Dîdeʼ -ı ʿ ibretle bak her zerre bir Maṣûr'dur⁶

2.3.31 KANA'AT-TEVEKKÜL

Kana'at ve tevekkül seyr-i sülûke giren mürit için, onu kemâl mertebesine ulaştıracak usûl-i aşer(on usûl)'den ikisidir.

Hırs ve aç gözlülükten kurtulup Allah'a güvenmek olarak özetleyebileceğimiz bu iki kavram Zekâyî Efendi Divanı'nda şöyle geçer:

Hümâ-yı himmetüm bâd-ı hevâya rağbetüm yôḡdur

Ḳanaʿ at küşesinde rûzgâra minnetüm yôḡdur⁷

¹ G.40.5

² G.92.3

³ 29.4

⁴ G.95.5

⁵ G.105.3

⁶ Tahmis, 1.4

⁷ G.20.1

Derûnuñ şâf idüp âsû dedür künc-i tevekkülde
Zekâyî'ye ' inâyetler cenâb-ı zü'l-minendendür ¹

Bî-hamdî'llah ne gam destüñde dâmân-ı tevekkül var
Zekâyî evc-i istîğnâya bâl-ı himmetüñ vardur²

2.3.32 ZÜHD-TAKVA

Usûl-i aşereden olan zühd ve takva, Divanda sıkça geçerse de bunlar zâhidle yapılan malum mücadeleden söz konusu edilir. Zühd; nefsi dünya nimetlerinden sıyırmak, takva ise her şeyiyle Allah'ta olmaktır. Bunlara aşkla ulaşmaya çalışan âşık, zâhidi dar düşüncelerinden, kaba sofuluğundan dolayı kınar.³

2.3.33 SA'Y-HİMMET

Müslüman çalışma ve gayretten uzak değildir:

Âyâ nidelüm khorçulu yerlerde şafa yok
Şâf y idüp irişsem ola bir semt-i emîne⁴

Bir mürşide bağlanma ve Allah'a vermek için harcanan çaba dikkate değer:

.....

Dest-i kâminden inâbet al yedu'l-lah'a yapış
Tevbe vü telkîn ile şâf yuñ dañi meşkûrdur⁵

Peygamberimiz "Geçmiş ve gelecek olanların en seçkini, en kıymetlisi benim, fakat bununla asla böbürlenmem." der. Gayreti elden bırakmaz. Yine bir gayret örneği Hz. Ömer'dir. O: "Eğer bir tek kişinin cehenneme atılacağı bildirilseydi; ben, acaba o kişi ben miyim diye endişe ederdim ve yine bir tek kişinin cennete gönderileceği bilinseydi, ben yine o tek kişinin ben olabileceğim sevincini kalbimde taşır, ona göre çalışırdım." der. Hayat boş vakit geçirilecek kadar uzun değildir, çalışmak; hem dünya, hem de ahiret için çalışmak gerekir.

Bu toplum "gayret bizden, takdir Allah'tan atasözünü ruhuna sindirmiştir. Zekâyî Efendi, çalışma ve gayret üzerinde çokça durur.

¹ G. 13.6

² G. 25.6

³ G. 8.5, G. 110.5

⁴ G. 96.7

⁵ Tahmîs, 1.2

Himmet kelimesi; kalbin bütün kuvveti ile cenâb-ı Hakk'a vesair mukaddesâta yönelmesi, kalp isteği ile gösterilen ciddî gayret, Allah indinde makbul ve mübarek bir kimsenin manevî yardımı ile birisini koruması, yardım etmesi şeklinde anlamlara sahiptir. Kavram bütün bu anlamlarıyla da Zekâyî Efendi Divanı'nda yerini alır:

Dergâh-ı kerem-kâra Zekâyî yüzünü sür
İhsân ise pîrâye¹ -i erbâb-ı himemdür¹

Bu meydân-ı hakikatde süvâr ol refref-i^c aşşâ
İrince seyr-i lâhûta cenâh-ı himmeti bâz it²

Yine^c âşık çeker kıyas-ı ceâiy dest-i himmetle
Kıatı yaddur anı çekmez ne Zâl ü Sâim ü Rüstemler³

Olursa himmeti pîr-i muğânun
Ne cünbüşler ider ehli-i harâbât⁴

Biz gerçi düştük ise hâzîz-i mezellele
Şaldum hüma-yı himmeti tâ evc-i rif' ate⁵

Bir şeyh-i^c âli himmetüñ
Şu gibi ayağına aķ⁶

diyen Zekâyî Efendi, bu çabada bir mürşidin önemi üzerinde de durmuş olur.

2.3.34 ÂRİF

Ârife bağlı olmanın önemi vurgulanırken⁷, Şeyh Hacı Hasan'ın ârifliğinden bahsedilir.⁸ Ârif kavramı mürşid anlamı içerisinde Divan'da yerini bulur.

2.3.35 SÜFİ-VARİZ-ZAHİD

Şekilci, dinin özünden habersiz halleriyle süfî ve zâhid için Zekâyî Efendi şunları söyler:

¹ G.41.7

² G.11.3

³ G.33.4

⁴ Müfred,3

⁵ 31.7

⁶ Kıt'a.1

⁷ Tahmis, 1.2

⁸ Tarih, 1.1

Zühhâd-ı zamanuñ^c ameli hîle vü dekde
Şûfî^c -i mürâyi dahî bî-hûde emekde¹

Ve şûfî, bu yüzden meclis-i aşka çağrılır:

Gel imdi meclis-i^c aşşa nazar kıl zülf ü gîsûya
Ferâgat eyle şûfî mebhâş-ı devr-i teselsülden²

Samimi dindarlığıyla Nasûhî'den şûfî diye bahsedilince, kavram diğer bir anlamı ile kullanılmış olur:

Maşam-ı evliyâdur menba^c -ı feyz-i fütûhıdur
Edeble dâhil ol şûfî bu dergâh-ı Nasûhî'dür³

Aşık vâ'izden pek hoşlanmaz. Vâ'iz şekilcidir, âşığın halinden anlamaz. Allah'tan gelecek cezalardan, cehennem azabından bahseden vâ'iz, âşıktan tamamen farklı bir dünyanın insanıdır:

Hevâ-dâr-ı şeb-i zülfüñ olanlar dinlemez vâ^c ız
Gice beytül-hüzünde kıssa^c -i Mecnûn'u gûş eyler⁴

Aralarındaki ezeli tartışma Divan'da da sürer durur:

Nasihat istemem vâ^c ız beni ta^c ciz idüp durma
Benüm cânım efendüm nev-civânumdan peyâm ister⁵

Çıkup kürsiye ey vâ^c ız oku â teẓantu dersin
Gazâb âyetlerinden bahs idersin sen de hey cânım⁶

Sözün bî-hüdedür vâ^c ız bulunmaz kâbil-i şlâh
Harâbât^c âleminde^c aşş ile ber-bâd olanlardan⁷

Aşık, "pîr-i harâbât"ı vâ'izden üstün tutar:

¹ G..84.4

² G.84.4

³ Müfred, 1

⁴ G.21.2

⁵ G.36.5

⁶ G.69.4

⁷ G.85.6

Ben pîr-î harâbât ile itdüm nice şohbet
Vâ' iz sözünü dağdağa' -i güş ideyüm mi¹

Zâhîde meydan okuyan âşık, onunla sohbeti reddeder:
Şafâ-yı hâtrum yokdur beni söyletme ey zâhid
Yıkar bir âh-ı süzânüm cihân mülkünü ser-tâ-pâ²

Zâhid ilâhî surlara yabancısıdır:
Zâhid bu remzi hâl idemez söylesem aña
Olmaz bu sırr-ı mübheme bî-gâne âşinâ³

Zâhid şekilcidir. Âşık ilâhî güzelliğe aşkla daha kolay varır. Zâhidin bu şekilci haliyle ilâhî güzelliklere ulaşması pek güçtür:

İç zülâl-î vahdeti ser çeşme' -i ' uşşâka gel
Züh'd ü taqva didüğün zâhid hemân ' ayn-ı serâb⁴

Zekâyî Efendi zâhidle alay ederken:
Mest-i bî-pervâ ider bir demde ey zâhid seni
Bezm-i ' aşk içre Zekâyî şunsa bir kâse şarâb⁵

der.

Yârin olmadığı bir bezmde kendini "mürâ-î zâhid"e benzetir:
Hele meclisde maḥbûb olmayınca ' işret itmezsem
Mürâî zâhid-âsâ bezme bârı şikletüm yokdur⁶

Zâhidin bahsettiği ateş O'na ilginç gelir, yüreğinde zâhidin anlattığından daha büyük bir ateş vardır:

Sen de nâr-ı tef n ile yandırma ey zâhid beni
' Aşk dirler beyt-i dilde bir şedîd ateş yanar⁷

Zekâyî Efendi zâhidi, meclise, erbâb-ı aşkın yanına çağırır, fakat zâhidin bunu yapamayacağını bilir:

¹ G.115.4

² 20.2

³ 24.4

⁴ G.8.5

⁵ G.8.6

⁶ G.20.4

⁷ G.24.4

Mey-i gülgün içüp erbâb-ı ʿ aşka hemdem olmazsan
Hele zâhid senü ñ meclisde gâyet şıkletüñ vardır¹

Zâhid mey ü maḥbûb ile hiç ülfet ider mi
ʿ Indinde rez-i duḡterinüñ hürmeti vardır²

Âşık zâhiden, zâhid de âşıktan memnun değildir:

Ben şarâb-ı ʿ aşkı laʿ l-i yârdan nûş eyledüm
Bî-mürüvvet zâhidi gör baña dir ehl-i vebâl³

Ama sevgili herkesi, zâhidi bile etkileyecek güzelliktedir:
Perişân hâl olur zâhid seni bu ḥüsn ile görse
Dizilmiş gerden-i sîm üzre hind u hâl fülfulden⁴

Âşık bir an zâhidle aralarındaki ezeli anlaşmazlığı unuttur, ne de olsa aşk
yüzünden divanedir; onunla dostça sohbet eder:

Zekâyî-veş yine ʿ azm-i seyâḥat eyledüm zâhid
Benüm âvâre gönlüm yârsuz ârâm eyler mi⁵

Felek mâhı degıldür vech-i dil-ber gibi nûrânî
Cemâl-i yâri gör zâhid anuñ hiç var mı noḡşanı⁶

Hele sînem gibi şad-çâk iderdüñ hırça⁷ -i zühdü
Göreydüñ zâhidâ ol dil-ber-i kâkül perişanı⁷

Gerçi anlaşmazlıkları bakidir. Bir de alay giriverir araya:

Ey zâhid-i hî-gâne-meniş sen de ne dîrsin
Nûş-ı mey idüp gönlümü medhûş ideyüm mi⁸

¹ G.25.5

² G.26.3

³ G.67.3

⁴ G.86.5

⁵ G.109.6

⁶ G.110.1

⁷ G.110.5

⁸ G.115.7

Görüp hâlât ile devrânumız dahl itme ey zâhid
Bize feyz-i ilâhi Şeyh-i Şa'c bân-ı velîdendür¹

Gör zâhidi ki derd-i nedâmet zâ'if idüp
Bir dahlî tövbe virdi felek 'a'ş ü'c işrete²

2.3.36 SİR-ESRÂR

"Ve sen, büyük bir ahlak üzerindesin." ³ ayeti Hz.Muhammed'in bambaşka bir karakterde olduğuna işaret eder. O, Allah'ın sırlarına ait manevî bilgiyi yani ledün ilmini bilir, ilm-i ledün sultanı olarak tavsif edilir:

Görenler zât-ı hakîkı gördüler mir'ât-ı vechüfde
Bu sırra eyledi âyet delâlet yâ Resûlallâh⁴

Vücûduñ mazhar-ı sır-ı ezeldür yâ Resûlallâh
Dilüñ mir'ât-ı nûr-ı lem -yezel'dür yâ Resûlallâh⁵

derken buna işaret eden Zekâyî Efendi, âlemlerin yaratılmasına sebep olması nedeniyle "cihâna sır-ı Hakk zât-ı şerifinden zuhur itdi"⁶ ifadesinde, sır-ı Hakk ile Hz.Muhammed arasındaki birliği vurgular.

Hakk sırrından bahsedilen beyitler: 19.4, 20.15, 21.28, 21.30, numaralı beyitler olup G.11.6, G.71.7, G.95.2, G.95.5, G.105.6 numaralı beyitlerse bu sırrı anlayabilme sevincini duymaya yöneliktir.

Râz, sır, esrâr kelimelerinin içerdiği bir anlam, aşka ait sırlardır ki, bunlar da neticede ilâhî sırları, ilâhî aşkın sırlarını karşılarlar:

Râz-ı 'aşkı gayrıya açma Zekâyî ki şakın
Gam degil olsa derûnum zahmına yâr âşinâ⁷

'Aşk-ı yâr ile Zekâyî şöyle bir hâletdeyüm
Keşf-i esrâr itmesem gîtmez gönülden zîtrâb⁸

Nâdânsa bu sırrı asla anlayamaz

¹ Nazm, 4

² 31.10

³ 68 Kalem 4

⁴ 2.2

⁵ 3.1

⁶ 5.2

⁷ G.5.7

⁸ G.9.6

Ke tursun dilde esrâr-ı maḥabbet açma nâdâna
İder şad hile ebnâ-yı zamana fâş olunsa râz¹

Söylemem râz-ı derûnum sırr-ı mübhemdür gönül
Gevher-i aş ile bir genc-i muṭalsamdur gönül²

Keşf olunmaz neyleyüm ağıyar aña bî-gânedür
Bezm-i vuşlatda nice esrâra mahremdür gönül³

Gevher-i sırrın küdürât-ı sevâdın pâk idüp
Kenz-i maḥfi içre bî-nâm ü nişân eyler gönül⁴

Nâdân gönül sırlarını anlayamaz, ama bu sır rakibe de açılmaz
Açma esrârûñ rakîb-i zâga ey tûṭ -i cân
Şanma ol mürğ-i siyeh -rû kendüne .hem-râzdur⁵

2.3.37 MUTASAVVIFLAR

İbni Edhem, Veys-el-Karânî, Derviş Muhammed, Nasûhîzâde Fazlullah, Şeyh
Hasan, Şeyh İbrahim, Şeyh Şaban Vefî⁶

¹ G.52.6

² G.65.1

³ G.65.2

⁴ G.66.4

⁵ G.49.4

⁶ bkz.Cemiyet s.84....

2.4. TABLAT

2.4.1 FELEK

Gökyüzü ve baht anlamlarıyla Divan'da geçen felek kelimesi, baht anlamı ile şikâyetlere hedef olur, baht; âşığın arzu ettiği üzere âşıktan yana değildir, herşey âşığın istekleri dışında gelişir, onun aleyhinde seyr eder. Gökyüzü anlamıyla ise; ah ve figânların ulaşabileceği yüksekliği ifade eder. Hz.Muhammed için yerlerin ve göklerin tanıklığından bahsedilirken de yardımcı unsur olan felek için Divan'dan şu örnekler verilebilir:

Mu^c cizâtûn oldu tâ evc-i felekde âşikâr
Âsumâna bir işâret eyledûn şaşk oldu mâh¹

Felek^c özr eyledûn âteş biraşduñ kalb-i^c uşşâkâ
Gürûh-ı hânedâna nâ-sezâ devr eyledûn hayâ²

Bir ateşe düşürdü felek^c aşk ile beni
Cismüm kebâb ider giderek süz-ı firâkatûn³

N'ola bu derd ile eflâke çıksa âh ü efgânum
^c Aceb bîzâr olur mu nâle ü feryâd ü zârımdan⁴

Dokuzuncu felek, bütün felekleri kuşatan en yüksek ve en büyük felektir. Arş da denir. Zekâyî Efendi gönlün ulaşabileceği mertebelerden bahsederken dokuzuncu felekten söz açar:

Seyâhat eyleyüp kevnî toktuz eflâki seyr itdüm
Kazâ-yı lâ-mekâna^c âkıbet mihmân olur gönlüm⁵

2.4.2 YILDIZLAR, GEZEĞENLER

Sevgilinin güzelliğini anlatırken yardımcı unsur olan yıldız ve gezegenler, Divan'da aynı zamanda insan bahtı ile alakalı olarak zikr edilirler. Yıldız ve gezegenlerin Zekâyî Efendi Divan'ında kullanılış biçimlerine alfabetik sırayla temas etmek istiyoruz

¹ 6.3

² 20.5

³ G.61.3

⁴ G.90.2

⁵ G.71.6

2.4.2.1 Ahter

Talih anlamıyla Divan'da yerini alıp talihin kötülüğünü şikâyet vesile olur¹ âşığın kırınlığını, ümitsizliğini anlatır:

Yok mu felekde talf -i saf d-ahterüm benüm
Hâke düşürdü çerh-i deni gevherüm benüm²

2.4.2.2 Ay

Ay ve güneş Hz.Ali'nin büyüklüğü anlatılırken, O'nun iki askeri olarak tasvir edilir:

Ol pâdişeh ki şems ü kamer oldu rûz şeb
Dergâh-ı c arş-ı pâyesiniñ iki çâkeri³

Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin için "mâh-ı saadet, şems-i hilâfet" sıfatları kullanılır.⁴ İkisinin de hilâfet mâhı olduğundan söz açılır.⁵

Sevgili aya benzer yüzüyle çevresine ışık saçar, O, sevgilinin karanlık dünyasında "şems-i münevverdir".⁶

"Devr-i kamer"le fitneye işaret eden Zekâyî, sevgilinin yüzünün, ayva tüylerinin bu fitnedeki paylarına değinir.⁷

Kaş şekli hasebiyle hilâli andırır.⁸

Âşık, gönlünü gök cisimlerine benzetir. Bu göntüle verilen değere delâlet eder.⁹

Sevgilinin yüzü aydır, güneştir ve hiç kimse onun kadar muhteşem bir güzelliğe sahip olamaz.¹⁰

Gökteki ay bile sevgilinin yanında değersizdir.¹¹

2.4.2.3 Güneş

Canlılar için hayat kaynağı olan güneş, gök cisimlerinin de sultanıdır. Bu yüzden, sevgili güneşe, güneş sevgiliye benzetilir.¹²

¹ G.112.4

² 31.18s

³ 19.10

⁴ 20.16

⁵ 21.10

⁶ G.37.4

⁷ G.45.5

⁸ G.54.5

⁹ G.71.2

¹⁰ G.109.1

¹¹ G.110.1

¹² 7.4

Ay ve güneş aydınlıklarını sevgiliden alırlar. Güneşin şulesi sevgilinin parlaklığı yanında önemsizdir.¹

Afîfâb sevgiliyi hatırlatır:

Âfitâba bakamam hâşıruma yâr gelür
Mâha nokşân irer ol gice dil-dâr gelür²

Sevgilinin hayali bile âşığın karanlık günlerini aydınlatan güneştir.³ Âşık, firkatın karanlığındadır, ancak bu karanlığın sevgilinin güneşe benzer yanağının parlaklığı ile son bulmasını ümit eder.⁴

Sevgilinin güneşe benzer yüzünün nelere kadir olduğu şöyle belirtilir:

Nâhîde çıkar şevk ile mâhîde yemm içre
Hürşîd-i cemâlûn göricek şayd-ı semekte⁵

2.4.2.4 Kehkeşân

Samanyolu anlamı dışında, çerhle beraber anılarak "talih yıldızı" anlamını karşılar:

Naîs irdi tâlîf ime eger kehkeşân-ı çerh
Yağmaya virdi düzd ise zîb-ı dükânım⁶

2.4.2.5 Nahîd (Venüs)

Okyanus içerisindeki balık, balık avında sevgilinin güneş gibi yüzünü görünce Venüs gezegenine kadar şevkle sıçrar. Bu duyuşları Zekâyî'nin kaleminden örnekleyelim:

Nâhîde çıkar şevk ile mâhîde yemm içre
Hürşîd-i cemâlûn göricek şayd-ı semekte⁷

2.4.2.6 Zühal ,Mirrih

Zühal ve Mirrih fenalık alametlerini üzerlerinde taşırlar."Zühal'in feleği, diğer feleklerin hepsinden büyük ve yüksek, senevî devri de onların devirlerinden daha

¹ 9.3

² G.47.1

³ G.73.7

⁴ G.74.6

⁵ G.101.4

⁶ G.108.4

⁷ G.104.4

uzundur. Zühal, nahs-ı ekber, Mirrih, nahs-ı asgardır.¹

Zekāyi; aşk ve bahtı Zühal ve Mirrih'in özellikleri ile bir arada şöyle kullanır:

‘ Aşkuñ mişāl-ı necm-ı zühal evc-ı serdedür

Mirrih-ı bahtum ile mukābil ‘ aşirdedür²

2.4.3 ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR

2.4.3.1 Ay

Divan'da söz edilen muharrem ayıdır. Kerbelā şehitlerine duyulan acı nedeniyle sık sık muharrem ayı, matem ayı olarak Divan'da söz konusu olur.³

2.4.3.2 Gece, Gündüz

Zaman kavramı bildirmek yanında, iyi ve kötü gün anlamında veya sıfat olarak yârin saçlarının siyahlığını ifadede kullanılan gece ve gündüz kelimeleri için Divan'dan şu örnekleri verebiliriz:

Bugün bî-çāreyi zincire çekmiş zülf-ı şeb-rengüñ

Zekāyi ‘ aşk ile divānedür bilmem neler söyler⁴

Vaşf-ı rüyuñ yâ semen yâ gül midür

Hatt-ı şeb-rengüñ siyeh sünbül midür⁵

Sevgilinin saçı gece renkli olmasına rağmen yüzü, aydınlığı itibariyle gündüzdür:

Mest-i ‘ aşkum bilemem gündüz midür yâ gice mi

Hatt-ı rüyuñ şahid-i leyl ü nehārumdur benüm⁶

Aşığın kederi “gece ve gündüz” sürer durur:

Herkes şafāda sen ğam ü miñnetde giceler

Tā şubh olunca derd ü firāk ile zārsun⁷

2.4.3.3 Gün

İnsanın önündeki ömür “iki gün” olarak söylenir:

¹ A. Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1984

² G.45.1

³ 20.6, 21.14, 22.4, 25.1, 26.1, 29.1, G.65.5

⁴ G.36.6

⁵ G.43.1

⁶ G.73.6

⁷ G.87.2

‘ Ahd itdüm ezel zülfüne ber-dâr olam âhîr

İki gün için ‘ ahdi ferâmûş ideyüm mi¹

diyen âşık, geride kalan bu kısacık zaman diliminde sözünden dönmeyeceğini bildirir.

2.4.3.4 İyd, Nevrûz, Şenbih, Âzine

Âşık bu günlerden hiçbirisini bilmez. Bayramın zevkini ehl-i derd yaşayamaz, onun her günü sıkıntılar içerisinde geçer:

Zevkîni erbâbına şor ‘ iyd ise nev-rûz ise

Ğuşşalîdur ehl-i derdün şenbih ü âzinesi²

2.4.3.5 Seher

Seher vakti edilen duaların kabul edileceği³, rızıkların dağıtılacağı an olması, karanlığın çözülmesi⁴ şeklinde Divan'da geçer.

Seher vakti yâr henüz uyanmıştır ve sabâ yeli esmektedir. Sevgilinin haberlerini seher vakti sabâdan alabilecek olan âşık, kendi halinin de sevgiliye ulaştırılacağına ümidi içerisinde:

Şabâ lutf eyleyüp vaqt-i seherde hâtırum şorsa

Peyâm-ı ‘ âkıbet irgürse bâri nev-civânumdan⁵

2.4.3.6 Mevsimler

Bahar, âşığa gülîstandaki en güzel güle benzettiği sevgilisini hatırlatır:

Bahar irdi dizildi vird ü reyhân üzre şebnemler

Şalın gül-zâra ey serv-i revânum ref ola gamlar⁶

Hazan, Divan'da “ömrün baharının sona erdiği mevsim”i ifade eder, tabii olarak “ömrün baharı da gençliktir”.

Hazân irdi bahar-ı ‘ ömre ey vâh

Fenâ bezminde itdi kaç-ı lezzât⁷

Kavuşma ümidinin yok oluşu, “bâd-ı hazan ırme” tarzındaki:

¹ G.115.3

² G.116.3

³ 18.7, 30.7, 31.29, G.11.1, G.105.2,

⁴ 31.29

⁵ G.91.3

⁶ G.33.1

⁷ Tarih, 3.3

Bülbül hezâr zâr ider amma ne fâ' ide
Bâd-ı hâzân irer güle kıalmaz terâveti ¹
mısralarında yeni sir anlamla karşımıza çıkar.

2.4.4 ANÂSİR-I ERBA'A

Varlık âlemini oluşturan dört ögeden söz açan Zekâyî Efendi, kendi karakterine ve mizacına bu ögelerin hakim oluşuna değinir:

Gâh âb ü gâh bâd ü gâh âteş ki tûrâb
Ben hüveydâyum kâmu zerrâtda çün âfitâb²

2.4.5 SABÂ, NESİM, BÂD

Sabânın görevi sevgiliden haber getirip götürmektir:

Luţf eyle söyle Yûsuf-ı hûsne şabâ yetiş
Beytül'-hüzünde dîdeleri pür- nem olduğum³

Yârin perçeminden kokular alıp getirmek, âşığa bu şekilde bir lutfeylemek sabâdan beklenen ihsanlardandır.⁴

Nesim de aynı görevle âşığa yardım eder:

Bu girdâb-ı felâketde gezer âvâre ser-gerdân
Zekâyî'nin işi kıaldı nesîm-i luţf-ı Mevlâ'ya⁵

Sevgili âşıktan o kadar uzak, o kadar farklı yerlerdedir ki, bâd-ı sabâ bile âşığa sevgiliden haber getirip götüremez

Ol nûr-ı dîde bilmedigüm yerlere gitti
Bâd-ı şabâyâ dahî ol etrâfâ güzêr yok⁶

2.4.6 BAHR, CÜYBÂR

Isyan bir denizdir, kurtuluş ümidi çok azdır.⁷ Günah denizi de aynı özelliği taşır.⁸

¹ 31.15

² G.8.2

³ G.77.3

⁴ G.84.3

⁵ G.102.7

⁶ 30.9

⁷ 4.1

⁸ 5.5

Zekāyî sözlerini, şiirlerini mana deryasındaki incilere benzeterek fahriye yapar.¹

Gönüle verilen değer şu beyitte orijinal bir şekilde ifade edilir:

Gehi cûş eyleyüp deryâ-yı bî-pâyân olur gönlüm
Gehi bir katre içre gizlenüp pinhân olur gönlüm²

Gehi şems ü gehi bedr ü gehi necm ü gehi kevkeb
Gehi zerre gehi katre gehi ° ummân olur gönlüm³

Kanlı göz yaşlarından bahseden Zekāyî, kederinin çokluğunu şu güzel beyitte:
Düşürürsem güher-i katre° -i eşküm bahra
Mevcini seyl-i sirîşküm gibi al eyler idüm⁴

hoş bir mübalağa ile anlatır.

Deniz, okyanus, nehir gibi unsurlar, Zekāyî'ye halini anlatmada yardımcı olurlar. O, günah denizindedir; seller, denizler, ummanlar gibi göz yaşları içerisinde, üstelik bu yaşlar kanlı göz yaşlarıdır.⁵

Dürüstlük ve çaba, ferdi ,Allah'ın lütuf okyanusuna götürür:
Toğru yürü meyl itme cenûb ile şimâle
Garî olalum elîf-i ilâhiyye yemine⁶

Zekāyî Efendi buna yürekten inandığına şöyle değinir:
Deryâ-yı ° afv u mağfiretün katre° si yeter
Cümle ° usâta şâmil olur rahmet-i ilâh⁷

Kesret denizinden kurtuluş, vahdete varmakla mümkündür:

Olmaz necât düşmiye gör bahr-ı keşrete
Çıkdıñ kenâr-ı vahdete bulduñ selâmet⁸

¹ G.70.6

² G.71.1

³ G.71.2

⁴ G.75.3

⁵ G.99.2, 30.17

⁶ G.96.10

⁷ 31.28

⁸ 31.17

2.4.7 DÜRR, MERCAN

Şair, göz yaşlarını dürr ve mercana benzetir. Sevgilinin “değeri ölçülemez ” vasfına ancak bu göz yaşları uygundur.¹

2.4.8 PÜLÂD

Âşığın kalbi çelik de olsa sevgilinin bakışının şiddeti karşısında hükümsüz kalır:

Nigeh mi yoḥsa şemşir-i fezâ mıdur ° aceb bilmem
Geçer pülâd olursa câna işler kalb-i ° âşıkdan²

2.4.9 KAYA

Sevgilinin bakışı kayaya nisbetle daha serttir:

Kaya bakışlarıñla ağladursın haste °-i ° aşkı
Bugün meh-rûlar içre bir ser-amed kadd ü kâ metsin³

2.4.10 HAYVANLAR

2.4.10.1 Kuşlar

2.4.10.1.1 Anka ve herhangi bir isimle zikredilmeyen kuşlar

“Âşık, sevgilisinden Anka olarak söz ederken, ondan bir yakınlık ve yardım ummaktadır. Aynı sıfatı kendine yakıştırmışsa kanaat ve alçak gönüllülüğünü övünerek söylemektedir”.⁴ şeklindeki yaygın temayül gereğince Zekâyî Efendi kendini Anka'ya benzetir. Ayrıca Anka'nın Kaf dağında yaşayan bir kuş olarak düşünüldüğünü, fakat Kaf dağı ve Anka'nın adları olmasına rağmen, gerçekliği olmayan varlıklara işaret ettiğini unutmayalım. Adı var kendi yok bu kuşun, adı var kendi yok bir dağda yaşadığını hatırlayarak şu beyite bu görüşlerle bakalım:

Yerüm virânedür ka ° r-ı sipihre eylemem râğbet
Harâbât âşiyânunda mişâl-i mûng-i ° anşâyum⁵

Sevgiliden vuslat talep eden Zekâyî, arzuları yerine gelmediği sürece avare kuşlar gibi yersiz yurtsuzdur.⁶

¹ G.55.6

² G.93.3

³ G.94.2

⁴ Dr.Iskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiri Sözlüğü*, Ankara 1989 s.36-37

⁵ G.76.6

⁶ G.91.1

Zülf sevgilinin benini saklar. Bu merhalede âşık kendini bir kuşa benzetir. Kendini belâlara sevk eden zülfür, şimdi de beni saklayarak bu zayıf kuşa yemmiş gibi göstermekle yeni bir tuzak hazırlamaktadır.¹

Rabib, siyah bir kuştur, hem de hiç güven duyulamayacak bir kuş. Bahsi geçen siyah kuşun karga olduğunu du Zekâyî hatırlatmadan geçemez²

2.4.10.1.2 Bûlbûl (Andelîb, Hezâr)

Bûlbûl âşığa, âşık bûlbûle benzer. Her ikisi de aradıklarını bulamaz, arzularına nâil olamazlar.³

Âşığın kendi ve gönlü inleyişleri itibarıyla bûlbûle benzetilir.⁴ Sevgilinin yokluğu onları yersiz yurtsuz etmiştir⁵, kavuşma ümidi de kalmamıştır.⁶

Onların kederli inleyişlerinin son bulması sevgiliyle ilgilidir:

Gel ey gence dehen güller açilsun gülsitân içre

Hoş âvâz eylesün bûlbûller ezhâr-ı cihân içre⁷

2.4.10.1.3 Hûma

Sevgili hangi âşığa iltifat ederse, onun başına devlet kuşu konmuş olur. Bu yüzden sevgili hûmaya benzetilir.⁸

2.4.10.1.4 Kebûter

Hız Muhammed'in yüceliği:

Nişân-ı Kâbe kavseyn ebrûvânûn çeşm hakk bînûn

Defl-i nâşile nûn u kalemdür yâ Resûlallâh⁹

beytiyle ifade edilirken, sevgilinin avcılığı da avkuşu yetiştirmesiyle dile getirilir:

Açma esrârûn rakîb-i zâğa ey tûp -i cân

Şanma ol mûrg-i siyeh-rû kendine hem-râzdur¹⁰

¹ G.116.2

² G.49.4

³ G.32.7

⁴ G.43.2, G.84.2, G.99.2

⁵ Nazm 3

⁶ 31.15

⁷ G.98.1

⁸ G.45.4, G.49.2

⁹ 16.4

¹⁰ G.49.4

2.4.10.1.5 Piristū

Göçmen bir kuş olan kırlangıç, dünyayı dolaşıp durur. Zekāyi Efendi onun bu özelliğinden faydalanarak, kendi şiirlerini över. Denizler, karalar, bütün dünya

–bütün buralara ulaşma imkânı olan bir kırlangıç tarafından– dolaşılsa da kendi şiiri gibi şiir bulunamayacağı görüşündedir:

Kimse tanzîr idemez bu gazeli sultānum
Yazsalar per-i piristūye gezer bahr ü berri ¹

2.4.10.1.6 Semender

Gönül semendere benzer; semender gibi gönül de ateştedir, ancak onu her türlü belâlara uğratan aşk ateşinden memmumdur.²

2.4.10.1.7 Simurg

Kanaat ve alçak gönüllülüğünden bahseden Zekāyî kendini Simurg'a benzetir.³

2.4.10.1.8 Tütî

Tütî, mutluluk içerisinde. Aşık kendini gam içerisindeki bülbüle benzetirken, tütîye de imrendiğini belirtir:

Kenâr-ı cüy-bâr-ı ğamda zârûm^c andelib-âsâ
Ayâ tûtî^p -i raf nâ-yı şafâsın kânde ben kânde⁴

Aşık canını tütîye benzetir. Bu can kuşuna nasihati “rakib-i zâğ”la olan yakınlığında dikkatli olmasıdır.⁵ Karganın sevimsiz bir kuş olarak düşünülmesi bu alakaya sebep teşkil eder.

2.4.10.2 Dört Ayaklı Hayvanlar

2.4.10.2.1 Ahu

Sevgili, ahu gözlü, aşık da ürkekliği nedeniyle ahu edalı olarak tasvir edilir.⁶

¹ G.118.6

² G.26.1, G.44.1

³ G.51.2

⁴ G.99.2

⁵ G.49.4

⁶ G.34.3, G.89.3, G.98.5, G.117.1

2.4.10.2.2 At, Düldül

Zekâyî, arzularına atına dizgin bağlar, ama muradının atı için yine de bir meydan bulamadığından yakınır. Emellerine nail olması imkânsızdır, sıkıntılara katlanmak için gücü yoktur, kendi kendisine yük olan zayıf bir at gibidir.¹

Âşığa arkadaş, nâle'-i düldül"dür:

Gice kuşu gibi tâ şubha dek nâân olur gönlüm

Enîsüm nâle' -i düldül mişâl-i mürğ-i hoş-âvâz²

2.4.10.2.3 Gâv

Rakibini gâv ve hara benzeten Zekâyî, gülşende "gâv"ın yeri olamayacağını belirtir:

Taḥammül kalmadı bende hiç inşâf itmedüñ sen de

Sezâ mıdır ki gülşende ola gâv veyâḥûd ḥardur³

2.4.10.2.4 Rubâh

Talih "rubâh" gibi ravranır, âşık hep güç durumda kalır.⁴

2.4.10.2.5 Zîb

Ümitlerin yok oluşu "Yusufun zîbe yedirilmesi" ile ifade edilir. Yakub'un halinin zikredilmesi üzüntünün boyutunu dile getirmede yardımcı olur.⁵

2.4.10.3 Diğer Canlılar

2.4.10.3.1 Balık

Sevgili öylesine muhteşem bir güzelliğe sahiptir ki, balıklar bu güzelliği görebilmek maksadıyla Venüs (nahid) gezegenine kadar sıçrayabilirler.⁶

2.4.10.3.2 Pervâne

Âşığın aşk ateşinden yanıp kavrulan gönlü pervâne gibidir.⁷ Âşığın sevgilisine kavuşma ümidi olsa bile, pervâne gibi aşk ateşinden kurtulması imkânsızdır.⁸

¹ G.55.7, 31.16

² G.52.4

³ G.44.6

⁴ G.72.2

⁵ 30.17

⁶ G.101.4

⁷ G.57.1

⁸ G.59.2, G.74.5

2.4.11 AGAÇLAR, ÇİÇEKLER DİĞER BİTKİLER

2.4.11.1 Anber

Sevgilinin benî ;koku ve rengi nedeniyle anber, saçî ise; anber kokuludur.¹

2.4.11.2 Benekşe (Menekşe)

Sevgilinin hattı menekşeden de, reyhandan da, sünbülünden de güzel kokuludur.²

2.4.11.3 Fülül

Rengi dolayısıyla ben ve fülül arasında bir münasebet kurulur.³

2.4.11.4 Gül

Yüz⁴, hatt⁵, yanak, ağız⁶ sevgilinin kendisi⁷, dudak⁸ renk ve koku itibarıyla gülle mukayese edilirler. Tabii ki zafer sevgilinin olur.

Emeller; gül ve goncaya benzer. Henüz gonca iken hayatîyetini kaybetmiş olarak tasvir edilir:

Gül-âruma bir bād-ı hâzân esdi dirîğa
Verd-i emelüm gonca iken düşdü zemîne⁹

Açılmaz oldu gunceleri n'itdün ey felek
Aldun elümden ol yüzü gül nev-civânımı¹⁰

2.4.11.5 Hır

Âşık kimi zaman rakibi, kimi zaman kendini diken olarak düşünür. Rakibi dikene benzetmesi dikenin de rakib gibi istenmeyen unsur olmasındandır. Kendini diken olarak tasvir ederken, sevgiliye yakışmayacağından, onun için huzursuzluk kaynağı teşkil ettiğinden söz açar.¹¹ Sevgilinin yokluğu gül bahçesini haristan haline

¹ G.34.4, G.117.2, G.117.7

² G.86.4

³ G.43.5, G.86.5

⁴ 7.4, G.43.1

⁵ G.73.5

⁶ G.84.1, G.86.1, G.96.2

⁷ G.96.2

⁸ G.63.7, G.109.2

⁹ G.96.4

¹⁰ G.108.2

¹¹ G.44.6

getirir.¹ Aşığın tüm çabalara rağmen eline geçen hârdır.² Sevgili yeter ki ağıyâre ilgi göstermesin, âşık dikene bile razıdır.³

2.4.11.6 Lâle

Sevgili “müy-ı hatt”ı ile, yüzü ile lâlezâr gibidir.⁴ Yine aralarındaki ilgi koku ve renk itibariyle kurulur.

2.4.11.7 Nahl

Nahl şeklinde sevgiliden bahsedilir. Nahl süs ağacı veya hurma ağacı her iki anlamında da sevgilinin güzelliğini ifade eder.⁵

Nahl kelimesi ferdi dünyaya bağlayan özellikler olarak da kullanılmasına rağmen, fert, “dünyaya güven olmayacağı” şeklinde uyarılır.⁶

2.4.11.8 Nergis

Sevgilinin bulunmadığı bir yerin haristândan farksız olduğunu söylemiştik. Gül bahçesinde sevgili yoksa, sünbül ve nergis her ikisi de diken gibi görünür. Gerçi sevgili olsa da onların vaziyeti âşığın gözünde değişmeyecektir.⁷

Âşığın gözleri, kıyamete kadar hicrân ve intîçar çekmeğe mahkûm bir nergis gibidir.⁸

2.4.11.9 Reyhan

Reyhan, baharın geldiğini haber verir, sevgilinin bu mevsimde gül bahçesine çıkma ihtimali âşığın tüm benliğini kaplar.⁹

Sevgilinin güzel kokusu yanında reyhanın hiç şansı yoktur.¹⁰

2.4.11.10 Sanavber

Boy ve sanavber arasında bir ilgi kurulur, sevgili sanavbere benzetilir.¹¹ Hatta sevgilinin boyu servden ve sanavberden daha gösterişlidir.¹²

¹ G.53.4

² G.111.3

³ G.113.5

⁴ G.73.5

⁵ 30.5

⁶ G.50.1

⁷ G.53.4

⁸ G.93b5

⁹ G.33.1

¹⁰ G.86.4

¹¹ G.89.1

¹² G.37.1

2.4.11.11 Serv

Servi bir süs ağacıdır, yaz kış yeşil kalır. Onun salınışı ile sevgilinin yürüyüşü arasındaki ilgi divan şiirinin vaz geçilmez geleneklerinden biridir. Sevgili, boyu nedeniyle serviye benzer, hatta çoğu kere serviden daha yüce daha zarif olarak düşünülür.¹

Âşığın arzusu, servi boylu sevgilinin gölgesi gibi ayak toprağı olabilmektir.²

2.4.11.12 Sünbül

Hat³, perçem⁴, izar⁵ gibi sevgiliye has unsurlar sünbüle benzetilirler. Hatta sevgili yanında, sevgilinin kokusu yanında sünbül pek fazla bir önem taşımaz⁶

2.4.11.13 Yasemen

Yasemen rengi ve kokusu gereğı anılma vesilesi olur. Sevgilinin yanağı yasemen olarak düşünülür.⁷ Sevgili yasemen göğüslüdür.⁸ Âşık, yasemene benzeyen sevgilinin olmadığı mekânları istemez⁹

2.4.12 DİĞER UNSURLAR

2.4.12.1 Şebnem

Sevgilinin gül yanağındaki ter, şebneme benzer.¹⁰ Ayrıca –baharın âşık için önemini göz önüne alırsak–şebnem baharın gelişine dair bir müjdedir.¹¹

¹ G.37.2, G.58.1, G.62.2, G.73.2, G.75.4, G.79.1, G.91.2, G.110.4

² G.99.1

³ G.43.1, G.73.5

⁴ G.63.6, G.84.3

⁵ G.86.2, G.93.5

⁶ G.53.4, G.86.4

⁷ 7.4, G.43.1, G.86.1

⁸ G.86.3

⁹ G.58.3

¹⁰ G.32.4

¹¹ G.33.1

2.5. EDEBİ SANATLAR

Şeyh Mustafa Zekâyî Divanı'nda tesbit edebildiğimiz edebî sanatlar alfabetik sıraya göre değerlendirilmiştir.

2.5.1 ALITERASYON

Zekâyî Efendi Divanı'nda görülen aliterasyonlar diğer unsurlarla beraber ahenge iştirak ederler:

° İlâcî yâreme yâr eyler ise kâr ider yoksa
Yâkâr ateş gibi cânım tâbîb urduğu merhemler ¹

Âfîata baka manâ hâruma yâr gelür
Mânanolsân irer ol gice dil-dâr gelür²

2.5.2 CEM

Hız. Hasan ve Hüseyin için söylenen şu beyitler bu sanat için güzel birer örnek teşkil ederler:

Ey sipîhr-i bî-vefâ n'itdün o mâh-ı enveri
Evliyânun rehberi âl-i ° abânun serveri³

Peygamberimiz için söylenen şu beyitler de aynı özelliği taşırlar:

Ey nübüvvet tahtının şahı habîb-i kibriyâ
V'ey risâlet evcinün mâhı habîb-i kibriyâ ⁴

Cilve-gâhuñ kurb-ı ev ednâ makâmun lâ mekân
Kabe kavseynün şehen-şahı habîb-i kibriyâ ⁵

Hız. Ali için:

Ey mecma° -ı mahâsin-i aşhâb-ı bâşafâ
V'ey menba° a-ı mekârim erbâb-ı ıstıfâ ⁶

On iki imam için söylenen aşağıdaki beyitler bahsimiz için birer örnektir:

1 .G.33.3

2 .G.47.1

3 .29.19

4 .1.1

5 .1.2

6 .19.1

Resûlün kıurretü'l-ı aynı habîb-i hâzret-i Bârî
Hasandur cismümün cânı cihânı tutdı envârı¹

İmâmü'l-ı ârifin elhak cenâb-ı Ca' fer-i Şadık
Türâb-ı âsitânı secde-gâh-ı ehl-i vuslatdur²

Kerem-kânı velâyet mazhar-ı Mûsâ-yı Kâzımdur
Dil-i âgâhı mir' at-ı cemâl-i pâk-ı hâzretdür³

'Ali Mûsâ'r-Rzânun yoluna cânım fedâ olsun
Meâz ü melce'üm 'âlemde ol kân-ı mürüvvedür⁴

Añlar ki muhtedâdur sıbteyn-i Muştâfâdur
Evlâd-ı Murtezâdur hakkindadır hilâfet⁵

Nesl-i 'Alidür anlar lâzım ki ola bunlar
Hem hâmil-i hilâfet hem vâris-i imâmet⁶

Cem için diğer örnekler:

Derdiyle yandı cismüm kan ile tıldu çeşmüm
Mağv oldu ism ü resmüm kaldum garîb ü nâçar⁷

Dîde giryân sine pür-ateş gönül mest-i harâb
Ey tabîbüm bir 'ilâcun var mı bu 'illet nedür⁸

Güzellük sende evârı meâhat cümlesi sende
Edası hûb u dil-cû nâzenin-i 'aşk- perversin⁹

1 .20.13

2 .23.23

3 .23.24

4 .23.25

5 .26.16

6 .26.17

7 .G.22.2

8 G.29.2

9 G.89.2

Maḳam-ı evliyâdur menba^c -ı feyz-i fütûhıdur
Edeble dâhil ol şûfi bu dergâh-ı Naşuhı'dır¹

2.5.3 CİNAS

Zıkr-ı Haḳla ḥ^vâb-ı ḡafletden uyandı **gözlerüm**
^c Āşık-ı dîdârum ancak vech-i yâri **gözlerüm**²

2.5.4 HÜSN-İ TALİL

Gök kubbenin fanus şeklinde olması şöyle açıklanır:

Şen^r -i bezm-i ḥânedânıñ ḥaşre dek yansun diyu
Kubbe^e -i gerdünü şân^r şekl-i snûs eyledi³

Gökyüzündeki bulutları Zekâyî Efendi şu şekilde yorumlar:

^c Āşışânıñ düd-ı âhıdur ki eflâke çıkar
Şanma ebrû yâ şehâb oldu semâda sâye^bân⁴

Degil ebr-i şehâb ol âl ü evlâduñ firâkıyla
Semavâta çekildi derd-i âh-ı ehl-i ḡurbetdür⁵

Gökyüzündeki kızılığın sebebi ise, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'in şehit edilmesinden kaynaklanan bir utançtır:

Hicâbından kızardı vechi gerdünüñ ḥacâletle
Semâda nev-be-nev peydâ olan ḥumret o ḥumretdür⁶

Yıldızlar Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'in matemine iştirak ederler:

Görünen ser-te-ser encüm degıldür sine-i eflâk
Hüseynüñ mâtemiyle daḡ daḡ-ı derd ü mînnetdür⁷

Kader; mürekkebi gözyaşı olan bir kalemle yazılırsa, mutluluk hayal sınırları içerisinde bile yer alamaz:

¹ Müfred, 1

² G.70. 1

³ 25.9

⁴ 25.27

⁵ 23. 17

⁶ 23. 11

⁷ 23.7

Güldürmedi dehrüñ beni bu naķş-ı nigāri
Naķķāş-ı kaza göz yaşı sürdü kalemine ¹

Göz yaşı dökmenin sebebi malumdur, çünkü göz yaşının sonu yoktur.
Olup dil-haste² -i hatt-ı ruħuñ düñmez gözüm yaşı
Mizācum seyr-i gül-zāri çemen āb-ı revān ister²

Peymāne n'ola virse ruħ-ı zerdüme humret
Hep dökdüğü eşk dīdemüñ ālūde³ -i demdür³

2.5.5 ICAZ

12. numaralı sayfada ele alınmıştır.

2.5.6 IHAM

Baña cân virmek āsāndur firāķı olmasa yārüñ
Ölürsem ğam değil ayrılmasam ol^c işve-kārumdan ⁴

Yukarıdaki beyitte “can virmek”:

1.ölmek

2.canlandırmak

şeklinde iki anlam içerir, her iki anlamda beyitte ayrı bir güzellik katar.

2.5.7 İKTİBAS

Anlamı ; “Acayip mazharı olan Ali'ye seslen, O'nun felaketlerde sana yardımı olduğunu görürsün. Herşey senin velayetinle açılır ya Ali.” şeklinde olan ve Şiiler arasında Hz.Ali için yapılan şu dua:

نَادِ عَلِيًّا مَظْهَرَ الْعَجَائِبِ تَجِدُهُ غَوَا ذَكَ فِي النَوَائِبِ كُلِّ هَمٍّ
وَعَمٍّ سَيَنْجِلِي بِوِلَايَتِكَ يَا عَلِي.

Veya bu duanın manzum şekli olan aşağıdaki mısralarda:⁵

دَائِمَ زَوَلَايَتِ عَلِي خَوَاهِمُ كُفْتُ
چون روح قُدُس نَادِ عَلِي خَوَاهِمُ كُفْتُ
تا روحشود غمی که بر جان من است
كُلُّ هَمٍّ وَعَمٍّ سَيَنْجِلِي خَوَاهِمُ كُفْتُ

¹ G.96.5

² G.38.4

³ G.41.4

⁴ G.90.5

⁵ İâedri

geçen سَيَّجَلِي (seyenceli: açılacak) kelimesi Zekâyî Efendi Divanı'nda Hz.Ali methinde yazılan bir tercii benddin vasıta beytinde kullanılır. ¹

Zekâyî Efendi Divanı'nda yer alan diğer iktibaslar ayet ve hadislerden ibaret olup konu, "Din ve Tasavvuf" bölümünde "Ayet ve Hadisler" başlığı altında ele alınmıştır.

2.5.8 İLTİFAT

Bir içim şu içmedi bî-hûde aışsun aışmasun
Kâşki nehr-i Fırat'ıñ yirine kan aışsa kan ²

2.5.9 İSTİARE

Açık istiarelerin çokluk oluşturduğu Divan'da dünya, sıkıntıları ile fâni bir gülistana benzetilir:

Bu fâni gülsitânıñ nañl-ı ümmîdinde bâr olmaz
Niçün bezm-i fenâ manzûr-ı çeşm f tîbâr olmaz ³

Sevgili sultandır:

Seni bir lahza ferâmuş idemem sultânım
Gönlüme dağdağ ³ -i keşret-i efkâr gelür ⁴

Rakip en büyük "âdâdır":

Kaşuñ mihrâbına karşı revâ mudur c adü tırnak
Benüm ol kible-gâhumdur niçün âc dâya marzardur ⁵

Kendi dünyası, gönlü; bir gülistandır, ama "bâd-ı elem" ve herşeyden önemlisi rakip bu dünyayı yaşanılması zor hâle getirmiştir:

Beyt-i derûna çökdü râđbüñ kâşâveti
Bî-râhat itdi bâd-ı elem gülsitânımı ⁶

Sevgili boyu ile, güzelliği ile "serv-i revân" dır:

¹ 19.6

² 25.26

³ G.50.1

⁴ G.47.6

⁵ G.44.5

⁶ G.107.4

Mesrûr olurdu sâye¹ -i lutfunda gönlümüz
Şahn-ı çemende görsem o serv-i revânımı¹

Aşk; "câm-ı hakikat", "bâde-i hamra" dır:
Biz gürûh-ı ehl-i^c aşğa mest-i hayrân olmuşuz
İçmişiz câm-ı hakikat bâde² -i hamrâsını²

Dünya bir "girdâb-ı felâket" tir:
Bu girdâb-ı felâketde gezer âvâre ser-gerdân
Zekâyî'nin işi kaldı nesâm-i lutf-ı Mevlâ'ya³

Sevgili her türlü özelliği ile "mest-i nâz" dır:
Seni ey mest-i nâzum cân u dilden sevdigümdendür
Giriftâr olduğum bunca gumum miñnet-i efzâya⁴

Âşık çektiği cefalar yüzünden "ednâ" dır:
Ne yâr-i bî-veâdan ne rakîb-i bed-lîlâ dandur
Hemân baht-ı siyehdendür cefalar hep bu ednâya⁵

Sevgili "şeh-i hüsn ü edâ" dır:
O şeh-i hüsn ü edâ şîr-i Zekâyî'yi görüp
^c Acaba dir mi benüm taze zebânım kânde⁶

Mahabbet nârı sönünce âşık kendini "sahn-ı külhen"de hissedecektir.
Sahn-ı külhen aşk coşkunuğunun olmadığı yerdir:
Mahabbet nârı yandıkça nice^c uşşâk zâr olmaz
Melâmet dîdeler giryân olurlar şah-ı külhende⁷

Sevgili, şahtır, şah-ı cihandır, ruh-ı revandır, gül-i tazedir:

¹ G.107.3

² G.104.5

³ G.102.7

⁴ G.102.5

⁵ G.102.2

⁶ G.100.7

⁷ G.99.4

Ķandesin Ķandesin ey řāh-ı cihānum Ķande
Gözümün nūru benüm rūh-ı revānum Ķande¹

Bir  acַz ü Ķuřūr ile bu dergāh-ı niyāza
Yüz sürmek içün geldüm o řāhuñ Ķademine²

Sevdüm seni gel gül yüzüme ey gül-i tāze
Meftūn olurum ben güzelüñ gonce femine³

Kemandan kasıt, sevgilinin kaşlarıdır:
Ķadeng-i Ķamzesi cāna geĶer ol řūh-ı Ķaddāruñ
Dizilmiş nāvek-i müjĶanı ebrūdan kemān içre⁴

Dünya, gülzārdır:
Gül-zāruma bir bād-ı Ķazān esdi dirīga
Verd-i emelüm gonce iken düşdü zemīne⁵

Istiare bulunan diĶer beyitler şunlardır:
BeĶ vādilerinde  aĶıbet pā-māl-i hicr oldum
Beni  ařıuñ ayırdı **serv-i Ķaddüm** Ķānümānumdan⁶

Açılmaz oldu **gunceleri** n'itdün ey felek
Alduñ elümden ol yüzü gül nev-civānumı⁷

Cefā-yı derd-i cān-süz-ı firāĶuñ nidüĶin bildüm
Zekāyī bir daĶı ayrılmaz ol **rūh-ı revānumdan**⁸

SāĶī ayakda Ķaldı elin al Zekāyī'nüñ
Bir kāse řun ki řād ide **rūh-ı revānumı**⁹

¹ G.100.1

² G.96.8

³ G.96.2

⁴ G.98.3

⁵ G.96.4

⁶ G.91.2

⁷ G.108.2

⁸ G.91.7

⁹ G.108.5

Tahassür eylemezdim bir daği gül-zâr-ı firdevse
Eger şahın-ı çemende görsem ol **serv-i hürmânı** ¹

Sahâ²-i mihnet imiş gülşen-i 'âlem didigün
Hür ü haşike giriftâr ider encâm benî²

- Ali; erbâb-ı ıstıfâ (19.1)
mecma-â mehasin-i ashâb-ı bâsafâ (19.1)
menba'a-ı mekârim (19.1)
sultan-ı zî şân (G.60.5)
- aşk; kûh-ı mihnet (G.85.3)
vâdî-i gam (G.89.6)
- âşık; fakir (31.27)
bende (G.73.3)
bende-i mecrûh (G.89.4)
- dünya; bî-vefâ (27.2)
gül-zâr-ı fenâ (G.85.4)
kahbe zen (31.24)
sâl-ı pire zen (27.2)
- düşman; bî-vefâ (25.24)
- düşmanlık; bârân-ı musibet (23.4)
- Hasan-Hüseyin; gonçe (29.12)
gonçe gül (29.26)
gül-zâr-ı nübüvvet (29.26)
kurretü'l-ayn (23.10) (29.18)
mâh (23.14)
mâh-ı enver (29.19)
nûr-ı ayn (19.26)
nûr-ı çeşm-i Murtaza (22.15)
şâh-ı harem (25.24)
şâh-ı Kerbelâ (27.24)
şâh-ı şehîdân (22.16)
şehen-şâh (23.12)

¹ G.110.4

² G.111.3

	zümre-i ahyâr (29.8)
kaş;	hiâl (G.67.2)
	keman (31.19)
kötü haller;	gubar (G.19.3)
sevgili;	ceâ-kâr (G.88.7)
	işve-kâr (G.90.5)
	mâh-ı tâbân (G.12.4)
	meh-i bî-mihr (G.94.5)
	nahl-ı naz (30.5)
	nihal-ı işve (G.62.1)
	nû-ı dîde (G.61.5)
	pâdişâh (31.27)
	ruh-ı revân (G.87.7)
	serv-i revan (30.5) (G.58.1)
	sultan-ı aşk (G.65.4)
	şâh (G.90.6) (G.61.7) (G.67.6)
	şâh-ı cihan (G.58.2)
	şâh-ı hübân-ı cihan (G.90.1)
	şâh-ı işve (G.112.7)
	şâh-ı yasemen (G.58.3)
	şehen-şâh (G.80.7)
	şeh-i nâz (G.89.3)
	şûh-ı cihan (30.19)
	şûh-ı serkeş (G.59.1)
	taze nihal (G.67.1)
	zâlim (G.89.5)
sıkıntılar;	gubar (G.24.5)
	kulzüm-i mihnet (29.9)
rakık;	mürg-i siyeh (49.4)
talii;	gevher (31.18)
varlık;	sahra-yı ten (31.25)

2.5.10 İSTİFHAM

15, 23, 29, 30, 42,43 ,100 ,109 ve 115 numaralı gazeller bütün olarak istifham için güzel bir örnek teşkil ederler:

.....

Böyle rüsvâ itmedi bir kimseyi sevdâ-yı ʿ aşk
Dil ʿ harâbat içre muhkem bağılu mecnûnuñ mudur

Dāğlardan güller açdı gülsitânunda senü fî
Seyl-i eşküm kan akar ey sine Ceyhûn'uß mudur

Bir nigâhuñ ʿ aşık-ı zârı ider mest-i ʿ harâb
Sâgar-ı pür-mey mi yâhud çeşm-i pür-ḥûnuñ mudur

.....¹

Vaşf-ı rüyuñ yâ semen yâ gül midür
Ḥaṭṭ-ı şeb-rengüñ siyeh sünbül midür

Şenf -i ruḥsârûña karşı tâ şehir
Nâle itmekde gönül bülbül midür

.....²

Ḳandesin ḳandesin ey şâh-ı cihânum ḳande
Gözümün nûru benüm rûḥ-ı revânum ḳande³

Görüp üfâde oldum serv-i ḳaddüñ şâhn-ı gülşende
Nola olsam mişâl-i sâye ḥâk-i pâye efgende⁴

ʿ Izârûñ sünbülîstânunda çeşmüm iki nergisdür
Gözüm ḳaldı o gül-zâr-ı leṭâfetde ne idem ben ⁵

Nigeh mi yohsa şemşîr-i fezâ midur ʿ aceb bilmem
Geçer pülâd olursa câna işler ḳalb-i ʿ âşıkdan⁶

¹ G.42

² G.43

³ G.100.1

⁴ G.99.1

⁵ G.93.5

⁶ G.93.3

Yüzüñ mäh-ı münevver mi cemâlüñ mihr-i enver mi
Felekde bir kamer ta'at efendüm saña benzer mi¹

Kızarmış meclis-i meyde ruhuñ ey gonce fem amma
Gülîstân-ı melâhatde açılmış derd-i ahmer mi²

Dil-i bî-çâre olmaz kahramân çeşmine hâ' il
Nerîmân-ı zaman dirler ' acerb böyle dilâver mi³

Kararum yok firâk-ı yâr ile bir dem bu ' âlemde
O şüh-ı dil-rübâ bilmem hemân rûh-ı muşavver mi⁴

Istifham sanatı içeren diğer beyitler:

21.16; 22.7,8,9,...12; 23.6; 26.8; 26.20; 29.7,8,...12; 30.22; 31.13; 31.18; 31.24;
G.5.5; G.10.4; G.14.2; G.23.1; G.59.2; G.60.2; G.61.1; G.80.1; G.80.7; G.87.7;
G.88.1; G.89.3; G.90.2; G.117.5

2.5.11 KINAYE

Uyan uyhudan artık ey gözünü sevdiğüm dil-ber
Bu zulmet-gehde nâr-ı intizârûla gam-ezâyum⁵

Öldürdü bir nigele beni **kanlı gözlerün**
Çeşm-i siyâh mestine kurbânûñ olduğum⁶

Şerha şerha **levh-i sâcimde açıldı yürcer**
Ceyş-i ğam şehr-i vücûdum yıkmâğa çıkdı ' alem⁷

Şitâb itdi gücenmiş bendesine ol kamer ta'at
Niyâz itsem **yüzüm râhında hâk-i pâyına sürsem**⁸

¹ G.109.1

² G.109.2

³ G.109.4

⁴ G.109.5

⁵ G.76.5

⁶ G.78.2

⁷ G.79.2

⁸ G.80.4

‘ İnâyet eyleyüp virmez ki **öpsem pâyını yârûn**
Elime girse de **sürsem yüzüme küşe** ¹ -i dânen

Karalar giy ehl-i imânın gazası vahtidir
Mâtem-i şâh-ı şehîdânı tutup eyle baña ²

2.5.12 LEFT Ü NEŞR

Akıt **seyl-i sirîşkûn** dem-be-dem **mâh-ı muharrem**dir
Dilâ **çâk-ı gürbân** eyle kim **eyyâm-ı mâtcmdir** ³

Açma **esrâr-ı râşib-i zâğa ey tûf** ⁴ -i cân
Şanma ol **mûng-i siyeh-rû** kendine **hem-râzdur** ⁴

2.5.13 MECAZ

Siyah renk ile kast edilen günahkârlıktır.

Yâ Resûlallâh cürümüm çok yüzüm gâyet siyâh
Hâk-i pây-i devletünden gayrı yok cây-ı penâh ⁵

Günahkârlık sadece yüze ait değildir. Yüz kelimesi bizi şairin kendisine götürür.

Yed -i beyza'dan hareketle ifade edilen Hz.Musa'dır.

Yâ Râb beni zulmetde kudu baht-ı siyâhum
Âyâ ne zaman zâhir ola bir yed-i beyza ⁶

Müy-ı rişin ağarması ihtiyarlamak anlamındadır, yüz yine siyahtır, yine mahçuptur, külliyyet-cüz'iyet bakımından bir ilgi söz konusudur.

Ağardı müy-ı rişüm bî-mecâlüm yâ Resûlallâh
Siyeh rüyum giriftâr-ı meâlüm yâ Resûlallâh ⁷

¹ G.93.6

² 25.2

³ 20.6

⁴ G.49.4

⁵ 6.1

⁶ G.6.5

⁷ 13.1

Ḥam itdi ḡaddümi bâr-ı günâhum yâ Resûlallâh
Ḥadl itdi beni rû-yı siyâhum yâ Resûlallâh ¹

Cüz'iyet-külliyet alâkasıyla Yezid ismi, Yezid ve taraftarlarını karşılar:

Âh ey Yezîd-i melîc un yıḡduñ esâs-ı dîni
Olsun saña Ḥudâ'dan her dem hezâr laîc net ²

Lâyık mıdur a zâlim **bir lola cîc** içün
Kelb-i cîc aḡrâ döndüñ ey ömr-i bî- mürüvvet ³

Matem içerisinde olmak, siyahlar giymek şeklinde söylenir:

Felek lertzân olur ehl-i dîlün âh ü fîḡnundan
Siyeh pûş oldu imân ehli yâ Râb ne muşibetdür ⁴

Ister iseñ iresin sen de şehâdet bezmine
Kerbela-yı cîc aşka var anda siyeh-pûş ol yürü ⁵

Cüz'iyet-külliyet alâkasıyla gamze, nigah ve ebrudan kasıt sevgilinin kendisidir:

Taşınmış gamze³ -i cellâduñ ebrûdan iki hañçer
Nigâhuñ câna zâlim ḡaliba ḡaşd-ı helâk eyler ⁶

Bîmâr-ı ḡam itdi ḡazâb âlûd nigâhuñ
ḡamzeñde cîc itâb eyler ise luṭf u keremdür ⁷

Keman ebru derken de durum böyledir:

Ol kemân ebrü ḡaçan kim ülfet-i âḡyâr ider
Tîr-i âhum sîne³ -i şâf-ı sipihre kâr ider ⁸

Bu tür anlatışlar Divan'da oldukça fazladır:

¹ 15.1
² 26.23
³ 26.26
⁴ 23.9
⁵ 29.3
⁶ G.36.1
⁷ G.41.6
⁸ G.27.1

Esîrüm ~~kâkülüm~~ şevkîyle düştüm işte bu kayda
Giriftâr-ı ceâyum hasret ile hiç figânum yok ¹

Oldum esîr-i **zûlfî** yine bir perî-veştîñ
Düşdüm kemend-i ^c aşkına ol şûh-ı serkeştîñ ²

Pervâne gibi yandı ~~göñül~~ şemf -i rüyuna
Mümkün midür ki olmaya te³ sîri ~~ateşîñ~~ ³

Fitûl-i nâz ide âhîr budur ol ~~şamzedan~~ havfım
O zâlim bî-amândur çeşm-i mestûñ kâna boyanmış ⁴

Sevgiliden uzak oluş umumiyyet-hususiyyet alâkası ile “pâyına destî irişmemek” şeklinde söylenir, dest ile de âşığın kendisi kast edilir:

Hayli dem oldu pâyüñe destüm irişmedi
Üflâde rüy-ı küşe⁵ -i dâmânun olduğum ⁵

Mecaz-ı mürsel çoğu zaman deyim halinde karşımıza çıkar:

Söndürdü ~~darb-ı tîğ~~ ile küfrün ocağını
Hayber-güşâ-yı ma^c reke-fermâ-yı gîr ü dâr ⁶

Hazîn irdi bahar-ı ^cömre ey vâh
Fenâ bezminde itdi ka^c -ı lezzât ⁷

Sevgili yerine izâr (G.93.2.5), çeşm (G. 104.6); nefsi yok etmek anlamında, öldürmek (G.103.3) ; yaşlılık yerine, riş-i sefid (31.26), kader anlamında, revzene (31.8) kelimeleri ile de pek çok mecazlar yapılmıştır.

2.5.14 MÜBALAĞA

Görülebceği üzere Zekâyî Efendi, tebliğ ve iğraktan ziyâde gulûv şeklindeki mübalağada daha ısrarlı, hem de başarılı sayılabilecek durumradır:

¹ G.58.4

² G.59.1

³ G.59.2

⁴ G.57.5

⁵ G.78.6

⁶ 27.28

⁷ Tarih, 3.3

Âteş-i âh-ı seher-gâh ile yak sîneñde dâğ
Dâğ-ı sîneñden derûnuñda uyandur bir çerâğ ¹

Enîñürmden şeb-i hicrûñde şad âhenk olur peydâ
Sirişküm cûş idüp emvâc-ı reng-â-reng olur peydâ ²

Derûnumda yanar hicr ü firâkuñ âteşi dâ' im
N'ola eflâke çıksa düd-ı âhum yâ Resûlallâh ³

Bir nigâhıyla metâ' -ı cânı alur gözlerüñ
Çarsü-yı ' aşk içinde râygân olmuş saña ⁴

Firâk-ı yâr ile her dem yanar kalbümde ateşler
Şanırsın düd-ı âhum küşe' -i beytü'l-ñüzündendür ⁵

Doyılmaz rûz (u) şeb hayrân olup dîdârına bakksam
Kitâb-ı hüsnüñ ey maksûd-ı dil gâyetle enfesdür ⁶

Ne Leylî'dür ki bir Mecnûn'u deşt-i mîhnete şaldı
Senüñ her müy-ı zülfüñde nice divâne bağlanmış ⁷

Temevvüc eyleyüp deryâ-yı çeşmüm intizârûñla
Sirişküm dem-be-dem emvâc-ı hun-efşân olur sensüz ⁸

Hümâ-yı tâlî' im evc-i murâda eylese pervâz
Olurdu sâyesi Kâf-ı kemâle mihr-i tâb-endâz ⁹

Dâğlardan güller açdı gülsitânuñda senüñ
Seyl-i eşküm kan akar ey sîne Ceyhûn'uß mudur ¹⁰

¹ 29.6

² G.1.1

³ 15.3

⁴ G.4.4

⁵ G.13.3

⁶ G.14.3

⁷ G.57.3

⁸ G.53.3

⁹ G.52.1

¹⁰ G.42.4

Peymâne n'ola virse ruḥ-ı zerdüme ḥumret
Hep dökdüğü eşk dîdemüñ âlû de³ -i demdür¹

Taşvîr idemez ḥatt-ı ruḥuñ Mâni vü Bihzâd
Hayretde nakkaş-ı ʿ ukûl-ı ʿ ukââdur²

Karıssa ḥûn-ı çeşmüm cûş idüp deryâ-yı eşküme
Aḳar emvâc-ı pey-der-pey gibi âb-ı revân içre³

Câh-ı ʿ ademde Yûsuf'umu zî³ be yidürdüm
Beytül'-ḥüzünde aḳsa gözümde n'ola yemler⁴

Bâr-ı girâna müy-ı zaf îfîñ mecâli yok
Haml-ı şakl-ı mîḥnete kim ide tākati⁵

Tarf-ı ruḥsâra dizilmiş ʿ âşıkun baḡrını deler
Ḥançer-ı ser nize beñzer ḥattınuñ her mûları⁶

Serv-i ḳaddüm meyl-i gül-zâr eylese ʿ arşa çıkar
ʿ Âşık-ı dil-sûz hicrîñ na⁶ ra⁷ -ı yâ hûları⁷

Dil-i maḥzûn-ı Zekâyî'de ḳarar itdi ḡamuñ
Lerze-nâk oldu felek na⁶ ra⁷ -ı her ânumdan⁸

Düşürürsem güher-i ḳatre³ -i eşküm bahra
Mevcini seyl-i sirîşküm gibi al eyler idüm⁹

Mübalâğa bulunan bazı beyitler: (20.2), (22.14), (25.27), (G.31.3),
(G.32.1), (G.36.4), (G.73.8), (G.88.2), (G.90.2)

¹ G.41.4

² G.40.5

³ G.98.4

⁴ G.30.17

⁵ 31.16

⁶ G.117.4

⁷ G.117.6

⁸ G.83.6

⁹ G.75.3

2.5.15 MUŞAKELE

Ol kaşları mihrâb güzel kande **giderse**
 Çeşmüm daî ol yire **gider** kıble-nümâdur¹

Seyr-i gül-zâr eylesem amma ki bir hâr **olmasun**
 İsterüm yanumda yâr olsun da ağıyâr **olmasun**²

Sâyesinde bîm-i hârından şafâ-yâb **olmadum**
 Gûf kârüm gerçi ağıyâra hevâ-dâr **olmadı**³

2.5.16 NIDA

Sevdüm seni gel gül yüzüme ey gül-i tâze
 Meftûn olurum ben güzelüñ goncâ femine⁴

Çeşminden öpüp yârı uyandurdu rakîb ah
 Çok hâzık imiş evlâd-ı bîmârı döşekde⁵

Dîde pür-nem sîne pür-gam serde sevdâ-yı nigâr
 Böyle derde ey gönül Mecnûn giriftâr olmadı⁶

Çekilmez yay imiş aşkun cefâsı ey kemân ebrû
 Nihâl-i kâmetüm ebrûların fikriyle dâl oldu⁷

Bir vech ile bu derde tahammül idemem âh
 Ben derd-mende çâre ide hâzret-i Allah⁸

Âyâ ne dem ki talf i bed yâr olur baña
 Dilde gubâr-ı hubb-ı sevâ bâr olur baña⁹

¹ G.40.2

² G.92.1

³ G.113.5

⁴ G.96.2

⁵ G.101.3

⁶ G.113.2

⁷ G.114.5

⁸ 30.12

⁹ 31.6

Derdüm başıa yeter a gönül kılma ızırab
Bu ma' rekede sen de bize hayli bārsun ¹

Ah ol serv-i hürmānum idüp lutf u kerem
Hāne² -i virānuma başsa sa' ādetle kadem ²

Ey mübtelā-yı mihnet-i hicrānuñ olduğum
Tā şubha dek derd ile nā'nuñ olduğum³

Uyan uyğudan artıķ ey gözünü sevdigüm dil-ber
Bu zulmet-gehde nār-ı intizāruñla gam-efāyum⁴

Nida bahsinde anılması gerekli diğēr beyitler:

1.1, 6.1, 6.2, 21.14, 24.1, 26.23, 29.22, G.7.1, G.10.4, G.19.8, G.23.1,
G.29.2, G.30.5, G.61.1

2.5.17 TECRİD

Şeyh Mustafa Zekāyî Efendi Divanı'nda tecrîd-i hitâbî denilen tecrîd çeşidi çok az görülür. Fakat şairin ismi ya da gönü vasıtasıyla kendisine hitap etmesi şeklinde olan ve ekseriyetle makta beyitlerinde mevcut bulunan "tecrîd-i hitâbî-i gayr-ı mahz" ve içinde hitap bulunmayan "tecrîd-i gayr-ı hitâbî" daha geniş yer teşkil eder. Adı geçen son tecrîd ise şairin kendini mücerred bir şahıs farz etmesi fakat hitap etmemesi halidir:

Sen esîr-i ğamze³ -i nāzı Zekāyî şevk ile
Ben şehîd-i ' aşk-ı dil-dārum saña seyrān gelür ⁵

Zekāyî-veş yine ' azm-i seyāhat eyledüm zāhid
Benüm āvāre gönüm yārsuz ārām eyler mi⁶

Saña devlet Zekāyî bendelük yetmez mi ol şāha
Ne haddüñ da' va⁷ -ı ' aşk eylemek zîrā ki kem-tersin ⁷

¹G.87.6

²G.79.1

³G.78.1

⁴G.76.5

⁵G.46.7

⁶G.109.6

⁷G.89.7

Bugün hî-çâreyi zincire çekmiş zülf-i şeb-rengün
Zekâyî ' aşk ile divânedür bilmem neler söyler ¹

Göñül mecnûn olup deşt-i belâ vü miñnete düşivir
Bu vâdide beni kendi gibi divâne şanmışdur ²

Giribânum dahi sînem mişâli çâk idüp âhır
Zekâyî gibi rüsvâ-yı cünûn oldum gümânum yok ³

Haşkâ Zekâyî şf r ü gazel böyle söylenir
Âfâkı tutdu velvele' -i nazm-ı dil-keşün ⁴

2.5.18 TEFRİK

Kendini Mecnûn'la karşılaştıran Zekâyî, Mecnûn'un dahi böylesine bir derde tutulmamış olduğunu görür:

Dide pür-nem sîne pür-gam serde sevdâ-yı nigâr
Böyle derde ey göñül Mecnûn giriftâr olmadı ⁵

Nâmuñ kitâb-ı ' aşkdan el-kışsa mahv ider
Mecnûn eger okursa benüm dâsitânumı ⁶

2.5.19 TEKRİR

Neyleyüm dilde tahammül yok firâk ü nâleye
Sîne pür-gam dide pür-nem ' aşk bir özge belâ ⁷

Gâh âb ü gâh bād ü gâh âteş ki türâb
Ben hüveydâyum kamu zerrâtda çün âfitâb ⁸

Gehi cüş eyleyüp deryâ-yı bî-pâyân olur göñlüm
Gehi bir katre içre gizlenüp pinhân olur göñlüm ⁹

¹ G.36.6

² G.31.4

³ G.58.7

⁴ G.59.5

⁵ G.113.2

⁶ G.107.2

⁷ G.7.2

⁸ G.8.2

⁹ G.71.1

Gehi şems ü gehi bedr ü gehi necm ü gehi kevkeb
Gehi zerre gehi kaşre gehi ° ummān olur gönlüm ¹

Ḳandesin ḳandesin ey şāh-ı cihānum ḳande
Gözümün nūru benüm rūḥ-ı revānum ḳande ²

2.5.20 TELMİH

Hız. Muhammed'in Mırac ve şakkü'l-kamer hadiselerine telmihte bulunulur:

° Urūc itdi semādāta irişdi ° arş- Rahmāna
Sarāy-ı vahdete girdi gözüyle gördü Allah'ı ³

Mu° cizātūñ oldu tā evc-i felekde āşikār
Āsumāna bir işāret eyledüñ şakş oldu mäh ⁴

Nūr-ı faḥr-ı ° āleme eyle teveccüh dā° imā
Mäh-ı ḳalbūñ ide engüşt-ı ° ināyet iki şakş ⁵

"Kenz-i mahfī " ile Hız. Muhammed'den söz açılır:
Gevher-i sırrın küdürāt-ı sevādın pāk idüp
Kenz-i mahfī içre bī-nām ü nişān eyler göñül ⁶

Hız. Muhammed'in dünyaya geleceği önceden haber verilmiştir:

Cemī° i enbiyā zıkr-i cemīlūñ ḳıldılar tebliğ
Kitābu'l-lahda vaşfuñ mültezemdür yā Resūlallāh ⁷

O, Allah'ın sıfatlarıyla donatılmıştır:

Nūr-ı esmādur müzāhirde tecelli eyleyen
Sende zāt-ı ḥaḳş tecelli eyledi bī-ıştibāh ⁸

Ve O, varlığın ilk nuru, son zuhurudur:

¹ G.71.2
² G.100.1
³ 17.3
⁴ 6.3
⁵ 11.3
⁶ G.66.4
⁷ 16.2
⁸ 6.5

Cihāna gerçi teşrîfün sa' adetle muaḥḥardur
Velâkin bâ' is-i ḥalq evvelidür yâ Resûlallâh ¹

"Levlake levlâk lemmâ halaktü'l-eflâk" şeklindeki hadis-i kudsiyi hatırlatan ifadeler Divan'da çokça görülür:

Seni ḥaḳ nûr-ı zâtından yaratdı ḥubb-ı zâtıyla
Anuñçün zât-ı pâküñ bî-bedeldür yâ Resûlallâh ²

° Avelümde ḳamû eşyâ senüñ zâtınla ḳâ' imdür
Haḳayḳda hemîn sensün ḥaḳḳat yâ Resûlallâh ³

Hz. Muhammed'in yaratılışına ait telmihler şu şekildedir:

Kelâmuñ vaḥy-ı ḥaḳ vechünde zâhir nûr-ı vechu'l-lah
Ḳamû zât ü şifâtuñ ḥaḳḳa maḡhar yâ Resûlallâh ⁴

Cebîñüñ âyet-i Allahu nûr ile münevverdür
Lebûñ vaşfunda câri nazm-ı kevser yâ Resûlallâh ⁵

Kendi dertlerini ifade ederken, Yakub'un kederine telmihte bulunur:

Câh-ı ° ademde Yûsuf'umu zî' be yidürdüm
Beytü'l-ḥüzünde aḳsa gözümünden n'ola yemler ⁶

Bu bâdiyede Yûsuf'umu zî' be yidürdüm
Beytü'l-ḥüzün oldu baña şimden gerü me' vâ ⁷

Der-i beytü'l-ḥüzünde küşe' -i dāmānunu gördüm
Beşâretle meşām-ı cāna irdi bü-y-ı pîrāhen ⁸

Gözüm nûru yanar pervānesidür şem' -i tevḥîdi
Vücüdñ şevḳ ile ḥükm-i Ḥudā'ya eyledi teslîm ⁹

¹ 3.3

² 3.2

³ 2.3

⁴ 10.3

⁵ 10.4

⁶ 30.17

⁷ G.6.3

⁸ G.93.4

⁹ Tarih, 2.6

Luṭf eyle söyle Yūsuf-ı ḥüsne şabâ yetiş
Beytü'l-ḥüzünde dîdeleri pür-nem olduğum ¹

Firâk-ı yâr ile her dem yanar kalbimde ateşler
Şanırsın düd-ı âhum kûşe² -i beytü'l-ḥüzündendir ²

Hevâ-dâr-ı şeb-i zül fiñ olanlar dinlemez vâ^c ız
Gice beytü'l-ḥüzünde kışsa³ -i Mecnûn'u gûş eyler ³

“Yed -i beyzâ” ile Hz.Musa'ya telmih yapılır:
Yâ Râb beni zulmetde kudu baht-ı siyâhum
Âyâ ne zaman zâhir ola bir yed-i beyza ⁴

Arifin yeri yine Hz.Musa'ya yapılan telmihle ifade edilir:
Zâtını^c aşş ile Musâ'ya tecelli eylemiş
^c Ârifüñ dâ³ im nazar-gâhı maḳam-ı Tûr'dur ⁵

Âyine-yi Iskender şairin kederlerini gözler önüne sermekte yetersizdir:
Dûd-i âhumla siyeh oldu sipîhrüñ sînesi
Pârelendi gâlibâ Iskender'ün âyinesi ⁶

“Rivayete göre kainatın sırrı Kur'an'da, Kur'an'ın sırrı besmelede, besmelenin sırrı “b” harfinde, b'nin sırrı altındaki noktada ve noktanın sırrı da Ali'dedir. Peygamberimiz: “Ben ilmin şehriyim, Ali'de onun kapısıdır. O halde ilim isteyen kimse kapıya gelsin.” buyurmuştur.⁷ şeklindeki ifade ve hadislerle dair telmihler mevcuttur:

Şîr-i Hudâ^c Ali'dür nûr-ı Hudâ^c Ali'dür
Sırr-ı dîlâ^c Ali'dür ol ma^c den-i kerâmet ⁸

“Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ zü'l-fikâr” Ali'ye yapılan telmihlerde yardımcı bir unsur olur:

¹ G.77.3

² G.13.3

³ G.21.2

⁴ G.6.5

⁵ Muhammes, 1.5

⁶ G.116.1

⁷ Dr.Iskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şîri Sözlüğü*, Ankara 1989, s.31

⁸ 26.11

Ehl-i beytün serveri âl-i Resûl'ün seyyidi
Serv-i bâğ-ı lâ fetâ sıbt-ı habîb-i kibriyâ ¹

Şîr-i Huda (24.7) (26.11), dāmād-ı hâs (24.7), zü'l-fikâr (G.60.5) ifadeleri ile Ali'ye telmihler yapılır.

Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin; kurretü'l-ayn-ı Resulullâh(29.21), sibteyn-i Mustafa (26.16), evlâd-ı Murtaza (28.16) şeklindeki telmihlerle Divan'da yerlerini alırlar. Yine, onların şehadeti; zehr-âşâm (29.26), gark-ı bahr-ı dem (29.26). şehîd-i Kerbelâ (21.12) suretinde ifade edilir.

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da 72 kişi ile beraber susuz bırakılması hadisesine şu beyitlerde rastlanır:

Âb-ı rûyî hürmetine yaradılmışken cihân
Bir içim şu virmediler ehl-i beyte zâlimân ²

Bir içim şu içmedi bî-hûde aķsun aķmasun
Kâşki nehr-i Fırat'ın yirine kan aķsa kan ³

Hz. Hasan'ın zehirlenmesine ve verdiği derin üzüntüye Divan'da şu şekilde yer verilir:

Zehr içmedi mi nûr-ı Hudâ müctebâ Hasan
Halķıñ rızasıñ istedi terk itdi cân ü ten ⁴

Mansur'un ene'l-Hak (Mumammes1,4) demesi; hırka-püş-ı Yemenî ifadeleri ile Veys-el-Karanî (Kıt'a,7) ; dünya nimetlerinden vaz geçen Edhem (12.3) telmih vasıtaları içerisinde Divan'da mevcut olan diğer şahıslardır.

Şeyh Mustafa Zekâyî; Rüstem (G.60.4)(G.33.4), Zal (G.60.4) (G.34.5) ve Sâim (G.33.4) (G.32.3)'ı da anmadan geçemez

Zekâyî, sevgilisini tasvirde, divan şiiri geleneğinde yerlerini alan Mani ve Bihzad (G.40.5) isimli sanatçıların yetersiz kalacaklarını belirtir.

Livaü'l-hamd (30.24) Divan'da diğer bir telmihe hedef olurken, semender kuşu, "her ikisi de ateşte olma" ortak yönü ile gönülle beraber anılmaya değer özellik kazanır.

¹ 25.21

² 25.25

³ 25.26

⁴ 27.19

Şimr (26.25) (24.30), Firāvān(22.7) gibi isimlerse, lanetle hatırlanırlar.

Zekāyī Efendi kendi şiiri için dileklerini belirtip aynı zamanda bir fahriye özelliği gösteren aşağıdaki beyitte tesbih çekme alışkanlığına da telmihte bulunur:

Zib-i yed olup sübhā gibi nazm-ı Zekāyī
Tabṣīn ide efrād-ı beşer belki melekde ¹

Meşhur aşk hikâyelerine ve kahramanlarından söz açılan pek çok beyitten bir kaçını örnekleyelim:

Hevā-dār-ı şeb-i zülfüñ olanlar dinlemez vāc ız
Gice beytül-hüzünde kıssa² -i Mecnûn'u gûş eyler ²

Felek³ uşşakı ahır tîşe³ -iğamla helâk eyler
Haber-dârum bu kûh-ı miñnete ferhâd olanlardan ³

Nâmuñ kitâb-ı⁴ aşkdan el-kıssa mahv ider
Mecnûn eger dırsa benüm dâsitânumı⁴

Divan'da mevcut olan ayet ve hadisler de telmih özelliğinde olup bunlara incelememizin "Din ve Tasavvuf" bölümünde yer verdiğimizden burada tekrar ele almadık. ⁵

2.5.21 TENASÜP

Divan'da mevcut olan muhtelif tenasüpler:

ağlamak, göz, eşk (G.96.1)
ateş, nâr, yanmak, micmer (G.36.3)
benefşe, reyhan, sünbül (G.86.4)
bezm, mey, ayş,nûş (G.53.5)
bûlbûl, gül (31.15)
cefâ, derd, firâk (G.91.7)
cünbiş, zevk, safa, meclis (G.58.5)
dağ, çak, yıkmak, harab itmek (G.104.5)
derd, ah, eîşân, nâle, feryâd, zâr (G.90.2)

¹ G.101.5

² G.21.2

³ G.85.3

⁴ G.107.2

⁵ bkz.s...123..

derd, devā, tabīb (30.20)
 derd, merhem, ilaç, zehr (G. 17.5)
 deryā, emvāc, āb-ı revān (G.98.4)
 elem, derd, belā, gam (G.22.4)
 feryād, fīgān (G. 14.6)
 firkat, derd, nālān, zār (G.92.4)
 firkat, gam, ağlamak (G.91.4)
 gam, mihnet, derd, fīrāk, zār (G.87.2)
 gam, nālān, giryān (G.56.1)
 gamze, müjgān, ebrū (G.98.3)
 gonce, gül, gülistan, bülbül, ezhār (G.98.1)
 gönül, aşk, mahabbet (G.57.1)
 gülşen, nergis, sünbül, gülzār (G.53.4)
 gülşen, bağ, fidan (G.100.4)
 gülzār, çemen, serv (G.110.4)
 gülzār, çemenzār, yâsemen, fidan (G.58.3)
 gülzār, vird, gonce (G.96.4)
 hadenk, navek (G.98.3)
 hicr, gam, melāl (G.67.4)
 hikāyet, kıssa, dāsītān (G.98.6)
 ilaç, tabīb, derd (G.113.4)
 ilaç, yāre, tabīb, merhem (G.33.3)
 kasavet, bi-rahāt, bād-ı elem (G.107.4)
 libāsı zīnet, atlas, dībā (G.104.4)
 māh, mihr, kamer (G.109.1)
 mecrūh, dēg (G.55.2)
 mest, cām, bāde (G.104.5)
 mugaylān, haristān (G.53.4)
 münşii, hat, tahrīr (G.104.2)
 nāle, bülbül, gülzār (G.86.2)
 nār, ateş, od, yakmak (G.80.5)
 nār, Kerbelā, ateş, sūzān (G.53.2)
 od, yanmak, nār (G.61.2)
 pāy, el, yüz (G.93.6)
 pervāne yanmak, şem, ateş (G.59.2)
 pervāne, ateş, yanmak (G.57.1)

sûzîş, harâret, nâr (G.87.1)
 sünbül, gül, gülzâr, lâlezâr (G.73.5)
 sünbül, nergis, gülzâr (G.93.5)
 şarab, cām, bezm, sâki (G.55.4)
 şems, bedr, necm, kevkeb (G.71.2)
 şû'le, ateş, yakmak, yanmak, şem, pervâne (G.31.2)
 tabîb, ilaç, illet (G.29.2)
 tîşe-i gam, kuh-ı mihnet, Ferhad (G.85.3)
 yanmak, ateş, dūd (G.13.3)
 yanmak, ateş, sūzân (G.54.2)
 yâre, derd, devâsuzlık (G.88.6)
 yâre, ilaç, devâ, merhem (G.80.3)
 yâsemen, sünbül, gül (G.86.1)
 yay, navek (G.78.5)
 zülf, perçem, küleh (G.63.6)

2.5.22 TEŞBİH

Yerüm virânedür kâc r-ı sipihre eylemem rağbet
 Harâbât âşiyânında mişâl-i mürğ-i c anlaşıyum¹

Kendini “harâbât âşiyânında mürğ-i Anka” olarak tasvir eden şair, “meclis-i aşkıta”, yârin içtiği “sâğâr-ı meygûn”un, ayrılık korkusuyla ağlayan gözün akıttığı kanlı göz yaşından ibaret olduğunu ifade eder:

Kan akıtduñ bîm-i hicr ile aya çeşm-i c aîl
 Meclîs-i c aşkıta yârûñ sâğâr-ı meygûnusın²

Ve sevgili, âşığına cefa edici tüm hassalara sahiptir, gamzesi hançerdir, nigâhı oktur, ebrûsu şemşirdir, bütün bu vasıflar güzelliğine bir delil olabildiği gibi, vaz geçilemezliğinin de ölçüsüdür, çünkü sevgili bir sultandır ve o, her türlü cevri yapmakta serbesttir:

Meger ruhsâr-ı âl üzre dizilmiş hâl-i hindûlar
 Saçılmış micmer-i pür-ateş üzre şanki c anberler³

¹ G.76.6

² G.88.5

³ G.34.4

Vaṣf-ı nūyūñ yâ semen yâ gül midür
 Haṭṭ-ı şeb-rengüñ siyeh sünbül midür ¹

Âşık sevgilinin saçları ile kendi gönlü arasında bir bağlantı kurar:
 Perîşân itme gönlüm gibi hıfz ile küleḥ içre
 Çıkar başdan ser-i gisûlaruñ bulursa ger ruḥşat ²

Âşık için sevgilinin olmadığı bir dünya, cennet bile olsa zindandan farksızdır:
 Gülistân içre gönlüm derd ile nālân olur sensüz
 Olursa ravza³ -i cennet baña zindân olur sensüz ³

Şeyh Mustafa Zekâyî Efendi, Divanı'nda, divan şiiri geleneği çerçevesinde teşbih sanatına temayül gösterir. Herhangibir orijinallik göstermeyen bu teşbihler, "divan şirinde; rakip, zâğâ, ağıâr hara, sevgili hümâyâ benzetilir" şeklindeki bir an'aneye rahatlıkla örnek teşkil ederler. Ancak "Zekâyî Efendi; divan şiirine bu alanda farklı bir boyut getirmiştir, o da şudur" dedirtecek kudrete sahip değildir. Hülâsa onun teşbihleri alışlagelen özellikleri taşır.

Divanda yer alan bir kısım teşbihleri alfabetik sıra ile vermeye gayret edeceğiz:
 ağıâr: hâr (G.92.1)

âh: sehâb-ı necm-i süreyyâ (G.15.2)

âlem: mihnetḥâne-i gurbet (G.76.2)

Ali: şems-i hakikat (21.8)

âşık: andelîb (G.99.2)

bende-i kemter (G.35.7)

bülbül (G.33.6)

divâne (G.39.6)

gedâ (G.18.4)

hezâr (G.86.2)

mecnûn (G.51.4)

mürğ-i Anka (G.76.6)

mürğ-i âvâre (G.91.1)

pervâne (G.74.5)

şâh (G.18.4)

¹ G.43.1

² G.10.2

³ G.53.1

- aşk: ateş (G.24.4)
cām (G.57.1)
aşkın cefası çekilmez yâ (G.114.5)
bâl: bend (G.49.1)
cân: ev (G.35.4)
mürg (G.49.1)
cebîn: mihr-i enver (G.109.1) (G.44.7)
cihân: zindân (G.74.3)
çeşm: nergis (G.93.5)
derûn: mir'ât-ı köhne (G.45.7)
dîde: sâgâr-ı pür-hûn (30.30)
dil: sâgâr (G.115.6)
semender (G.44.1)
dilber: kebûterbâz (G.49.1)
dünya nimetleri libâs-ı zîb (G.21.3)
ebrû: hançer (G.36.1)
hilâl (G.54.5)
kavs-ı kaza (G.4.1) (G.59.3)
kemân (G.27.1) (G.114.5) (G.4.1)
şemşîr (G.1.4)
tîr (G.4.1)
yâ (G.40.3)
eşk: güher (G.75.3)
seyl-i enhâr (G.22.3)
şarâb-ı nâb (G.55.4)
yârin sâgâr-ı meygûnu (G.88.5)
fakr: devlet (G.71.4)
feleğin vereceği merhem: zehr-i mâr (G.17.5)
fem: gonce (G.109.2)
firkat: od (Tarih,2.7)
gamze: âdâ (G.42.6)
cellâd (G.36.1) (G.12.1)
hadenk (G.64.6) (G.98.3) (G.48.3)
hançer (G.63.1)
tîr-i sitem (G.100.3)

- gîsû: anbereyn (G. 117.2)
 gönül: bülbul (G.43.2)
 ev (G.24.4) (G.61.2)
 gice kuşu (G.52.4)
 melâmet ilinin mecnûnu (G.88.1)
 pervâne (G.31.2) (G.57.1)
 şehir (5.3)
 vâdî-i aşkın mecnûnu (G.88.1)
 göz: cām (G.55.4)
 gözyaşı: dürr (7.5)
 dürr-Aden (7.5)
 elbise düğmesi (G.55.6)
 mercân (G.55.6)
 gülzâr-ı cennet: vâdî-i nirân (G.54.3)
 Hasan: mäh (21.25) (21.11)
 mäh-ı saadet (23.20)
 şems-i hidayet (23.20)
 Hüseyin: mäh-ı saadet (23.20)
 şems-i mäh (23.20)
 hat: sünbül (G.86.4) (G.43.1)
 hâl-i hindû: anber (G.34.4)
 fûlful (G.86.5) (G.43.5)
 İbrahim Efendî: Yusuf (güzellik sebebi ile) (Tarih, 2.6)
 izar: sünbülîstan (G.93.5)
 yâsemen (7.4)
 kadd: elif (G.114.2)
 şekl-i lâm (G.114.2)
 kalb-i mahzûn: şûledâr (G.42.7)
 kâmet: serv (G.73.2)
 kirpik: ok (G.63.1)
 ûr (G.40.3)
 kaş: kemân (G.30.3) (G.100.3) (G.79.3)
 mihrâb (G.40.2)
 la'l-i leb: âb-ı hayvan (G.110.6)
 gonce (G.63.7)
 mül (G.43.4)

- mahabbet: cām (G.57.1)
 yāy (G.38.5)
 mū: hançer-i ser-nîz (G.117.4)
 murad: esb (G.55.7)
 müy-i hat: gül (G.73.5)
 sünbül (G.73.5)
 müjgân: hançer (G.54.5)
 nâvek (G.98.3)
 ok (G.45.6)
 tîr (G.100.3) (G.93.2) (G.79.3)
 mürg-i cân: sayd (G.49.1)
 nâr-i aşk: micmer (G.36.3)
 nazm-ı Zekâyî: sübha (G.101.5)
 zîb-i yed (G.101.5)
 nigâh: hançer (G.55.3)
 nevk-i hançer (G.109.3)
 ok (G.33.6)
 sâgâr-ı pür-mey (G.42.5)
 tîg (G.64.6)
 tîg-i cevherdâr (G.48.1)
 nûr-ı vech : âfîtab-ı evc-i rifat (G.3.2)
 per: bend (G.49.1)
 perçem: sünbül (G.63.6)
 pertev-i hüsn: mēh-ı saadet (G.3.2)
 rakīb: mürg-i siyeh (G.49.4)
 zâg (G.49.4)
 ravza-i cennet: zindân (G.53.1)
 rû: gül (G.43.1)
 semen (G.43.1)
 rûh: derd-i ahmer (G.109.2)
 rûhsâr-ı âl: gül (G.63.7)
 saray-ı kalb: künc-i hasret (Tarih, 3.5)
 seyl-i sirişk: Ceyhûn (G.88.2)
 sevgilî: hümâ (G.44.4) (G.45.4)
 melek (G.94.1)

kamer-behçet (G.94. 1)

pâdişâh (G.35.7)

perî-sûret (G.94. 1)

tübâ (G.36.2)

sirişk: deryâ (G. 114.6)

tal'at: kamer (G. 109. 1)

mâh-ı ziyâ küster (7.4)

ten: libâs-ı köhne (G.95.3)

vücüd: mülk (G. 19.6)

pervâne (G. 19.6)

şehir (G.79.2)

yüz: gül (G. 108. 2)

mâh-ı münevver (G. 109. 1)

Zekâyî'nin sözleri: dürr-i deryâ-yı ma'ani (G.70.6)

2.5.23 TEŞHİS

Ebrû, âşığa ceâda kararludur:

Nigâhuñ oğlarından gâlibâ kurtulmaya sînem

Huşûşen ittîfâk itmiş ser-i ebrû-yı bâ-hemler ¹

Gamze, ebrû, nigâh hepsi aynı vasfı gösterirler:

Teğinmiş gamze' -i cellâduñ ebrûdan iki hançer

Nigâhuñ câna zâlim gâliba kaçd-ı helâk eyler ²

Her ne olursa olsun, âşık, âşığın çeşmi; kaşları mihrab olan güzelden vaz geçmez

Ol kaşları mihrâb güzel kânde giderse

Çeşmüm dâhi ol yire gider kıble-nümâdur ³

Sonu ölüm de olsa; âşık da maşuk da arzularından , alışkanlıklarından taviz vermez

° Âşıkın öldürmeye dizmiş hadeng etrâfına

Pâdişâh-ı gamze'ni gör kim nice gaddâr olur ⁴

¹ G.33.6

² G.36.1

³ G.40.2

⁴ G.48.3

Ķavs-ı Ķazāya beñzedürem ebrüvānunu
Tā cāna atdı nāvek-i müjgānunu Ķaşıñ ¹

Yine Ķaşd-ı helāk eyler nigāhı çeşm-i cānānuñ
Taħammül eyle çeşm-i Ķahramana var ise cānuñ ²

Ne şabrum Ķaldı sevdā-yı vişālüfile ne ārāmum
Dil-i ‘ āşıĶda cem‘ iyyet mi Ķor zülf-i perişānuñ ³

Ve bu mücadele devam edip durur:

Kenān ebrülaruñdan şāh-ı Ķamzeñ çekdi tuğrālar
Yüridür ser-te-ser iĶlīm-i Ķüsne emr ü fermānuñ ⁴

Tiğ çekmiş bi-amandur öldürür ‘ āşıĶları
Ķan ider herbir nazarda çeşm-i pür-Ķūnuñ senü ñ ⁵

Hükmün yürütdü Ķāl-i Ķaṭuñ Ķara giydürüp
Keşmīr ü Hindü mülk-i Ķitā vü Revāna dek ⁶

Ķamze tiğ almış ele biñ zahm açar bir Ķamlede
Gerçi tiğ amma Zekāyī zü'l-fişārumdur benüm ⁷

O Ķarāmi baĶışıñ ‘ aĶlumu yağma eyledi
Cānumı alsa daĶı aña Ķelāl eyler idüm ⁸

Sabayı yardımına çağırın āşıĶ, ondan şunları ister:

Luṭf eyle söyle Yūsuf-ı Ķüsne şabā yetiş
Beytü'l-Ķüzünde dīdeleri pür- nem olduĶum ⁹

¹ G.59.3

² G.60.1

³ G.60.2

⁴ G.60.3

⁵ G.62.3

⁶ G.64.4

⁷ G.73.8

⁸ G.75.2

⁹ G.77.3

Şabâ lutf eyle yârûñ perçeminden nefîa-yâb eyle
Olur muhtel-i dimâg iştiyâkum bûy-ı sünbûlden ¹

Şabâ lutf eyleyüp vakt-i seherde hâtırum şorsa
Peyâm-ı ‘ âlîbet ırgürse bâri nev-civânumdan ²

Zekâyî, Kerbelâ şehitlerini tasvir ederken sipihr-i zâlim'in durumunu da anmadan geçemez:

.....

Nedâmetden sipihr-i zâlimûñ hâli mükedderdür ³

2.5.24 TEVRIYE

Söndürdü şem‘ -i bahtımı mîkrâş-ı rûzgâr
Cenf iyyet-i derûnu gamuñ fâr ü mâr ider ⁴

“Rûzgâr” kelimesi “söndürmekle beraber tevriye-i müreşşaha oluşturur. Kelime zamandan şikâyeti ifade ifade ederken, yakın manasına ait levazımdan birşey zikredilmiştir.

Aşağıdaki beyitler tevriye-i mücerredeye bir misal teşkil ederken “rûzgâr” kelimesinin “zaman” anlamı kastedilerek kullanıldığı görülecektir:

Ne muşîbetdür bu köhne rûzgârûñ ‘ âlîbet
Gülsitân-ı li-ma‘ allâh 'a ırışdi âfeti ⁵

Getürmez kimse tâkât rûzgâr öyle muhâlifdür
Bu gül-zâr-ı fenâda ‘ ibret al mû‘ tād olanlardan ⁶

Tevriye-i müreşşaha için bir örnek de “ayağ” kelimesidir. “pây” kelimesi ile beyitte beraber yer aldığından; “kadeh” anlamında düşünmek uzak bir ihtimal olur:

Düşüben pâyına öpsem ayağûñ sâkinüñ
Düşse bir kerre harâbâta anuñ reh-güzeri ⁷

¹ G.84.3

² G.91.3

³ 28.3

⁴ G.28.5

⁵ 22.17

⁶ G.85.4

⁷ G.118.3

Aşağıdaki beyitlerde aynı duruma düşmemizi sağlayan kelime “el”dir:

‘Aşk sâķisini gör şundu ayağın elime
N’ola sermest-i ħarâb itse bu ibrâm beni ¹

“Benzer” ve “kadar” anlamlarıyla beyite farklı anlam kazandıran “gibi” kelimesi tevriyeli olarak kullanılır:

Zekâyî gibi mücrim yolç dinürse rûz-ı mahşerde
Ben ol müstağraķ-ı cürm-i vebâlüm yâ Resûlallâh ²

2.5.25 TEZAD

Şemf -i rûĥsârûñ ħayâli yandurır cân ü dili
Zülf-i şeb-rengüñ gamıyla **gicedür gündüzlerüm** ³

Bir nigehle öldürür ‘ uşşâķı hem ihyâ ider
Ėamzeler **lâ-gınc** amma çeşm-i ‘ ayyâr **âşinâ** ⁴

Ėam degil olsa derûnum zaĥmına yâr âşinâ
Olmasun tek mâcerâ-yı ‘ aşķa **ayyâr âşinâ** ⁵

Devâsuz **derde** cellâd-ı felekden merhem istersin
‘ **İlac** eylerse zaĥm-ı ‘ âşķâna **zehr-i mâr** eyler ⁶

Ehl-i fesâda velķ-ı murâd üzre devr **idüp**
Sibt-ı nebîyy-i muĥtereme ‘ izzet **itmedüñ** ⁷

Ėo âzâd olmasun ħursun ölünce ħâķ-i pâyuñda
Efendüm **pâdişâhsın** sen Zekâyî **bende’-i kemter** ⁸

Bir içim şu içmedi bî-ĥüde **alışun alışmasun**
Kâşķi nehr-i Fırat’uñ yirine ķan akķsa ķan ⁹

¹ G.111.6

² 13.7

³ G.70.3

⁴ G.5.2

⁵ G.5.1

⁶ G.17.5

⁷ 27.15

⁸ G.35.7

⁹ 25.26

Zehr imiş Sokrât-ı dehrüñ virdiği **deh**ü degil
Sînesinde âl ü evlâduñ cerâhatler nedür ¹

Gelince yanuma cânım **gelür** amma ki gitdikçe
Gider rûh-ı revânum güyi yâ cism-i nizârumdan ²

Herkes **ma**da sen **g**am ü miñnetde **gic**cler
Tâ **ma** olunca derd ü firâk ile zârsun ³

‘Aşk sâķisini gör şundu **ayağın elime**
N'ola sermest-i hârâb itse bu ibrâm beni ⁴

Seyr-i gül-zâr eylesem amma ki bir hâr **olmasun**
İsterüm yanumda **yâr olsun** da **ağyâr olmasun** ⁵

¹ 29.10

² G.90.4

³ G.87.2

⁴ G.111.6

⁵ G.92.1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NÜSHA TAVSİFLERİ

ŞEYH MUSTAFA ZEKÂ'YI DIVAN'ININ TESBIT EDİLEBİLEN NÜSHALARI

MİLLÎ KÜTÜPHANE	Yz.A.3972/ 1
	Yz.fb. 215/ 2
	Yz.A. 5192/ 2
	Yz.A. 2313/ 2
MİLLET KÜTÜPHANESİ	MANZ.139
SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ	
HAŞİM BABA	73/ 2
ESAD EFENDİ	2637
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	T.2832
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ	413 ASL
	251 ASL

METNİ OLUŞTURMAK İÇİN SEÇİLEN NÜSHALAR

M1, MİLLÎ KÜTÜPHANE	Yz.fb. 215/ 2
M2, MİLLÎ KÜTÜPHANE	Yz.A. 2313/ 2
M3, MİLLET KÜTÜPHANESİ	manz.139
SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ	
S1 HAŞİM BABA	73/ 2
S2 ESAD EFENDİ	2637

MİLLÎ KÜTÜPHANE: Yz.A.3972/ 1

İSTİNSAH TARİHİ: 1222

MÜSTENSIH: –

ÖLÇÜ: 205X130 150X095 mm

CİLT: Kahverengi meşin sırtlı; mavi, pembe, sarı renkte ebru kağıt kaplı mukavva ciltli

YAPRAK: 17b– 50b

SATIR: 17 satır

YAZI: Rik'a, başlık ve mahlaslar kırmızı diğer bölümler siyah mürekkeple yazılmış

KAGIT: İnce mavi filigranlı kağıt, yer yer lekeli

BAŞ:

يا رسول الله جرم چق يوزم غایت سیاه
حاکپای دولتکدن غیری جای پناه

SON:

مظهر کثرتیله وحدت ذاتا خلل ایرمز
ذکایی بو مرایاده کورن اولدر کوریننده

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 2 na't, 7 mersiye, 1 muhammes, 103 gazel, 3 kıt'a, 3 müfred, 1 muamma

Ayrıca; Divan'ın 1b–17b yaprakları arasında “Gazeliyat-ı Fuzûlî” var.

M1, MILLİ KÜTÜPHANE, Yz.fb. 215/2

İSTİNSAH TARİHİ: 1218

MÜSTENSIH: –

ÖLÇÜ: 214X136 137X93 mm.

CILT: Sırtı meşin, ebrulu karton kapaklı

YAPRAK: 17b-66b

SATIR: 15 satır

YAZI: Nestalîk

KAGIT: ince abâdî, açık sarı renkli, yer yer lekeli

BAŞ:

اي نبوت تفتنك شاهي حبيب كبريا

وي رسهلت اوجنك ماهي حبيب كبريا

SON:

نصوحى زاده فضل اللهى بولدى

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 18na't, 10 mersiye, 1 muhammes, 111 gazel, 7 kıt'a, 3 müfred, 1 muamma, 2 terci-i bend, 4 tarih

MİLLÎ KÜTÜPHANE, YzA.5192/ 11 MECMUA-İ RISÂİL

İSTİNSAH TARİHİ: 1228

MÜSTENSIH: M.Emin Amasî

ÖLÇÜ: 175X110 135X95mm.

CİLT: Siyah meşin kaplı, mukavva ciltli

YAPRAK: 168b-173b

SATIR: 19 satır

YAZI: Nestalik, mahlaslar kırmızı, bunun dışındaki yazılar siyah mürekkeple yazılmış, harf filigranlı

KAGIT: İnce kağıt

BAŞ:

كل محرمدر نجف واديلرن ياد ايت دلا
يارهله آچ سينهك اوزره تا بلونسون ماجرا

SON:

هر بير نفسده ايله سون يوز بيك صلات ايله سلام
اهل بيت مصطفىا حضرت رب الانام

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 3 mersiye, 5 gazel

Ayrıca Mecmua-ı Risâil içerisinde:

Mustafa oğlu Ömer, İlm-i Kıraat

Bâb-ı Meharricü'l-Huruf

Hayriyye-i Nabî

Kitâb-ı İlm-i Hâl

İnşa-ı Mergûb

Kânunnâme

Risâle-i Manzume-i İshak Zencan

Aristoteles, Nasihatnâme

Zekâyî

Nigâri Divanlarından numuneler mevcut.

M2, MİLLÎ KÜTÜPHANE YZA. 2313/2

İSTİNSAH TARİHİ: -

MÜSTENSIH: -

ÖLÇÜ: 200X122 150X85 mm.

CİLT: Sırtı siyah meşin, üstü mavi işlemeli kağıt kaplı

YAPRAK: 163a-204a , 189a'da Zekâyî Efendi Divanı bitip 201'de yeniden başlıyor.

SATIR: 15 satır

YAZI: Rik'a, siyah ve kırmızı mürekkep kullanılmış, bazı yerler altın yaldızlı

KAGIT: Renkli kağıt, ince, sarı pembe yeşil mavi kağıt, aşınmamış, bazı sayfalar kesilmiş, müstensihinin eksik bıraktığı bir gazelden

başka Zekâyî Divanı'nda eksik yok

BAŞ:

جمالک نور ذات ايله منور يا رسول الله
قاشک محرابنه الله اکبر يا رسول الله

SON:

حيفا کم ايتدي دور فلک نام و شامي
چکدي برات قيد جنونه شامي
نامن کتاب عشقندن القصه محو ايدر

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 18 na't, 2 kıt'a, 9 mersiye, 1 muhammes, 2 terci-i bend, bir tanesi yarım olmak üzere 63 gazel

Ayrıca; Derviş Ziya, Gazel-i Resm-i Ali Baba, Lâtif, Gazel-i Öşr, Nefi, Kâni, Niyâzi, Rûhi, Haşmet Osman Efendi, Azmî'ye ait gazeller de mevcut.

M3, MİLLET KÜTÜPHANESİ , manz. 139

İSTİNSAH TARİHİ: 1228

MÜSTENSIH: İmamzâde Ahmed

ÖLÇÜ: 260x110 100x175

CİLT: Mukavva kapak, cilt kapağı altı sarı

YAPRAK: 1b-35a

SATIR: 23, 14, 19 satır

YAZI: Rik'a, başlıklar kırmızı, diğer kısımlar siyah mürekkepli

KAGIT: Bej renkli kalın kağıt, bazı sayfalar yırtılmış ve lekeli

BAŞ:

اي نبوت تختنك شاهي حبيب كبريا
وي رسالت اوجنك ماهي حبيب كبريا

SON:

مست عشك اولوب ذكايي سمت وحدته
وادي حيرتده بر دوانهدر معزردر

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 18 na't, 9 mersiye, 1 muhammes, 4 tarih, 2 terci-î bend, 116 gazel, 1 tahmis, 7 kıt'a, 2 müfred, 1 muamma

Ayrıca Hayālî, Haşimî, Hatâyi, Fuzûlî'den gazeller mevcut, 34a'da Kâlâyî'nin Zekâyî'nin vefatı için söylediği bir manzume ve tarih mevcut.

S1 SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ HAŞİM BABA ,73/ 2

İSTİNSAH TARİHİ: 1252

MÜSTENSIH: Ali Haydar İbni Ahmed Muhtar

ÖLÇÜ: 222x145 161x63 mm.

CİLT: Sırtı siyah deri, mukavva işlemeli kapak, yıpranmamış

YAPRAK: 55b-88a

SATIR: 24 satır

YAZI: Rik'a

KAGIT: İnce kağıt

BAŞ:

جمالک نور ذات ایلہ منور یا رسول اللہ
قاشک محر ابنہ اللہ اکبر یا رسول اللہ

SON:

کامل اولور اهل حق

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 18 na't, 6 kıt'a, 10 mersiye, 2 terci-i bend, 117 gazel, 3 müfred, 1 muamma, ayrıca; Nuri Efendi, Hazret, Salacıoğlu, Hudaî, divanları mevcut.

S2 SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ, ESAD EFENDİ, 2637

İSTİNSAH TARİHİ: 1255

MÜSTENSIH: M. Muharrem Ekrem

ÖLÇÜ: 233x157 160x100mm.

CİLT: Sırtı meşin koyu kahverengi ciltli, ebrulu mukavva kapak (ebrular; kırmızı, yeşil, beyaz, eflatun renkte)

YAPRAK: 1b-36a

SATIR: 21 satır

YAZI: Talik, başlık ve mahlaslar kırmızı, diğerleri siyah mürekkepli, son beyitler kırmızı mürekkeple yazılmış.

KAGIT: Aharlı kalın beyaz renkte kağıt

BAŞ:

جمالک نور ذات ايله منور يا رسول الله
قاشک محرابنه الله اکبر يا رسول الله

SON:

مظهر کثرتيله وحدت ذاتا خلل ايرمز
دکايي بو مراياده کورن اولدر کوريننده

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 18 na't, 6 kı'ta, 10 mersiye, 1 muhammes, 2 terci-i bend, 115 gazel, 3 müfred, 1 muamma

ISTANBUL ÜNİVERSİTESİ, T.2832

İSTİNSAH TARİHİ: –

MÜSTENSIH: Cāvid Ahmed Beyefendi (1236–1258)

ÖLÇÜ: 230x165 115x80 mm.

CİLT: Sırtı meşin, dışı ebrulu mukavva cilt

YAPRAK: 1b–49b

SATIR: 17 satır

YAZI: Talik, altın yaldızla çerçeve, siyah mürekkepli

KAĞIT: Aharlı sarı, mavi, orta kalınlıkta kağıt

BAŞ:

اي نبوت تختنك شاهي حبيب كبريا
وي رسهلت او جنك ماهي حبيب كبر

SON:

اسوب باد محالف كتدي او شاه
كوزم اردنده قالدي نيليم اه

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 16 na't, 6 kıt'a, 8 mersiye, 1 muhammes, 1 terkib-i bend, 110 gazel, 3 müfred, 1 muamma

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ, 413, ASL

İSTİNSAH TARİHİ: 1221

MÜSTENSIH: Sâdi

ÖLÇÜ: 222x152 185x100 mm

CİLT: Mukavva üzeri bez kaplama, sırtı ve köşeleri meşin, şemseli, iç kapaklı

YAPRAK: 1b-38a

SATIR: 21 satır

YAZI: Nesih, başlıklar ve cetveller kırmızı mürekkepli

KAGIT: Kalın beyaz kağıt

BAŞ:

اي نبوت تختنك شاهي حبيب كبريا
وي رسهلت اوجنك ماهي حبيب كبريا

SON:

سلوكي اهل تجريدك شهودي حال تفريدك
اوجنچي رتبه توحيدك يولن جولان ايدنلردر

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 17 na't, 9 mersiye, 1 tahmis, 4 tarih, 115 gazel, 8 kıt'a, 2 müfred, 1 muamma

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ, 251 ASL

İSTİNSAH TARİHİ: 1248

MÜSTENSIH: Mehmed Tevfik es-Sadi

ÖLÇÜ: 205x142 145x92 mm.

CILT: Mukavva üzeri yeşil bez kaplı, iç kapaklar ebrulu, miklâplı, miklâp bağlantısı ve sırtı siyah meşin kaplı

YAPRAK: 39b-80a

SATIR: 17 satır

YAZI: Rik'a, mahlas ve başlıklar kırmızı mürekkeple, yazı gizli mıstarla yazılmış

KAGIT: Kalın beyaz kağıt, bazı sayfalarda nem ve leke mevcut.

BAŞ:

اي نبوت تختنك شاهي حبيب كبريا
وي رسهلت اوجنك ماهي حبيب كبريا

SON:

اسوب باد محالف گتدي او شاه
کوزم اردنده قالدي نيليم اه

İÇİNDEKİLER VE ÖZELLİKLERİ: 16 na't, 9 mersiye, 1 tahmis, 114 gazel, 6 kıt'a, 3 müfred, 1 muamma

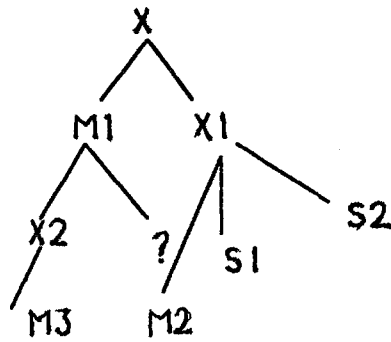
Ayrıca; 1b-39a'da Nuri Divanı

TENKİDLİ METNİN HAZIRLANMASINDA UYGULANAN YÖNTEM

Çeşitli illerdeki kütüphaneleri Zekâyî Efendi Divanı'nın yazma nüshalarını bulabilmek ümidiyle taradık Araştırmalarımız neticesinde toplam 10 yazma nüsha tesbit edebildik. Bunlardan biri Şeyh Mustafa Zekayi Divanı'na ait birkaç manzumenin bulunduğu bir mecmua idi. Ayrıca Şeyh Mustafa Zekâyî Divanı'nın tarihinde matbu olarak basıldığını öğrendik.

Tesbit ettiğimiz tüm nüshaları yerinde gördük. Mürekkep ve kağıtların eskiliği yeniliği, mürettep olma özellikleri, manzumelerin sayısı, istinsah tarihleri, gibi çeşitli vasıflarını göz önünde bulundurarak, tenkidli metnimizi; seçtiğimiz 5 yazma nüshadan faydalanmak suretiyle kurduk.

Seçtiğimiz nüshaların bir tanesinin hem müstensihî hem de istinsah tarihi belli değildir. (M2, Millî Kütüphane Yz.A. 2313/ 2) Bir tanesinin de müstensihî belirsizlik içerisindedir. (M1, Millî Kütüphane, Yz. fb. 215/ 2) Tarih ve müstensihîleri belli olmasa da, tenkidli metnimizi kurarken faydalandığımız 5 yazma divandan ikisi , manzume sayılarının çokluğu nedeniyle, bunlar oldu. Zekâyî Efendi Divanı'na ait bu 5 yazma nüsha, aşağı yukarı birbirlerine benzer özellikler gösterirler. M3 nüshası M1 nüshası ile kimi yerde birleşse de, bazı yerlerde ifade edilmesi gereken ayrılıkları (bir kaç beyitte) içerir. M2, S1, S2 nüshaları da hemen hemen aynı vasıftadırlar. Müellif hattlı nüshaya "X" , göremediğimiz diğer nüshaları X1, X2 dersek, inceleme yaparken dikkate aldığımız nüshalara ait şöyle bir şema oluşur:

İncelememizde, nüshaların en olgunu olan M1 nüshasını esas aldık. En eski tarihli de buydu. 1218 tarihli olan bu nüshanın varak numaralarını varaklar değişikçe beyit başlarında belirttik.

Vezinleri her manzumenin başına yazmayı tercih ettik. Her nazım şekli için manzumeleri yeniden numaraladık. Farkları ve manzumelerin diğer nüshalardaki

adreslerine ilişkin varak numaralarını dipnotlarda gösterirken, hadis ve ayetleri için de aynı yöntemi uyguladık.

Nüshaların hemen hepsi mürettep olma özelliği göstermekteydi. Yalnız M1 nüshasında iki mersiye Divan'ın sonunda yer alıyordu, bunu diğer nüshalarla aynı hale getirmek için kasideler bölümüne aldık. Divanda manzum dört tarih vardı ve bunlar M1 ve M3 nüshalarında idi. Bunları da ait olmaları gereken yerde değerlendirdik.

Divana ait tek kıt'a, nüshalardan sadece birinde vardı. Bunun için metnimizi kurarken faydalandığımız 5 nüsha dışındaki diğer 6 nüshaya müracaat ettik, fakat bu kıt'a diğer nüshalarda da yoktu. İncelememiz de bu kıt'aya da değindiğimiz halde bu kıt'anın Zekâyî'ye ait olması hususunda endişeliyiz. Şöyle ki; son derece kısa ifadelerden oluşan bu kıt'a, Zekâyî'nin diğer manzumelerinde görülen lirik vasfı taşımamaktadır. Mürşidâne bir özellikte olan bu manzume, tüm Divan'ı boyunca – şeyh olmasına rağmen– bir mürşide ihtiyaç duyduğunu söyleyen mütevazî Zekâyî'nin karakterine ve O'nun üslubuna yakın da değildir.

Tenkidli metinde ve incelememizde, şimdiye kadar pek çok incelemede görüldüğü üzere paragraf halinde yazılan dipnot dışında biz, dipnotlarımızı, herhangi bir karışıklığa meydan vermemek, aranılan maddenin hemen bulunması gibi sebeplerle alt alta verdik. Bu konuda; Mustafa Çavuşoğlu'nun Yahya Bey Divanı İncelemesi 'nde uyguladığı yöntemi dikkate aldık.

Araştırmamız esnasında, beyitlere ait göndermeleri yaparken, kasideler dışındaki diğer nazım türlerinde sırasıyla, gazellerde gazelin başharfi olan "G" harfini , diğer nazım şekillerinde ise nazım şeklinin adını , manzume numarasını ve beyit numarasını belirttik. Beyitleri de a ve b mısraları şeklinde düşündük ve dipnotları da bu şekilde verdik.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا: Ä ä
 ؤ: °
 ب: B b
 پ: P p
 ت: T t
 ث: S s
 ج: C c
 چ: Ç ç
 ح: H h
 خ: H h
 د: D d
 ذ: Z z
 ر: R r
 ز: Z z
 س: S s
 ش: Ş ş
 ص: Ş ş
 ض: D d, Z z
 ط: T t
 ظ: Z z
 ع: °
 غ: G g
 ف: F f
 ق: K k
 ك: K k
 ل: L l
 م: M m
 ن: N n
 و: V v (o, ö, u, ü, ü)
 ه: H h (a, e)
 ی: Y y (ı, i, î)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TENKİDLİ METİN

KASIDELER

DİVÂN-I HAZRET-İ ŞEYH MUŞTAFÂ ZEKÂÎ
 KUDDİSE SIRRAHÜ'L-ÂLÎ
 BISMILLÂHIRRAHMANIRRAHÎM

1

NA' T-I RESÛL

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- M1.17b 1 Ey nübüvvet tahtınuñ şâhı habîb-i kibriyâ
 V'ey risâlet evcinüñ mâhı habîb-i kibriyâ
- 2 Cılve-ğâhuñ kurb-ı ev ednâ maķâmuñ lâ mekân
 Kâbe kavseynüñ şehen-şâhı habîb-i kibriyâ
- 3 Bezm-i ev ednâ 'ya vardı hıl' at-i levlâk ile
 Giydi tâc-ı li-ma' allâh' ı habîb-i kibriyâ
- 4 Da' vet-i hâķ irişüp halvet-sarây-ı vahdete
 Baş göziyle gördi Allah'ı habîb-i kibriyâ
- 5 İrdi zât-ı hâķķa hâ' il olmadı yüz biñ hicâb
 Kâç' idüp bir demde ol râhı habîb-i kibriyâ
- 6 Cürmi çok amma Zekâyî şübhesüz mağfûr olur
 Dilese hâķdan o gümrahı habîb-i kibriyâ

1 M1.17b M2.166a M3.1b S1.57b S2.4a

1b habîb M1, M3, S1, S2; resûl M2

2a b (قاب قوسين او ادني) او ادني : "Bu suretle Cebrail, Peygamber'e iki ya y kadar yahut da yakın oldu." 53 / Necm,9

2b habîb M1, M3; resûl M2, S1, S2

3b habîb M2, M3, S1, S2; resûl M1

تلي مع الله : "Benim Allah ile öyle vaktim olur ki, ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir nebî öyle bir yakınlığı elde edebildi" (Hadis)

4b habîb M1, M2, M3, S1; resûl S2

6b habîb M1, M2, M3, S1; resûl S2

NA^c T-I ŞERİFMeâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Vücûduñ mazhar-ı nûr-ı hüviyyet yâ Resûlallâh
Zuhûr-ı kâşif-i esrâr-ı vahdet yâ Resûlallâh
- 2 Görenler zât-ı hâkkı gördüler mir^o ât-ı vechüñde
Bu sırra eyledi âyet delâlet yâ Resûlallâh
- 3 ^c Avâlümde kamû eşyâ senüñ zâtınla kâ^o imdür
Haşayıkda hemîn sensün hâkîkat yâ Resûlallâh
- 4 Dil-i vîrânumı ^c aşşuñla ma^c mûr eyle sultânüm
Senüñ derdüñle yanmağdur saf âdet yâ Resûlallâh
- 5 Nigâhuñ ^c ayn-ı îhsândur gönül derdine dermândur
Benüm hâlüm perişândur şefâ^c at yâ Resûlallâh
- 6 Zekâyî'nüñ iki ^c âlemde maşşü ü hemân sensin
M1.18a Umar dergâh-ı lutfından ^c inâyet yâ Resûlallâh

NA^c T-I ŞERİFMeâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Vücûduñ mazhar-ı sırr-ı ezeldür yâ Resûlallâh
Dilüñ mir^o ât-ı nûr-ı lem -yezeldür yâ Resûlallâh

2 M1.17b M2.163a M3.1b S1.55b S2.1b

2b Bu sırra eyledi âyet delâlet yâ Resûlallah M1, M2, M3, S1

Bu sırra eyledi delâlet yâ Resulallah S2

3a mısramı M2 ve S1 nüshalarında 4b mısraı, 4a mısramı ise yine bu nüshalarda 3b takip etmektedir.

4a ma^c mûr M1, M3, S1, S2; sūzân M2

6b lutfından M1, M2, M3, S1; lutfunda S2

3 M1.18a M2.163b M3.1b S1.55b S2.1b

- 2 Seni hâk nûr-ı zâtından yaratdı hubb-ı zâtiyla
Anuñ'çün zât-ı pākūñ bî-bedeldür yâ Resûlalâh
- 3 Cihâna gerçi teşrîfûñ sa' adetle muahhârdur
Velâkin bâ' is-i hâk evvelidür yâ Resûlalâh
- 4 Sezâ-vâr-ı şefâ' at olmaz ise rûz-ı mahşerde
Zekâyî oda yanmak muhtemeldür yâ Resûlalâh

4

NA' T-I RESÛL

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Ğarîk-ı baır-ı byânum şefâ' at yâ Resûlalâh
Esîr-ı nefis-i nâdânum şefâ' at yâ Resûlalâh
- 2 Reh-i ğurbetde nâ-çârum ğam-ı hicrûñle bî-zârum
° Aceb derde ğiriftârum şefâ' at yâ Resûlalâh
- 3 Benüm cürm-i firâvânum harâb itdi dil ü cânım
° İnâyet eyle sułtanum şefâ' at yâ Resûlalâh
- 4 Zekâyî hicr ile mahzûn anı vaşluñla kıl memnûn
Yoluñda cân fedâ olsun şefâ' at yâ Resûlalâh

5

NA' T-I ŞERİF

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Göñül sevdâ-yı ° aşşâ mübtelâdur yâ Resûlalâh
Velâkin âsitânuñdan cüdâdur yâ Resûlalâh
- 2 Cihâna sırr-ı hâk zât-ı şerîfinden zuhûr itdi
Vücûdun mazhar-ı feyz-i Hudâdur yâ Resûlalâh

4 M1.18a M2.164a M3.1b S1.56a S2.2a

5 M1.18a M2.163b M3.2a S1.56a S2.2a

3 Hārāb itdi gönül şehrin efendüm leşger-i ʿ isyān
 ʿ Ināyet cānibünden mültecādur yâ Resûlâlâh

4 Nâzar kıl kalb-i mecrûhum gam-ı hicrâna düş oldu
 Ümîdüm zât-ı pâkîünden ʿ atâdur yâ Resûlâlâh

M1.18b 5 Ne rütbe ümmetüñ müstağrak-ı bahr-ı günâh olsa
 Cenâbuñ şâfiʿ -i rûz-ı cezâdur yâ Resûlâlâh

6 Zekâyî bî-kese dergâh-ı lutfuñda kabûl eyle
 Tûrâb-ı âsîtanuñ kîmiyâdur yâ Resûlâlâh

6

NAʿ T-I RESÛL

Fâʿ ilâtün Fâʿ ilâtün Fâʿ ilâtün Fâʿ ilün

1 Yâ Resûlâlâh cürmüm çok yüzüm gâyet siyâh
 Hâk-i pâ-yi devletüñden gayrı yok cây-ı penâh

2 Bir garîbüm cürm-i bisyâr ile geldüm katuna
 Maḥz-ı lutfuñdan beni redd eyleme ey pâdişâh

3 Muʿ cizâtuñ oldu tâ evc-i felekde âşikâr
 Âsumâna bir işâret eyledüñ şakḥ oldu mâh

4 ʿ Izz ile teşrif-i bezm-i Kâbe kavseyn eyledüñ
 Pâyüña sürdi yüzün şad şevḥ ile ʿ arş-ı ilâh

5 Nûr-ı esmâdur mezâhirde tecellî eyleyen
 Sende zât-ı ḥakḥ tecellî eyledi bî-istibâh

6 Yâ Resûlâlâh Zekâyî bendeñi eyle kabûl
 Râh-ı ʿ aşḥuñda dem-â-dem eylesün feryâd ü âh

6 M1.18b M2.163b M3.2a S1.58a S2.4b

2a ʿ isyān M1, M3; bisyâr M2, S1, S2

katına M1, M2, M3, S1; kapuña S2

b maḥz M1, M3, S1, S2; muḥaṣṣan M2

4a (قاب قوسين او ادني) قاب قوسين : 53/Necm, 9

b yüzün M1, M2, M3, S1; yüzüñ S2

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Göñül ceyş-i sivâdan pür- fitendür yâ Resûlallâh
Felâket dîde-i derd ü mihendür yâ Resûlallâh
- 2 Nesîm-i iltifâtun intizârıyla gözüüm giryân
Fîrâkuñla yerüm beytül-hüzündür yâ Resûlallâh
- 3 Derûnum süziş-i aşkuñla ateşler gibi yansun
Ne âteş kim şafa-yı cân ü tendür yâ Resûlallâh
- 4 Cebînuñ mihr-i enver ta' atun mäh-ı ziyâ küste r
Cemâlün gül' izârün yâsemendür yâ Resûlallâh
- 5 Şu göz kim iştîyâkuñla sirişk-efşân olur dâ' im
Anuñ bir katresi dürr-i Adendür yâ Resûlallâh

M1. 19a 6 Zekâyî bendeñi eyle civâr-ı hâzrete lâıık
Ğarîb-hâne-i ber-düş-ı vaıandur yâ Resûlallâh

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Göñül' aşk-ı habîb-i kibriyâya âşinâ olsun
Dil-i zulmet-sarâyum ol ziyâdan rûşenâ olsun
- 2 Varup şevk ile yâ Râb yüz süreydüm ravza-i pâke
Türâb-ı âsitânı çeşm-i cânâ tütîyâ olsun
- 3 Hezârân cân deger ol buķ' anuñ her zerre-i hâki
İrersem Yesrib ü Baıha iline cân fedâ olsun

7 M1.18b M2.164a M3.2a S1.56a S2.2b

4a enver M1, M3, S1, S2; envâr M2

8 M1.19a M2.167a M3.2a S1.58a S2.2b

- 3a Hezârân cân deger ol buķ' anuñ her zerre-i hâki M1, M2, S1;
Hezârân deger ol buķ' anuñ her zerre-i hâki S2
Hezârân cân zıkr ol buķ' anuñ her zerre-i hâki M3

- 4 Ğubāruñ ol ilüñ çüb-ı muğaylānıyla kühl itdüm
Küdūret zā' il olsun çeşm-i cānum pür-ziyā olsun
- 5 Şaīr-i kabrüm olsa hāk-i pāyuñ yā Resūlalāh
O ā' lā cevhere sermāye-i cānum fedā olsun
- 6 Ğam-ı hicrūñ dil-i virānumı ateşlere yakdı
Nigāh-ı iltiāsuñla derūnum pür-ziyā olsun
- 7 Sevād-ı vech ile 'āş-i güneh-kārı kabūl eyle
Zekāyī cān fedā-yı hānedān-ı Muştāfā olsun

9

NA' T-İ ŞERİF

Meā' ilün Meā' ilün Meā' ilün Meā' ilün

- 1 Perişān hāli bu hātır harābuñ yā Resūlalāh
Hücūmu var telāş u z̤rābuñ yā Resūlalāh
- 2 Ümīd-vār-ı ' atayum bir bölük kavm ü kabīlemle
Kapuñda cümlemüz ahkār kiābuñ yā Resūlalāh
- 3 Ziyāyı zerre' -i nūruñdan alur mihr ü māh ancak
Ne deñlü şu' lesi var āfitābuñ yā Resūlalāh
- 4 Ma-haşal şeh-i evşāfuñda nāzil buñca āyetler
Müfād-ı kāmīlūsün dört kitābuñ yā Resūlalāh
- 5 Firāk-ı hicr oduyla kalb-i mahzūnum yanar dā' im
Meger nūş eyleyem kevşer şarābuñ yā Resūlalāh
- M1.19b 6 Civār-ı ravzada āhır bu miskūñi kabūl eyle
Ki müştākyum ol hayrū'ime' abun yā Resūlalāh

5b fadā S2; bahā M1, M2, S1; nihān M3

6b ziyā M1, M3; şafā M2, S1, S2

9 M1.19a M2.165 M3.2b S1.56b S2.3a

2a kavm ü kabīlemle S1, S2; kavm-i kabīlemle M1, M2, M3

- 7 Zekâyî'yi ümîd-i iltîfâtüñ şâd ider yoḥsa
Yeter endîşesi rûz-ı ḥesâbuñ yâ Resûlallâh

10

NA° T-I RESÛL° ALEYHI'S-SELÂM

BISMILLÂHIRRAHMANIRRAHIM

Meâ° ilün Meâ° ilün Meâ° ilün Meâ° ilün

- 1 Cemâlün nûr-ı zât ile münevver yâ Resûlallâh
Kâşuñ miḥrâbuna Allahu ekber yâ Resûlallâh
- 2 Eḥad nûrina maḡhar sırr-ı pâkıñ kenz-i maḡfidür
Vücûduñ vahidiyyetden muşavver yâ Resûlallâh
- 3 Kelâmuñ vahy-ı ḥaḡ vechünde zâhir nûr-ı vechu'llah
Kamû zât ü şifâtüñ ḥaḡḡa maḡhar yâ Resûlallâh
- 4 Cebînüñ âyet-i Allahu nûr ile münevverdür
Lebüñ vaşfunda câri nazm-ı kevser yâ Resûlallâh
- 5 Livâ-yı nuşretüñ innâ fetahnâ ile feth oldu
Zamân-ı ḥaşre dek dâ° im muḡaffer yâ Resûlallâh
- 6 Verirdüm yoluña biñ cânım olsa şevḡ-ı rûyuñla
Vişâlüñ bir nefes olsa müyesser yâ Resûlallâh
- 7 °Inâyet eyle luḡfuñla nigâh-ı iltîf ile
Zekâyî bî-kesüñ ḡâlî mükedder yâ Resûlallâh

11

NA° T-I ŞERİF

Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilün

- 1 Gel vücûduñ âteş-i °aşḡ-ı ḡabîbu'l-laha yaḡ
Çeşm-i ḡalbi ol ziyâdan feth idüp Mevlâyâ yaḡ

10 M1.19b M2.163 M3.2b S1.55a S2.1b

5a : اننا فتحنا : “Biz açtık” Kur'an-ı Kerîm'in 48. sûresi olan Feth “innâ fetahna...”ile başlar.

11 M1.19b M2.166b M3.58a S1.58a S2.4b

- 2 Sîne'n içre nûr-ı zîkr ile uyandır bir çerâğ
Ol çerâğın şur lesiyle görine dîdâr-ı hâşş
- 3 Nûr-ı fahr-ı ' âleme eyle teveccüh dâ' imâ
Mâh-ı kalbün ide engüşt-i ' inâyet iki şakş
- 4 Mahrem-i sırr-ı Huda peygamber-i ahır zaman
Kümmel -i ehl-i hâkikat andan aldılar sebak
- M1.20a 5 Mu' cizâtı şubh-ı şâdık gibi zâhir ba-huşuş
Hazret-i Kur'an'ı inzâl eyledi rabbü'l-felek
- 6 Şems-i hâşdan irüşüp nûr-ı ' inâyet bir nefes
Dilerüm kalb-i Zekâyî açıla mîli şafak

12

NA' T-I ŞERİF

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Mu' alla dergehün evc-i semâdan yâ Resûlallâh
Mu' azzam kadrün ' arş-ı kibriyâdan yâ Resûlallâh
- 2 Ta' ayyün buldu künh-i lâ ta' ayyünden veli zâtuñ
Seni farş eylemem Bâr-i Hudâ'dan yâ Resûlallâh
- 3 Hezârân ibni Edhem gibi şâh-ı mürşid-i ' aşkuñ
Geçerdi bir nefesde mâsivâdan yâ Resûlallâh
- 4 Irışdi devlete hep sâ' ilân-ı bâb-ı ihisânuñ
Mükerrem hâk-i pâyuñ kimiyâdan yâ Resûlallâh
- 5 Gubâr-ı âsitânun ref ider yüz biñ hicâbâtı
Çekilse çeşmüme ol tütüyâdan yâ Resûlallâh
- 6 Kemâl-i medh ile vaşşâfuñ ancak hâlık-ı ' âlem
Seni mahlûk-ı ' âcizdür şenâdan yâ Resûlallâh

1b kalbi M1, M2, S1, S2; kalbini M3

12 M1.20a M2 165b M3.3a S1.57a S2.3b

1b kadrün M1, M2, M3; kadri S1, S2

- 7 Dîñ itme nigâh-ı iltifâtıñ rûz-ı mahşerde
Zekâyî bî-kes-i miskîn gedâdan yâ Resûlallâh

13

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Ağardı müy-ı nîşüm bî-mecâlüm yâ Resûlallâh
Siyeh rüyum giriftâr-ı melâletüm yâ Resûlallâh
- 2 Geçirdüm ' ömrümü firâkatle nâr-ı hasrete yandım
Dem-i âhır ricâ-mend-i vîşâlüm yâ Resûlallâh
- 3 Esîrüm nefis-i emmâre elünde tâkatüm yokdur
Z' aif ü nâtuwân âzürde hâlüm yâ Resûlallâh
- 4 Ne rütbe mücrim isem keşret-i ' isyânuma bakma
Ğarîbüm sâ' il-i lutf-ı nevâlüm yâ Resûlallâh

- M1.20b 5 Nola vaqt-i seherde nûr-ı vechüñle ziyâlansam
Şeb-i firâkatle müştâk-ı cemâlüm yâ Resûlallâh
- 6 Hevâ vâdîlerinde nağd-ı ' ömrüm eyledüm zâyf
Yitirdüm varumı işkeste bâlüm yâ Resûlallâh
- 7 Zekâyî gibi mücrim yok dinürse rûz-ı mahşerde
Ben ol müsteğrağ-ı cürm-i vebâlüm yâ Resûlallâh

14

NA' T-I ŞERİF

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Füzûn oldu firâkuñla erînüm yâ Resûlallâh
Yanup yakılmada kalb-i hâzînüm yâ Resûlallâh
- 2 Derûnumda gam-ı dilsüz hicrûñ câna kâr itdi
Çıkar eflâke âh-ı âteşinüm yâ Resûlallâh

13 M1.20a M2.16a M3.3b S1.56a S2.2b

3b Z' aif ü nâtuwân-ı âzürde hâlüm yâ Resûlallâh M2, M3, S1, S2

Z' aif nâtuwân-ı âzürde hâlüm yâ Resûlallâh M1

6b yitirdim M1, S2; bitirdim M2, M3, S1

7a dinürse M1, S1, S2; dirlerse M2, M3

14 M1.20b M2.164b M3.3b S1.56b S2.3a

- 3 Yoluñda rüyumu mälide-i ĥak ü türâb itsem
İlüñde yerlere sürsem cebünüm yâ Resûlallâh
- 4 Irüşdür bü-yı ġsü-yı latifüñ câna şon demde
Anuñ her tärudur ĥabl-i metünüm yâ Resûlallâh
- 5 Esîr-i dâm-ı nefis oldum zebün-i^c âciz ü zârum
Giriftâr eyledi su³ i ĥarîñüm yâ Resûlallâh
- 6 Şefâ^c at eyler iseñ ehl-i^c şyân evvel ü âḥır
Ĥamûsı ĥurtulur vardur yaḥınım yâ Resûlallâh
- 7 Zekâyî dergehüñden ġayra^c arz-ı ĥtiyâc itmez
Hemişe bî-kesândur hem nişîñüm yâ Resûlallâh

15

NA^c T-I ŞERİFMeâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Ĥam itdi ĥaddümi bâr-ı ġünâhum yâ Resûlallâh
Ĥadl itdi beni rû-yı siyâhum yâ Resûlallâh
- 2 Hevâ vâdileründe ĥâke düşdüm dest-ġrüm ol
Ĥarîb ü bî-kesüm yokdur penâhum yâ Resûlallâ h
- 3 Derûnumda yanar hicr ü firâḫuñ âteşi dâ³ im
Nola eñâke çıḫsa düd-ı âhum yâ Resûlallâh

M1.21a 4 Egerçi mücrim isem bende-i nâçiz-i dergâhum
Seni taşdıḫıme ĥaḫdur ġüvâhum yâ Resûlallâh

- 5 Türâb-ı maḫdemüñle çeşm-i cânım rüşenâ ancaḫ
Mu^c alla âsîñuñ ĥible-ġâhum yâ Resûlallâh
- 6 Mübeyyen zâtuñu esmâ-i ĥüsrâ ĥulḫuñu Ĥur³ an
Ĥaḫâyıḫ kânısun yok iştibâhum yâ Resûlallâh

3b mälide-i ĥak ü türâb itsem M2, S1, S2; mälide-i ĥak-i türâb itsem M1, M3
6a ehl-i^c şyân M1, M2, S2; ehl-i^c şyâna M3, S1

15 M1.20b M2.164b M3.3b S1.56b S2.2b

1b rû-yı M1, M2, S1, S2; rüyum M3
2b ġarîb ü M1, M2, S1, S2; Ĥarîb M3

- 7 Gözü pür-eşk-i hasretdür Zekâyî dem-be-dem ağlar
N'olur âyâ diyü hâl-i tebâhum yâ Resûlallâh

16

NA^c T-I ŞERİFMeâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Zuhûruñ ^c âleme lutf u keremdür yâ Resûlallâh
Vücûduñ menba^c ı cûd u himemdür yâ Resûlallâh
- 2 Cemî^c i enbiyâ zıkr-i cemîlûñ kıldılar teblîğ
Kitâbu'l-lahda vaşfuñ mültezemdür yâ Resûlallâh
- 3 Nişân-ı Kâbe kavseyn ebrûvânuñ çeşm hâkık bînuñ
Delîl-i naşşile nûn u kâlemdür yâ Resûlallâh
- 4 Kebûter şûretinde devr iderler ravza-ı pâküñ
Gürûh-ı rûh-ı kudsâiler hâdemdür yâ Resûlallâh
- 5 Ne dem ki tâk-ı ^c arş üzre görürsem necm-i rahşında
Şüreyyâ diyemem naşş-ı kâdemdür yâ Resûlallâh
- 6 Nübüvvet tâc-ı ^c izzetdür ki başuñda saf âdetle
Risâlet bâr-gâhuñda ^c ilimdür yâ Resûlallâh
- 7 Çerâğ ile uyandır kalb-i mahzûnuñ Zekâyî'nüñ
Der-i lutfuñda bekler hayli demdür yâ Resûlallâh

7b n'olur S2; ne olur M1, M2, M3, S1

16 M1.21a M2 165a M3.4a S1.57a S2.3b

3a (قاب قوسین او ادنی) قاب قوسین 53/ Necm, 9

6a başuñda S1, S2; başunda M1, M2, M3

b bârgâhuñda S2; bârgâhunda M1, M2, M3, S1

7a mahzûnuñ M1, S2; mahzûnun M2, M3, S1

b lutfuñda S1, S2; lutfunla M1, M2, M3

Meâc ilün Meâc ilün Meâc ilün Meâc ilün

- M1.63a 1 Hâbîb-i kibriyâ Ahmed risâlet mülkünün şâhı
Nübüvvet hâtemidür taht-ı levâküñ şehen-şâhı
- 2 Vücûduñ c âlemine rahmet irsâl eyledi Allah
Hidâyet kıldı râh-ı müstakıme nice gümrahı
- 3 c Urûc itdi semâdâta irişdi c arş-ı Rahmâna
Sarây-ı vahdete girdi gözüyle gördü Allah'ı
- 4 Serîr -i li-ma' allâh 'uñ odur sultân-ı zî şanı
Mu' alla dergehidür dâ' ima hakıkuñ nazar-gâhı
- 5 Giderdi zulmet-i şirki hidâyet kıldı tevhide
Tecelli zâta ırgürdü hakikat burcınun mâhı
- 6 Zekâyî c âciz ü mücrim kulundur ey keremkânı
Yüzü kara dilî mahzûn firâkuñla ider âhı

Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilün

- M1.64b 1 Hâk-ı pây-ı Muştâfâ'ya yüz süren mesrûr olur
Her ne denlü mücrim ise c âkıbet mağfûr olur
- 2 Mest-i câm-ı c aşk olup düş râh-ı c uşşâka hemân
Bu harâbât-ı mahabbetde düşen ma' mûr olur
- 3 Şevk ile hark-ı hicâb ide c acep mi c âşıkân
Sînesün çâk itse mecnûn-ı Hudâ ma' zûr olur

17 M1.63a M2.166a M3.3a S1.57b S2.4b

1b لولاك : (levlâke): Hadis-i kudsi olduğ u rivay et edilen "levlâke levlâk lemmâ halaktu'l-eflâk" "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım." cümlesinin bir parçası

2a vücûduñ M1, M2, M3, S1; vücûdun S2

4a لي مع الله

b dâ' ima M1, M2, S1, S2; şıfat-ı M3

6a keremkânı M1, M2, S1, S2; yâ Resûlallah M3

18 M1.64b M2.165b M3.14a S1.57b S2.4a

3b ma' zûr olur M2, M3, S1, S2; ma' zûr M1

- 4 Kevkeb-i izz ü saadet pertevdür adl ü dâd
Dâ' ima sultân-ı âdil gâlib ü mansûr olur
- 5 Âşıkun bağı yanup âh-ı seher-gâh itmede
Kâlb-i kim nâr-ı mahabbet irişe mahrûr olur
- 6 Muf cizât-ı hazret-i şah-ı rûsûl ider zühûr
Avn-ı Bârı irişüp â' dâ-yı dîn ma'khûr olur
- 7 Hû ile vâkı't-ı seherde seyr-i lâhût ide gör
Zâkir-i hâkku'n Zekâyî bâ'tını pür-nûr olur

19

N° AT-ı ÂLİ KERREMALLAHU VECHE RAĞİYALLAHU
TA° ALA ANHU

Mef'ûlü Fâ' ilâtü Meâ' ilü Fâ' ilün

- 1 Ey mecma' -ı mahâsin-i aşhâb-ı bâşafâ
Vey menba' ı mekârim-i erbâb-ı işfâ
- M1.21b 2 Sensün cihânda vâris-i sır-ı Muhammedî
Zâtu'la münderic heme esrâr-ı Muştâfâ
- 3 Ehl-i niyâza n'ola kapu'n kible-gâh ise
Vechü'nde zâhîr oldı senün nûr-ı kibriyâ
- 4 Sırru'n sirâyet eyledi kevn ü mekâna hep
Feyzü'nden iktisâb-ı vücûd itdi mâsivâ
- 5 Ey ma' den-i inâyet-i vücûd kerem-° ulâ
Vey kişver-i şecâ' at -ı sultân-ı lâ-fetâ
- 6 Nûr-ı velâyetünle gümüm seyenceli
Üdrik nidâ' e' abdike yâ Murtazâ ° Ali
- 7 Kıldu'n küşâ-yı çarbe'n ile bâb-ı Hayber'i
İtdü'n şikeste tigün ile Hâriciler'i

4b mansûr olur M2, M3, S1, S2; mansûr M1

6b ma'khûr olur M2, M3, S1, S2; ma'khûr M1

7a ide M1, M2, S1, S2; ider M3

19 M1.21a M2.169a M3.4a S1.59b S2.6b

6a سينجلى :Şiirler arasında kullanılan "açılacak" anlamında bir dua sözü.

- 8 Âc dâyi dîni hâk ile yeksân idüp tamâm
Kahr itdü seyf-i kudret ile darb-ı Haydar'ı
- 9 Pejmurde kıldı pençe-i Hayber-güşâ ile
Cemiyet-i c adüya Hudânuñ gazanferi
- 10 Ol pâdişeh ki şems ü kamer oldu rûz şeb
Dergâh-ı c arş-ı pâyesinüñ iki çakeri
- 11 Cân dîdesine hâk-i rehüñ tütivâ kılan
Her zerresinde gördü c ayân mihr-i enveri
- 12 Nûr-ı velâyetüñle gumum seyenceli
Üdrik nidâ' e c abdike yâ Murteza c Ali
- 13 Hakk'a ki şâbit oldu o şâhuñ h ilâfeti
Âfâkâ rûşen eyledi nûr-ı velâyeti
- 14 Şâh-ı velâyet olsa muhtedâ-yı dîn
Ehl-i kemâle gün gibi zahir imâmeti
- M1.22a 15 Rûz-ı gazâda düşmen eger kahraman ise
Lerzân iderdi şîr-i Hudânuñ mehabeti
- 16 Kaç itdi zi'l-flâk ile küfrüñ esâsuñı
Kahr itdi müşrikini hirâs -ı şeca' âti
- 17 Lutf itse bir gedâyâ hemân pâdişâh olur
Cüş eyleyince bahr-ı muhîr-i c inâyeti
- 18 Nûr-ı velâyetüñle gumum seyenceli
Üdrik nidâ' e c abdike yâ Murtazâ c Ali
- 19 Ey bâc ş-i vücûd zemîn ü zamân c Ali
V'ey mebdâ-i hakikat-ı kevn ü mekân c Ali
- 20 Zâtuñla âsumân-ı vücûd oldu rûşenâ
Ey âfitâb-ı c âlem-i cân ü cihân c Ali
- 21 Mihr ile meh ki düldülünüñ nakş-ı na' lidür
Ey hâk-i pâyi secde-geh -i ins ü cân c Ali
- 22 Eyler tavâf-ı ravza-ı pâküñ melâ' ike
Ey âsitânu kıble' -i kerrübiyân c Ali

23 Râh-ı şavâb-ı Kâf be° -i vaşluñda cân fedâ
Ey hânedân-ı devlet-i dâri'l-emân ° Ali

24 Nûr-ı velâyetüñle gumum seyenceli
Üdrik nida° e ° abdike yâ Murtażâ ° Ali

25 Yâ Râhimü'l-° uşât ü ya melcem° ü'l-imam
Eyle nigâh-ı lutf ile ben zârı muğtenem

26 Ol nûr-ı ° ayn ehl-i yakîn iki şâh için
Cürmüm bağışla bende° -i nâçiz ü bî-kesem

27 Sürsem gubâr-ı pâyuñâ rüy-ı siyâhımu
Ref ola tâki hâne° -i dilden gubâr-ı gam

M1.22b 28 Rûz-ı cezâda hâk-ı mezellet-nişin iken
Bir kâse âb-ı kevşer ile eyle muhterem

29 Şâd eyle vaşluñ ile Zekâyî garîbüñi
Cânum yoluñda şevk ile kurbân idem o dem

30 Nûr-ı velâyetüñle gumum seyenceli
Üdrik nida° e ° abdike yâ Murtażâ ° Ali

20

MERŞİYE° -İ HAZRET-İ İMÂMEYN ° ALEYHI'S-SELÂM

Meâ° İlün Meâ° İlün Meâ° İlün Meâ° İlün

- 1 Bugün şol mest-i hayrânum şu° urum kalmadı aşla
Görünmez dide° -i giryânuma dünyâ vü mâfihâ
- 2 Şaâ-yı hâtrum yokdur beni söyletme ey zâhid
Yıkar bir âh-ı süzânum cihân mülkünü ser-tâ-pâ
- 3 Ceâ-kâr olduñ bildüm sipîhr-i bî-emânuñ ben
Ne hikmetdür ider her ehl-i dilde ° â detün icra
- 4 Bozulsun intzâmı devri çerçüñ bî-devâm olsun
Esâsı lerze-nâk olsun yıkulsun künbed-i minâ

- 5 Felek ° ömr eyledüñ âteş bıraķduñ kalb-i ° uşşākā
Gürüh-i hānedāna nā-sezā devr eyledüñ hayfā
- 6 Aķıt seyl-i sirişküñ dem-be-dem mäh-i muharremdür
Dilā çāk-ı giribān eyle kim eyyām-ı mātemdür
- 7 Bugün erbāb-i ° aşkuñ nāle v ü zārı zamānıdur
Degildür mäh-i nev çerçüñ o tığ-i bī-emānıdur
- 8 Şehādet cāmunu nüş itdi evlād-i Resūlullāh
Beķā sı yok bu dünyā-yı deninüñ gerçi fānidür
- 9 Perişān oldu ° ālem bunda hikmet niddüğün bildüm
Erişdi ehl-i beyte bir kazzā-ı nāgehānıdur

M1.23a 10 Ezelden ketb olunmuş levh-i taķdīr-i efāzılda
Çekerler cevri-i ā° dāyı belā-yı āsumānıdur

- 11 Fedā olsun yolunda cān ü başum āl ü evlāduñ
Maħabbet anlara ehl-i derūnuñ hırz-ı cānıdur
- 12 Ziyā-yı çeşm-i cānum hāk-ı pāy-ı Muştāfādandur
Bu nūr-ı hākķ baña vech-i ° Aliyyi'l-Murtażā dandur
- 13 Resūlūñ kurretü'l-° aynı habīb-i hāzret-i Bārī
Hasandur cismimüñ cānu cihānı tutdı envārı
- 14 Hüseyin-i Kerbelā cānum benüm hem dīn ü imānum
Göñül taķtunda sultānum anuñçün iderüm zārı
- 15 Bular nūr-ı velāyetdür gül-i bağ-ı risāletdür
Giriftār-ı şehādetdür gel imdi gör bu esrārı
- 16 Biri mäh-i saf ādetdür biri şems-i hidāyetdür
Zuhūr iden hākķatdür bulardan itme inkārı
- 17 Ğumum -ı dehre lāyık mı giriftār oldular bunlar
Ola kavm-i Yezīd'ilāf net-i hākķuñ sezā-vārı
- 18 Yanar dā° im bu ğam ehl-i dilüñ gönlünde āteşdür
Gürüh-i Hāricīlere işimüz heb keşākeşdür
- 19 Velāyet mazhar-ı ° ālemde Zeyne'l-° Ābidīn oldu
° İnāyet ma° deni ° uşşākā ol sultān-ı dīn oldu

20 Muḥammed Bâkır ol şâhum gönül burcuñdaki mâhum
Anuñcün na' ra' -ı âhum çırup ' arşa karîn oldu

21 Imâmum Ca' fer-i Şadık hıfâfet şânuna Eyık
O şâhuñ mezhebi ' âşık baña hayl-i meûn oldu

22 Dil-i Mûsâ-yı Kâzımda tecelli kıldı nûr-ı zât
O zâtuñ pertev-i hüsnü baña nûr-ı mübîn oldu

M1.23b 23 Rızâ şâh-ı cihânum âsitânı kible-gâhumdur
Harem-gâh-ı vişâl-i beyt-i rabbü'l- ' âlemin oldu

24 Dü' âlemde ' inâyet hânedân-ı Muştâfâdandır
Mürüvvet ehli bunlardur kerem âl-i ' abâdandır

25 Imâm-ı evliyâ elhak Taķı ol şâh-ı ekremdür
Eñ ednâ bende' -i dergâhı bir sultân-ı ' âlemdür

26 Naķı'nûñ hâk-ı pâydür benüm derdüme dermânım
Türâb-ı âsitânı şübhesüz iksîr-i â' zâmdur

27 Cenâb-ı ' Askeri maḥbûb-ı ḥaķdur ol kamer ta' at
Yüzü nûru ziyâ bahş-ı derûn-ı pür-hem ü ğamdur

28 Imâm-ı ḥaķ Muḥammed Mehdi' şâhib-i zamân oldu
Tecelli-gâh-ı ' aşkı ol şehiñ firdevs-i sînemdür

29 Selâm olsun cem' an hânedân-ı şâh-ı kevneyne
Bu bâbuñ bende-ĝanı bâr-ĝâh-ı ḥaķda mûkremdür

30 Zekâyî ehl-i beyte cânını kurbân idüp geldi
Der-i şâh-ı velâyetde fedâ-yı cân idüp geldi

21

MERŞİYE' -İ ḤAZRET-İ IMÂM ḤASAN Ü ḤAZRET-İ
IMÂM ḤÜSEYİN ' ALEYHİMİ'S-SELÂM

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

1 Dü çeşmüm ḥâk-ı pâ-yı Muştâfâdan rûşenâ oldu
Gönül esrâr-ı mâzâĝa'l-başardan âşinâ oldu

25b اك ادني : 53/ Necm, 9

21 M1.23b M2.172b M3.5b; S1.66a S2.9a

1b ما ز اغ البصر "(Muhammed'in) göz(ü) şaşmadı ve sınırı aşmadı" 53. Necm, 17

- 2 Muhammed rûh-ı â' zamdur ' avâlüm kâ' im anuñla
Eger eflâk eger emlâk eger ' arş-ı Hudâ oldu
- 3 O zât-ı hâkka mâzhardur şüât ile zuhûr itdi
Anuñcün zâtı mir'âtı cenâb-ı kibriyâ oldu
- 4 Serîr -i li-ma' allâh'a geçüp tâc-ı nübüvvetle
Risâlet kişveründe şâh-ı cümle enbiyâ oldu
- M1.24a 5 Zuhûriyla cihâna rahmet-i hâkdur Resûlullâh
Hakîkatde vücûdu mahz-ı nûr-ı şîfâ oldu
- 6 O bir nûr-ı hüviyettür ki toğdu burc-ı vahdetden
Hidâyet eyledi hulk-ı cihâna reh-nümâ oldu
- 7 Bu nûr-ı sırr-ı hâkdan âl ü aşhâb ıktibâs itdi
Velâkin vâris-i ekmâl ' Aliyyü'l-Murtażâ oldu
- 8 ' Ali nûr-ı veliyettür ' Ali şems-i hakîkatdür
Şeh-i taht-ı hilâfetdür imâm-ı evliyâ oldu
- 9 ' Ali kân-ı metâlibdür melâz-ı cümle tâlîbdür
O seyfu'l-lâh-ı gâlibdür ki şânı lâ fetâ oldu
- 10 Hüseyin ile Hasan evc-i hilâfet mâhıdur elhâk
Cenâb-ı şâh-ı kevneyne bular âl-i ' aba oldu
- 11 Cihânuñ şâhı bunlardur hilâfet mâhı bunlardur
Kulub -ı ehl-i imâna bular nûr ü ziyâ oldu
- 12 Biri nûş eyledi cevri ü sitemle zehr-i â' dâyi
Birisi dest-i zâlimden şehîd-i Kerbelâ oldu
- 13 O zâlimler ki ehl-i beyte bunca zulm ü cevri itdi
İki ' âlemde şeksüz la' net-i hâkka sezâ oldu
- 14 Behey ' âşık muharremdür bugün ' uşşâka mâtemdür
Derûnum pür-hem ü gamdur benüm kârum bükâ oldu
- 15 Muhibbân encümen eyler fedâ-yı cân ü ten eyler
Yerüñ beytül-hüzün eyler zamân-ı ibtilâ oldu

2a anuñla S1, S2; anuñla M1, M2, M3

3b mir'âtı M1, M2, M3; mir'ât-ı S1, S2

4a لي مع الله (Hadis)

11a bunlardur M1, M2, S1, S2; bulardur M3

b nûr ü ziyâ M2, S2; nûr-ı ziyâ M1, M3, S1

- 16 Niçün çerh-i deni perver yıkılmaz yine devr eyler
Bugün evlād-ı peygamber giriftār-ı belā oldu
- 17 Bugün ° āşık figān eyler bu yolda terk-i cān eyler
Fedā-yı hānedān eyler şehidāna şalā oldu
- 18 Yüzün sür hāk-ı pāy-ı āl ü evlāda sa° ādet bul
Bularuñ bende° -i dergāhı sultān-ı beķā oldu
- 19 Mürüvvet kāmı Zeyne'l-° Ābidin ol mazhar-ı Rahmān
Imām-ı eyliyā vü muķtedā-yı āşfiyā oldu
- M1.24b 20 Resülün sırrına vāriş Muhammed Bākır olmuşdur
Hilāfetle iki ° ālemde şānı muntelhā oldu
- 21 Imām-ı Ca° fer-i şādık göñül didārına ° āşık
Melāz ü melce° im oldur ki dīne muķtedā oldu
- 22 Biri Müsā° -yı Kāzımdur habīb-i hay-ı dā° indür
Ledün ° ilmine ° ālindür āna hākdan ° ata oldu
- 23 Yüzü mir° āt-ı vech-i hākķ vüçüdünür-ı hākķ mutlāk
Dü kevine pādişāh ancak ° Ali musīr-Rızā oldu
- 24 Taķi nūr-ı ilāhidür Naķī dīnün penāhidur
Cenāb-ı hākķ güvāhidur şebāt-ı müdde° ā oldu
- 25 Hāsandur adı ol mēhuñ imām-ı ° askeri şāhuñ
Tecelli-gāhı Allah'uñ o zāt-ı Müctebā oldu
- 26 Vilāyetle hilāfetle zuhūru ° ayn-ı rahmetdür
Imām-ı hākķ Muhammed Mehdī° -i şāhib- livā oldu
- 27 Gelür birgün zuhūr eyler cihāna bahş-ı nūr eyler
Gürūh-ı Hāriciler rahmet-i hākdan cüdā oldu
- 28 Gel imdi dūñle esrārı saña keşf ideyüm bāri
Murād-ı hāzret-i Bāri cenāb-ı Muştāfā oldu
- 29 Tecelli eyledi bigzāt āna nūr-ı cemāliyle
Şifāt ef āl ü esmā cümleten cülve-nümā oldu

17a figān M1, M2, S1, S2; efigān M3

18a āl ü evlād M1, M3, S1, S2; āl ü ālā M2

27b gürūh-ı hāriciler M1, M3, S1, S2; hāricilere M2

29b şifāt ef āl M1, M2, M3, S2; şifāt ü ef āl S1

30 Bu sırıuñ vārişi Hāydar k̄amu evlād āña māzhar
Dinildi sāk̄i² -i kevşer için ehl-i beḡā oldu

31 Hādīş-i men^c arıfdür bu ki mevrūş-ı ḡalefdür bu
Ḥitāb-ı lā tuḡfedür bu rumūz-ı enbiyā oldu

32 Özüñ bil terk-i āgyār it seni senden ḡaber-dār it
Dilüñ mir² at-ı dīdār it maḡall-i incilā oldu

33 Şalavātla selām olsun Resūle āl ü evlāda
Zekāyī² -i fakīre ḡānedānı mültecā oldu

22

M1.25a MERSİYE² -İ HAZRET-İ HASANEYN^c ALEYHİMİ'S-
SELĀM

Fā^c ilātün Fā^c ilātün Fā^c ilātün Fā^c ilün

- 1 Bĩ vüçüd ol ey ḡönül ehl-i fenāya hemdem ol
Bezm-i ḡaş-ı şoḡbet-i erbāb-ı ^c aşḡ maḡrem ol
- 2 Gec bu fānide k̄amu ālāyiş ü lezzātdan
Terk-i şūret eyle ma^c na^c āleminde hemdem ol
- 3 Arzū-yı mā-sivā kayduñ ḡönülden kaḡ idüp
Ḥırḡa² -i fakr ü fenāda fāḡ-i dü ^c ālem ol
- 4 Ḥāk olunsun var ise sīneñde aşār-ı sürūr
Gel muḡarremdür bugünde sīne-ḡāk ol pür-ḡam ol
- 5 Māh-ı nev sanma felek kıldı küşāde bir^c ālem
Sen de derd-i āl ü evlād ile ehl-i mātem ol
- 6 Dāḡ daḡ oldu Ḥüseynüñ mātemiyle sīneler
ḡāk ḡāk oldu dil-i ^c uşşāk için āyineler
- 7 Ey sipihr-i bĩ-veḡ cevri-ı firāvān eyledüñ
Kerbelā ḡākūñde ḡulm ile nice ḡān eyledüñ

33a şalavātla M1, M2; şalat ile M3, S1, S2

22 M1.25a M2 171b M3.6a S1.62a S2.8b

1b maḡrem M2, M3, S1, S2; hemdem M1

3a kayıduñ S2; kayıdun M1, M2, M3, S1

5b derd-i āl ü evlād M1, M2, S2; derd-ālūd-ı evlād M3, S1

- 8 Kurretü'l-^c ayn-ı Resülü teşne-leb kılduñ şehid
Ehl-i beyt-i Muştafâya zâr ü giryân eyleduñ
- 9 Eyleduñ nehr-i Fırâtı anlara ^c ayn-ı serâb
Sâkiyân-ı kevşeri dünyâda ^c atşân eyleduñ
- 10 Eyleyüp pejmurde gül-zâr-ı kerâmet goncesin
Hayf kim dest-i melâmetle perişân eyleduñ
- 11 Nâ murâd itdüñ dü kevnüñ pâdişahuñ ey felek
Sen bu kecrev dūr ile amma ki ^c işyân eyleduñ
- 12 Dâğ dağ oldu Hüseynüñ mâtemiyle sîneler
Çâk çâk oldu dil-i ^c uşşâk için âyineler
- M1.25b 13 Özge âteşdür belâ-yı Kerbelânuñ mîhneti
Âdemüñ taş olsa da kalbi götürmez tâkati
- 14 Seyller gibi revân oldu dem-i âl-i Resûl
Ah kim bilmem nedür bu mâcerânuñ hikmeti
- 15 Nûr-ı çeşm-i Murtaşâyı neyleduñ ey çerç-ı dün
Şerf-i cân iken çerâğ-ı hânedân-ı devleti
- 16 Cismini şâh-ı şehîdânuñ ^c adu pür-zahm idüp
Güller açdı ser-te-ser güyâ nihâl-i kâmeti
- 17 Ne muşibetdür bu köhne rûzgâruñ ^c âkıbet
Gülsitân-ı li-ma^c allâh 'a irişdi âfeti
- 18 Dâğ dağ oldu Hüseynüñ mâtemiyle sîneler
Çâk çâk oldu dil-i ^c uşşâk için âyineler
- 19 Rûz-ı mâtemdür siyeh pûş oldu cümle ^c âşıkân
Dîdeler kan ağıladı seyl-i sirîşk oldu revân
- 20 Şerha şerha sînesin pür-dâğ-ı hicrân eyleyüp
Sû-be-sû ehl-i maḥabbet kılmada âh ü figân
- 21 Ehl-i imânuñ yıkıldı hâne^c -ı kalbi tamâm
Yıkılup ^c âlem ḥarâb olsun kamu kevn ü mekân
- 22 Bî karar iden bu mâtemdür dil-i ḡam-nâkûmi
Cây-ı âsayiş degildür baña bu fânî cihân

23 Kaşid idüp âl-i Resûl'ün katline âc dâ-yı dîn
Kerbelâda bir kezâdur kim irişdi nâgehân

24 Dâğ dag oldu Hüseyin'ün mâtemiyle sîneler
Çak çak oldu dil-i c uşşak için âyineler

25 Gör maḥbûb-ı Hudâya neyledi bu rûzgâr
Sergüzeşt'ün söylesem herdem olurduñ zâr zâr

M1.26a 26 Nûr-ı c ayn-ı c âlemi zâlim katil-i cevri idüp
Ehl-i imân'ın derûn'ın eyledi ihrâk-ı nâr

27 Çekdi evlâd-ı Resûlulâh'a seyf ehl-i zâil
Eylediler c âkıbet küfr ü nifâk'ı âşikâr

28 Girdiler zulm eyleyüp âl-i Resûl'ün kânuna
Lâf net olsun cânuna kavm-i Yezîd'ün şad hezâr

29 Ateş-i gamdur gönül mülkin perişân eyledi
Kalb-i mecrûh-ı Zekâyî nâr-ı gayretle yanar

30 Dâğ dag oldu Hüseyin'ün mâtemiyle sîneler
Çak çak oldu dil-i c uşşak için âyineler

23

MERŞİYE' -İ HÂZRET-İ İMÂM c ALEYHİMİ'S-SELÂM

Meâc ilün Meâc ilün Meâc ilün Meâc ilün

- 1 Bu dâr-ı mîhneti zan itme cây-ı istirâhatdûr
Cihân içre sâc adet c âkıl iseñ terk-i rahâtdur
- 2 Denî dünyân'ın âhır mülkü ñni hükümü za' ildür
Sürûru gam şaḥsı bâc c -i renc ü meşakkatdûr
- 3 Kõmaz bağ-ı ferâda c âkıbet bir serv-i âzâde
Bu köhne rûzgâr-ı hî-veñ pür- zûr ü şiddetdûr

23a âc dâ-yı dîn M1, M3, S2; M2, S1

27b küfr M1, M3, S2; zulm M2, S1

28a zulm M1, M3, S2; cevri M2, S1

23 M1.26b M2.172a M3.7a S1.65a S2.7b

3b zûr M1, M2, M3; zûr ü S1, S2

- 4 Perişân itdi bârân-ı muşibet yağdurup kevne
Ne dehr-i fitne perverdûr ne çerh bî-mürüvvetdûr
- 5 Kıyâmet kopardu dünyâyâ muhâlif devr idüp gerdün
Diger gün oldu ahvâl-i hâlık gör ne hâletdûr
- 6 ‘ Aceb mi hâki hunîn olsa deşt-i Kerbelânuñ heb
Döşenmiş pister-i sürh ile meydân-ı şehâdetdûr
- 7 Görünen ser-te-ser encüm degıldür sine-i eslâk
Hüseynüñ mâtemiyle dağ dağ-ı derd ü mîhnetdûr
- 8 Ecel câmuñ şusuz nûş itdiginden ol dem ol mazlûm
Firâkuñ ta-be maşşer dökduğı eşk-i nedâmetdûr
- M1.26b 9 Felek lerzân olur ehl-i diltûñ âh ü fîğânundan
Siyeh pûş oldu imân ehli yâ Râb ne muşibetdûr
- 10 Belâ şahrâsına düşdü Resûl'ün kurretü'l-^c aynı
Kamu ‘ âkıllarûñ bu dem yeri vâdî² -i hayretdûr
- 11 Hicâbından kızardı vechi gerdünüñ hacâletle
Semâda nev-be-nev peydâ olan humret o humretdûr
- 12 N'ola tâc-ı hilâfetle imâm-ı evliyâ olsa
O şâhen-şeh ki cedd-i pâki sultân-ı risâletdûr
- 13 Sezâdur şânuna elhak emirü'l-müminîn olmağ
Anuñ kim nesl-i pâki hâzret-i şâh-ı velâyetdûr
- 14 Denilse zâtına nûr-ı Hudâ lâyıkdur ol mâhuñ
Nihâl-i kâmeti serv-i gülîstân-ı nübüvvetdûr
- 15 Kazâ kim hânedânı Muştâfâ'ya rahne-dâr itdi
Bozuldu hey² ete mecmu^c a² -yî^c âlem ne hikmetdûr
- 16 Giriftâr oldular zulmetle hayfâ cevri-â^c dâya
Şular kim âsitân-ı dergehi dâr-ı selâmetdûr
- 17 Degil ebr-i şehâb ol âl ü evlâduñ firâkıyla
Semavâta çekildi derd-i âh-ı ehl-i gurbetdûr
- 18 Şehîdân kânı dâf vâsun nice faşl ide kaçılar
Bu özge madda² -ı vâbeste² -i rûz-ı kıyâmetdûr

17a ebr-i M1; ebr ü M2, M3, S1, S2

b çekildi M1, M2, S1, S2; çıktı M3

- 19 Resûl-ı kibriyâ sultân-ı kevneyne hilâfetle
‘Aliyyü'l-Murtazâ gencine’ -i nûr-ı hâkikatdûr
- 20 Hüseyin ile Hasan nûr-ı cemâl-i hâzret-i Hâkdur
Biri şems-i hidâyetdûr biri mâh-ı sa’ adetdûr
- 21 İmâm-ı evliyâ zeyne'l-‘abâ sırr-ı Hudâdur ol
Şeref-bağş-ı imâmet ma’lâf -ı nûr-ı kerâmetdûr
- 22 Muhammed Bâkır oldur pâdişâh-ı ‘âlem-i ma’ na
Riyâz-ı hânedânı menba’ -ı feyz-i siyâdetdûr
- 23 İmâmü'l-‘ârifîn elhâk cenâb-ı Ca’ fer-i Şâdık
Türâb-ı âsitânı secde-gâh-ı ehl-i vuslatdur
- M1.27a 24 Kerem-kânı velâyet mazhar-ı Mûsâ-yı Kâzımdur
Dil-i âğâhu mir’ at-ı cemâl-i pâk-i hâzretdûr
- 25 ‘Ali Mûsa'r-Rızânûn yoluna cânım fedâ olsun
Meâz ü melce’ üm ‘âlemde ol kân-ı mürüvvetdûr
- 26 Takîdûr âl-i peygâmbere Nakîdûr vâris-i Haydar
Hudânûn sırrına mazhar meh-i evc-i hüviyyetdûr
- 27 İmâm-ı ‘askeri kevn ü mekânûn pâdişâhudur
Anûn zât-ı şerîfi mesnedârâ-ı imâmetdûr
- 28 Hilâfet Mehdi’ -i âl-i Resûl’üddür tâ’ at kıl
Zuhûru ol velînüñ kâ’ inâta ‘ayn-ı rahmetdûr
- 29 Şalât olsun Hudâdan ehl-i beyt-i Muştâfâ üzre
Cemî’ ân hânedân-ı devleti kân-ı şefâ’ atdûr
- 30 Ma’ âşî eyleyüp dergâh-ı fâkr-ı ‘âleme düşdüm
Şgındum şol der-i hısâna kim dâr-ı ‘inâyetdûr
- 31 Ümîd-i ‘afv idüp bâb-ı ricâya geldi bir miskîn
Ne deñlü cürm ile şâyeste’ -i zecr-i ‘ulûbetdûr
- 32 Libâs-ı fakr ile künc-i fenâda ârgü'l-bâl ol
Zekâyî bende-i âl-i ‘abâyuz biz ne devletdûr

20a sa’ adetdûr M1, M2, S1, S2; semâdındur M3

22b hânedânı M1, M3, S2; hânedân ü M2, S1

24a mazhar-ı M1, M2, M3, S1; mazharı S2

MERŞİYE-İ ŞERİF

Mef'ûlû Fâ' ilâtü Meâ' ilü Fâ' ilün

- 1 Ayâ ne güne devr idiyor çeñ-i kî -veâ
Ehl-i derûna eyledigi tavr nâ -seâ
- 2 Mir'ât-ı hâtırunda şaâ olsa rû-nümâ
Taşvîr iderdi şâhid-i ma' nâyî şûretâ
- 3 Keşf eylesem bu râzı ki fetî ola mâcerâ
Kaldı gönûlde ' uşde' -i serbeste mücmelâ
- 4 Zâhid bu remzi hâl idemez söylesem aña
Olmaz bu sır-ı mübherne hî -gâne âşinâ

- M1.27b 5 Metn-i murâdı şerh idemem neyliyem saña
Üstâd-ı ' aşka ' arz ideyüm müşkilüm dilâ
- 6 Müslim midür ' Alî'ye ' adû olan eşkiyâ
Mü' min midür hâlif'e' -i hâşdan iden ibâ
 - 7 Şîr-i Hudâ ki şâh-ı velâyet degil midür
Dâmâd-ı hâş fahr-ı nübüvvet degil midür
 - 8 Rûz-ı gazâda şâhib-i kuvvet degil midür
Hayber-güşâ mı pençe' -i kudret degil midür
 - 9 Düldül süvâr-ı ârz-ı şecâ' at degil midür
Mâh-ı münîr-i evc-i kerâmet degil midür
 - 10 Müşkil-güşâ-yı ' ilm-i şerf at degil midür
Gencine' -i rumûz-ı hakîkat degil midür
 - 11 Mesned-nişîn-i taht-ı hilâfet degil midür
Sultân-ı bârigâh-ı imâmet degil midür

24 M1.27a M2.168a M3.7b S1.60a S2.6a

3a râzı ki M1,M2, S1; râzı fetî M3, S2

6a ' adû M1, M3; ceâ M2, S1, S2

10b rumûz M1, M2, S1, S2; remz M3

- 12 Müslim midür ° Ali'ye ° adü olan eşkiyâ
Mü' min midür halîfe° -i hâkdan iden ibâ
- 13 Maḥbûb-ı kibriyâ (vü) Hasan müctebâdur ol
Sırr-ı Hudâ vü meḥar-ı âl-i ° abâdur ol
- 14 Kurbân olam Hüseyne şeh-i Kerbelâdur ol
Nûr-ı dü çeşm-i pâdişeh-i âfetâdur ol
- 15 Zeyne'l-° abâ ki hâkḡ yoluna reh-nümâdur ol
Bâkır imâm Ca° fer-i kân-ı veâdur ol
- 16 Mûsâ-yı Kâzım ile ° Aliyyü'l-Rzâdur ol
Sırr-ı Takî Nakîde ° ayân rû-nümâdur ol
- 17 Hâkḡ ki ° askeri kerem-i kibriyâdur ol
Âl-i Resûl-i Mehdi° -i şâhib-livâdur ol
- M1.28a 18 Müslim midür ° Ali'ye ° adü olan eşkiyâ
Mü' min midür halîfe° -i hâkdan iden ibâ
- 19 Birgün gelür o nûr-ı velâyet zuhûr ider
Âḡḡ-ı şems-i ° adli ile bahş-ı nûr ider
- 20 Luṭfiyle ehl-i mâteme bezl-i sürûr ider
Sufyâniyânî tuf ma° -i şemşîr-i zûr ider
- 21 ° Ayn-ı ° aduyu hançer-i kahr ile kûr ider
Ref -i fesâd ü fitne idüp def -i şûr ider
- 22 Elbet gelen bu dehr-i derîden ° ubur ider
Bir cîsr-i köhnedür ki kamûkes mürûr ider
- 23 ° Uşşâḡ ḡânedân elemi bî-ḡuzûr ider
Dilden ḡayâl-i ziynet-i dünyâyı dûr ider
- 24 Müslim midür ° Ali'ye ° adü olan eşkiyâ
Mü' min midür halîfe° -i hâkdan iden ibâ

12a ° adü M1, M3; ceḡ M2, S1, S2

13a (vü) hiçbir nüshada yok

a mısraını M3 nüshasında 14b mısraı takip etmekte olup bu nüshada 13b ve 14a mısraı yoktur.

18b ° adü M1, M3; ceḡ M2, S1, S2

23a ḡânedân M2, M3, S1, S2; ḡânedânıñ M1

24a ° adü M1, M3; ceḡ M2, S1, S2

- 25 Mäh-ı muharrem oldu nice cân nişâr ola
Nider Zekâyî derd ile bî- ihtiyâr ola
- 27 Gül-zâr iken sezâ mı şehîdân-ı zâr ola
Hâk -ı Necef bu dem dem ile lâle-zâr ola
- 28 Yâ Râb ne bād-ı fitne deni rûzgâr ola
Güller fütâde³ -i yem-i hûn u gubâr ola
- 29 Bir âh idem ki çerh -i felek târ ü mâr ola
Devri dönüp nizâmı dahî bî- karar ola
- 30 Lâyîk mı ehl-i beyt-i nebi rahne-dâr ola
La^c net-revân-ı Şimr ü Yezîd'e hezâr ola
- 31 Müslim midür^c Ali'ye^c adû olan eşkiyâ
Mü³ mîn midür halîfe³ -i hâkdan iden ibâ

25

M1.28b

MERŞİYE-İ ŞERİFE

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- 1 Gel muharremdür Necef vâdîleriñ yâd it diâ
Yaralar aç sîneñ üzre tâ bilinsün mâcerâ
- 2 Karalar giy ehl-i imânuñ gazâsı vaqtidür
Mâtem-i şâh-ı şehîdânı tutup eyle baña
- 3 Eşkiyâdur şübhesüz âl-i^c abâya zulm iden
Ol^c adûlardan beteri farz-ı^c ayn oldu saña
- 4 Fikr idüp bu hâle inşâf eyle Allah^c aşkına
Zerre imânı olan kalbinde virir mi rızâ

27a sezâ M1, M2, S2; revâ M3, S1

29b nizâmı dahî M1, M2, M3, S1; nizâmı bî-karar S2

31^c adû M1, M3; ceñ M2, S1, S2

25 M1.28b M2.167a M3.8b S1.61b S2.5a

- 5 Gûş iden bu kışsa' -i cân-sûzı ' aklun aldurr
Nice cânun virmeye bu derd ile ehl-i veâ
- 6 Ben şehîd-i Kerbelânuñ yoluna cân vireyüm
Tek o şahuñ hâk-i pâ-y devletine ireyüm
- 7 La' net ol kavm-i pelîde bunca efsûs eyledi
Raḥmetinden anları Allah me' yûs eyledi
- 8 Dâğlardur sînesinde çerḥ-i ğaddârnuñ nücüm
Şol nedâmetden ki ḳaddün bükdü ma' kûs eyledi
- 9 Şem' -i bezm-i ḥânedânnuñ ḥaşre dek yansun diyu
Ḳubbe' -i gerdünü şân' şekl-i fenûs eyledi
- 10 Sen ḳatîl-i tîğ-i â' dâ itdüñ ey zâlim felek
Ol şehi kim fâḫr-i ' âlem gerdenüñ bûs eyledi
- 11 Ḳanı yirde ḳalmadı irişdi seyf-i intişâm
Ḥamdulîl-lah devlet-i merdânı menkûs eyledi
- 12 Sînesinde cevher-i imân olan ehl-i yakîn
Mîḥnet-i âl-i Resûllulâh'ı añsun ağlasun
- M1.29a 13 Çekdiler sancaḳlar ' âşıkıların ey zü'l-kerem
Pâdişehsin devletüñde oldular şâḫib-i ' alem
- 14 Ḥaşr olunca ḳalb-i ' âşıkda çerâğundur yanar
Nâr-i ğayret şur' le' -i dem ateş-i cân-sûz-ı ğam
- 15 Cûş iderse şübhesüz nâr-ı caḫîmi söndürür
Rûz-ı mâtem Kerbelâ'da dökülen eşk ile dem
- 16 N'ola tahrîk eylese medh-i şerîfün Cebâ' il
Nûr-i ḥaḳdur ḳurretü'l- ayn-ı ḥabîb-i muḫterem

5a ' aklun M1, M2, M3, S1; ' aklun S2

b cânun M1, M2, M3, S1; cânun S2

8b ḳaddün M1, M2, M3, S1; ḳaddün S2

9a ḥânedânnuñ M1; ḥânedânî M2, M3, S1, S2

b ḳubbe M1, M2; fitne M3, S1, S2

15b Kerbelâ'da M1, M2, M3, S1; Kerbelâ'dur S2

16a mehd M1, M2; mîhr M3, S1, S2

- 17 Yaralanmış Kerbelâ hâkinde nûr olmuş yatur
Güller açmış cism-i pâki şanma mecrûh-ı sîtem
- 18 Şerha şerha sînemi mecrûh ider bu ğam benüm
Rûz-ı mâtem gözlerümden kan akar her dem benüm
- 19 Sâ' ilân-ı dergehüñ kıldı güşâde şad livâ
Çağrışurlar rûz-ı mâtem yâ Hüseyin-i Kerbelâ
- 20 Her biri bir mâlik ister o gün cenk itmede
Bendeğânüñ kıldılar â' dâ ile nice ğazâ
- 21 Ehl-i beytüñ serveri âl-i Resûl'üñ seyyidi
Serv-i bâğ-ı lâ fetâ sıbt-ı habîb-i kibriyâ
- 22 Âl-i evlâduñ ğamıyla yandı mecrûh oldu dil
Ben dâhi yansam yağılsam sîne-çâk olsam n'ola
- 23 Cânuna la' net o kavmüñ kim Hüseyin'e kıydılar
Kûfe şehri yire geçsün itmediler ıktidâ
- 24 Ah dest-i zâlime düş oldu ol şâh-ı harem
Bî-vefâlardan irişdi ' âkıbet cevri ü elem
- 25 Âb-ı rüyâ hürmetine yaradılmışken cihân
Bir içim şu virmediler ehl-i beyte zâlimân
- M1.29b 26 Bir içim şu içmedi bî-hüde ağısun ağmasun
Kâşki nehr-i Fırat'üñ yirine kan ağsa kan
- 27 ' Âşıkânüñ dūd-ı âhıdûr ki eflâke çıkar
Şanma ebrü yâ şehâb oldu semâda sâye-bân
- 28 Gözü yaşı olsa eflâküñ n'ola inen maţar
Agladı ol mâtem için cümleten kerribiyân
- 29 Cân fedâ eyle Zekâyî şâh-ı merdân ' aşkıma
Cümle erbâb-ı himem terk itdiler bu yolda cân

20a o gün M1, M3; öñüñde M2, S1, S2
itmede M1, M3; ider M2, S1, S2
اشتر; M1, M2, M3, S1, S2

b ğaza M1, M3, S1, S2; ğuzât M2

22a âl-i evlâd M3 ; âl ü evlâd M1, M2, S1, S2

24b cevri ü elem M1, M3; cevri-i sîtem M2, S1, S2

30 Şehr-i ʿ ilmim didi çün ol meḥar-ı ins ü melek
Ol şehen-şahuñ kapusu kelpiyüm bî-reyb ü şek

Mef ülü Fâʿ ilâtün Mef ülü Fâʿ ilâtün

- 1 Doğdu muḥarrem ayı çerḥ açdı kanlı rāyet
Mātem günüdür ʿ â şık lāzım bugünde gayret
- 2 Ol server-i şehīdān bugünde oldu mazlum
Şād olmasun şu dil kim anda ola ḥamiyyet
- 3 Kıldı o gülʿ izarı ol serv-i ḳadd nigāri
Aḥır sipiḥr-i zālīm üflādeʾ-i meḥālet
- 4 Lāʿ net o ḳavme olsun ḳaşd itdi ḥānedāna
Evlād-ı Muṣṭafā'ya lāyık mıdur ihānet
- 5 Ol şāh-ı ʿ ālem-ārā ʿ azm itdi Kerbelā'ya
Ehl-i belā seçildi yā Rāb nedür bu ḥikmet
- 6 Şerḥ ile sīneñi del mātem güninde ʿ â şık
Bu yolda cān nişār it tē ola cāna rāḥat
- 7 Ol güñki çerḥ-i zālīm devr-i muḥālif itdi
Lāyık idi ki ancak ol dem ḳopa ḳıyāmet
- 8 Cisminde güller açmış bir bir yatur şehīdān
Şahrā-yı Kerbelā mı yā gülşen-i şehādet

M1.30a 9 Sen cān-ı ʿ ālem idüñ ḥayf itdi bî- veḥālar
Cānlar fedā yolunda ey mazḥar-ı velāyet

- 10 Gül-zār-ı Murtaẓā'ya nevrete serv ü ḳaddüñ
Ceddüñ ḥabīb-i ekrem šāhen-şeh-i risālet
- 11 Şīr-i Ḥudā ʿ Alī'dür nūr-ı Ḥudā ʿ Alī'dür
Sırr-ı dilā ʿ Alī'dür ol mae den-i kerāmet
- 12 Zātundadır secāʿ at şānundadır ḥilāfet
Evlād-ı Murtaẓā'ya vācib dūrür itāʿ at

- 13 Sultân-ı â fetâdur maḥbûb-ı kibriyâdur
Dâmâd-ı Muṣṭafâ'dur şâh-ı senîr-i izzet
- 14 Bildin mi şehsuvârı ol merd-i zü'l-vaḳârı
Çekdükte zü'l-fikârı ḥaşma verir hezîmet
- 15 Düldül süvâr-ı şafîdur sâķî-i ḥavz-ı kevşer
Nâmiş Ali vü Ḥaydar müşkil-güşâ-yı ümmet
- 16 Añlar ki muḳtedâdur sibteyn-i Muṣṭafâdur
Evlâd-ı Murtezâdur ḥaḳķındadır ḥilâfet
- 17 Nesl-i Alidür anlar lâzım ki ola bunlar
Hem ḥâmil-i ḥilâfet hem vâris-i imâmet
- 18 Sen ey sipîhr-i ğaddâr v'ey zâlim-i sitem-kâr
Oldın ḥilâfa devvâr zulm eyledin begâyet
- 19 Şehzâde-i hü mâmı ol nûr-ı ḥaḳķ imâmı
Zehr-i ceḫa içirdin virdüñ adüya ruḫşat
- 20 N'ittin o nûr-ı aynı şâh-ı cihân Ḥüseyni
Şahrâ-yı Kerbelâ'da kıldın ğarîk-i mîḫnet
- 21 Sultân odur cihâna hem kevn hem mekāna
Ḥâk-i derîdür ancak sermâye-i sa'âdet
- 22 Ol şeh ki âsitânı mânend-i arş-ı â â
Dergâhıñ tûrâbı maḥşûl-i bâĝ-ı cennet
- 23 Âh ey Yezîd-i mef'un yıķduñ esâs-ı dîni
Olsun saña Ḥudâ'dan her dem hezâr lâf net
- M1.30b 24 Veyl ola yiri yâ Râb merdân-ı kaṭtabanüñ
Çün eyledi o merdûd şerr ü fesâda raĝbet
- 25 Ey Ḥâricî-i bî-dîn v'ey kâfir-i bed âyîn
Duzaḫ mekānuñ olsun ey Şimr-i bî-diyânet
- 26 Lâyîķ mîdur a zâlim bir lûḫma cîfe için
Kelb-i âķûra döndüñ ey ömr ü bî-mürüvvet

18b oldın M1, M2, M3; olduñ S1, S2

20b ğarîk M2, S1, S2; esîr M1, M3

23b her dem hezâr lâf net M1, M3, S1, S2; hed dem lâf ne t M2

- 27 Kâf r-ı cehennem olsun ibni Ziyâda mesken
Hiç kılmadı o kâfir âl-i Resûl'e hürmet
- 28 .Gör Şis-i mürde cânı ol şüm bed zebânî
Bâki şanup cihânı kıldı nice hasâret
- 29 Gecdi o gün senânuñ cânâ sinân-ı cevri
Nâ merd idi ki itdi bu fitneye cesâret
- 30 Vâcib saña taḥarri bunlardan et teberri
Âl-i ° abâya itmez mü° min olan ° adâvet
- 31 Dâ° im budur niyâzum bâri Hudâdan olsun
Ervâḥ-ı ehl-i beyte her demde biñ tahiyyet
- 32 Her kim olur cihânda âl-i Resûle bende
Ol merd-i ḥaḳḳ Zekâyî bulur hemîşe devlet

27

MERŞİYE° -İ ḤAZRET-İ İMÂMEYN ° ALEYHİMİ°S-
SELÂM

Mef ülü Fâ° ilâtü Meḥ° ilü Fâ° ilün

- 1 Maḳsûda vâsıl olmağa şarf eyle himmeti
Ey dil bu yolda cân vire gör bul sa° âdeti
- 2 Bu köhne sâl-ı pire-zenûñ düşme âlma
Zinhâr o bî-vesfaya şakın itme râḡbeti
- 3 Merhem dilerse hem virür amma ki muttaşıl
Gül-zâra varsa zâr ider ehl-i maḥabeti
- 4 Ger ḳahraman iseñ seni bir kündeden atar
Zâl-ı sipîhr-i dünla kerem itme ülfeti

M1.31a 5 Dâ° im güşâde kılmadı bir ḥâṭırı felek
Her ḥâl ile şaḥsına ḡâlib küdüreti

27a o kâfir M1, M2, M3, S2; o zâlim S1

28a Şis M1, M2, S1, S2; Şit, M3

27 M1.30b M2.175b M3.10a S1.63b S2.11b

4a kündeden M1, M2, S1, S2; künde M3

- 6 Gel gül bu dehr-i pür- eleme kılma f tibâr
El-kışsa cây-ı mezlakadur şanma pâyidâr
- 7 Degmez gumum-ı mihnetine devlet-i cihân
Hayfâ bu ise mâ-haşal- ı kân-ı kün-fikân
- 8 Bir gonce var mı kılma dı pejmurde rûzgâr
Gülşen mi yolda irmedi ezhâr-ı nüh hazân
- 9 Ber muhtezâ-yı hubb-ı vatanı rihlet itdiler
Ehl-i şafâ bu bâdiyede tutmadı mekân
- 10 c Âlem harâbe-hâne vü gerdün bî-karâr
Cellâd-ı çerh-i zâlim ü gaddar ü bî-amân
- 11 Söndürdü düdmân-ı risâlet çerâğını
Bâd-ı fiten gumum ü mihen gerdiş-i zaman
- 12 Ey kurretü'l-^c uyûn heme mü³ minîn Hüseyn
Ey nûr-ı pâk dîde-i imân ü dîn Hüseyn
- 13 Ey çerh-i dün zerre kadar gayret itmedüñ
Endişe kılma dıñ ser-i mü dikkat itmedüñ
- 14 Evlâd-ı Murtazâ'ya görüp rahneler revâ
Peygamber ehl-i beytine hiç hürmet itmedüñ
- 15 Ehl-i fesâda vefâ-ı murâd üzre devr idüp
Sibt-ı nebîyy-i muhtereme^c izzet itmedüñ
- 16 Bâd-ı muhâlif esdürüp ol nahl-i dil-güşâ
Asûde hâl dâ³ ire³ -i râhat itmedüñ
- 17 Ahîr o serv-i nâzı vatandaş cüdâ kılup
Mazlûma gurbet ilde niçün şefkat itmedüñ

M1.31b 18 Âl-i Resûl'e zulm ile kan itdüñ ey felek
Şahrâ-yı Kerbelâ'da revân itdüñ ey felek

6b cây-ı mezlakadur M1, M2, M3, S1; cây-ı der şanma S2

7a gumum-ı M1, M3, S2; gumum ü M2, S1

11b gumum ü M2, S1; gumum-ı M1, S2

16a bâd M3, S1, S2; bâb M1, M2

nahl-i dil-güşâ M1, M2, S1, S2; dil-güşâ-yı nahl M3

19 Zehr içmedi mi nûr-ı Hudâ müctebâ Hasan
Halısuñ rızasuñ istedi terk itdi cân ü ten

20 Yâ şâh-ı Kerbelâ ki şehâdetle ser-firâz
Âl-ı c elinde oldu âzürde^o -i miñen

21 Bunlar ki nûr-ı dîde^o -i sultân-ı enbiyâ
Âl-ı c abâ ki maqşad-ı akşâ bu cümleden

22 Bir vaq^o adur ki mâtemi tî haşre dek sürer
Eyler kşulûb-ı şâhib-i imânı pür-hüzün

23 Ehl-i nifâk idince gulüvv şâh-ı c âleme
Günüñ niğâmı gitti cihâna oldu pür- fiten

24 Ey şâh-ı Kerbelâ saña cân ü serüm fedâ
Cânımdan özge var ise heb eylerüm fedâ

25 Bir şâha bendeyüm ki şecâ^c atle nâm-dâr
Şîr-i Hudâ vü Haydar-ı kerrâr-ı kâm-kâr

26 Sultân odur ki Kânber'inüñ hâk-i pâyını
Tâc eyler idi başına şâhân-ı rûzgâr

27 Düldül süvâr-ı c arşâ^o -i ma^c na^o -i lâ-fetâ
Halıındadur hilâfet ü destinde zü'l-filâh

28 Söndürdü çarb-ı tîğ ile küfrüñ ocağını
Hayber-güşâ-yı ma^c reke-fermâ-yı gîr ü dâr

29 Mihrâb-ı dîne şâh-ı velâyet imâmdur
Zâhir yüzünde nûr-ı kerâmetü âşikâr

30 Yâ Râb be haqq-ı âl-ı c abâ Murtazâ c Ali
Şems-i haqqat ola Zekâyî'ye münceci

20a firâz M1, M2, S1, S2; fîrûz M3

22b hüzün M1, M2, S1, S2; hâzân M3

25a şecâ^c atle M1, M2, S1, S2; şecâ^c at M3

b Hudâ vü M1, M2, S1, S2; Hudâ-yı M3

26b başına şâhân-ı rûzgâr M1, M2, S1, S2; şahına şâhân rûzgâr M3

M1.32a MERSİYE' -İ HAZRET-İ İMÂMEYN ' ALEYHİMİ'S-
SELÂM

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Şehîd-i Kerbelânun mâtemi tâ rûz-ı mahşerdür
Dem-i âl-i ' abâyı şanma her kana beraberdür
Anun bir katresi hursîd-i ' âlem-sûz-ı enverdür
Kızıl reng ile şol dem Kerbelâ ârz-ı muşavverdür
Döşenmiş hâkine hun-ı şehîdân şurh-ı pisterdür
- 2 Olunca şah-ı ' âlem Kerbelâ hâkinde efgende
Açıldı ser-te-ser yetmiş cerâhat gül gibi tende
Resûl'ün öpdüğü yer berķ ururken tavķ-ı gerdende
Akıtdun kanunı mazlûmun ey gerdün-ı dün sende
Bu câri kılduğın dem dem degil yâkut-ı ahmerdür
- 3 Muharremdür siyeh-püş oldu ' uşşâkun nedür hâli
Felek tecîd ider mâtemle her yıl mäh ile sâli
Degil ins ü melek bilcümle halķun münkesir bâli
Şehâb-ı ebr ile düd-ı siyehden olamaz hâli
Nedâmetden sipîhr-ı zâlimün hâli mükedderdür
- 4 Der-i ihsânun ey nûr-ı ilâhi melce' -i ümmet
Hilâfet zâtuña mahsûs iken bî- reyb ü minnet
Saña zulm eyliyenler dü cihânda bulmasun rahmet
Türâb-ı âsitânundur şeha sermâye' -i devlet
Şehâ' at kanı ceddün vâlidün sâķr' -i kevşerdür
- 5 Ğarîb ü bî-kese dâ' im idersin lutf u ihsânı
N'olur bilmem bu ' âşî mücrimün hâl-i perîşânı
Şarâb-ı kevşere kandur tahassürde koma ânı
Ulaşdur ceddüne rûz-ı cezâda ey keremkânı

M1.32b Zekâyî bendegân-ı dergehünden ' abd-ı kem-terdür

28 M1.31a M2.176a M3.10b S1.67a S2.12b

1c enver M1, M2, M3, S1; envâr S2

3b her yıl mäh ile sâli M1, M2, S1, S2; her mäh ile sana M3

4c rahmet S1, S2; râhat M1, M2, M3

5b n'olur M1, M2, M3, S1; ne olur S2

e dergehünden M1, M2, M3, S1; dergehinden S2

MERŞİYE³ -İ HAZRET-İ İMÂMEYN^c ALEYHİMİ'S-
SELÂM

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- 1 Gel muhârremdür bu mâtem-gehde gam nûş ol yürü
Yâd idüp âlâm-ı dehri mest-i medhûş ol yürü
- 2 Kerbelâ vâdîlerinde şu yerine kan akar kan
Mâcerânun hikmetinden şorma hâmûş ol yürü
- 3 İster iseñ iresin sen de şehâdet bezmine
Kerbelâ-yı^c aşka var anda siyeh-pûş ol yürü
- 4 Gel senü file derd ile semt-i cününa gidelüm
^c Akl ü idrâki ferâmûş ile bî-hûş ol yürü
- 5 Râh-ı Hâkda seyr ile ma^c mure³ -i tenden geçüp
Var melâmet küşesinde hırka ber-düş ol yürü
- 6 Ateş-i âh-ı seher-gâh ile yak sineñde dâğ
Dâğ-ı sineñden derûnuñda uyandır bir çerâğ
- 7 Ehl-i derdün çekdiği yâ Râb bu miñnetler nedür
Atılan tîr-i kazâ amma ki şiddetler nedür
- 8 Çerh-i izâlim zümre³ -i ahvâre hürmet kılma
Yâ kıyâmet kopmaz ise bu^c âlâmetler nedür
- 9 Ehl-i^c aşkı Kulzüm -i miñnetde garşâb eyleyüp
Rûzgârın virdiği â^c dâya ruhsatlar nedür
- 10 Zehr imiş Sokrât-ı dehrün virdiği dârü degil
Sînesinde âl ü evlâduñ cerâhatler nedür
- 11 Dün-perversin hele bâ-hûde devr itme felek
Tâlf ünde istikâmet yok bu ric^c atler nedür

29 M1.32b M2.177a M3.13b S1.64b S2.12b

6a ateş-i âh-ı sehergâh M1, M2, S1, S2; ateş-i sehergâh M3

b derûnunda M1, M2; derûnuñda M3, S1, S2

9a garşâb eyleyüp M1, M3, S2; garşâb o eyleyüp M2, S1

11b tâlf ünde M3, S1, S2; tâlf inde M1, M2

- M1.33a 12 Hâtır-ı ehl-i dile âzürde kıldı rüzgâr
 ° Âdetidür gonceler pejmurde kıldı rüzgâr
- 13 Evliyâdan yücedür şâh-ı şehîdün pâyesi
 Kabe kavseyn ev ednâ'dan alınmış mâyası
- 14 Yeşrib ü Bathâ'da hursîd-i tecelli berş urup
 Kerbelâ toprağına düşdi o nûruñ sâyesi
- 15 Cedd-i pâki bâ° iş-i kevneyn olunca ol mehûñ
 N'ola Cibrîl hâdîm olsa rûh-ı Meryem dâyesi
- 16 Tâ harîm-i kûrbete dikdi şehâdet râyetün
 Mîhnet ü cevîr ü belâ ol devletün sermâyesi
- 17 Bende-ğâh-ı devletün tâ haşre dek mâtem-güzîn
 Düşmenün şâd oldu ey şadr-ı kerem pirâyesi
- 18 Kurretü'l-° ayn-ı habîbu'l-laha oldu şad dirîğ
 Kıldılar ehl-i şekâvet servere bî-hadd dirîğ
- 19 Ey sipîhr-i bî-veş n'itdün o mâh-ı enveri
 Evliyânun rehberi âl-i ° abânun serveri
- 20 Hayf ol mazlûma kim nûr-ı cemâlünde anun
 Rûşenâ idi çerâğ-hâne° -i peygâmberi
- 21 Kurretü'l-° ayn-ı Resûlullâh'ı şaldun gurbete
 Kerbelâ hâkinde nêlân eyledün ol dil-beri
- 22 Sen murâd-ı ehl-i beyt üzre dönerdün ey felek
 Olmadun şâbit kadem bî-hûde dönme serseri
- 23 Rûz-ı maşşerde Hüseyin olsa n'ola şâhib livâ
 Zümre° -i hayl-i şehîdânun odur ser ° askeri
- 24 Şâh-ı iklim-i velâyetdür Hüseyin-i Kerbelâ
 Maîlâ° -ı nûr-ı kerâmetdür Hüseyin-i Kerbelâ
- M1.33b 25 Bü'l-° aceb gerdün-ı dün amma ki dehr-i pür-elem
 Tâ-be-key devr-i muhâlif tâ-be-key kahr ü sitem

13b (قاب قوسین او ادنی) قاب قوسین 53/ Necm,9

14b toprağına S1, S2; tobragına M1, M2

15a mehûñ M1; şehûñ M2, M3, S1, S2

3b olsa rûh-ı meryem M1, M3, S1, S1; olsa meryem M2

17a bende-ğâh M1, M2; bendegân M3, S1, S2

- 26 Açdı gül-zār-ı nübüvvet iki ra^c na gonce gül
Biri zehr-āşam-ı mihnet biri ğark-ı baħr-ı dem
- 27 Nıl olur seyl-i sirişküm derd ile mâtem günü
Gicesi göz yaşını mânend-i deryâ eylerem
- 28 Bunların tâc-ı sa^c adettür ğubâr-ı dergehi
Başına iren olur iki cihânda muhterem
- 29 Sür yüzüñ her dem Zekâyî âsitânı ħâkine
Ĥânedân-ı devlet-i âl-i ^c abâdındur kerem
- 30 Her nefesde eylesün yüz biñ şalât ile selâm
Ehl-i beyt-i Muştâfâ'ya ĥazret-i rabbü'l-enâm

30

TERCİ' İ BEND-İ MERSIYE' -İ KEVNE

Mef ülü Fâ^c ilâttü Meâ^c ilü Fâ^c ilün

- 1 Vaşluñ nizâm-ı dâ³ ire³ -i düdmân imiş
Hicrüñ nişân-ı tefrîka³ -i ĥânümân imiş
- 2 Gıtdüñ vedâ^c -ı meclis idüp ayrılık günü
Ol ibtidâ-yı fitne³ -i âḥır zaman imiş
- 3 Âhum yakarsa n'ola sipihriñ ocağını
Pertev-fürüz-ı şu^c le³ -i bād-ı figân imiş
- 4 Ğurbet ilinde der-beder itdüñ firāk ile
Küyuñ melâz-ı melce³ -i emn ü emân imiş
- 5 Gördüm riyâz-ı ^c adne ĥurāmân olup gider
Bildüm o naḥl-ı nâzı ki serv-i revân imiş
- 6 Âḥır ayırdı ol kaşı yâdan beni felek
Atdı yabâna ok gibi gerdün giderek

26b baħr M2, M3, S1, S2; hicr M1

30 M1.63a M2.178a M3.12b S1.66b S2.13b

3b pertev-fürüz M3, S1, S2; pertev-efrüz M1M2

6a yâdan M1, M2, S1, S2; yaydan M3

b ok M2, M3, S1, S2; un M1

- 7 Yollarda kaldı çeşm-i terüm lîk haber yok
Eflâke çıkdı âh-ı şehir-gâh eşer yok
- 8 Bir lahza tâkâtüm yoğ iken derd-i firâka
Yıllar geçer ki rûy-ı dîl-ârâya nazar yok
- 9 Ol nûr-ı dîde bilmedigüm yerlere gitdi
Bâd-ı şabâya dahî ol etrâfa güzër yok
- 10 Devr itdi şöyle çerh-i deni reh-güzêrûnden
Bî-çâre ' âşıkâ ser-i küyünda maşarr yok
- 11 Hâk-i mezâruñ üzre yolum düşmedi âhîr
Mehcûruñ olduğum o yire seyr ü sefer yok
- 12 Bir vech ile bu derde tahammül idemem âh
Ben derd-mende çâre ide hâzret-i Allah
- 13 Gör tâlîf i ki kıldı baña bunca sitemler
Âzürde hâl-i mihnet olup irdi elemeler
- M1.63b 14 Çeşmümde kaldı gözlerinüñ resm-i hayâli
Yâ kaşlaruñ kemânuna menkûş kalemler
- 15 Ben zârı derd-i hicre sezâ kılduñ efendüm
Şöhbet deminde kanı olan vâf d ü keremler
- 16 Vaşluñ gününde hüsnüñe hayrân idüm senüñ
Hicrân ilinde kaldı gönül geçdi o demler
- 17 Câh-ı ' ademde Yûsuf'umu zî' be yidürdüm
Beytü'l-hüzünde akşa gözümden n'ola yemler
- 18 Âh ol cemâle hasret ile hâl yamandur
Rû' yâda dahî göremedüm hayli zamandur
- 19 Ben bî-nevâyı terk ideli şûh-ı cihânum
Sûz-ı derûnum oldu füzûn artıdı fîgânum

7a lîk haber M1, M2, M3, S1; lîk ü haber S2

9b dahî ol etrâfa M1, M2, S1, S2; dahî etrâfa M3

11b sefer yok M2, M3, S1, S2; sefer M1

15a derd-i hicre M2, S1; derd ü hicre M1, M3, S2

b Bu ve 16a mısraı S2 nüshasında mevcut olmayıp bu nüshada 15a mısraını

16b mısraı takip etmektedir.

- 20 Yâ neyleyüm bu derde devâ virmemiş tabîb
Girmez elime bir daî ol rûh-ı revânum
- 21 Tâ şubh olunca nâle vü zâr eylesem ne sûd
Vardı gurûba hayf o meh-rû-yı zamanum
- 22 Cânımdan özge aşkıñı cânımda tutardum
Kâbil midür ki sensüz ola râhat-ı cânım
- 23 Ben bezm-i gamda cür' a keş-i ehl-i harâbât
Meyhâne' -i fenâda olur nâm ü nişânım
- 24 Mevlâdan isterüm ki ola zevk ü şafâda
Maşer olunca anı bulam taht-ı livâda
- 25 Yâ Râb bu mübteâ kuluña eyle hidâyet
Luftuñdan ola tesliye' -i şabr u selâmet
- 26 Bir nev-civânuñ oldum esîr-i maşabbeti
Hicr ile eyledi beni mihnet-keş-i gurbet
- 27 Mecmu' a' -i nizâmı bozup kıldı perîşân
Endüh-ı firâk ü elem ateş-i hasret
- 28 Bir kimse yok ki hâli bilüp çâre-sâz ola
Ey çâre-sâz-ı ' âlemiyân eyle inâyet
- 29 Bâb-ı niyâza var mı yüzüm sürmege lâayık
Luft-ı Hudâ-yı zü'l-kereme kaldı bu hâcet
- 30 Eşk ile dîde sâğar-ı pür-hûn olup тұrur
Kâlb-i Zekâyî öylece mahzûn olup тұrur

TERCİ' I BEND-İ MERSIYE' -İ KEVNE

Mef' ulü Fâ' ilâtü Meâ' ilü Fâ' ilün

- 1 Tâkey esîr-i hatt-ı ruḥ-ı yâr olur gönül
Divâne gibi kayda giriftâr olur gönül

21b hayf o meh-rû M1, M2, S1, S2; hayf meh-rû M3

22b râhat-ı cânım M1, M3, S1, S2; cânım râhat M2

31 M1.63b M2.179a M3.12a S1.68a S2.14a

- 2 Āzādelükde her ne kadar itsem ihtimā
Bir şūh-ı ser-firāza hevā-dār olur gönül
- 3 Biz mübtelā-yı derd ü ğam-ı baht-ı bî-vefā
Her dem ceñ-yı dehr ile bîzār olur gönül
- 4 Bir demde şāhid-i emelüm yüz virirse de
Her laḫza bîñ ° itāba sezā-vār olur gönül
- 5 Hāmūna ydḫsa tūh-i beyābāna mı gidem
Mecnūn olalı sākin-i kuh-sār olur gönül
- 6 Āyā ne dem ki ṭalf i bed yār olur baña
Dilde ğubār-ı ḥubb-ı sevā bār olur baña

M1.64a 7 Biz gerçi düşdük ise ḥazīz-i mezellete
Şaldum hümā-yı himmeti tā evc-i rif° ate

- 8 Kıldık nihāda ḥaymemizi deşt-i ğurbete
Amma açıldı revzenesi semt-i mihnete
- 9 Kār eylemez° alille sipihrüñ devāları
İtdüm ḥavāle emrūmi dānā-yı ḥikmete
- 10 Gör zāhidi ki derd-i nedāmet zāf if idüp
Bir daḫi tövbe virdi felek° ayş ü° işrete
- 11 Sāḫp°-i rüzgār ise cevri ü ceñ ider
Degmez şafā-yı bezmi ḥumār-ı nedāmete
- 12 Gördüm ki āsumāna çıkar dūd-ı āhumı
Atdum hevāya fart-ı ṭurabdan külāhumı
- 13 Muḫkem degil çü kaşr-ı sipihrüñ ° imāreti
Bilmem bu köhne ḥānede kim ide rāḫatı
- 14 Dünyā ḥarābe-zārına çok rüzgār eser
Bir nev-nihāl-i baġa irüşür maḫāfeti
- 15 Bülbül hezār zār ider amma ne ḫā° ide
Bād-ı ḥazān irer güle ḫalmaz ṭerāveti

3b olur gönül M2, M3, S1, S2; olur M1

4b olur gönül M2, M3, S1, S2; olur M1

13b ide M2, M3; ider M1, S1, S2

15b güle M1, M2, S2; gülse S1; hāle M3

- 16 Bâr-ı girâna müy-ı zâf ifiñ mecâli yok
Haml-ı şakıl-ı mihnete kim ide tākati
- 17 Olmaz necât düşmiye gör baır-ı keşrete
Çıkduñ kenâr-ı vahdete bulduñ selâmeti
- 18 Yok mu felekde talf -ı saf d-ahterüm benüm
Hâke düşürdü çerh-ı deni gevherüm benüm
- 19 Bir dil-berüñ ki sevdüm ise ebrü vârunı
Çekdüm gamıyla çille^c -ı saht-ı kemânunı
- 20 Yol virmez oldu sâha^c -ı maksûda çerh-ı dün
Âhum bozarsa n'ola rah-ı kehkeşânunı
- 21 Dehrüñ belâ vü mihnetini ehl-i dil çeker
Nâdâna kimse şormadı zât u zamanunı
- 22 Sâkı ayâğı girse eline mürâyîñüñ
Bî-şek içerdî hırş ile ol derde kanunı
- 23 Çık zür-mendi zâr ü zebün eyledi felek
Devrân kim itdi nicesinüñ nâm u şânunı
- 24 Bu kahbe zenle var mı bir er ber murâd ola
Ğaddâr-ı bî-vefâya neden f' timâd ola
- 25 Yâ Râ b bu özge bâdiyede eylegil nigâh
Şahrâ-yı tende olmaya tâ hâlümüz tebâh
- 26 Ah eylesem^c acerb mi bu nîş-i sefid ile
Çeşmüm akıtsa eşki n'ola defterüm siyâh
- 27 Bâd-ı^c inâyetüñde ricâ-mend-i rahmetüm
İhsân ider fakîre kerîm olsa pâdişâh
- 28 Deryâ-yı^c afv u mağfiretüñ katresi yeter
Cümle^c usâta şâmil olur rahmet-i ilâh

17a baır M1, M2, S2; nice M3, S1

20a maksûda M1, M3, S1, S2; mekâşıda M2

22b hırş ile ol M1, M2, S1, S2; hırş ile M3

27a^c inâyetüñde M1, M2, S1, S2; ^c inâyetüñdür M3

b kerîm M1, M2, S1, S2; kerem M3

29 Sûz-ı derûn u âh-ı seher-gâh-ı mücrimân
Lutf-ı Hudâ'ya bâ' iş olur itme iştibâh

30 Maḥzûn olan kapu'ña varup anda şâd olur
Bir gün olur Zekâyî daḥi bir mezâr olur

29a mücrimânM2, M3, S1, S2; mihribân M1

30b daḥi bir mezâr M1, M2, M3, S1; daḥi mezâr S2

GAZELLER

M1.34b GAZELİYATI HAZRETI ŞEYH ZEKÂYI KUDDISE
SIRRAHU'L-^c AZİZÜ'L-^c ÂLİ HARFÜ'L-ELF

1

Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Enînumden şeb-i hicrîfide şad âhenk olur peydâ
Sirişküm cüş idüp emvâc-ı reng-â-reng olur peydâ
- 2 Ruḥuñ yâd eyleyüp firḡatde nâr-ı intizârûñla
Ḥayâlümde hezârân şûret-i Erjeng olur peydâ
- 3 Süleymân-ı nigāhuñ şeh-suvâr-ı esb-i nâz olsa
Rikâbında nice Cemşîd ile Huşenk olur peydâ
- 4 Bu mestâne nigeḡhle fitneler îḡâz ider çeşmüñ
Çeker şemşirini ebrûlarında cenk olur peydâ
- 5 Yürüdüñ emr ü fermānuñ serâser mülket-i nazma
Zekâyî pâdişāh-ı tab^c uma Evreng olur peydâ

2

VELEHÜ EYZEN

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- 1 Pür ḡumârum neş^c e^c -i meyden kelâl irdü baña
Ṭâlf im gec vaşl-ı dil-berden melâl irdi baña
- 2 Çeşm-i mestüñ^c aḡlumu aldı nigāhuñ şabrumı
Bir dil-i dīvāneyüm bilmem ne ḡâl irdi baña
- 3 Cān-ı dil nīm ḡıbtā-ḡāh-i ehl-i şevḡ iken şahā
Firḡatüñ bozdu nēāmum ḡtilâl irdi baña

1 M1.34b M2.180a M3.14b S1.70a S2.15a

2 M1.34b M2.14b M3.14b S1.69b S2.15a

2b dil-i M1, M2, M3, S1; dill S2

3a cūn-ı dil nīm ḡıbtā-ḡāh... M1; ḡānedānım ḡıbtā-ḡāh M2, M3, S1; ḡıbtāḡāh kemter medār-ı^c ayş ile S2; 3b ve 4a mısraı S2 nüshasında bulunmayıp bu nüshada 3a mısraını 4b mısraı takip etmektedir.

- 4 Irmedi keyf sihr-i kemter-i medâr-ı^c ayş ile
Fî^c l-i nâ-sâz-ı felekden inîf al irdi baña
- 5 Âşiyânum evc-i istiğnâda olsa gam değil
Şeh-per-i şeh-bâz-ı^c aşkıdan perr ü bâl irdi baña
- 6 Ehl-i dünyâya metâ^c -ı dehri takسیم itdiler
Kısmet imiş bir^c abâ bir köhne şâl irdi baña
- 7 Câmını nüş eyledüm bezm-i harâbatuñ ezel
La^c l-i dil-berden Zekâyî şan zülâl irdi baña

3

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- M1.35a 1 Bir nigâh-ı cânsitânunñ özge devletdür baña
Öldürürse dîde^o -i mestün^c inâyetdür baña
- 2 Pertev-i hüsnünñ senüñ mâh-ı sa^c âdetdür baña
Nûr-ı vechünñ âfitâb-ı evc-i rif atdür baña
- 3 Sensüz aşla meclis-i^c âlemde râhat idemem
Gülsitân-ı cennet olsa dâr-ı gurbetdür baña
- 4 Sevdigüm bir mâh-ı taf at mihribân amma ne sūd
Necm-i bahtum tâlî^c -i burc-ı nuḥûsetdür baña
- 5 Gizlidür vîrân-sarây-ı dilde izhâr eylemem
Hırz-ı cânumdur benüm^c aşkıñ emânetdür baña
- 6 Cevr-i bî-pâyan-ı â^c dâya taḥammül kalmadı
Güşe^o -i^c uzlet mekân-ı istirahatdür baña
- 7 Kaf be^o -i rüyunñ nazar-gâh-ı Zekâyî^o -i ḥazîn
Ebrûvânunñ şüret-i mihrâb-ı kudretdür baña

4a kemter-i medâr-ı M1, M3, S1; keterâmdur M2

3 M1.35a M2.180b M3.14b S1.69b S2.15b

2b M3 nüshasında 2b ve 3a mısraları olmayıp 2a ve 3b mısraları bir beyit oluşturmaktadır.

VELEHÜ EYZEN

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Mâh-ı nev-kavs-i kâzâ kim ebrûvân olmuş saña
Ebrûvânuñla müjen tîr ü kemân olmuş saña
- 2 Tâbiş-i nezzâreden setr itmege rûhsâruñı
Kâkül-i ber-düşuñ ey şâh säyebân olmuş saña
- 3 Çeşm-i meygûnuñ ya müjgân-ı siyâhuñ gûyliyâ
Dîde' -i âhûda kühl-i lîfahân olmuş saña
- 4 Bir nigâhıyla metâ' -ı cânı alur gözlerüñ
Çarsû-yı ' aşk içinde râygân olmuş saña
- 5 Deşt-i mîhnetde seni ey dil perîşân eyledi
Zülf-i dil-ber fitne' -i devr-i zaman olmuş saña
- 6 Dâğ-ı sînemde bakup gördüñ mü dilde vechüñi
Yine mir' ât-ı Zekâyî'den ' ayân olmuş saña

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- M1.35b 1 Ğam degil olsa derûnum zaḥmına yâr âşinâ
Olmasun tek mâcerâ-yı ' aşka ağıyâr âşinâ
- 2 Bir nigeḥle öldürür ' uşşâkı hem îhyâ ider
Ğamzeler bî-ğâne amma çeşm-i ' ayyâr âşinâ
 - 3 Çeşm-i dil-berde teğâ fül tâlî' ise ecnebi
Kalmamışdur bildigüm ' âlemde deyyâr âşinâ
 - 4 Necm-i baḥtum bulamaz eflâkı kılsa cüst ü cü
Mâhir-i fenn-i kevâkib seb' -i seyyâr âşinâ

4 M1.35a M2.180b M3.14b S1.69b S2.15b

1a bakup M3, S1, S2; yakup M1, M2

5 M1.35a M2.181a M3.15a S1.70a S2.15b

1b ' aşka M1, M2, M3, S1; ' aşkına S2

- 5 Kande bir şâhîb-veâ kim yâr ola ehl-i dile
Mantıku't-tayr ögrene hem ola tayyâr âşinâ
- 6 Zümre³ -i eşrâra aşla meyl ü rağbet itmeyüp
Dil-rûbalarla ne hoşdur ola ahyâr âşinâ
- 7 Râz-ı^c aşkı gayrıya açma Zekâyî ki şakın
Çam degil olsa derûnum zahmına yâr âşinâ

6

VELEHÜ EYZEN

Mef ülü Meâ^c ilü Meâ^c ilü Fe^c ülün

- 1 Çerhün ki ciger kânı imiş sunduğu şahbâ
Her demde anı dîdelerin kılmadı icrâ
- 2 Dil teng ise şahrâ-yı cünûn hayli genişdür
Divâne odur kim anı Mecnûn ide Leylâ
- 3 Bu bâdiyede Yûsuf'umu zî be yidürdüm
Beytül'-hüzûn oldu baña şimden gerü me³ vâ
- 4 Kanlı yaşum ahır beni beñzetdi dümüyâ
Ol hun-ı siyeh rîş-i sefidümde hüveyda
- 5 Yâ Râb beni zulmetde kodu baht-ı siyâhum
Âyâ ne zaman zâhir ola bir yed-i beyza
- 6 Bir esb âtayum ben de bu meydân-ı hünerde
Ferzâne gelüp mât ideyüm haşmumu şâhâ
- 7 Haşkâ ki e^c âli yeridür şehr-i Sîtânbul
M1.36a Gurbetde n'ola kalsa Zekâyî gibi ednâ

VELEHÜ EYZEN

Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilün

- 1 Âh kim bir serv-ıxadd dîl-dâra oldum mübtelâ
Kaddî mevzûn çeşm-i âfet mâ° il-i semt-i veâ
- 2 Neyleyüm dilde taḥammül yok fîrâḫ ü nâleye
Sîne pür-gam dîde pür-nem ° aşḫ bir özge belâ
- 3 Gerçi bir lahza gelürsin yanuma amma ki ben
Ḥâk-i pâyuñda senü ñçün eylerem cânım fedâ
- 4 Her ne itdiyse baña çeşm-i sıyâhuñ eyledi
Sine° -i mecrûḫumu şemşîre kıldı mâcerâ
- 5 Şimdi lâyıḫ mı beni şâyeste° -i hicr eyledüñ
Gerçi dîl memnûn-ı iḫsânuñdur elḫaḫ bî-mirâ
- 6 Kayd ü bend ile esîr itdüñ hevâ-yı zülfüñe
Güşe° -i ḫayretde bâri kıılma maḫbûs-ı cefâ
- 7 ° Arz-ı ḫâl ancak Zekâyî farḫ-ı sūzişden ° arz
Eyledüñ amma ḫuzûr-ı devletinde ictirâ

KAFİYETÜ'L-BÂ

Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilün

- 1 Dergeḫ-i pîre maḫabbetle idelden intisâb
Gülşen-i tevḫîde irdüm bî-ḫisâb ü bî-° azâb

7 M1.36a M2.181b M3.15a S1.70b S2.16a

8 M1.36a M2.181b M3.15b S1.70b S2.16b

1a dergeḫ-i pîre M3, S1, S2; dergehi pîre M1, M2

b bî-ḫisâb ü bî-° azâb M2, S1, S2; bî-ḫisâb bî-° azâb M1, M3

- 2 Gāh āb ü gāh bād ü gāh âteş ki tūrāb
Ben hüveydāyum kāmı zerrātda çün âfitāb
- 3 Cezbe° –i Rāḥmān ile k̄ayd–i izāfātı kesüp
Bezm–i cem° ü'l–cem° i pervāz eyledüm geçdüm hicāb
- 4 Pādīşāhum eyledi mülk–i vücūd içre karar
Çekdi vech–i pākine amma ° anāşırdan nīşāb
- 5 İç zülāl–i vahdeti ser çeşme° –i ° uşşāka gel
Zühd ü taḳva didüğüñ zāhid hemān ° ayn–ı serāb
- M1.36b 6 Mest–i bī–pervā ider bir demde ey zāhid seni
Bezm–i ° aşk içre Zekāyi şunsa bir kāse şarāb

9

Fā° ilātün Fā° ilātün Fā° ilātün Fā° ilün

- 1 ° Ālem–i kesretde oldum ° aşk ile mest–i ḥarāb
Feyz–i aḳdesden meger olmuş derūnum neş° e–yāb
- 2 Şun° –ı ḥaḳkı cümle eşyāda temāşa eyleyen
Pertev–i şems–i ḥaḳīḳatden ider nūr iktisāb
- 3 Bir nefesdür onsekizbüñ ° ālemi peydā kılan
Zāhir oldur cümlede amma ta° ayyündür hicāb
- 4 Hiç ta° addüd yok ḥaḳīḳatde elif birdür hemān
Harf–i vāḥidden zuhūr itdi yazıldı dört kitāb
- 5 Bunca illerde seyāhat kılduñ ey şeydā göñül
° Ālem–i insāna gel kim anda olur fetḥ–i bāb

2a Gāh āb ü gāh bād ü gāh âteş ki tūrāb M1, S1, S2;

Gāh āb gāh bād gāh âteş ki tūrāb M2

Gāh āb gāh bād ü gāh âteş ki tūrāb M3

4b nīşāb M1, M2, M3, S1; rīşāb S2

5a zülāl M1, M2; zülālī M3, S1, S2

9 M1.36b M2.182a M3.15b S1.70b S2.16b

3a nefesdür M1, M2, M3, S1; nefesde S2

° ālemi M1, M2, S1, S2; M3

5a kılduñ S2; kıldun M1, M2, M3, S1

- 6 ° Aşk-ı yâr ile Zekâyî şöyle bir hâletdeyüm
Keşf-i esrâr itmesem gitmez göñülden ıztırâb

KAFİYETÜ'L-TÂ

10

Meñ° ilün Meñ° ilün Meñ° ilün Meñ° ilün

- 1 Ne zâlımsın ki şemşîr-i nigâhuñ bā° ıg-ı devlet
Ne kâ tilsin ki cān virmek yoluñda cānuma minnet
- 2 Perîşān itme göñlüm gibi hıfz ile küñh içre
Çıkar başdan er-i gisûlaruñ bulursa ger ruḥṣat
- 3 Beni bir yerde derd-i zaḥm-ı sīnem rahat itdürmez
Derûnı cāme-ḥ° ābum ḥasretüñle küşe° -i mîḥnet
- 4 Ğam-ı ° aşḫuñla mecnûna dönüp şaḥralara düşdüm
Nedendür yine ey āhu nigāhum sendeki vahşet
- 5 Ḥayālüñle şeb-i fırkatde تنها eglenür göñlüm
Baña aḡyār olur ol dem kimüñle eylesem ülfet
- M1.37a 6 Esîr-i ḫayd-ı zülf-i yâr olup hicrāna düş oldum
Şafā-yı ḥāṭrum yok meskenümdür ḥāne° -i ḡurbet
- 7 Maḫām-ı ° aşḫa irdüñse o yirde bīm-i cān olmaz
° Aceb āsüde menzildür Zekâyî vādî° -i ḥayret

11

Meñ° ilün Meñ° ilün Meñ° ilün Meñ° ilün

- 1 Kesel ḫayd-ı sevādan ° ālem-i belāya pervāz it
Seḥer vaḡtinde hū ismüñ sürüp şevḫ ile āvāz it

6b itmesem M1, M2, M3, S1; itsem S2

10 M1.36b M2.182b M3.16a S1.71a S2.17a

6b yok M1, M2, S1, S2; yokı

- 2 Ta' alluḡ riştesin kaç' itmeyince kırtuluş yolḡdur
Denînüñ dām-ı tezwîrinde ḡalma rütbe ĩrâz it
- 3 Bu meydân-ı ḡaḡîḡatde süvâr ol refref-i ' aşḡa
İrince seyr-i lâḡûta cenâḡ-ı himmeti bâz it
- 4 Oḡu ruḡû'l-ḡudûsden sırr-ı vâḡdet dersini cāna
Ḳoyup şanduk-ı ḡalbüñ içre ḡayy-ı nāme' -i râz it
- 5 Bilenlerden su' al it menzîl-i maḡsûda vār irken
Hezâr-âsâ bu vâḡşet-ḡāneden pervāza âḡâz it
- 6 Özüñ ḡaḡdan cûdâ şanma sürüp gel bunda ḡatm eyle
Kelāmuñda Zekāyî ihtîşâr it ḡaşr ü icāz it

ḲAFİYETÜ'L-DÂL

12

Meâ' İlün Meâ' İlün Meâ' İlün Meâ' İlün

- 1 Göñül bir bî-veâ dildâra düş oldu ider feryâd
Nigâhı âfet-i cân çeşm-i ḡunu ḡamzesi cellâd
- 2 Tamam etvârı ḡub-âne edâlar heb levend-âne
Nigâh-ı nâzı mestâne kemân ebrûları bî-dâd
- 3 Teselli ḡâḡırum ḡılmaz maḡabbet ḡālîni bilmez
O zâlim yanuma gelmez olam tâ lutf ile dil-şâd
- 4 Benüm ey mâḡ-ı tâbānum fedâdur yoluna cānum
Yanar bu ḡalb-i sūzānum dil-i divâne ḡam mu' tâd
- 5 Gice hicrûñle bidārum ' aceb derde giriftārum
Ḳuluñ bir ' â şıḡ-ı zārum efendüm eyleme âzad
- 6 Esîrüm sen ceâlara teraḡḡum ḡıl dil-i zāre
Zekāyî yandı bir nâra ḡo yansun herḡi-bâd-abâd

5b âḡâz it M2, M3, S1, S2; âḡâz M1

6b kelāmuñda M2, M3, S1, S2; kelāmında M1

icāz it M2, M3, S1, S2; icāz M1

KAFİYETÜ'L-BÂ

13

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Nesîm-i bağ-ı cennet cāna bir gonce dehendendür
Dile bûy-ı vişâl ol şâhid-i gül pîrehendendür
- 2 Cemâl-i yâri seyrân eylemiş her yüzden ' âşıklar
Baña nûr-ı tecellî dâ' imâ vechü'l-ḥasendendür
- 3 Firâk-ı yâr ile her dem yanar kalbimde ateşler
Şanırsın düd-ı âhum küşe' -i beytü'l-ḥüzündendür

M1.37b 4 Seyâhat ' âleminde baña her tag üstü bağ ancak
Bu gurbet ilde bî-zâr olduğum ḥubbü'l-vaṭandandır

- 5 Göñül vâsıl olur elbetde birgün şavb-ı maḳşûda
Bize zîrâ delâlet rāh-ı Mevlâ'yı bilendendür
- 6 Derûnuñ şâf idüp âsûdedür künc-i tevekkülde
Zekâyî'ye ' inâyetler cenâb-ı zî'l-minendendür

14

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Şakın ayyâr-ı bed-kāra veâ-dār olma nâkesdür
Yoluñda cân virir bir ' âşık-ı şâdık saña besdür
- 2 Nola sînem nişân-gāh itse gamzeñ tîr-i müjgāna
Ḥadeng-endāz olur zîrâ ki ebrûlar muḳavvesdür
- 3 Doyılmaz rûz (u) şeb ḥayrân olup dîdārına bakksam
Kitāb-ı hüsnüñ ey maḳşûd-ı dil gāyetle enfesdür

13 M1.37a M2.182b M3.16b S1.71a S2.17a

4b bî-zâr M1, M3, S1, S2; bî-zâr bî-zâr M2

14 M1.37b M2.183a M3.16b S1.71b S2.17b

1b yoluñda S2; yolundda M1, M2, M3, S1

3a doyılmaz M1; toyılmaz M2, M3, S1, S2
(u) hiçbir nüshada yok.

- 4 Aña ser tā kadem renk-i cününü eyledüm ilbās
Hayālüm cāme° -i sürh ile şūh-ı mülebbesdür
- 5 Helāk olmaḡ muḡarrerdür bu girdāb-ı felāketde
Bize luṭf eyleyüp yâ Râb ° ināyet bādını esdür
- 6 Ne rütbe sūziş-i ° aşṡuñla feryād ü figān itse
° Itāb itme Zekāyî dergeh-i luṭfuñda bî-kesdür

15

Mef ülü Fâ° ilätü Meâ° ilü Fâ° ilün

- 1 Ol şāh-ı ° işve şūh-ı dil-ārâ degil midür
Gül-zār-ı ḡusne ḡonce° -i ra° na degil midür
- 2 Şol dem ki zūlf-i yâri perişān ider şabā
Âhum seḡāb-ı necm-i şüreyyâ degil midür
- 3 Teşrif-i pâyına döker āb-ı sirişkini
Dîdem ḡayāl-i dil-bere me° vâ degil midür
- 4 Gördüm kenār-ı cūyda serv-i şānavberi
Ḳaddüñ nihāli cümleden ā° lâ degil midür
- M1.38a 5 Oldum esîr-i ° aşṡuñla ḡükm-i ḡaza ile
Heb çekdigüm belālar o da° vâ degil midür
- 6 Vaşluñ şebinde zār ü ḡazîn eyleyen beni
Ey māh-ı ṡaf atum ḡam-ı ferdâ degil midür
- 7 Bir lahṡa bezm-i ḡamda Zekāyî'ye hemdem ol
Derd-i ḡumār-ı hicr ile tenhâ degil midür

4a cününü S1, S2; cünün M1, M2, M3

15 M1.37b M2.183a M3.16b S1.71b S2.17b

1a ° işve S1, S2; M1, M2, M3

2a şabā M1, M3, S1, S2; bād-ı şabā M2

6a zār ü ḡazîn M3, S1, S2; zār-ı ḡazîn M1, M2

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 ° Aşk-ı Mevlâ lezzetüñ tıyduñsa kâruñ sürdür
Nüş iden cām-ı ezelden dâ' imâ mesrûrdur
- 2 Dest-i kâmilden inâbet al yedü'l-lâha yapış
Tövbe vü tellîin ile sa' yuñ dañı meşkûrdur
- 3 Yâr ile ° ağıyarı fark itmez hâkikat-bîn olan
° Âlem-i lâhûta nisbet cümlesi pür-nûrdur
- 4 Cân ile güş eyle eşyâda ene'l-hâkık na' rasın
Dîde' -i ° ibretle bak her zerre bir Mansûrdur
- 5 Zâtını ° aşk ile Mûsâ'ya tecelli eylemiş
° Ârifüñ dâim nazar-gâhı makâm-ı Tûrdur
- 6 Mest-i ° aşk olup Zekâyî düşdü semt-i vahdete
Vâdi' -i hayretde bir divânedür ma' zûrdur

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Derûnum jeng-i efkâr-ı havâtır pür-gubâr eyler
Bu halkuñ ta' nı da mir'ât-ı kalbim rahne-dâr eyler
- 2 N'olur bağ-ı fenâda nañl-ı ümîd olsa bâr-âver
Nihâl-i ömrümü bergeşte âhır rûzgâr eyler
- 3 Göñül divânesi bir meh-cemâle mübtelâ oldu
Beni peygüle' -i miñnetde düş-i intizâr eyler
- 4 Hevâ-yı zülf-i yâr ile perişân hâtır olmuşken
Cefâsı dehr-i dünuñ bir taraftan câna kâr eyler

- M1.38b 5 Devâsuz derde cellâd-ı felekden merhem istersin
° İlâc eylerse zahm-ı ° âşıkâna zehr-i mâr eyler

16 M1.38a M2.183b M3.17a S1.71b S2.17b

1b iden M1, M2, S1, S2; idüp M3

17 M1.38a M2.183b M3.17a S1.71b S2.18a

1a efkâr M1; ekdâr M2, M3, S1, S2

- 6 Zekâyî bendesiyüm şâh-ı merdânuñ ki bir demde
 ° Adû-yı hâk-sârı zarb -ı kahr zü'l-fîkâr eyler

18

Meâ° ilün Meâ° ilün Meâ° ilün Meâ° ilün

- 1 Göñül sevdâ-yı çeşm-i yâr için özge belâ dirler
 Görenler zahm-ı sînem derd-i ° aşka mübtelâ dirler
- 2 Kimüñ âsûde devrânuñ yürütmüş intizâm üzre
 Bu miñnet-gâh-ı gerdûna cihân-ı bî-vefâ dirler
- 3 Dil-i insân-ı kâmilde görünür hey° et-i ekvân
 ° Aceb şuret virir âyine-i ° âlem-nümâ dirler
- 4 Libâs-ı fakr ile mülk-i fenâya şâh iken ° âşık
 Haber-dâr olmayanlar hâl-i sîretten gedâ dirler
- 5 ° Abâ-yı köhneye ber-düş idüp mahv-ı vücûd ile
 Nişân-ı ehl-i mâtem hırka° -ı fakr ü fenâ dirler
- 6 O gül-zâruñ Zekâyî hâşılı bâr-ı şehâdetdür
 Dem-i evlâdla ağaşte-i hâk-i Kerbelâ dirler

19

Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilün

- 1 Aradan çık sende varlık ° âriyetdür bî-karar
 Şâhibine eyle teslîm-i emânet her ne var
- 2 Çünkü bahr-ı hayrete düşdüñ şaşkın girdâbdan
 Geçti° -i ° aşka süvâr ol bî-vefâdur rûzgâr
- 3 Hizmetinde bezl-i cân it tut elin bir kâmilüñ
 Zikr-i hâkdan gâfil olma gide kalbünden gubâr

18 M1.38b M2.184a M3.17a S1.72a S2.18a

1b derd M2, M3, S1, S2; ehl M1

5a köhneye M1, M2, M3; köhneyi S1, S2

6a bâr S1, S2; bād M1, M2, M3

19 M1.38b M2.184a M3.17a S1.72a S2.18a

- 4 Zât-ı hâkdur cümle eşyâya tecelli eyleyen
Küll-i şey° -in hâlik illâ vechedür âşikâr
- 5 Zâhir ü bâtında oldur sen hicâb olduñ saña
Senligi terk eyle tâ kim ° arz ide vechde nigâr
- M1.39a 6 Nâr-ı ° aşka yak vücûduñ mülkünü pervâne-ves
Vâsıl ol bâki vücûda aşla eyle f tibâr
- 7 Şıdķ ile bir mürşide teslîm idüp kendi öziñ
Söyle teslîm it ki olmaz sende aşla ihtiyâr
- 8 Ey Zekâyî terk-i cân eyle bu yolda hâşılı
Tâ vire maksû duñı saña dahî perverd-gâr

20

Meâ° İlün Meâ° İlün Meâ° İlün Meâ° İlün

- 1 Hümâ-yı himmetüm bād-ı hevâya ragbetüm yokdur
Kana° at küşesinde rûzgâra minnetüm yokdur
- 2 Ham oldu kâmetüm bî-huđe halķuñ imtinânundan
Kelâmuñ toğrusu bâr-girâne takatüm yokdur
- 3 Bilen keyfiyyeti sâķi ile germiyyetin söyler
Benüm bintü'l-° ineb mekkâresiyle ülfetüm yokdur
- 4 Hele meclisde maḥbûb olmayunca ° işret itmezsem
Mürâî zâhid-âsâ bezme bârı şķletüm yokdur
- 5 Baña bir menzil olsa künbed-i gerdünden hâric
Bu saķf-ı bîsütün altunda zîrâ râḥatum yokdur
- 6 Ümîdüm vâhibü'l-ihşân olan Mevlâ'yadur ancaķ
Ġamum var ise gerdün-ı deniye ḥâcetüm yokdur

4b كل شيء هالك الا وجهه: "Allah'la beraber başka tanrı tutup tapma. O'ndan başka herşey yok olacaktır. Hüküm onundur, O'na döndürüleceksiniz." 28 Kasas 88

5b tâ kim M1, M2, M3; yakim S1, S2

6a nâr M1, M2, M3, S1; bâr S2

20 M1.39a M2.184b M3.17b S1.72a S2.18b

2a imtinânundan M1, M3, S1, S2; imtinânundan M2

5b altunda zîrâ M1, M2, S1, S2; altunda râḥatum M3

- 7 Medâr-ı ıftihârumdur Zekâyî hırka-püş olmak
 ° Abâ-yı köhne-vâr eynümde zîb ü ziynetüm yokdur

21

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Gönül yâd-ı ruhuñla dem-be-dem cûş u huruş eyler
 Hayâl-i la' lüñ ile sâgar ü şahbâ-yı nûş eyler
- 2 Hevâ-dâr-ı şeb-i zülfüñ olanlar dinlemez vâ' ız
 Gice beytû'l-ñüzünde kıssa' -i Mecnûn'u gûş eyler
- 3 Geçüp dâr ü diyârumdan libâs-ı zîbi terk itdüm
 Senüñ ° aşşuñ beni gurbet elinde hırka-püş eyler
- M1.39b 4 Perâkende ider cemî' yyet-i zülfüñ şabâ amma
 Cihānuñ halkını mecnûn idüp sevdâya düş eyler
- 5 Zekâyî gevher-i mazmûn ile sevk-ı ma' ârifdû r
 Bu elâz-ı belâgat tab' uñı cevher-fürûş eyler

22

Mef' ulü Fâ' ilâtün Mef' ulü Fâ' ilâtün

- 1 Ah ey sipihr-i gaddâr v'ey tâlîf -i sitem-kâr
 Rahm itmedüñ bu zâra her demde kıldın âzâr
- 2 Derdiyle yandı cismüm kan ile tıldı çeşmüm
 Mağv oldu ism ü resmüm kaldum garîb ü nâçar
- 3 Derdüm benüm bilinmez eşk-i tertüm silinmez
 Emvâc-ı gam yeñilmez mânend-i seyl-i enhâr
- 4 Kurtulmadum elemnden derd ü belâ vü gamdan
 Mecrûh olup sitemden sinemde yâreler var

21 M1.39a M2.184b M3.17b S1.72b S2.18b

5a ma' ârifdûr M3; ma' ârifde M1, M2, S1, S2

22 M1.39b M2.185a M3.18a S1.72b S2.19a

1b ah ey M1, M2, S1, S2; ah sipihr-i M3

4a kurtulmadum M1, M2, S1, S2; gurtulmadum M3

- 5 Bilinmez oldu hālüm kalmadı hiç mecālüm
Çerh-i felekse zālīm cev̄r eylemekde her bār
- 6 Dā' im yanar derūnum hem zār ü hem zebūnum
Müstagrāk-ı cünūnum bend-i ğama giriftār
- 7 Ağyār ider ceḡayı yār eylemez veḡayı
Bilmem niçün Zekāyī bu mih̄nete sezā-vār

23

Mef ü lü Meḡā' ilü Meḡā' ilü Fe' ü lün

- 1 Ey dil ğam ile ah ü enīn eyleme zinhār
Kānde bulunur 'āşıkā bir yār ü veḡā-dār
- 2 Zülfiñ beni bend itdi vü öldürdü nigāhuñ
Birden ikizulm eylediñ ey zālīm-i ğaddār
- 3 Āsūde ğam u ğuşşadan āzāde gezerken
Kılduñ beni sen kâşd ile bu derde giriftār
- 4 Şimdi yüzüñe bakmağa ruḡşat mı virirsin
Derḡāl telāş ile idersin bize reftār
- M1.40a 5 Bu mih̄netde ben şabr ideyüm ḡāṭıruñ için
Amma ki ḡöñül neyleyeyüm yanmada nāçār
- 6 Bu itdigüñ işlerde hele bñy-ı veḡā yok
Gerçi diyemem pādīşehūm saña ceḡā-kār
- 7 Yā ğurbete yā derd ile terk-i vaṭan idüp
Bîçāre Zekāyī diye yāhū seni ey yār

23 M1.39b M2.185a M3.18a S1.72b S2.19a

1a ah ü enīn M1, M2, S2; ah-ı enīn M3, S1

b yār ü M1, M2, M3; yār-ı S1, S2

3a ğam u ğuşşā M1, M2, S1, S2; ğam-ı ğuşşā M3

4b bize M1, M2, S1, S2; bendene M3

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Eyledüm ümmîd-i vaşluñla seyâhat ihtiyâr
İrgürür maşû da elbet mîhnetüñ encâmı var
- 2 Derd-i hicr ü firkatüñ sevdâ-yı zülfündür senüñ
Eyledi bî-çâre gönüm yine ' azm-i Üsküdar
- 3 Şanma bu vâdî' -i hasretde gönül mehcûrdur
Kuh ü şahrâda hayâlûñle ider geşt ü güzâr
- 4 Sen de nâr-ı tæ' n ile yandurma ey zâhid beni
' Aşk dirlir beyt-i dilde bir şedîd ateş yanar
- 5 Hânçer -i cevri ile sînemde açıldı yâreler
Jeng-i ekdâr ile mir' ât-ı derûnum pür-gubâr
- 6 Râh-ı ' aşkuñ ile şahrâ-yı cünûna düşeli
Buldu ıslım-i meâmetde Zekâyî iştiyhâr

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Beni öldürmege şâh-ı cihânum niyyetüñ vardır
Senüñ âgyâr ile zîrâ a' ceb ünsiyyetüñ vardır
 - 2 Bize hî -gâne şuret gösterirsin ey melek peyker
Raşîb-i dîv-sîret ile kemâl-i ülfetüñ vardır
 - 3 Hevâ-yı ' aşk ile semt-i cünûna meyl idüp gitdüñ
Senüñ de ey dil-i divâne özge hâletüñ vardır
- M1.40b 4 Bu fânî' âlemüñ âlâyişi maşzâ' uşubetdür
Behey bî-çâre bezm-i ihtifâda râhatuñ vardır

24 M1.40a M2.185b M3.18a S1.73a S2.19a

6a ile M1, M2; kpre M3, S1, S2

25 M1.40a M2.185b M3.18b S1.73a S2.19b

1a niyyetüñ M3, S1, S2; niyyetün M1, M2

- 5 Mey-i gülgün içüp erbâb-ı ʿ aşka hemdem olmazsan
Hele zâhid senü fî meclisde gâyet şîkletüñ vardır
- 6 Bî-hamdî'llah ne gam destüñde dâmân-ı tevekkül var
Zekâyî evc-î istîsnâya bâl-ı himmetüñ vardır

Mef'ülü Meâ'îlü Meâ'îlü Fe'ülün

- 1 Gövlüm ki gam-ı ʿ aşk ile ünsiyyeti vardır
Nâr ile semender kuşunun ülfeti vardır
- 2 La' lüñ mezesi kânde müşâbih yâ nebâta
Şeker lebüñüñ gâyet ile lezzeti vardır
- 3 Zâhid mey ü maḥbûb ile hîç ülfet ider mi
ʿ İndinde rez-î duḥterinüñ hürmeti vardır
- 4 Ehl-i dil olur küşe' -i meyḥânede ma' mur
Pîrân-ı ḥarâbât ile çok şöhbeti vardır
- 5 Yanuñca o deşt-i şûreti bezme getürme
Meclisde râķibüñ güzelüm şîkleti vardır
- 6 Düñle sözüñü pîr-î muḡānuñ ele cām al
Meyḥânede bir nice zamân ḥidmeti vardır
- 7 ʿ Ālemde eger yoḡ ise sermāye' -i miḥnet
Bîçāre Zekâyî'de anuñ keşreti vardır

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Ol kemân ebrü kaçan kim ülfet-î âḡyâr ider
Tîr-î âhum sîne' -i şâf-ı sipihre kâr ider

5a Mey-i gülgün içüp erbâb-ı ʿ aşka hemdem olmazsam M1, M3, S1, S2;
Mey-i gülgün içüp erbâb-ı ʿ aşka hemdem M2

26 M1.40b M3.18b S1.73a S2.19b

1b lebüñüñ M1, M3, S1; lebüñ S2

3a mey ü maḥbûb M1, S1, S2; mey maḥbûb M3

b rez-duḥterinüñ M1, M3, S2 ; bintü'l-inebüñ S1

27 M1.40b M3.18b S1.73b S2.19b

- 2 Gâh zülfüñ gösterir gâhi ruḥ-ı zîbâsını
 ˆ Âlem-i keşretle vahdet remzini işˆ âr ider
- 3 Kâkülün zîr-i küllûndan nümâyân işler
 Ben de bildüm âḥır ol zâlim beni ber-dâr ider
- M1.41a 4 Çeşm-i mestûnde teğâfûl var nigâhuñ bî-amân
 Her ne iderse baña ol dîdeˆ -i bîmâr ider
- 5 Zûlmet-i hicrûnde ey şems-i dirâḥşânum beni
 Şuˆ leˆ -i derd-i derûnum şubḥa dek bîdâr ider
- 6 Bir nigâhuñla Zekâyî'ye ˆ inâyet kılmađuñ
 Bilmemişsin sevdigüm ˆ aşkınla âh ü zâr ider

Mef ʔlũ Fâˆ ilâtu Meâˆ ilũ Fâˆ ilũn

- 1 Dil şevḳ-ı rüyũñ ile şehâ âh ü zâr ider
 Hicrũñ gamıyla nâleyi bî-ḥtiyâr ider
- 2 Bîṭâb tâḳat itdi felek neyleyem beni
 Devr-i ḥilâfa burc-ı derûnum medâr ider
- 3 Pejmurde itdi ḡonceˆ -i ümmîdümiḳazâ
 Bâd-ı elem gül-i emelũm düş-i ḥâr ider
- 4 Yârũñ hevâ-yı zülfũ bu divâne gönlũmũ
 Firdevse varsam anda daḥi bî-ḳarar ider
- 5 Söndürdü şenf -i baḥtũmı mîḳrâş-ı rûzgâr
 Cemˆ iyyet-i derũnu gamuñ târ ü mâr ider
- 6 Bezm-i şaâda eyle Zekâyî'ye iltiâf
 Birgũn bu bâr-gâh-ı fenâdan güzâr ider

4b ne iderse M1, S1, S2; ne dirse M3

28 M1.41a M3.19a S1.73b S2.20a

4a gönlũmũ M1, S1, S2; gönlũm M3

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Derd-i ' aşka mübteleyum çekdigüm mihnet nedir
Gice gündüz zâr ü nâlânüm ' aceb hikmet nedir
- 2 Dîde giryân sîne pür-ateş gönül mest-i harâb
Ey tabîbim bir ' ilâcuñ var mı bu ' illet nedir
- 3 Bir sitem-kâra esîrüm ki yanundadır rakîb
Ben giriftâr-ı belâya firâz ü hasret nedir
- 4 Bir nefes şâh-ı cihânumla beni tenhâ kırmaz
Ah ol zâlim rakîbün virdiği şiklet nedir

M1.41b 5 Kevkeb-i bahtum düşüp yerlerde pâ-mâl olmada
Ah ü efgânumda günden güne bu rif' at nedir

- 6 Öldürürse tîğ-i gamzeñ gam değil ey şâh-ı ' aşk
Bundan efzûn bendeñe sermaye' -i devlet nedir
- 7 Ey Zekâyî cânuma irmezse büy-ı zülf-i yâr
Rûzgâr-ı bî-vefâya bâ' is-i minnet nedir

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Firâzâtüñle gice gündüz çekdigüm gurbet nedir
Sensüz ey ârâm-ı cânım dilde bu vahşet nedir
- 2 Nâr-ı ' aşkuñ kalbümü yakmış harâb itmiş iken
Cânımı yakan de-mâ-dem ateş-i hasret nedir
- 3 Ah ol kâşî kemânım şimdi âyâ kâdedür
Ülfeti kimlerledür bezmindeki sohbet nedir
- 4 Bir nefes görsem de cân virsem cemâli şem' ine
Bundan özge ' âşık-ı bî-çâreye devlet nedir

29 M1.41a M2.185b M3.19a S1.73b S2.20a

3a yanundadır M3; yanunda bir M1, S1; yanunda S2

7a cânuma M3,S1, S2; cânım M1,M2

yâr M1, M3, S1, S2; yâre S2

30 M1.41b M3.19a S1.74a S2.20a

- 5 Âh ol serv-i revânum yanuma gelse benüm
Cân virirdüm sâye³ -i luftında bu rif at nedür
- 6 Gel efendüm baña emr eyle yoluñda öleyim
Sen ^c inâyet-kâra her dem virdigüm zaîmet nedür
- 7 Bir taraftan tæf n-ı â^c da bir taraftan hicr-i yâr
Ey Zekâyî şiddet ü mihnetdeyüm hikmet nedür

31

Meñ^c ilün Meñ^c ilün Meñ^c ilün Meñ^c ilün

- 1 Senüñ cellâd-ı gamzen câm-ı ğaddârîye kanmışdur
O zâlim güyi yâ şemşir-i müjgâna tayanmışdur
- 2 Efendüm şu^c le³ i hüsnüñ beni ateş gibi yakdı
Gönül pervânesi de ğalibâ ol şem^c e yanmışdur
- 3 Nigâh-ı çeşm-i mestüñ günde biñ ^c âşık helâk eyler
Anuñçün nûr-ı ^c aynum gözleriñ kana boyanmışdur
- M1.42a 4 Gönül mecnûn olup deşt-i belâ vü mihnete düşivir
Bu vâdide beni kendi gibi dîvâne şanmışdur
- 5 Hayâl-i vech-i yâr ile olur tâ şubha dek bîdâr
Zekâyî dide³ -i dil çünkü ol yüzden uyanmışdur

32

Meñ^c ilün Meñ^c ilün Meñ^c ilün Meñ^c ilün

- 1 Nedür baht-ı sitem-karuñ elinden çekdigüm gamlar
Şunarsa ayagıñ sâki³ -i gerdün tıldurur semmler

5b virirdüm M1, S1, S2; virirsem M3

31 M1.41b M3.19b S1.74a S2.20b

1a senüñ cellâd-ı gamzeñ M1, S1, S2; senüñ gamzeñ M3;

kanmışdur M3, S1, S2; kana yanmışdur M1

3ab S2 nüshasında bu beyit mevcut değildir.

32 M1.42a M2.186a M3.19b S1.74a S2.20b

- 2 Dem-i vuşlatda şāhumla şāfālar eyledüm ben de
Gözümdeñ kan akar geldikçe yāda sürdügüm demler
- 3 Bu miñnetler baña heb muştezā-yı tālī^c indendür
Muşābil olamaz Zāl-ı sipihre Sām ü Rüstemler
- 4 Gül-i ruḥsārı hūy-gerde olunca fart-ı şerminden
Dizilmiş zīnet-efzā verd-i zibā üzre şebnemler
- 5 Peñşān eyledi ḥālüm ne^c aqlum kaldı ne fikrüm
Çıkup zīr-ı külehden cebhe³ -i berāka perçemler
- 6 Esār-ı kayd-ı zülf-i yār olup divāneye döndüm
Beni dāma düşürdü dāne³ -i ḥālī be ādemler
- 7 Düşüp ḥāk-ı reh-i yāre n'ola pā-māl-ı cevri olsa
Nice biñdār rikābında Zekāyī gibi sersemler

33

Meñ^c ilün Meñ^c ilün Meñ^c ilün Meñ^c ilün

- 1 Bahar irdi dizildi vird ü reyḥān üzre şebnemler
Şalın gül-zāra ey serv-i revānum ref^c ola ğamlar
 - 2 Şeb-i vaşluñda ser-germ-i ḥumār-ı hicr olup kanı
Şarāb-ı^c aşsuñ ile mest-i kanzıl olduğum demler
 - 3^c İlācı yāreme yār eyler ise kār ider yoḥsa
Yakar ateş gibi cānum ṭabīb urduğı merhemler
 - 4 Yine^c āşık çeker kavş-ı ceḥyā dest-i himmetle
Kātı yaydur anı çekmez ne Zāl ü Sām ü Rüstemler
- M1.42b 5 Şabā seḥad-ı çine uğramazdı pīç ü tībından
Çözülse ṭurra-i bend-i zülf-i pīç-ā-pīç perçemler

2a vuşlatda M1, M2; vaşlında M3, S1, S2

b geldikçe M1, M2, S1, S2; şundukça bāde M3

3ab M3 nüshasında bu beyit mevcut değildir.

4b zīnet-efzā M1, M2, S1, S2; beyt-efzā M3

33 M1.42a M2.186b M3.19b S1.74a S2.20b

1a irdi M1, M2; irüp M3, S1, S2

vird ü reyḥān M1, M2, S1, S2; vird-i reyḥān M3

- 6 Nigāhuñ oqlarından gālibā kurtulmaya sīnem
Huşūşen ittifaḳ itmiş ser-i ebrū-yı bā-hemler
- 7 Nola nālān olursa bülbül-āsā künc-i mīhnetde
Zekāyī 'nūñ şafāsı yok gülistān olsa 'ālemler

Meā' ilün Meā' ilün Meā' ilün Meā' ilün

- 1 Ne mümkün 'āşık-ı zāra veā-dār ola dīl-berler
Seni elbetde birgün küşte' -i hicrān eylerler
- 2 Nola çeşm-i ḥayāle kühl idersem zerre' -i ḥākin
Baña evc-i felekden rūşenādur gezdigün yerler
- 3 Ğazālānı nighle gözlerün süzdükce ol zālīm
Beni sevḳ eylemekde vādī' -i mecnūna rehberler
- 4 Meger ruḥsār-ı āl üzre dizilmiş ḥāl-i hindūlar
Şaçılmış micmer-i pür-ateş üzre şanki' anberler
- 5 Rehā ḳabil midür Zāl-ı sipīhrün dest-i ḳahrından
Yerün zār-ı zemīn itmiş yaturlar nice serverler
- 6 Zekāyī-veş düşelden 'aşḳ ile bezm-i ḥarābāta
Şunarḳanlar tolu sāki' -i dehr-i dūn sāḡarlar

Meā' ilün Meā' ilün Meā' ilün Meā' ilün

- 1 Ḥadeng-endāz olunca pādīşāh ḡamze' -i dīl-ber
Elinde Rüstem-i dehrün sinānīdür o kirpikler
- 2 Nigāh-ı nāz ile çeşm-i siyāhuñ gerçi luṭf eyler
Güzār ider cigerden tīg-i ḡamzeñ cānuma işler
- 3 Saña maḥşūş efendüm bir nighle 'āşık öldürmek
Dizilmiş sīnem üzre ser-te-ser ḳarb itdigün ḥançer

34 M1.42b M2 186b M3.19b S1.74b S2.21a

2b gezdigün M3, S1, S2; gezdigin M1, M2

35 M1.42b S1.74b S2.21a

- 4 Beni dil-haste³ -i hicrân idüp ateşlere yağma
Ziyâ şal gün gibi cânım evine ey meh-i enver

M1.43a 5 Kuşûr-ı cennet olsa bir dem ârâm idemem sensüz
Şalın tûba gibi ey serv-i kaddüm baña boy göster

- 6 Ser-i ebrûlarıñda eglenür cânım mekân tutmuş
Ne yire cânımı alup gidersin ey vefâ perver

- 7 Ko âzâd olmasun tursun ölünce hâk-i pâyuñda
Efendüm pâdişâhsın sen Zekâyî bende³ -i kemter

Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Taşınmış gamze³ -i cellâduñ ebrûdan iki hançer
Niğâhuñ câna zâlim gâliba kaçd-ı helâk eyler
- 2 Ser-i kûyuñda gördük de seni tûbâya benzettüm
Yeşil câme yaraşmış kâmet-i zibâna ey dil-ber
- 3 Ne ateşdür söyünmez nâr-ı ^c aşkuñ sevdigüm bilmem
Yanar divâne³ -i dilde de-mâ-dem şanki bir micmer
- 4 Başum eflâke irdi bûs iderken pâ-yı dil-dârı
Ne ^c âlî menziletdür seyr idüñ ol şâh-ı dil-perver
- 5 Nasihat istemem vâ^c ız beni ta^c ciz idüp durma
Benüm cânım efendüm nev-civânumdan peyâm ister
- 6 Bugün bî-çâreyi zincire çekmiş zülf-i şeb-rengüñ
Zekâyî ^c aşk ile divânedür bilmem neler söyler

4a beni dil-haste M1, S1; beni haste S2

5b serv-i S1, S2; server M1

6b cânımı M1, S2; cânımız S1

7a pâyuñda S1, S2; pâyunda M1

b pâdişâhsın sen S1; pâdişâhsın Zekâyî M1, S2

36 M1.43a M3.20a S1.74b S2.21b

6a şeb-rengüñ M1, M3, S2; şeb-reng S1

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Şabaḥ oldu tulu' it gün gibi mür-ı ziyâ göster
Dil-i ğam-ğın-i' uşşâka cemâlünle şafâ göster
- 2 Hıram it nâz ile serv ü şanavber kâmetün görsün
Şalın ey nev-nihâlüm şaḥn-ı gül-zâra edâ göster
- 3 Cihânda çokdur ey dil-ber-i şâhib-i cemâl amma
Benüm şâh-ı cihânum gibi var mı dil-rübâ göster
- 4 Karardı gözlerüm firâkat şebinde ey kamer ta'f at
Açıl şems-i münevver gibi rûz-ı rûşenâ göster

M1.43b 5 Taḥammül idemem yâ Rab ğam-ı hicrânı gösterme
İlâhi pâdişâhumla baña her dem lîka göster

- 6 Hudâya mübtelâ-yı derd-i' aşşum kılma ser gerdân
Bu bî-çâre tabîbim kûyunu dartı's-şifâ göster
- 7 Dil-i biçâreyi nâr-ı firâka yakma sulṭânüm
Zekâyî'ye mürüvvet eyle rûyuñ dâ' imâ göster

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Çemende ruḥları meyden kızarmış nev-civân ister
Gülistân içre bir taze nihâl-i erguvân ister
- 2 Kocaldum bî-mecâl oldum baña nev-reste yâr olsa
' Aşası olmağa pîr-i za' İfün nev-civân ister
- 3 Tokunsun medd-i âhı' aşîkanuñ ḥalka' -ı zülfe
Sezâ-yı f tibâr olsun begüm dil-berde ân ister
- 4 Olup dil-haste' -ı ḥatt-ı ruḥuñ düñmez gözüm yaşı
Mizâcum seyr-i gül-zârı çemen âb-ı revân ister

37 M1.43a M2.186b M3.20a S1.75a S2.21b

6b bî-çâre M1, M2, M3, S1; bîmâra S2

38 M1.43b M3.20a S1.75a S2.21b

- 5 Zekâyî za^c f-ı talf le mahabbet yâymı çekmek
Degildür herkesün kârı aña bir pehlivân ister

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- 1 Sevdigüm bir nev-nihâl-i şafha³ -i gül-zârdur
Neyleyüm ol serv ü kaddüm mâ³ il-i ağıyârdur
 - 2 Dönme va^c düñden hâzer kıl tekye-gâh-ı^c aşkda
Döndürür birgün seni bu gerdiş-i devvârdur
 - 3 Gerçi oldın küşte³ -i tığ-i nigâhı ol şehüñ
Ey gönül ma^c zûr tut kim dîdesi bîmârdur
 - 4 Hâba varsun çeşm-i mesti seyr idüñ müjgânını
Her biri pîçiş-figen bir turra³ -i tarrârdur
 - 5 Özge hâletdür efendi dîde³ -i bahtum uyur
Çeşm-i giryânım velî tâ şubha dek bî-dârdur
- M1.44a 6 Söyleden derd-i derûnumda beni divâne-veş
Mest-i^c aşkuñdur Zekâyî şanma kim hüşyârdur

Mef ülü Meñâ^c ilü Meñâ^c ilü Fe^c ülün

- 1 Mâdam hayâlümde o şeh cîlve-nümâdur
Endişemi gör şahid-i pâkize edâdur
- 2 Ol kaşları mîhrâb güzel kande giderse
Çeşmüm dañi ol yire gider kıble-nümâdur
- 3 Âmâc nigâh olmaya mı sîne³ -i^c uşşâk
Kırpikleri tîr ü ham-ı ebrûları yâdur

39 M1.43b M3.20b S1.75a S2.22a

2a^c aşkda M1, M3, S1; aşk S2

3a oldın M1, M3; dldñ S1, S2

40 M1.44a M2.187a M3.20b S1.75a S2.22a

2a giderse M3, S2; girerse M1, M2, S1

b gider M3, S2; girer M1, M2, S1

- 4 Kaddũñ gibi mevzũn olamaz serv ü şanavber
Ol kâmet-i mümtâz hemîn şun^c -ı Hudâdur
- 5 Tasvîr idemez hatt-ı ruhuñ Mâni vü Bihzâd
Hayretde nakşâş-ı^c ukûl-ı^c ukââdur
- 6 Mecnûn olalı sen saçı Leylâ'nuñ ucundan
Zülfiñ gamı başumda benüm özge belâdur
- 7 Cân virmek olursa ser-i kûyunda Zekâyî
Şahbâ-yı ecel gâyet ile neş^o e fezâdur

41

Mef ülü Meñ^c ilü Meñ^c ilü Fe^c ülün

- 1 Bir lahza yüziñ görmesem ol câna elemdür
İllerle seni görsem eger derd ile gamdur
- 2 Âsûde şanup hicr ile miñnetlere şalma
Hep çekdicegüm^c aşkuñ ile cevr ü sitemdür
- 3 Bir yâreyi şad pâre ider sîne^o -i dilde
Merhemleri^c ayyâr-ı sipihriñ hemvesmdür
- 4 Peymâne n'ola virse ruñ-ı zerdüme humret
Hep dökdüğü eşk dîdemüñ âlûde^o -i demdür
- 5 Sînem gözedür biri biri cânımı özler
Dâ^o im ser-i ebrûları zîrâ ki behemdür

M1.44b 6 Bîmâr-ı gam itdi gâzab âlûd nigâhuñ
Gamzeñde^c itâb eyler ise lutf u keremdür

- 7 Dergâh-ı kerem-kâra Zekâyî yüzünü sür
İhsân ise pîrâye^o -i erbâb-ı himemdür

41 M1.44a M3.20b S1.75b S2.22a

4b dökdüğü eşk dîdemüñ M3, S1, S2; dökdüğü dîdemüñ M1

Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilün

- 1 Gördigüm düşde hayâl-i kıdd-i mevzûnuñ mudur
Yohsa tûbâ kâmetüñ şeklinde meftûnuñ mudur
- 2 Şemm iden mest-i şaâdur bûy-ı gûnâ-gün eyler
Yâ semen mi yâ beyâz-ı kıdd-i gülğünüñ mudur
- 3 Böyle rüsvâ itmedi bir kimseyi sevdâ-yı aşk
Dil harâbat içre muhkem bağı mecnûnuñ mudur
- 4 Dâğlardan güller açdı gülsitânuñda senüñ
Seyl-i eşküm kan akar ey sine Ceyhûn'ıñ mudur
- 5 Bir nigâhuñ aşık-ı zârı ider mest-i harâb
Sâgar-ı pür- mey mi yâhud çeşm-i pür-hûnuñ mudur
- 6 Bir nazarda sevdigüm aklum perîşân eyledüñ
Gamzeler âdu nîgehler sıhr ü efsûnuñ mudur
- 7 Derd-i firâkatle tenevvür dilde ateşler yakup
Şur le-dâr olan Zekâyî kalb-i mahzûnuñ mudur

Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilün

- 1 Vaşf-ı rûyuñ yâ semen yâ gül midür
Haft-ı şeb-rengüñ siyeh sünbül midür
- 2 Şemf -i ruhsâruña karşı tâ seher
Nâle itmekde gönül bûlbül midür
- 3 Gönlüümü bahtum gibi târık iden
Zulmet-i hicr ü gam-ı kâkül midür

42 M1.44b M3.21a S1.75b S2.22b

1b meftûnuñ S1, S2; meftûnun M1, M3

3a rüsvâ S1, S2; rüsvây M1, M2

6a eyledüñ M3, S1, S2; eyledün M1

43 M1.44b M3.21a S1.75b S2.22b

- 4 Sâgar-ı şahbâyı reng-â-reng iden
In^c ikâsın la^c l-i leb mi mül midür

- M1.45a 5 Gerden-i yâre Zekâyî dizilen
Hâl-i hindu mu yahûd fülful midür

44

Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Ğamuñ ey bî-veâ şiddetde ateşden füzûn-terdür
Velî ol nâr ile ünsiyyetüm var dil semenderdür
- 2 Ğazâb-ı hicr ü fırkat bir yaña âgyâr ile ülfet
Dün ü gün derdle mihnet-i helâk emr-i muğarrerdür
- 3 İden cürm ü günâhumdur şehâb-ı düd-i âhumdur
Benüm baht-ı siyâhumdur kamu hüküm-i muğadderdür
- 4 Şalâ dur^c âşıkân gelsün benümle imtihan olsun
Yoluñda cânunı virsün diyem haşka dilâverdür
- 5 Kaşuñ mihrâbına karşı revâ midur^c adû turmak
Benüm ol kıble-gâhumdur niçün â^c dâya manzardur
- 6 Tahammül kalmadı bende hiç inşâf itmedüñ sen de
Sezâ midur ki gülşende ola gâv veyahûd hardur
- 7 Zekâyî'nün sözüñ düñle derünüm yandı derdüñle
Efendüm kadrüñi añla cemâlüñ mihir-i enverdür

45

Mef ülü Fâ^c ilätü Meâ^c ilü Fâ^c ilün

- 1 ^c Aşkuñ mişâl-i necm-i zühâl evc-i serdedür
Mirrih-i bahtum ile muşâbil ^c aşirdedür

44 M1.45a M3.21a S1.76a S2.22b

2b dün ü gün S1, S2; dün gün M1, M3
derd ile mihnet-i helâk M3, S1, S2; derdle helâk M1

7a derdüñle M1, M3, S1; derd ile S2

45 M1.45a M3.21b S1.76a S2.23a

1b mirrih-i M1, S1, S2; mirrih ile muşâbil M3

- 2 Sevdâ-yı zülf-i dil-ber ile dil yeler gezer
Bilmem ki ğurbet ilde kararı ne yerededür
- 3 Kaşr-ı zerinde yok felegüñ oldu nâ-bedîd
Gönlüm şafâsı var ise ol sim-berdedür
- 4 Ben sevdikçe kaçdı yanumdan hüme şîât
Ol mâh-ı hüsn ü ân heme seyr ü seferdedür
- 5 Meh-rüyu üzre hâle' -i ebrüya mâ' ilüm
' Âlem bu demde cünbüş-i devr-i kamededür

M1.45b 6 Gögsüm tütâlı zaḥmına oâdû-yı çeşmüñüñ
Müjgânuñ oklarına da cânım siperdedür

- 7 Yüz virmez oldu şimdi Zekâyî'ye ol nigâr
Mir'ât-ı köhne gibi derûnum kederdedür

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Her kaçan kim ḥâne' -i vîrânuma cânan gelür
Ḥaste' -i hicrân olan cisme o demde cân gelür
- 2 Eyledikce rahm idüp çeşm-i siyâh ile nazar
' Âşık-ı nâ-çâre ḥavf-ı ḥançer-i bürrân gelür
- 3 Nev-civânum yanuma gelse ölürsem gam degül
Cân virmek şevk-ı rüyiyle katı âsân gelür
- 4 Gâh ḥışm ile gelür amma ki pür-çîn-i ğazab
Gâh luṭf idüp tebessümle gül-i ḥandân gelür
- 5 Yâr ile تنها kalursam şâd olur kalb-i ḥazîn
Başuma kopar kıyâmet her kaçan nâ-dân gelür
- 6 Gîtdi ' aklum muntazar çeşm-i göñül pür- şîrâb
Luṭf idüp âyâ ne dem ol âfet-i devrân gelür

3a felegüñ M1,M3, S2; felek S1

4a yanumdan S1, S2; cânumdan M1, M2

5a mâ' ilüm M1; ' âşıkum M3, S1, S2

46 M1.45b M3.21b S1.76a S2.23a

6a gelür M3, S1, S2; M1 'de mevcut değil

- 7 Sen esîr-i ğamze³ -i nâzı Zekâyî şevk ile
Ben şehîd-i ⁶ aşk-ı dil-dârum saña seyrân gelür

47

Fe⁶ ilâtün Fe⁶ iâltün Fe⁶ iâltün Fe⁶ ilün

- 1 Âfitâba bakamam hâtıruma yâr gelür
Mâha noksân irer ol gice dil-dâr gelür
- 2 Hırka ber-düş olalı tekye² -i hicr ü ğamda
Tâc ne kûbbe² -i gerdün başuma tar gelür
- 3 ⁶ Avn-ı hâk yâver olup ire Hüdâdan tevîk
Müjde² -i nuşret ile gör nice tatar gelür
- 4 Deşt-i hâmûn-ı ferâgatde yürü âzâde
Bu harâbâta ne mest-âne ne hüşyâr gelür

M1.46a 5 Elem-i hicrûñ ile küşe² -i vahdet yegdür
Baña ağıyâre müdâra katı bir ⁶ ar gelür

- 6 Seni bir lahza ferâmuş idemem sultânım
Gönlüme dağdağa² -i keşret-i efkâr gelür
- 7 Olur elbetde Zekâyî bize Allah mu⁶ in
Bu teselli dil-i mahzûnıma her bâr gelür

48

Fâ⁶ ilâtün Fâ⁶ iâltün Fâ⁶ iâltün Fâ⁶ ilün

- 1 Şol zaman kim çeşm-i mestûñ h âbdan bî-dâr olur
Dest-i kudretde nigâhuñ tûğ-i cevher-dâr olur
- 2 Bağa varsam sensüz ârâm idemem divâne-ve ş
Hasret-i rüyûñla gül-zâr ise ateş-zâr olur

47 M1.45b M3.21b S1.76b S2.23a

3a olup ire Hüdâdan M1, M3, S1; olup Hüdâdan

6b keşret-i efkâr M1, M3, S1; keşret gelür S2

48 M1.46a M3.22a S1.76b S2.23b

2a divâne-veş M1, M3; pervâne-veş S1, S2

- 3 ¨ Aşıkın öldürmeye dizmiş hadeng etrafına
Padişah-ı gamzenî gör kim nice gaddâr olur
- 4 Tırta³ -i zülfün şeb-i vuşlatda alsam destime
Tâlî^c -i bahtum şerefde necm-i gîsü-dâr olur
- 5 Öldürür birgün gam-ı dil-sûz-ı hicrânun beni
Ateş-i^c aşka tahammül hayli müşkil-kâr olur
- 6 Nâ-sezâlarla celîs olmuş yine ol nev-civân
Bî-vefâdur ey Zekâyî saña şanma yâr olur

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- M3.34b 1 Mürğ-i cânı şayd idi dil-ber kebûter-bâzdur
Bâl ü perin bend idi ol gözleri şeh-bâzdur
- 2 Dâne ile dâme düşmez ol tezerv-i hoş hürâm
Hiç bir şayyâda şayd olmaz hümâ pervâzdur
- 3 Mürğ-i cânun künc-i firâatde hevâ-yı^c aşk ile
Nây-veş demler çeker bir dem-keş ü dem-sâzdur
- 4 Açma esrârün rakîb-i zâğa ey tûp^c -i cân
Şanma ol mürğ-i siyeh-rû kendine hem-râzdur
- 5 Tob idüp çevgân-ı zülf-i yâre baş cânile
Arsa³ -i^c aşkı Zekâyî^c aşık-ı ser-bâzdur

KAFİYETÜ'L-ZÂ

Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- M1.46b 1 Bu fânî gülsitârün naıl-ı ümmîdinde bâr olmaz
Niçün bezm-i fenâ manzûr-ı çeşm f tîbâr olmaz

4a zülfün M1, S1, S2; zülf M3

49 M3.34b

2b beyit; "Hiç bir şayyâda şayd olmaz bir hümâ pervâzdur" şeklinde idi fakat "bir" kelimesini vezin gereği almadık.

50 M1.46a M2.187b M3.22a S1.76b S2.23b

- 2 Cihân kâşânesi semt-i harâba meyl ider dâ'im
Anuñçün ser-te-ser ahvâl-ı ' âlem ber-çarar olmaz
- 3 Dil-i gâfil haber-dâr olmadı ' ilm-i ilâhiden
Zemîn-i şûrede bünyân-ı hikmet üstü vār olmaz
- M1.46b 4 Hudâvend-i kerîmüñ mazhar-ı gufrânı olmazsam
Benüm gibi nihâyet nâr-ı duzâhda yanar olmaz
- 5 Sevâd-ı vechimi pâk eylemezse katre' -i rahmet
Zekâyî zulmet-i mahşerden özge ıztırâb olmaz

Mef'ûlû Fâ' ilâtü Meâ' ilü Fâ' ilün

- 1 Virdünse bâda mâ-haşal-ı hânümanımız
Köhne ' abâyı gör hele yokdur ziyânumuz
- 2 Simurg-ı evc fâkr u fenâyız gedâlarız
Kâf-ı kanâ' at içre olur âşiyânumuz
- 3 Zâf-ı dil ile cellekeş ' âşık-ı yâr olup
Saht oldu gâyet ile çekilmez kemânumuz
- 4 Biz mest-i câm-ı bâde' -i ' aşk-ı ezeliyüz
Mecnûn mişâli vâdî' -i garmdur mekânımız
- 5 Gül-zâr-ı ' aşkda şevk ile âsûde olurduk
Bir lahza sâye şalsa o serv-i revânumuz
- 6 Kurbânüñ olduğum dahî rahm eylemez misin
Râh-ı mahabbetüñde fedâ baş ü cânımız
- 7 Bî-hüdedür Zekâyî müdârâ-yı rüzgâr
Tağdîr-i Hak' zuhûruna yokdur gümânımız

2a dâ'im M1, M2, M3, S1; cânım S2

3b bünyân M1, M2; bünyâd M3, S1, S2

51 M1.46b M2.187b M3.22a S1.76b S2.23b

4a ' aşk M1, M2, M3; ' aşkuz ezeli'den S1, S2

6a kurbânüñ olduğum dahî M2, M3, S1, S2; kurbânüñ dahî M1

Meâc İlün Meâc İlün Meâc İlün Meâc İlün

- 1 Hümâ-yı tâlîc im evc-î murâda eylese pervâz
Olurdu sâyesi Kâf-ı kemâle mihr-î tâb-endâz
- 2 Bahâ-yı hüsnüñi tezvîc ider vaşşâf endîşem
Bulunsa şâhid-î tabc um gibi bir dil-ber-î mümtâz
- 3 İrerdi vaşl-ı dil-dâra gönül dîvânesi amma
Müsâc id olmadı vefk-î merâma tâlîc -î nâ-sâz
- 4 Gice kuşu gibi tâ şubha dek nâân olur gönülüm
Enîsüm nâle³ -î düldül mişâl-î mürğ-î hoş-âvâz

M1.47a 5 c Aceb serkeşlük eyler tâlîb-î iqbâli oldukça
Bu zâl-ı köhne³ -î dehrüñ çekilmez itdügü bîñ nâz

- 6 Kõ tursun dilde esrâr-ı maḥabbet açma nâdâna
İder şad hile ebnâ-yı zamana fâş olunsa râz
- 7 Şalâ dur var ise gelsün kaşîde hem gâzel söyler
Zekâyî gibi meydân-ı ma^c ârifde süḥan-perdâz

Meâc İlün Meâc İlün Meâc İlün Meâc İlün

- 1 Gülistân içre gönülüm derd ile nâân olur sensüz
Olursa ravza³ -î cennet baña zindân olur sensüz
- 2 Hücûm-ı nâr-ı ḥasret şubha dek cismüm kebâb eyler
Derûn-ı câme ḥ^vâbum ateş-î sûzân olur sensüz
- 3 Temevvüc eyleyüp deryâ-yı çeşmüm intizârufıla
Sirişküm dem-be-dem emvâc-ı ḥun-efşân olur sensüz

52 M1.46b M2.187b M3.22b S1.77b S2.24a

2a hüsnüñi M2; hüsnini M1, M3, S1, S2

endîşem M2, M3, S1; idîşüm M1, S2

3a dîvânesi amma M1, M2, M3, S1; divânesi S2

b olmadı M1, M2, S1, S2; oldu M3

6a açma S1, S2; acma M1, M2, M3

53 M1.47a M2.188a M3.22b S1.77a S2.24a

- 4 Döner gülşende ° aynı nergis ü sünbül muğaylâna
C hânun şaḥa° -i gül-zârı ḥâristân olur sensüz
- 5 Şaḥ-yı ḥâṭır olmaz bezm-i meyde neylesün ° â şık
Bu dehrün ° ayy ile nûşu belâ-yı cân olur sensüz
- 6 Nola ebrûların fikriyle çâk itsem girbânım
Vücûdum dâğ dağ-ı nâvek-i hicrân olur sensüz
- 7 Yetiş ey Hızr-ı cânım semt-i maksû da delâlet kıl
Zekâyî tîh-i gamda vâlih ü ḥayrân olur sensüz

54

Meḥ° ilün Meḥ° ilün Meḥ° ilün Meḥ° ilün

- 1 Gözüm yollardadır ° âlem baña zindândur sensüz
Mekânım künc-i ḥasret gözlerüm giryândur sensüz
- 2 Gel ey rûḥ-ı revânum işte ben öldüm firâḳuñla
Yanar cismüm derûnum ateş-i sūzândur sensüz
- 3 Şaḥ-yı ḥâṭırım yokdur ne şabrum var ne ârâmım
Hemîn gül-zâr-ı cennet vâdî° -i nîrândur sensüz
- M1.47b 4 Gözümde ḥ°âb-ı rāḥat yok bedende istirāḥat yok
Baña vallahî şāḥ olmak ḥurâş-ı cāndur sensüz
- 5 Hilâl-i ebrûvânun şaḥa° -i sînemde nakş itdüm
Ḥayâlüm ḡurbet ilde ḥançer-i müjgândur sensüz
- 6 Gözüm dünyâyı görmez seyr-i gülşen eylesem bir dem
Ne gülşen belki külḥan bâ° is-i aḥzândur sensüz
- 7 Zekâyî gıtdi elden gel yetiş ey derde dermānum
Giriftâr-ı belâ-yı fırşat ü hicrândur sensüz

54 M1.47a M2.188a M3.22b S1.77a S2.24b

7a gıtdi elden gel yetiş M2, M3, S1, S2; gıtdi elden yetiş M1

Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Yağar nâr-ı firâk cānumı cānan ele girmez
Giceler zâr ü giryānum meh-i tābān ele girmez
- 2 Giribān çāk ü dil mecrūh ü sīne dağ-ı pür-ateş
Perişān hāle bağ^c ālemde bu seyrān ele girmez
- 3 Kō cāna her bakışda şāh-ı ğamzeñ dağ dağ itsün
Nigāhuñ hañçerüne sīne^c -i^c uryān ele girmez
- 4 Şarāb-ı nāba döndü eşk-i çeşmüm gözlerüm cāma
Ayık baş bezme sāki böyle hoş devrān ele girmez
- 5 Devāsuz derdi Boğrağ-ı cihāna şorma benden şor
Ġam-ı hicrān ile tīmār olan Loğmān ele girmez
- 6 Giribān-ı^c abāya göz yaşından hābbeler dizdüm
Ki her demde muvāfiğ dürr ile mercān ele girmez
- 7 Zekāyī-veş semend-i tab^c uma^c atf-ı^c inān itdüm
Murādum esbine vüs^c atlı bir meydān ele girmez

KAFIYETÜ'L-ŞİN

Fā^c ilātün Fā^c ilātün Fā^c ilātün Fā^c ilün

- 1 Kānde şol dil kim ğam-ı^c aşşuñla nālān olmamış
Görmedüm bir dīde kim hicrūñle giryān olmamış
- M1.48a 2 Şāhum iklim-i maḥabbetde ser-i^c āşık mı var
Sen cefā-kāruñ ser-i kūyunda ğaltān olmamış
- 3 Bir gönül kāşā nesin gördüñ mü deşt-i^c aşşda
Ceyş-i derd-i ğam hücüm itmişde virān olmamış

55 M1.47b M2 188b M3.23a S1.77b S2.24b

4b ele girmez M2, M3, S1, S2; ele M1

5a şorma M3, S1, S2; sorma M1, M2

şor M3, S1, S2; sor M1, M2

56 M1.47b M2 188b M3.23a S1.77b S2.24b

2a maḥabbetde M1, M2, S1, S2; maḥabbet M3

- 4 Hicr-i cevriñ kâzresi^c âlemleri ğnâ ider
Var mıdur müstağrak-ı deryâ-yı ihşân olmamış
- 5 Bâl ü per yandurmuş amma neyleyüm pervâneyi
Nâr-ı^c aşşuñla Zekâyî gibi ateşlere yanmış

Meâ^c İlün Meâ^c İlün Meâ^c İlün Meâ^c İlün

- 1 Hayâlünle gönül^c aşş u mahabbet cāmına kanmış
Dili bî-çäre pervâne gibi ateşlere yanmış
- 2 Helâk-i cân ider bīm-i nigāhı zîr-i ebrüdan
O şühun pâdişâh-ı ğamzesidür yāya yaşdanmış
- 3 Ne Leylî'dür ki bir Mecnûn'u deşt-i mihnete şaldı
Senün her müy-ı zülfünde nice divâne bağlanmış
- 4 Ümîd-i vaşl idüp kaldum şeb-i ğamda tek ü tenhâ
Dil-i şeydâyı gör kim yâri^c ahdinde turur şanmış
- 5 Fitil-i nâz ide âhîr budur ol ğamzeden havfım
O zâlim bî-amândur çeşm-i mestün kana boyanmış
- 6 Süzüp çeşm-i siyâhuñ ğamzeler etrâfa meyl itse
Nigāh-ı nâzı güyâ kahramandur tige tayanmış
- 7 Karışmış dîde^c -i pür-h âbda bir yire nâvekler
O müjgân oklarıdur herbiri bir cāna şaplanmış
- 8 Zekâyî terk-i râhat eyleyüp bî-dâr olur her şeb
Yanar tâ şubh olunca şem^c -i ruhsârunda uyanmış

KAFIYETÜ'L-KAF

Meâ^c İlün Meâ^c İlün Meâ^c İlün Meâ^c İlün

- M1.48b 1 Ğarîbüm künc-i firkatde yanumda nev-civānum yok
Bu gülşende hürām-ı nâz iden serv-i revānum yok

5a bâl ü per M1, M2, M3; bâl per S1, S2

57 M1.48a M2.189a M3.23a S1.77b S2.25a

58 M1.48b M2.189a M3.23b S1.78a S2.25a

1b hürām-ı nâz M1, M2, M3, S2; hürām ü nâz S1

- 2 ° Aceb kimler şeref-yâb-ı şaâ-yı bezm ider bilsem
Bugün ğurbet sarâyumda benüm şâh-ı cihânum yok
- 3 Ne gül-zâra varırsam râhatum var ne çemen-zâra
Benüm nev-reste şâh-ı yâsemen taze fidânum yok
- 4 Esîrüm kâkülün şevkiyle düştüm işte bu kayda
Giriftâr-ı ceâyum hasret ile hic figânum yok
- 5 Baña cünbişler ile meclis-i yârâna gel dirler
Nice zevk u şaâyâ meyl ider gönüm ki cânım yok
- 6 Ğarîb illerde n'ola arzı-yı küy-ı yâre eylesem
Enîsüm yok diyâr-ı ğurbet içre bir mekânım yok
- 7 Giribânım dahî sînem mişâli çâk idüp âhîr
Zekâyî gibi rüsvâ-yı cünün oldum gümânım yok

KAFİYETÜ'L-KAF

59

Mef ülü Fâ° ilâtü Meâ° ilü Fâ° ilün

- 1 Oldum esîr-i zülfü yine bir perî-veşün
Düşdüm kemend-i ° aşkına ol şüh-ı serkeşün
- 2 Pervâne gibi yandı gönül şem° -i rüyuna
Mümkün müdür ki olmaya te° sîri ateşün
- 3 Kavs-ı kazâya beñzedürüm ebrûvânını
Tâ câna atdı nâvek-i müjgânını kaşuñ
- 4 Yâr olmayınca neyleyeyüm kaşr-ı cenneti
Bî-hüdedür şaâsı cidâr-ı münakkaşuñ
- 5 Hakkâ Zekâyî şf r ü ğazel böyle söylenir
Âfâkı tutdu velvele° -i nazm-ı dil-keşün

5b zevk u şaâ M1, M3, S1; zevk-ı şaâ M2, S2

yok M2, M3, S1, S2; M1 nüshasında bu kelime mevcut değildir.

6b içre bir mekânım M1, M2, S1, S2; içre mekânım M3

59 M1.48b M2.189b M3.24a S1.78a S2.25b

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- M1.49a 1 Yine kâd-ı helâk eyler nigâhı çeşm-i cânânuñ
Taḥammül eyle çeşm-i kâhramana var ise cânuñ
- 2 Ne şabrum kaldı sevdâ-yı vişâlüñle ne ârâmum
Dil-i ' âşıkda cem' iyyet mi kor zülf-i perîşânuñ
- 3 Kemân ebrûlaruñdan şâh-ı gamzeñ çekdi tuğrâlar
Yüridür ser-te-ser iklîm-i hüsne emr ü fermânuñ
- 4 Olursan kuvvet-i bâzüya Rüstemler gibi mâlik
Çekilmez çille¹ -i saht-ı gümanı zâl-ı devrânuñ
- 5 Şikest itdi ' adû-yı dîni darb-ı zü'l-fîşâr ile
Zekâyî bendesidür böyle bir suḫân-ı zî şânuñ

Mef ülü Fâ' ilâtü Meâ' ilü Fâ' ilün

- 1 Ey dil ceâ mı oldu senü ñ istirâhatüñ
Ey dîde kânde kaldı ' aceb h^vâb-ı râhatuñ
- 2 Odlar yanar şabaḫa degin gece hicr ile
Gönlüm evinde şiddeti var nâr-ı ḫasretüñ
- 3 Bir ateşe düşürdü felek ' aşk ile beni
Cismüm kebâb ider giderek sûz-ı fırkatüñ
- 4 Bir lahza şabr eyleyebilmem firâkuña
Bî-tâḫat itdi gerçi efendüm maḫabbetüñ
- 5 Ey nûr-ı dîde yoluña kurbân olam senü ñ
Geçdikce çeşmüm üstüne baş pây-ı devletüñ
- 6 Yokdur gözümde zerre kadar kadri ' âlemüñ
Devlet odur ki yâr ola hem bezm-i şoḫbetüñ

60 M1.49a M2.190a M3.24a S1.78b S2.25b

61 M1.49a M2.190a M3.24a S1.78b S2.26a

1b kânde kaldı ' aceb M1, M3, S1, S2; ' aceb kânde kaldı M2

5b geçdikçe S1, S2; geçdikce M1, M2, M3

- 7 Şād oldu lutfuñ ile Zekāyī bugün şehā
Her demde zā' id eyleye Allah rif' atıñ

62

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Oldu göñlüm ey nihāl-i ' işve meftūnuñ senü ñ
Küh-i şahrāda benüm āvāre mecnūnuñ senü ñ
- M1.49b 2 Şāh-ı gülde yok bu kâmet serv olsa kütâhdur
Medd-i âhum gibi belâ kâdd-i mevzūnuñ senü ñ
- 3 Tîğ çekmiş bî-amandur öldürür ' âşıkları
Kân ider herbir nazarda çeşm-i pür-ñūnuñ senü ñ
- 4 Öldürürsün küşe' -i fir'atde birgün sen beni
Böyledür ey kânlı zâlim resm-i kânūnuñ senü ñ
- 5 Geh tebessüm geh tekellüm eyledikçe nâz ile
Mest ider dil-teşnegânı la' l-i meygūnuñ senüñ
- 6 Bü'l-' aceb sevdâ ki bir yerde kararum yok benüm
Kânde kaldı ey felek şahrâ-yı hāmūnuñ senü ñ
- 7 Ey Zekāyī çāresüz bir derde düşdüñ ' âķibet
Merḥamet kılmaz mı āyâ şāh-ı gerdūnuñ senü ñ

63

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Ğamzeden ḥançer taķınmış bî-amandur gözlerüñ
Kırpigüñ ok kâşlaruñ yahşi yamandur gözlerüñ
- 2 Ehl-i ' aşķa fitne' -i devr-i zamandur gözlerüñ
Hâl ü ḥatṭuñ ' âşıkā cānlar bağışlar her biri

62 M1.49a M3.24a S1.78b S2.26a

7a düşdüñ M1, M3, S1; düşen S2

63 M1.64b M2.189b M3.23b S1.78a S2.25b

- 3 Nâveg-i müjgân ise tâ cāna işler her biri
Bî-bedeldür hüsnuñ amma elamândur gözlerüñ
- 4 Bilemem hâlüm n'olursun dil-ber-i mümtâz ile
Kime feryâd ideyüm bu tâlîc -i nâ-sâz ile
- 5 Öldürür çeşmüñ beni ahîr nigâh-ı nâz ile
Bî-bedeldür hüsnuñ amma elamândur gözlerüñ
- 6 Âşıkı mecnûn ider sevdâ-yı zülf-i perçemüñ
Sünbül-i hoş-bû mudur zîr-i külehde perçemüñ
- 7 Gül müdür ruhsâr-ı âluñ lâf l-i leb gönce femüñ
Bî-bedeldür hüsnuñ amma elamândur gözlerüñ

Mef'ûlü Fâ' ilâtü Meâ' ilü Fâ' ilün

- 1 Câm-ı mahabbet içdüm ezelden bu ana dek
Mest-i harâb-ı âşkuñum ahîr zamana dek
- 2 Çeşmüñdedür var ise senüñ sürme' -i siyâh
Seyr eyledüm memâlikî tâ İsfahâna dek
- 3 Kavs-i zamana disem eger kaşuña sezâ
Müjgânuñ oklarını küşâd itdi cāna dek
- 4 Hükümün yürütdü hâl-i hatuñ kara giydürüp
Keşmîr ü Hindu mülk-i Hıttâ vü Revâna dek
- 5 Gamzeñ okuna sine' -i uryânımı tutup
Şaplandı ser-te-ser hedefâsâ miyâna dek
- 6 Tîğ-i nigâhuñ ise aman virmedi baña
Geçdi hadeng-i gamze gibi üstüñ âne dek
- 7 Zûr-ı hücum-ı dehre Zekâyî tayanmayup
Düşdüm türâb-ı dergeh-i darü'l-amâna dek

333
KAFİYETÜ'L-LAM

65

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- M1.50a 1 Söylemem rız-ı derûnum sırr-ı mübhemdür gönül
Gevher-i aşk ile bir genc-i muṭalsamdur gönül
- 2 Keşf olunmaz neyleyümağyâr aña bî-gânedür
Bezm-i vusṭatda nice esrâra mahremdür gönül
- 3 Bü'l-ı aceb vâdî ki yokdur anda idrâküñ yeri
Semt-i şahrâ-yı melâmet başka ' âlemdür gönül
- 4 Ben ḥarâb olduğca ma' mur oldu dil-kâşanesi
Ğalibâ sultân-ı ' aşka cây-ı ḥurremdür gönül
- 5 Hâk-i pây-ı âl ü evlâd-ı ḥabîb-i ekremüm
Anuñ için mâtem-efâ-yı muḥarremdür gönül
- 6 Nüş iden bir kıatresin câm-ı dilüñ bulur ḥayât
Hzr ü ' İsâ'ya Zekâyî şimdi hem-demdür gönül

66

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Neş' e-yâb feyz-i akdesden figân eyler gönül
Ârzu-yı bezm-i ḥaş-ı kudsiyân eyler gönül
- 2 Bağ-ı cennet olsa da kevn ü mekânı neylesün
Seyr-i gül-zâr-ı şaâ-yı lâ-mekân eyler gönül
- 3 Bâl açup şahrâ-yı eflâki temâşa iderek
Zirve' -i ' arş-ı Hudâ-yı âşiyân eyler gönül
- 4 Gevher-i sırrın küdürât-ı sevâdın pâk idüp
Kenz-i maḥfi içre bî-nâm ü nişân eyler gönül

65 M1.50a M2.190b M3.24b S1.79a S2.26b

3b ' âlemdür gönül M2, M3, S1, S2; ' âlemdür M1

66 M1.50a M2.190b M3.25a S1.79a S2.26b

1a akdesden M1; akdesdür M2, M3, S1, S2

3a iderek M3, S1, S2; eyledik M1, M2

4b كنز محفی: (Küntü kenzen mahfiyen; "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim bundan dolayıdır ki halkı yarattım, yoktan var ettim.") (Hadis)

- 5 Zâtını kılmış mücerred câme² -i evsâfıdan
 ° Aşk-ı Bâri huz-ı cân idüp nihân eyler gönül
- 6 Gel Zekâyî'den haber-dâr ol mu^c amma remzine
 Şimdi esrâr-ı hâfâyâyı^c ayân eyler gönül

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- 1 Semt-i^c uşşâka yine meyl itdi ol taze nihâl
 Pertev-endâz oldu güya^c âleme mihr-i cemâl
- M1.50b 2 Bir nazar kıldum cebînüñde kemân ebrûlara
 Şanki gördüm sevdiğüm âyinede iki hilâl
- 3 Ben şarâb-ı^c aşkı lâ^c l-i yârdan nûş eyledüm
 Bî-mürüvvet zâhidi gör başa dir ehl-i vebâl
- 4 Ateş ü hicr ü gam ayyâr ile gönüm harâb
 Nice fakat kılsun inşâf it derûn-ı pür-melâl
- 5 Şerha şerha sînemi cevruñle mecrûh eyledüñ
 İşte kaldum râh-ı^c aşkıñda efendüm bî-mecâl
- 6 Merhamet kılmaz mısın şâha Zekâyî bendeñi
 Mübtelâ-yı fîkâtüñdür vaşluña irmek muhâl

KAFIYETÜ'L-MİM

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- 1 Sırr ile âyine² -i^c âlem-nümâ ol sevdiğüm
 Merd isen bî-gânelerle âşinâ ol sevdiğüm
- 2 Dîde² -i hâşk-bîn ile her zerreye eyle nazar
 Gör tecellî² -i Hudâ-yı pür-şafâ ol sevdiğüm

67 M1.50a M2.191a M3.25a S1.79a S2.26b

4b derûn-ı pür M1, M2, S1, S2; derd-i M3

68 M1.50b M2.191a M3.25a S1.79b S2.27a

- 3 Maḥv-ı evṣāf ile aldanma vücūd-ı ḥādīṣe
Baḥr-ı zāta ḡarḳ olup ender fenā ol sevdiğim
- 4 ˆ Ālem-i vahdetde mirˆ āt-ı şaāya nāzır ol
Dāˆ ima müstaḡraḳ-ı nūr-ı Ḥudā ol sevdiğim
- 5 İsteriseñ vāle men vallahu sırrından ḡaber
Bendeˆ -i dergāh-i şāh-ı lā-fetā ol sevdiğim
- 6 Secde-ḡāh eyle Zekāyī ādem-i maˆ nāyı sen
Gir naˆ im-i vuşlata ehl-i beḡa ol sevdiğim

Meāˆ ilün Meāˆ ilün Meāˆ ilün Meāˆ ilün

- 1 Ḥudā ˆ afv eylemezse rüz-ı maḡşer cürm ü ˆ işyānum
Neler çekse gerek dest-i zebānundan giribānum
- M1.51a 2 Esīr-i naḳş olup ˆ ömrüm geçirdüm ḡāb u ḡafletde
Revā ḳan aḡlasa eşk-i nedāmet dökse çeşmānum
- 3 Zāf ifüm nefis-i emmāre elinden nā-tüvān oldum
Taḡammül ḳalmadı bār-ı maˆ aşı kesdi dermānum
- 4 Çıḳup kürsīye ey vāˆ ḡ oku ā teḡantı dersin
Ḡazāb āyetlerinden baḡs idersin sen de hey cānum
- 5 Zekāyī yüz sürüp geldüm der-i sultān-kevénye
Melāz ü melceˆ im oldur iki ˆ ālemde sultānum

Fāˆ ilātün Fāˆ ilātün Fāˆ ilātün Fāˆ ilün

- 1 Zikr-i Hāḳla ḡāb-ı ḡafletden uyandı gözlerüm
ˆ Āşık-ı dīdārum ancak vech-i yāri gözlerüm

3b baḡr M3, S1, S2; hicr M1, M2

69 M1.50b M3.25a S1.79b S2.27a

1a maḡşer M1, M3, S1; maḡşerde S2

4a kürsīye ey M1, S1, S2; kürsīye vü ey M3
لا تقنطوا: 39 Zümer, 53

70 M1.51a M2 191a M3.25b S1.79b S2.27a

1b ancak M2, M3, S1, S2; ancak M1

- 2 Düş olup sevdâ-yı ʿ aşka eyledüm terk-i vatan
Bî-ķarârüm ğurbet ilde ol diyârı özlerüm
- 3 Şemʿ -i rûḥsârûñ ḥayâli yandırır cân ü dili
Zülf-i şeb-rengüñ ğamıyla gicedür gündüzlerüm
- 4 Âyet-i ḥüsnüñ ʿ avâlüm levḥine nakş eyledüñ
Ķande bakşam şümme vechu'l-lah okur her yüzlerüm.
- 5 Ehl-i dil remzini ğavvâş-ı ḥaķıķat fehmi ider
Dürr-i deryâ-yı maʿ ânidür Zekâyî sözlerüm

71

Meâʿ İlün Meâʿ İlün Meâʿ İlün Meâʿ İlün

- 1 Gehi oüş eyleyüp deryâ-yı bî-pâyân olur göñlüm
Gehi bir ḳatre içre gizlenüp pinḥân olur göñlüm
- 2 Gehi şems ü gehi bedr ü gehi necm ü gehi kevkeb
Gehi zerre gehi ḳatre gehi ʿ ummân olur göñlüm
- 3 Tecerrüd ʿ âleminde ʿ arş-ı evṣâf-ı vücüd itmiş
Libâs-ı mâ-sivâdan cümleten ʿ uryân olur göñlüm
- 4 Bulup bir ḳenz-i lâ yüfnâ irişdüm devlet-i fakra
Vücüd iklimine şimden gerü sultân olur göñlüm
- M1.51b 5 Ḳamû yüzden ḥitâb-ı şümme vechu'l-lah olup zâhir
O vech ile dem-â-dem vâlîh ü ḥayrân olur göñlüm
- 6 Seyâhat eyleyüp kevnî toḳuz eflâķi seyr itdüm
Ḳazâ-yı lâ-mekâna ʿ âķibet miḥmân olur göñlüm
- 7 Ḥadîş-i men ʿ arefden ders alaldan mekteb-i sırda
Ḥaber-dâr-ı rumûz-ı allame'l-Ḳurân olur göñlüm
- 8 İçüp câm-ı mey-i ʿ aşkı bu yolda cân fedâ itdüm
Zekâyî mübtelâ-yı cezbeʾ -i Raḥmân olur göñlüm

5b ثم وجه الله (Nereye yönelirseniz) Allah oradadır. 2/ Bakara, 115

71 M1.51a M2.191b M3.25b S1.79b S2.27b

3b ʿ uryân olur göñlüm M3, S1, S2; ʿ uryândur göñlüm M1, M2

5a ثم وجه الله 2/ Bakara, 115

7a alaldan M1, M2, M3,s1; aldın S2

Meâc ilün Meâc ilün Meâc ilün Meâc ilün

- 1 Şikest oldu beli kühsâr-ı ğamda şîşe vü tîşem
Tîlism-ı genc-i mâc nâ-yı dili feth itdi endîşem
- 2 Ğarîbü'm düşmene rubâh-ı tâlîf hîle-bâz ancak
Hüner-ber himmetüm amma Ğarîb illerde dervîşüm
- 3 Olaldan sâkin-i peygüle-i vahdet kerem-kâra
Şadâkâtle dur â-yı devletüñdür rûz ü şeb pîşem
- 4 Şaçaklı sünbüle döndürdü devrân kıadd-i mevzûnum
Kâbâ-yı köhne şad yârem üzere şallanur nîşem
- 5 Zekâyî tekve³ -i fakr ü fenâda hîdmet idelden
Kânâc at küşesinde ben de bir dervîş-i dil-nîşem

Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilün

- 1 Mübteleyum derd-i c aşka nâle kârumdur benüm
Şur le³ -i baht-ı siyâhum âh ü zârumdur benüm
- 2 Nev-nihâl-i kâmetüñ bir serv ü bâlâdur senüñ
Tîh-i hayretde hayâli sâye-dârumdur benüm
- 3 Şalma şahrâ-yı cünûna bendeni ey şah-ı c aşk
Hâk-i pâ-yı dergehüñ devlet-medârumdur benüm
- 4 Şöyle nakş olmuş hayâl-i hüsnü levh-i sîneme
Bezm-i ğamda münisüm hem ğam-güsârumdur benüm

M1.52a 5 Müy-ı hattüñ her biri sünbül mü yoksa gül müdür
Şafha³ -i gül-zâr-vechüñ lâle-zârumdur benüm

72 M1.51b M3.25b S1.80a S2.27b

2a rubâh-ı tâlîf M3, S1, S2; mâh-ı tâlîf M1
b amma Ğarîb M3, S1, S2; amma Ğarîb Ğarîb M1
4a saçaklı M3, S1, S2; şacaklı M1

73 M1.51b M3.26a S1.80a S2.27b

3b dergehüñ M3, S1, S2; devletüñ M1
5b gül-zâr-vechüñ M3, S1, S2; gül-zâra vechüñ M1

- 6 Mest-i aşkum bilemem gündüz midür yâ gice mi
Hatt-ı rüyân şahid-i leyl ü nehârumdur benüm
- 7 Şüret-i ruhsârûnı cânımda taşvîr eyledüm
Zulmet-i hicründe mihr-i şu le-dârumdur benüm
- 8 Gamze tığ almış ele bîñ zağm açar bir hamlede
Gerçi tığ amma Zekâyî zü'l-fikârumdur benüm

Meâ ilün Meâ ilün Meâ ilün Meâ ilün

- 1 O mihr ü nev-civânı mâ il-i semt-i veâ şandum
Baña firkat şebinde yâr olur bir dil-rübâ şandum
- 2 Gelüp zâr eyledüm bî-hûde şad âzâr eylersin
Seni ey bî-veâ derd-i derûna âşinâ şandum
- 3 Cihânı eyledi baht-ı siyâhum başuma zindân
Bu dâr-ı gafleti mihnetle cây-ı rûşenâ şandum
- 4 Rakibânun hücumu eylemiş ol bağı hâristân
Ser-i küyün hezârı câna gül-zâr-ı şaâ şandum
- 5 Vücûduñ şevk ile pervâne gördüm ateşe yakmış
Anı kendüm gibi sevdâ-yı aşka mübtelâ şandum
- 6 Zekâyî bendeñi terk itdün ağır şâm-ı firkatde
Bu vîrân hânesin mihr-i rûhuñla pür-ziyâ şandum

Fec ilâtün Fec ilâtün Fec ilâtün Fec ilün

- 1 Bir zaman nûş-ı mey-i bezm-i vişâl eyler idüm
Lezzet-i şohbet ile def -i melâl eyler idüm

8b gerçi M3, S1, S2; ger M1

74 M1.52a M2.191b M3.26a S1.80a S2.28a

4b hezâr-ı câna M2, M3, S1, S2; hezâr-ı câna câna M1

75 M1.52a M3.26a S1.80b S2.28a

- 2 O ħarāmi bakışuñ ° aklumu yağma eyledi
Cānumı alsa daḥi aña ḥeāl eyler idüm
- 3 Düşürürsem güher-i katre° -i eşküm bahra
Mevcini seyl-i sirişküm gibi al eyler idüm
- 4 Kāmetüñ serv idi ben sāye-sıfat-ı efgende
Ayrılık yok dir idüm devr-i ḥayāl eyler idüm
- M152b 5 Cigerüm kanun içirdi baña ḥasretle felek
Yād-ı laf lüñle temennāyı zülāl eyler idüm
- 6 Şeb-i hicründe yaman korkulu düşler gördüm
Rüz-ı vaşluñda temāşā-yı cemāl eyler idüm
- 7 Firḫat-i yār ile irişdi Zekāyī nokşān
Mihr-i rüyundan anuñ kesb-i ḥaāl eyler idüm

76

Meā° ilün Meā° ilün Meā° ilün Meā° ilün

- 1 Hevā-yı zülf-i yār ile esir-i bend-i sevdāyum
Giriftār-ı ceā-yı kayd-ı gisū-yı muṭarrāyum
- 2 N'ola ° ālemde bir yār-ı muvāfiḫ istesem ben de
Enisüm yok bu mihnet-ḥāne° -i ħurbetde tenhāyum
- 3 Ser-i küyüñdan özge meskenüm yok ḥāne ber-düşüm
Efendüm ḳande ise ben de ol yerde hüveydāyum
- 4 Komazlar bir nefes rāḥat otursam nev-civānumla
Hemān bir cāhil-i nādān gelür deyü müheyyāyum
- 5 Uyan uyḳudan artık ey gözünü sevdigüm dil-ber
Bu zulmet-gehde nār-ı intizāruñla ḡam-eḫāyum
- 6 Yerüm viānedür ḳa° r-ı sipihre eylemem raḡbet
Ḥarābāt āşyānunda mişāl-i müñḡ-i° anḳāyum

2a eyledi M1, M3; kıldı S1, S2

5b zülāl M3, S1, S2; visāl M1

108 M1.52b M3.26b S1.80b S2.28b

3a ser-i küyüñdan S1, S2; ser-i küyüñdan M1, M2

- 7 Düşürdüm ° aklı vādī° -i cünûna herçi-bād-âbâd
Zekâyî-veş ferâgat-gerde° -i âlâm-ı ferdâyum

77

Mef ülü Fâ° ilätü Meâ° ilü Fâ° ilün

- 1 Ğurbet ilinde bildi cihân pür-ğam olduğum
Ğam küşesinde çillekeş-i ° âlem olduğum
- 2 Künc-i elemde gerçi enîs olmaduñ baña
Bilmez misin hayâlünñ ile hem-dem olduğum
- 3 Luţf eyle söyle Yûsuf-ı ħûsne şabâ yetiş
Beytül-ı ħüzünde dîdeleri pür- nem olduğum
- M1.53a 4 Şeh-bâz-ı çeşm-i mesti tıyarsa kıyar baña
Bezm-i şafâ-yı ülfetüñe mahrem olduğum
- 5 Maĥrûm ider hemîşe meded tıymasun felek
Ben mübtelâ-yı zülf-i ĥam-ender -ĥam olduğum
- 6 Âvârelükde kaldı şafâ şimdi ey gönül
Yetmez mi kayd-ı mîĥnet ile bâ-hem olduğum
- 7 Ma° nâda âdem olmağa tevîķ ola meger
Sûd eylemez Zekâyî berî âdem olduğum

78

Mef ülü Fâ° ilätü Meâ° ilü Fâ° ilün

- 1 Ey mübtelâ-yı mîĥnet-i hicrânunñ olduğum
Tâ şubĥa dek derd ile nâĥnunñ olduğum

7a ° aklı M1, S2; ° aklumı M3, S1

77 M1.52b M3.26b S1.80b S2.28b

1a vezin gereği "cihân" olarak okundu, tüm nüshalarda "cihânun" şeklinde idi.

6ab Bu beyit S2 nüshasında mevcut değildir.

78 M1.53a M3.26b S1.81a S2.28b

1b vezin gereği "dek" okundu, tüm nüshalarda "değin" şeklinde idi.
nâĥnunñ M1, M2, S2; nâĥn S1

- 2 Öldürdü bir nighle beni kanlı gözleriñ
Çeşm-i siyâh mestine kurbânıñ olduğum
- 3 Firkat gününde şevk-i hayâlüñle eglenüp
Vuşlat şebinde hüsnüne hayrânıñ olduğum
- 4 Şormaz mısın bu haste dilüñ hâl ü hâtırıñ
Gam küşesinde her gice mihmânıñ olduğum
- 5 Çekdürdi kaşlarıñ baña bu ° aşk yayını
Ey ben şehîd-i nâvek-i müjgânıñ olduğum
- 6 Hayli dem oldu pâyüñe destüm irişmedi
Üflâde rüy-ı küşe° -i dâmânıñ olduğum
- 7 Gamzeñ katîli bir de Zekâyî degil midür
Ey cân fedâ-yı dîde° -i fettânıñ olduğum

Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilâtün Fâ° ilün

- 1 Ah ol serv-i hürmânım idüp luţf u kerem
Hâne° -i virânıma başsa sa° âdetle kadem
- 2 Şerha şerha levh-i sînemde açıldı yâreler
Ceyş-i gam şehr-i vücûdum yıkmaga çıkdı ° alem
- M1.53b 3 Şâh-ı gamzeñ tîr-i müjgâna nişân-gâh eyledi
Ey benüm kaşı kemânım cânâ kâr itdi elem
- 4 Bî-vefâluğ semtini tutduñ efendüm gâlibâ
Ben gedâyı eyledüñ şâyeste° -i kahr ü sitem
- 5 Hem firâkuñ miñneti hem kaşlarıñ pür-çîn idüp
Bir nazarla kılmaduñ ben zârı şâd-ı muğtenem
- 6 Gerçi cürm itdümse ° afv it ey keremkânım benüm
° Aqlum alduñ sevdiğüm ma° zûr tut divaneyem
- 7 Râh-ı ° aşkıñda Zekâyî düşdü derd ü miñnete
Çâresi yokdur meger ki cânımı kurbân idem

79 M1.53a M3.27a S1.81a S2.29a

1b başsa M1, M3, S1; başıp S2

7b meger ki cânımı M1, M3, S1; sâira cânımı S2

Meâ^c İlün Meâ^c İlün Meâ^c İlün Meâ^c İlün

- 1 Fırâk-ı yâr ile cennetde ârâm idemez âdem
Ne kâbil râhat itmek başuma zindân olur^c âlem
- 2 Siyeh çeşmüñ süzüp^c atf-ı nigâh itdikce ol âfet
Kıpar cânım yerinden cân atar kurbân içün ol dem
- 3 Bu sînem yâresi tâ cânuma işler^c ilâcı yok
O zağm-ı çeşm-i dil-berdür kabul itmez devâ merhem
- 4 Şitâb itdi gücenmiş bendesine ol kâmer ta'at
Niyâz itsem yüzüm râhında hâk-i pâyna sürsem
- 5 Yağar nâr-ı maḥabbet bir taraftan ateş-i hicrân
Niçün kahr u sitem oduna yağıduñ cismümi bilmem
- 6 Efendüm gerçi âzâruñ keremdür bendeñe amma
Kime feryâd idem yokdur cihânda sırruma maḥrem
- 7 Hata itdüm suçum bildüm^c inâyet kıl şehen-şâhum
Zekâyî'yi eger^c afv eylemezseñ öldürtür bu ğam

- 1 ورره عشق شماوالر و حیران شدم
از الم هجر توخته و نالان شدم

M1.54a 2 حال نداهم که چیست دل هما پر آتششت
از سرمن تا قدم آتش سوزان شدم

- 3 می نتوانم که هیچ ترک محبت کنم
نیست مرا فائده کرچه کر نیران شدم

80 M1.53b M2.192a M3.27a S1.81a S2.29a

6b Kime feryâd idem yokdur cihânda sırruma maḥrem M1, M3, S1, S2;
Kime feryâd ideyüm yokdur sırruma maḥrem M3

7a hata M2, M3, S1, S2; hitâb M1

81 M1.53b M3.27b S1.81a S2.29a

- 4 گفت مرا شاه عشق زینت دِلر آیره
باز نشینم در اومَن که سلیمان شدم
- 5 میکنم اندیشهء صبر و قرارم کجا
کی کنم آلوده کی صورت بیجان شدم
- 6 گر تو اجازت رهی قتل حلاست او
انگه بگفت رواست بندهء فرمان شدم
- 7 در ره ال غیا روح ذکایی فدا
مژده بر ام کنید با همه قربان شدم

KAFİYETÜ'L-NŪN

82

Meñ^c ilün Meñ^c ilün Meñ^c ilün Meñ^c ilün

- 1 Beni^c aşkuñ meyiyle mest-i medhūş eyleyen sensin
Başumdan^c aqlum alup böyle bî-hūş eyleyen sensin
- 2 Olursan meclis-i vuslatda ağıyar ile hem şohbet
Velî ben zârı hicrānuñla hāmūş eyleyen sensin
- 3 Perîşān hāl olup^c aşkuñla vādî^c -i meâmetde
Beni zülfuñ mişâli hāne ber-dūş eyleyen sensin
- 4 Nigāh-ı lutf ile^c uşşākā eylersin^c inâyetler
Dil-i bî-çāreyi amma ferāmūş eyleyen sensin
- 5 Hevā-yı zülfuñ ile terk idüp cümle kuyū dātı
Zekāyî bendeñi cārā^c abā-pūş eyleyen sensin

83

Fe^c ilātün Fe^c ilātün Fe^c ilātün Fe^c ilün

- 1 Mülk-i dil yağmadadur ateş-i hicrānumdan
Kime feryād ideyüm bu dil-i virānumdan

82 M1.54a M2.192a M3.27b S1.81b S2.29b

83 M1.54a M3.27b S1.81b S2.29b

- M1.54b 2 Tîr-i cevriñle yeter sînemi mecrûh itdin
Tuyulur şerhaları çāk-i giribānumdan
- 3 Sana ahvālîmî ° arz itmege kâdir degilüm
Bî-huzûr olmayasın âh ile eġānumdan
- 4 Bezm-i vaşluñda seza-vâr-ı ° itâb itme beni
Seni vallahi efendüm severüm cānumdan
- 5 Elem-i hicrine bir lahza taḥammül olmaz
Beni dūr itme rakîbâ der-i cānānumdan
- 6 Dil-i maḥzûn-ı Zekâyî'de karar itdi ġamuñ
Lerze-nâk oldu felek na° ra° -ı her ānumdan

Meḥ° İlün Meḥ° İlün Meḥ° İlün Meḥ° İlün

- 1 ° İzârûñ eylemiş kesb-i terâvet revnâk-ı gülden
Lebûñ renk almış ey ġonce dehānum bâde° -ı müliden
- 2 Kō feryâd eylesün divāne göñlüm şevk-ı rüyuñla
Gülistāna ° aceb ziynet gelür avâz-ı bülbülden
- 3 Şabâ lutf eyle yârûñ perçeminden nefḥa-yâb eyle
Olur muḥtel-i dimāġ iştiyākum bûy-ı sünbülden
- 4 Gel imdi meclis-i ° aşka nâzar kıl zülf ü ġisûya
Ferâgat eyle şûfi mebhâş-ı devr-i teselsülden
- 5 Taġıldı° akl ü idrāküm diger ġün oldu ahvālüm
Beġāyet ıztırābum var perişānı° -ı kākülden
- 6 Ser-i küyuñdan eb° âd eylemek aġyârı sehl amma
Zekâyî ḥayli mihnetler çeker derd-i tekāsülden

4a Bu beyit M3 nüshasında mevcut değildir.

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Hevâ-yı zülf-i yâr ile benüm dil-şâd olanlardan
Melâmetle belâ vâdîlerinde yâd olanlardan
- 2 Füsûn itdüñ beni sevdâ-yı aşka mübtelâ kılduñ
Devâsuz derd imiş gûş eyledüm üstâd olanlardan
- M1.55a 3 Felek uşşâkı ahır tîşe' -i gamla helâk eyler
Haber-dârum bu kûh-ı miñnete ferhâd olanlardan
- 4 Getürmez kimse tâkât rûzgâr öyle muhâlifdür
Bu gül-zâr-ı ferâda' ibret al mû' tâd olanlardan
- 5 Şudür itmez tekâpu ehl-i dünyâya hamâkatdür
Kesüp kayd-ı ümîdi gûşşadan âzâd olanlardan
- 6 Sözüñ bî-hüdedür va' ız bulunmaz kâbil-i şlâh
Harâbât' âleminde' aşk ile ber-bâd olanlardan
- 7 Zekâyî'den şafâ-yı hâtıruñ keyfiyyetin söyler
Su'âl it zevk-i dünyâya derûnu şâd olanlardan

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 ' Izâruñ bûlar almış yâsemenden sünbül ü gülden
Rıhuñ renk almış ey şûh-ı cihânum sâgar-ı mülden
- 2 Baña yîz cevri idersin nâleler kılsam hezâr-âsâ
Tarâvet-yâb olur gül-zâr-ı hüsn âvâz-ı bülbülden
- 3 Zehirler yutdurup âzâr ider bîñ zâr idersem de
Enîñüm hoş gelür sultânuma aheng-i kullûldan

85 M1.54b M2.192b M3.28b S1.82a S2.30a

1b dil-şâd M1, M2; nâ-şâd M3, S1, S2

2a itdüñ M1, M2, M3, S2; itdi S1

6b ber-bâd M3; mu' tâd M1, M2, S1, S2

86 M1.55a M3.28a S1.82a S2.30a

- 4 Benefşe baña reyhân dinse böyle müşkbâr olmaz
Hıat-ı hoşbûsunu gör hoş değil mi taze sünbûlden
- 5 Penîşân hâl olur zâhid seni bu hüsn ile görse
Dizilmiş gerden-i sîm üzre hind u hâl fûlûlden
- 6 Hemîn zulmetde kâlsa küh-ı hêmûn-ı maḥabbetde
Ferâgat eylemez ʿ âşık ḡam-ı sevdâ-yı kâkülde
- 7 Hevâ-yı zülfûñ ile vaşf-ı hüsnüñ şerḥ ider dâʾim
Zekâyî fîriḡ olmaz mebhâş-ı devr ü teselsûlden

87

Mef'ûlû Fâ' ilâtü Meâ' ilü Fâ' ilün

- 1 Ey dil nedür bu sûziş ile bî-ḡararsun
Bir mahveşüñ ḡarâret-i ʿ aşkıyla nârsun
- M1.55b 2 Herkes şafâda sen ḡam ü mîḡnetde giceler
Tâ şubḡ olunca derd ü firâḡ ile zârsun
- 3 Koy kim nigâh-ı çeşmi gûzâr ide cânuma
Ey sîne sen de arada bir perde-dârsun
- 4 Evc-i murâda tâlîf -i baḡtum yetişmedi
Ey çerḡ -i kî-vefâ hele mîḡnet medârsun
- 5 Deryâ-yı ḡayret içre düşürdüñ ceâlara
Ey bâd-ı fitne ḡâdiḡeʾ -i rûzgârsun
- 6 Derdüm kaña yeter a gönül kılma zḡrâb
Bu maʿ rekede sen de bize ḡayli bârsun
- 7 Âyâ Zekâyî rûḡ-ı revânum gelür mi ki
Her dem helâk-i nâr-ı ḡam-ı intizârsun

4a Benefşe baña reyhân dinse böyle müşkbâr olmaz M1, S1, S2;
Benefşe yâsemen reyhân dinse böyle müşkbâr olmaz M3

87 M1.55a M3.28a S1.82a S2.30b

4a yetişmedi M1, S1, S2; irişmede M3

Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilün

- 1 N'olduñ ey dil ber güzeller şâhnuñ meftûnusın
Vâdi' -i' aşkuñ melâmet ilinüñ mecnûnusın
- 2 Sînem üzre çağla ey seyl-i sirişkim dem-be-dem
Sende şahrâ-yı cünûnuñ güyyâ Ceyhûn'usın
- 3 Döndürürsin küh-ı şahrâya mahabbet ehlini
' Âşkuñ başında dehrüñ fitne' -i gerdûnusın
- 4 Her nigâh itdikçe levh-i sîneme bîñ zahm urur
Pâdişâh-ı gamzesi ihşânunuñ memnûnusın
- 5 Kân akıtduñ bîm-i hicr ile aya çeşm-i ' aîl
Meclis-i ' aşkuñda yârüñ sâğar-ı meygûnusın
- 6 Zahm üzre yâreler açduñ benüm ey derd-i ' aşk
Sen devâsuz derdlerüñ âlâm-ı günâ-gûnusın
- 7 Küşe' -i firkatde âh u nâleye mur' tād olup
Bir ceâ-kârüñ Zekâyî gâlibâ mahzûnusın

Meâc ilün Meâc ilün Meâc ilün Meâc ilün

- M1.56a
- 1 Gülistân-ı leâfetde yetişmiş bir şanavbersün
Nazîrüñ ydş cihânda kâmeti mevzûn-ı dil-bersin
 - 2 Güzellük sende etvârı meâhat cümlesi sende
Edâsı hûb u dil-cü nâzenin-i ' aşk- perversin
 - 3 Müsellemdür saña hûsn-i edâlar ey şeh-ı nâzum
Kemân ebrü vü çeşm-i âhu civân yâ semen-bersin

88 M1.55b M3.28b S1.82a S2.30b

5b ' aşkuñda M1; ' aşkunda M3, S1, S2

6b günâ-gûnusın M3, S1, S2; günâ-gûnu M1

89 M1.56a M2.192b M3.28b S1.82b S2.30b

2b ' aşk-perversin M1, M2, M3; ' işve-perversin S1. S2

3a nâzum M1, M2, S1, S2; nâlem M3

- 4 Nigāhuñ sīnemi deldiğamuñ cismüm zebün itdi
Kapuñdan dūr idüp bu bende³ –i mecrūhu neylersin
- 5 Kana⁶ at eyledüm şevk-i ruhuñla bir qademe büse
Behey zālīm anı da men⁶ idüp ne āzar eylersin
- 6 Beni āhır ğarīb illerde yine hayrete şalduñ
Baña vādī³ –i ğamda ey cünün-ı ⁶ aşk rehbersin
- 7 Saña devlet Zekāyī bendelük yetmez mi ol şāha
Ne haddüñ da⁶ va³ –ı ⁶ aşk eylemek zīrā ki kem-tersin

90

Meñ⁶ ilün Meñ⁶ ilün Meñ⁶ ilün Meñ⁶ ilün

- 1 Şabā luṭf eyleyüp bir hoş haber vir güf izārumdan
Efendüm şāh-ı hūbān-ı cihānum nāzlı yārimden
- 2 N'ola bu derd ile efāke çıksa āh ü eḡānum
⁶ Aceb bīzār olur mu nāle ü feryād ü zārumdan
- 3 Olup divānesi leylī şıfat bir şuh-ı devrānuñ
Penīşān rūzgārumsorma ārām ü firārumdan
- 4 Gelince yanuma cānum gelür amma ki gitdikçe
Gider rūh-ı revānum güyi yā cism-i nizārumdan
- 5 Baña cān virmek āsāndur firākı olmasa yāriñ
Ölürsem ğam degil ayrılmasam ol ⁶ işve-kārumdan
- 6 Yapılsun tüde³ –i qabrüm güzer-ğāhında ol şāhuñ
Gelüp geçdikçe şorsun hālīmī hāk-ı mezārumdan
- 7 Giderdüm Çīn'e dek zülfü hevāsıyla didi amma
M1.56b Zekāyī dūr olup gitme der-i devlet-medārumdan

90 M1.56a M3.28b S1.82b S2.31a

5b ol ⁶ işvekārumdan M3, S1, S2; ⁶ işvekārumdan M1

Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Düşüp sevdâ-yı vaşl-ı yâre dūr oldum mekânımdan
Cüdâyum mürğ-i âvâre mişâli âşîyânımdan
- 2 Belâ vâdilerinde^c âķibet pâ-mâl-i hicr oldum
Beni^c aşķuñ ayırdı serv-i ķaddüm ķânümânımdan
- 3 Şabâ lutf eyleyüp vaķt-i seherde ķatırım şorsa
Peyâm-ı^c âķibet ırgürse bâri nev-civânımdan
- 4 Baña rahm itmeyüp fırķat gamıyla aēladup gıtdüñ
Ĥayâlüñ gıtmedi bir lahza ķeşm-i ĥün-feşânımdan
- 5 Yanarsam ba^c d-ezîn şem^c -i cemâle zıķrâb itmem
Efendüm gerçi bızâr eyledüm âh ü figânımdan
- 6 Taķammül^c aşķa müşkil ĥasrete şabr eylemek müşkil
Usandurdu beni telķ^c i maķabbet tatlı cânımdan
- 7 Celâ-yı derd-i cân-süz-ı firâķuñ nidügin bildüm
Zekâyı bir daķı ayrılmaz ol rûķ-ı revânımdan

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- 1 Seyr-i gül-zâr eylesem amma ki bir ĥâr olmasun
İsterüm yanımda yâr olsun da aēyâr olmasun
- 2 Çerķ-i ģaddârüñ sitem-ķâr olduēuñ bildüñ velı
Bı-veķâlar derdine kimse giriftâr olmasun
- 3 Pây-bend ider görüp ârâyışı bazarını
^c Aklı başında olan^c aşķa ĥaridâr olmasun

91 M1.56b M3.29a S1.82b S2.31a

5a yanarsam M3, S1, S2; yanarsa M1
7b ayrılmaz M1; ayrılmam M3, S1, S2

92 M1.56b M2.193a M3.29a S1.83a S2.31a

1a bir ĥâr M1; pür ĥâr M2, M3, S1, S2

- 4 Tâ seher fîrâhat şebinde derd ile nâ'ân olur
Hî âb-ı râhat isteyenler ' âşık-ı zâr olmasun
- 5 Ateş-i cân-sûz-ı hasret za'ım-ı tîf n-ı düşmenân
Bildigüm bu miñnete ' âşık seza-vâr olmasun
- 6 Çekdi kayd-ı zülfüne zâlim beni bî-cürm iken
Kûşe' -i miñnetde haps idüp güneh-kâr olmasun

M1.57a 7 H'âb gelmez dîdeme bir dem hayâl-i yâr ile
Şubha dek çeşm-i Zekâyî nice bîdâr olmasun

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Dir idüm gerçi yârîñ şafha' -i rûhsârına gülşen
Eger gülşen olaydı böyle hüsni-î ân ile rûşen
- 2 Ciger-ğa geçürdi çeşm-i mestüñ tîr-i müjgânı
Nigâh idüp anı şahrâ-yı sinemde ararsın sen
- 3 Nigeh mi yoħsa şemşîr-i fezâ mîdur ' aceb bilmem
Geçer pülâd olursa cânâ işler kalb-i ' âşıkdan
- 4 Der-i beytül'-hüzünde kûşe' -i dâmânunı gördüm
Beşâretle meşâm-ı cânâ irdi bü-yı pîrâhen
- 5 ' Izârûñ sünbülîstânunda çeşmüm iki nergisdür
Gözüm kaldı o gül-zâr-ı letâfetde ne idem ben
- 6 ' İnâyet eyleyüp virmez ki öpsem pâyını yârûñ
Elime girse de sürsem yüzüme kûşe' -i dâmen
- 7 Kararum yok behişte varsam anda idemem ârâm
Zekâyî'ye ser-i küyüñdür ancaħ menzil ü mesken

6b haps M2; habs M1, M3, S1, S2

7a dîdeme M3; dîdeye M1, M2, S1, S2

93 M1.57a M2.193a M3.29a S1.83a S2.31b

7a anda S1, S2; ide M1, M2, M3

b küyüñdür S1, S2; küyundur M1, M2, M3

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Perî-şüret melek- sıret kâmer-behcet bir âfetsin
Felekde yok nazîrûñ bir vücûd-ı mâh-ı taf atsin
- 2 Kaya bakışlarıñla öldürürsün haste² -ı aşkı
Bugün meh-rûlar içre bir ser-amed kâdd kâ metsin
- 3 Güzelsin bî-bedelsin hüsn ile mümtâz-ı âlemsin
Bulunmaz saña hemtâ bir şeh-i melek meâhatsin
- 4 Kul itdin husrevâ hulkı bugün şirîn zebânıñla
Göñül almağda mâhir bir civân-ı pür-nezâketsin
- 5 Vir elden ol meh-i bî-mihre göñlüñ ey Zekâyî sen
Şeb-i tâb-ı firâk ile yine bî-tâb ü tâkatsin

KAFIYETÜ'L-HÂ'

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Bî-ḥamdillâh müyesser oldu vuslat bezm-i sulṭâna
Sivâ ḥubbi gidüp dilden irişdüm kurb-ı Rahmâna
- 2 Rumûz-ı allemü'l-esmâya mazhardur bugün sırrum
Cülûs itdüm hezârân^c izz ile taht-ı Süleymâna
- 3 Libâs-ı köhne² -i tenden vücûdum eyledüm^c âri
Giyüp bir hîl^c at-ı zîbâ şehen-şâh oldum ekvâna
- 4 Münevverdür göñül nûr-ı hüviyyetden ki ḥikmetle
İzâfe eyledi şems-i ḥaḳîḳat^c ayn-ı â^c yâne

M1.57b 5 Ledün^c ilmüñ kitâbu'l-âh-ı nâṭıḳdan ta^c allüm kıl
O bir sırr-ı ilâhidür yazılmaz levḥ-ı imkāna

94 M3.34b

95 M1.57a M3.29b S1.83a S2.31b

1b rahmâna M1, S1, S2; Mevlâya M3

4b izâfe M1; iâsma M3, S1, S2

- 6 Zekâyî fazl-ı hâkla çeşm-i cânı rüşenâ kıldum
Sürüp rüy-ı siyâhum hâk-pây-ı Şeyh Şa' bana

96

Mef ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün

- 1 Yemmler karışur ağlamadan çeşm-i nemine
Silme gözüümü eşkimi koy kendi demine
- 2 Sevdüm seni gel gül yüzüme ey gül-i taze
Meftûn olurum ben güzelüñ gonce² femine
- 3 Yan virdi miyânuna şarıldıkça o dil-ber
Yandum heves-i vaşl ile hicrân elemine
- 4 Gül-zâruma bir bād-ı hâzân esdi dirîga
Verd-i emelüm gonce iken düşdü zemîne
- 5 Güldürmedi dehrüñ beni bu nakş-ı nigârı
Nakşâş-ı kaza göz yaşı sürdü kalemine
- 6 Divâneleri eylediler kayda giriftâr
Mecnûnu da uğratdı felek Leyli gamına
- 7 Âyâ nidelüm korkulu yerlerde şafa yok
Şa' y idüp irişsem ola bir semt-i emîne
- 8 Bûñ 'aciz ü kışûr ile bu dergâh-ı niyâza
Yüz sürmek için geldüm o şâhuñ kademine
- 9 Kurtulsa gönül bâdiye² -i tul-i emelden
Vaşıl oluruz ka' be² -i vaşluñ haremine
- 10 Toğru yürü meyl itme cenûb ile şimâle
Garğ olalum iltâf-ı ilâhiyye yemine

6a sürüp rüy-ı siyâhum M3, S1, S2; sürüp siyâhum M1

96 M1.57b M3.29b S1.83b S2.32a

1a ağlamadan S1, S2; ağlamada M1, M3

b koy M1, M3, S2; ko S1

2a seni gel gül yüzüme M1, S1, S2; seni gül yüzüme M3

11 Düşdüm gam-ı devrân ile elkıssa ayakdan
Kaldum hele Mevlâ-yı kerîmüñ keremine

12 Ey âh-ı hâzînum ne hevâlarda gezersin
Bâri eğer it sîne' -i çerh-i sitemine

M1.58a 13 Nüş ister iken hâkka' -i gerdün-ı denîden
Oğul acısı şundu Zekâyî' -i kemine

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün

- 1 İltifât itmez iseñ bâri tebessüm eyle
Luţf ile ' aşık bir kerre tekellüm eyle
- 2 Beni öldürdü şehâ hicr ü firâkuñ elemi
Kâbrimüñ hâkini gördükce teellüm eyle
- 3 Cevr-i ağıyar tahammül ilini yakdı dilâ
Dergeh-i yâre var ol şâha tazallüm eyle
- 4 Râh-ı ' aşkında görüp şevk ile cân virdüğümü
Didi var leşker-i ' uşşâka takaddüm eyle
- 5 Neylesün derd-i firâkuñla Zekâyî' -i hâzîn
Künc-i mîhnetde garîb oldu terahhum eyle

Meñ' ilün Meñ' ilün Meñ' ilün Meñ' ilün

- 1 Gel ey gonce dehen güller açılsun gülstân içre
Hoş âvâz eylesün bülbüller ezhâr-ı cihân içre
- 2 Nice devr itmeyüm mecnûn-ı ' aşk olup ser-i küyuñ
Bulunmaz sevdigüm gibi güzel devr-i zaman içre
- 3 Hadeng-i gamzesi câna geçer ol şûh-ı gaddaruñ
Dizilmiş nâvek-i müjgânı ebrûdan kemân içre

97 M1.58a M2.193b M3.30a S1.83b S2.32b

4b didi var M2, M3, S1, S2; didi M1

98 M1.58a M2.193b M3.30a S1.84a S2.32b

1a gel ey gonce M1, M2, M3; gel gonce S1, S2

3a câna M3, S1, S2; cânuna M1, M2

- 4 Karişsa hün-ı çeşmüm cüş idüp deryâ-yı eşküme
Aşar emvâc-ı pey-der-pey gibi âb-ı revân içre
- 5 Siyeh çeşmiñ gören âhû-yı çine eylemez ikbâl
O kudret kühlüdür kâbil mi olmak İsfahân içre
- 6 Hikâyet eyleyenler kışsa³ -i Mecnûn u Leylâ'yı
Benüm bu sergüzeştüm yazmamışlar dâsitân içre
- M1.58b 7 Bilüp kadrin n'ola ehl-i ma^c ârif hırz-ı cân itse
Bulunmaz gevher-i nazmı Zekâyî bahr-ı kân içre

99

Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün Meâ^c ilün

- 1 Görüp üflâde oldum serv-i kaddûñ şahñ-ı gülşende
N'ola olsam mişâl-i sâye hâk-i pâye efgende
- 2 Kenâr-ı cüy-bâr-ı gamda zârum^c andelib-âsâ
Ayâ tûtp^c -i râ^c nâ-yı şâhsın kande ben kande
- 3 Çeküp zincire zülfüñ gönlümü kayd-ı hayâtiyle
Bu vâdî³ -i melâmetde esîr-i^c aşşınım ben de
- 4 Maḥabbet nârı yandıkca nice^c uşşâk zâr olmaz
Melâmet dideler giryân olurlar şahñ-ı külhende
- 5 Zekâyî³ -i ğarîbüñ meskeni ydık kalmış ayakda
Ser-i küyuñdan ayrılmaz nice kim cân olur tende

4a eşküme M3; eşkümlle M1, M2, S1, S2

5b İsfahân içre M2, M3, S1, S2; İsfahânî M1

6b benüm bu sergüzeştüm M1, M2, M3, S1; benüm sergüzeştüm S2

7a ma^c ârif S2; me^c adın M1, M2, M3, S1

b bahr-ı kân M1, M2; bahr ü kân M3, S1, S2

99 M1.58b M2.193b M3.30a S1.84a S2.32b

3b ^c aşşınım M1, M2, S1, S2; ^c aşşım M3

5b küyuñdan S1, S2; küyından M1, M2, M3

Fe^c ilâtün Fe^c ilâtün Fe^c ilâtün Fe^c ilün

- 1 Kandesin kandesin ey şâh-ı cihānum kande
Gözümün nûru benüm rûh-ı revānum kande
- 2 İşte ben küşe² -i firkatde ğarīb ü nâ-çâr
Cānumuñ cānı o gül yüzlü civānum kande
- 3 Tîr-i müjgānı ile sînemi pür-yâre idēñ
Ġamzesi tîr-i sitem kaşı kemānum kande
- 4 Bilemem şafha² -i gül-şen mi yaḥūd külḥen mi
Zîver-i bağ-ı şafî taze fidānum kande
- 5 Bedenüm renc ü mîhen çekmekle oldu zâf if
Gönül âzürde² -i ğam râḥat-ı cānum kande
- 6 Bile gül-zâra varup gül gibi iden ḥande
Kanı yanumda degil gonce dehhānum kande
- 7 O şeh-i ḥüsn ü edā şî^c r-i Zekâyî'yi görüp
Acaba dir mi benüm taze zebānum kande

Mef ülü Mefâ^c ilü Mefâ^c ilü Fe^c ülün

- M1.59a 1 Zühhād-ı zamanuñ ^c ameli hîle vü dekde
Şûfî² -i mürâyi daḥi bî-hüde emekde
- 2 Tâlî^c bana yâr idi muḳabîl olabîlsem
Tenhāca meh-rû ile bir gice felekde
 - 3 Çeşminden öpüp yâri uyandurdu rakîb ah
Çok ḥazîk imiş evlâdı bîmârı döşekde
 - 4 Nâhîde çıkar şevḳ ile mâhide yemm içre
Ḥurşîd-i cemālûñ göricek şayd-ı semekde

100 M1.58b M3.30b S1.84a S2.33a

3b tîr M1, M3; üğ S1, S2

101 M1.59a M3.30b S1.84a S2.33a

- 5 Zîb-î yed olup sübhâ gibi nazm-ı Zekâyî
Taḥsîn ide efrâd-ı beşer belki melekde

Meḥ' ilün Meḥ' ilün Meḥ' ilün Meḥ' ilün

- 1 Düşerse râhuñ ey bâd-ı şabâ küy-ı dil-ârâya
Haber vir derd-ı hicrânum o şûh-ı ' âlem-ârâya
- 2 Ne yâr-ı bî-vefâdan ne rakîb-ı bed-lîşâ dandur
Hemân baht-ı siyehdendür ceâlar hep bu ednâya
- 3 Hâyâl-ı zülfüñ ile zulmet-ı hicrûñde kaldum ben
Kara bahtum düşürdi ' âķibet bir özge sevdâya
- 4 Nedür çâre murâdumca felek devr itmedi yoḥsa
Değişmezdüm şafâ-yı ülfetüñ b'l-cümle dünyâya
- 5 Seni ey mest-ı nâzum cân u dilden sevdigümdendür
Giriñâr olduḡum bunca ġumum miñnet-ı efzâya
- 6 Rehâ bulurdu bir lahza derûnum zîrâbından
Teselliler virüp vâ d-ı dürûġuñ şalsa ferdâya
- 7 Bu girdâb-ı felâketde gezer âvâre ser-gerdân
Zekâyî'nin işi kaldı nesim-ı luṭf-ı Mevlâ'ya

Müstef' ilâtün Müstef' ilâtün

- M1.65a
- 1 ' Aşķuñla yandur sultānum Allah
Şevķüñle döndür sultānum Allah
 - 2 Sensin ilāhum püşt ü penāhum
' Afv it ġünāhum sultānum Allah
 - 3 Nefsimi bildür aşlumu buldur
Ölmeden öldür sultānum Allah

102 M1.59a M2.194a M3.30b S1.84b S2.33a

103 M1.65a S1.83b S2.32a

1b şevķüñle S1, S2; şevķ ile M1

3ab Bu beyit M1 nüshasında mevcut deġildir.

- 4 Al beni benden kayd-ı bedenden
Ayırma senden sultānum Allah
- 5 Dil cezb oluna vuslat yoluna
Lāhūt ilne sultānum Allah
- 6 Varlık senü ñ hep yok garīb maṭlūb
Lutf eyle yâ Râb sultānum Allah
- 7 Eyler Zekâyî hamd ü şenâyî
Dâ' im du' ayı sultānum Allah

KAFİYETÜ'L-YÂ'

104

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Kâşîd idince şâh-ı gamzeñ hükümünñ icrâsını
Emr idüp ebrûya çekdürmiş anuñ tuğrâsını
- M1.59b 2 Münşî' -i kudret ne hoş hattıyla tahrîr eylemiş
Levh-i ruḥsâra berât-ı hüsnünñ imzâsını
- 3 Minnet-i dehre ne hâcet giydigüm köhne' abâ
İstemem çerḥ-i derîññ ḥil' at-ı zîbâsını
- 4 Tâlib-i dünyâya bahş itdüm libâs-ı zîneti
Başına çalsun sipihriñ atlas u dîbâsını
- 5 Biz gürûh-ı ehl-i' aşka mest-i ḥayrân olmuşuz
İçmişiz câm-ı ḥaḳîkat bâde' -i ḥamrâsını
- 6 Öldürür çeşmüñ Zekâyî derd-mendi' âḳîbet
Zâhid-i ma' zûrdan almış anuñ fetvâsını

Meâ' ilün Meâ' ilün Fe' ulün

- 1 Göñül fikr-i sevâddan olsa hâli
Tecellî ide nûr-ı lâ-yezâli
- 2 Seher zikri siler dilden gubârı
Görinür anda vech-i zû'l-celâli
- 3 Özüñ fehm eylegil mahv-ı vücûd it
Haḳḳat ' ilminüñ budur mişâli
- 4 Diyârında göñül mehcûr ol aldan
Gözümnden gitmedi yârüñ hayâli
- 5 Vuşûl-ı nûr-ı vahdet isteyenler
Bulur insân-ı kâmilde bu hâli
- 6 Yüzüñ sür âsitân-ı pîr-i ' aşka
Saña keşf eyleye sırr-ı cemâli
- 7 Bulam dirseñ hayât-ı câvidânı
Zekâyî'nüñ elinden iç zûlâli

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Dâğ dag itdi nigâhuñ sîne' -ışad çäkümi
Neylesem yıķduñ ḫarâb itdüñ dil-i ğam-nâkümi
- M1.60a 2 Keşret-i ekdârdan görmez cihânı gözlerüm
Pür gubâr itdüñ şehâ âyine' -i idrâkümi
- 3 Leşger-i aġyâr ile dâ' im savaş itmekdeyüm
Rüstem-i devrâna beñzetdüm dil-i bî-bâkümi

105 M1.59b M3.31a S1.84b S2.33b

3b mişâli M1, M3, S1; me' âli S2

106 M1.59b M2.194b M3.31a S1.85a S2.33b

2a keşret-i ekdârdan M2, M3, S1, S2; keşret ur ekdârdan M1

3a itmekdeyüm S1; itmekde ben M1, M2, M3, S2

- 4 Küşte² -i tîğ-i ğam-ı hicrānıyam bir seyyidüñ
Seyr idüñ hâk-ı mezârumda biten hâşakümi
- 5 Nazm iderdüm vaşf-ı hâlümde Zekâyî bir kitâb
Ġam perişân itmese bir lahza zihn-i pâkümü

107

Mef ülü Fâ^c ilâtü Meâ^c ilü Fâ^c ilün

- 1 Hayâ kim itdi devr-i felek nâm ü şânumı
Çekdi berât kayd-ı cümüne nişânumı
- 2 Nâmuñ kitâb-ı ^c aşkdan el-~~h~~şsa mahv ider
Mecnûn eger okursa benüm dâsitânumı
- 3 Mesrûr olurdu sâye² -i luţfuñda gönümüz
Şahñ-ı çemende görsem o serv-i revânumı
- 4 Beyt-i derûna çökdü rakîbüñ kâsâveti
Bî-râhat itdi bâd-ı elem gülsitânumı
- 5 Hicrûñ ğamından eylesen âzâde bir nefes
Ol dem nişâr eyler idüm nakd-ı cânımı
- 6 Üstâd-ı tef bum aña Zekâyî virüp cilâ
Mir² ât-ı cevher eyledi tîğ-i zebânumı

108

Mef ülü Fâ^c ilâtü Meâ^c ilü Fâ^c ilün

- 1 Güş itmedin mi derd ile âh ü figânumı
Kesdüñ ceâ vü cevri ile tâb ü tüvânumı
- 2 Açılmaz oldu gonceleri n'itdüñ ey felek
Alduñ elümden ol yüzü gül nev-civânumı
- 3 Rahm itmedüñ mi eşküme ey kâhbe rûzgâr
Virdüñ hebâya mâ-~~h~~şal bahr u kânumı

107 M1.60a M2.194b M3.31b S1.85a S2.34a

2a nâmuñ M1, M2, M3, S2; nâmun S1

b eger okursa M2, M3, S1, S2; okursa eger M1

108 M1.60a M3.31b S1.85a S2.34a

M1.60b 4 Naḥs irdi tālîc ime eger kehkeşn-ı çerḥ
Yağmaya virdi düzd ise zîb-i dükânımı

5 Sâḫi ayakda kaldı elin al Zekâyî'nüñ
Bir kâse şun ki şâd ider rûḥ-ı revânımı

109

Meḥc ilün Meḥc ilün Meḥc ilün Meḥc ilün

- 1 Yüzüñ mäh-ı münevver mi cemâlüñ mihr-i enver mi
Felekde bir kâmer taḥ at efendüm saña benzer mi
- 2 Kızarmış meclis-i meyde ruḥuñ ey gonce fem amma
Gülistân-ı melâḫatde açılmış derd-i aḫmer mi
- 3 O mestâne nighle dâğ-ber-dağ eyleyen sînem
Bilinmez nevk-i ḥançer mi yahud müjgân-ı dîl-ber mi
- 4 Dîl-i bî-çâre olmaz kahramân çeşmine ḥâ' il
Nerîmân-ı zaman dirler c aceb böyle dilâver mi
- 5 Kârarum yok firâḫ-ı yâr ile bir dem bu c âlemde
O şûḫ-ı dîl-rübâ bilmem hemân rûḥ-ı muşavver mi
- 6 Zekâyî-veş yine c azm-i seyâḫat eyledüm zâhid
Benüm âvâre göñlüm yârsuz ârâm eyler mi

110

Meḥc ilün Meḥc ilün Meḥc ilün Meḥc ilün

- 1 Felek mähî degîldür vech-i dîl-ber gibi nûrânî
Cemâl-i yâri gör zâhid anuñ hiç var mı nokşanı
- 2 Senüñ rûyuñdaki ḫalet ḫayat-ı dîl midür bilmem
Göñül cân virmek ister bir nefes ben görmesem anı

4a irdi M1, M2, S2; yirdi S1

5a ayakda kaldı elin al M1, M3, S2; ayakda elin al S1

109 M1.60b M3.31b S1.85a S2.34a

3b nevk M3, S1, S2; nevke M1

110 M1.60b M3.31b S1.85b S2.34a

1b yâri S1, S2; yâr M1, M3

- 3 Ne rütbe şarf-ı dikkat kılsalar vaş f-ı miyānuñda
Yine ʿ aciz kalurlar rüzgāruñ müşikāfı
- 4 Taḥassür eylemezdüm bir daḥi gül-zār-ı firdevse
Eger şaḥn-ı çemende görsem ol serv-ı ḥurāmānı
- 5 Hele sīnem gibi şad-çāk iderdüñ ḥırkaʿ -i zühdü
Göreydüñ zāhidā ol dil-ber-i kākül perīşanı
- M1.61a 6 Şeb-i vuşlatda ey dil būs idersüñ laʿ lin ol şūḥuñ
Zekāyī gibi sen de nüş idersin āb-ı ḥayvānı

Feʿ ilātün Feʿ ilātün Feʿ ilātün Feʿ ilün

- 1 Raḥne-dār itdi meded gerdiş-i eyyām beni
Besteʿ -i fikr-i raḳıḳ eyledi ālām beni
- 2 Kıldı nev-ğonceʿ -i bağ-ı emelüm pejmürde
Şaldı şahrālara bī-ṭaḳat ü ārām beni
- 3 Saḥaʿ -i mihnet imiş gülşen-i ʿ ālem didigüñ
Ḥār ü ḥaşşke giriftār ider encām beni
- 4 Zaf f-ı bāzu ile çillekeş-i gurbet iken
Hedef-i tır-ı sitem kılmada ecrām beni
- 5 Cām-ı laʿ lüñ beni hem-reng-i cünün itdi şehā
İtmez alüde bu kevne mey-i gül-fām beni
- 6 ʿ Aşk sāḳisini gör şundu ayağın elime
N'ola sermest-i ḥarāb itse bu ibrām beni
- 7 Hazret-i ḥaḳḳa Zekāyī nice biñ şükr olsun
Dem-be-dem itmede müstağraḳ inʿ ā m beni

5b zāhidā M1, M3, S1; zāhid ol S2

111 M1.61a M3.32a S1.85b S2.34b

2b şaldı M3, S1, S2; şaldı M1;

3a didigüñ S1, S2; didigün M1, M3

5b bu kevne M1, S1, S2; bu kevn M3

Mef ülü Fâc ilâtü Meâc ilü Fâc ilün

- 1 Cins-i belâ-yı^c aşka giriftâr iden beni
Künc-i ceâda derdün ile zâr iden beni
- 2 Şahibkiran çeşm-i siyehün dütür senü n
Mecrûh-ı tîğ-i gamze^c -i gaddâr iden beni
- 3 Bezm-i şafâda lutf ile ayyâra yâr olup
Ey cevri-nâ-sezâya sezâ-vâr iden beni
- 4 Âyâ ki nahs-ı talf -i bed-âhterüm midür
Mihnet-medâr-ı gerdiş-i devvâr iden beni
- 5 Zülfün hevâsı mihr-i ruhuñ iştiyâkıdur
Terk itdürüp diyârımı deyyâr iden beni
- 6 Bildüm hayâl-i hattun imiş ey şeh-i cemâl
Pâ-mâl-i şaff-ı leşger-i ekdâr iden beni
- 7 Dirmiş o şah-ı^c işve Zekâyî garîbine
Sensin bu süziş ile ceâ-kâr iden beni

Fec ilâtün Fec ilâtün Fec ilâtün Fec ilün

- M1.61 1 Nice yâr olsun muvâfık talf im yâr olmadı
Gözüme uyhu ne girsün baht-ı bîdâr olmadı
- 2 Dîde pür-nem sine pür-gam serde sevdâ-yı nigâr
Böyle derde ey gönül Mecnûn giriftâr olmadı
- 3 Arkasın yire getürdi bunca şahib kuvvetün
Zâl-ı devrâna zen-i dünyâ veâ-dâr olmadı

112 M1.61a M3.32a S1.85b S2.34a

2ab Bu beyit S1 ve S2 dışındaki nüshalarda mevcut değildir.

3a olup M1, M3, S1; olur S2

4a bed M1, S1, S2; med M3

âhterüm midür M1, M3, S2; âhterüm müheyyidür S1

7ab Bu beyit M1 dışındaki nüshalarda olup M1 nüshasında bu beyit yerine şu beyit vardır:

"Âsmândan atılan cevri sitem oğlanın"

Sine^c -i pür elem şaf-ı Zekâyî'de yer"

113 M1.61b M3.33a S1.86b S2.35b

- 4 Hoş^c ilâc eyler tabîbim sîne² -i mecrûhuma
Neyleyüm amma ki derdümde haber-dâr olmadı
- 5 Sâyesinde bîm-i hârından şafâ-yâb olmadum
Güf^c hârüm gerçi âgyâra hevâ-dâr olmadı
- 6 Vakt-i hicrinde teraḥḥum hâl-i vaşlında veḥ
Cânumuñ cânanı bir demde ceḥ-kâr olmadı
- 7 Câna kâr itdi Zekâyî gerçi zahm-ı ğamzesi
Çeşm-i dil-ber çerḥ-i zâlim gibi ğaddâr olmadı

114

Meḥ^c ilün Meḥ^c ilün Meḥ^c ilün Meḥ^c ilün

- 1 Cünûn-ı^c aşk ile âvâre diller bî-mecâl oldu
İḥkat^c âşık-ı dil-hasteye emr-i muḥâl oldu
- 2 Belüm бүkdü elifḥadduñ ḥayâl-i şekl-i lâm oldu
Gel imdi yanuma bir laḥza gör baña ne âl oldu
- 3 Yetüp feryâduma evvel bu rütbe vahşet itmezduñ
Saña ey şâh-bâz-ı evc-i istignâ ne hâl oldu
- 4 Mişâl-i ḥâlî^c im^c ömrüm zevâle mâ² il olduḡca
Göñülde tâbiş-i mihr-i maḥabbet ber kernâl oldu
- 5 Çekilmez yay imiş^c aşkuñ cefâsı ey kemân ebrü
Nihâl-i ḥâmetüm ebrûlaruñ fikriyle dâl oldu

M1.62a 6 Serümde ṭurmayup sevdâ yeli esdikce pey-der-pey
Sirişküñ dem-be-dem cûş eyledi deryâ-mişâl oldu

- 7 Zekâyî ol melek simâ ne zîbâ dil-rübâdur kim
Ḥayâli şâhid-i endişeme ḥüsnü cemâl oldu

7b Bu mısra M1 nüshasında mevcut değildir.

114 M1.61b M3.33a S1.86b S2.35b

3b hâl oldu M3, S1, S2; hâl M1

Mef ülü Meḡ^c ilü Meḡ^c ilü Fe^c ülü

- M3.32b 1 Bir dil-ber-i mümtâzı der âğuş ideyüm mi
Divâne olup kendümi bî-ḡüş ideyüm mi
- 2 Mestâne isem la^c l-i lebûñ şun baña bir dem
Her dem bu ceḡ zehrini ben nûş ideyüm mi
- 3 ^c Ahd itdüm ezel zülfüne ber-dâr olam âḡir
İki gün için ^c ahdi ferâmûş ideyüm mi
- 4 Ben pîr-i ḡarâbât ile itdüm nice şoḡbet
Vâ^c iz sözünü daḡdaḡa² -i ḡüş ideyüm mi
- 5 Ey zâhid-i bî-ḡâne-meniş sen de ne dîrsin
Nûş-ı mey idüp ḡönlümü medhûş ideyüm mi
- 6 Meyḡânede ger sâḡar-ı dil pârelenürse
Her pâresini ḡuşuma mengûş ideyüm mi
- 7 Sâḡı didi bir kâse şunup zâhid-i ḡüşki
^c Aşḡ ile Zekâyî gibi sarḡoş ideyüm mi

Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilâtün Fâ^c ilün

- 1 Dûd-i âhumla siyeh oldu sipîhrüñ sînesi
Pârelendi ḡâlibâ Iskender'ün âyinesi
- 2 Ḥalka² -i zülfünde ḡâlin gösterir ^c uşşâḡına
Dâm-ı şayyâd içredür mürḡ-i iza^c ifüñ çînesi
- 3 Zevḡını erbâbına şor^c ıyd ise nev-rüz ise
ḡuşşaludur ehl-i derdüñ şenbih ü âzînesi
- 4 Ah-ı ^c âşıḡdur çıkar eflâke hengâm-ı seḡer
Düşmenüñ tākati götürmez sîne² -i perkinesi

115 M3.32b S1.86a S2.35a

2a şun baña bir dem S2; şun bir dem baña M3, S1

116 M3.32b S1.86a S2.35a

1a dūd M3, S2; derd S1

4a ^c âşıḡdur S1, S2; ^c âşıḡumdur M3

- 5 Bendedi çok bāb-ı lutfında veî sultānumuñ
Âsitānunda Zekāyî çāker-i dīrinesi

117

Fā° ilātün Fā° ilātün Fā° ilātün Fā° ilün

- 1 Sāyebān itmiş şeh-i gamzeñ siyāh ebrūları
Kūh u şahrāya düşürmüş gözleri āhūları
- 2 Mest -i hayrānum yeter ° aklum perişān eyleme
Gösterüp zīr-i külehden ° anberīyn gīsūları
- 3 Mā° i cāridür harīm-i sīneme eşküm aķar
Ateş-i ° aşkum şöyündürmez cihānuñ şuları
- 4 Tarf-ı ruhsāra dizilmiş ° āşıkun bağrını deler
Hañcer-i ser nize beñzer hañtunuñ her mūları
- 5 Cān bağışlar sözlerūñ amma ki sen nev-restesin
Kimden öğrendiñ bu tarz-ı şohbet-i dil-cūları
- M3.33a 6 Serv-i kıaddüm meyl-i gül-zār eylese ° arşa çıkar
° Āşık-ı dil-sūz hicriñ na° ra° -ı yā hūları
- 7 Ey Zekāyî pertev-i nūr-ı siyāhuñ ° aķsidür
Evc-i serde turra° -ı müşküñ-i ° anber būları

118

Fe° ilātün Fe° ilātün Fe° ilātün Fe° ilün

- 1 Kānlı zālīm cigerüm delmege kılmış nāzārı
Çeşm-i ° ayyārı ile gamzeden aldum haberi
- 2 Serv-i kıaddüm bize meyl itmege yokdur kaşduñ
Rūzgāruñ bu hevālarda olımaz eşeri

5a lutfında M3, S1; lutfında S2

117 M3.32b S1.86a S2.35a

1b gözleri M3 ; gözlerūñ S1, S2

2a mest-i hayrānum S2; mest ü hayrānum M3, S1

2b ° anberīyn M3, S1; ol sīne S2

118 M3.32b S1.86b S2.35b

1a cigerüm S2; çekdüm M3, S1
dūtüm ki S1, S2; dū ki M3

- 3 Düşüben pâyına öpsem ayagüñ sâkinüñ
Düşse bir kerre harâbâta anuñ reh-güzeri
- 4 Eñ-had ü câhil ider zevk ü şaâsını dehrüñ
Ehl-i ʿ irfânı çeker arada cevır ü kederi
- 5 Çıkıcak tır-i kaza kavs-ı kaderden nâgâh
Hâʾ il olmaz felegüñ köhne mücevvef siperi
- 6 Kimse tanzîr idemez bu gazeli sulţānum
Yazsalar per-i piristüye gezer baır ü berri
- 7 Āsmāneden atılan cevır ü sitem oğlarınuñ
Sîneʾ -i pür-elem-i şaf-ı Zekāyî'de yeri

NAZMLAR

KİT' AÂT-I HAZRET-I ZEKÂ'YI KUDDISİ SIRRAHÜ'L- ' AZİZ

1

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Yâ Resûlallah cemâliñ kıl hüvallahü ehad
 Ketb olunmuş levh-i ruhsârında Allahü's-şâmed
 Lem yelid zâtuñ velem yüled şifâtüñ vaşfidu
 N'ola şânüñda dinilse lem yekün küfven ehad

2

KİT' A

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

Kıpuñdur melce' -i cümle halâ' k yâ Resûlallâh
 Tûrâb-ı âsifânun' arşa k yâ Resûlallâh
 Ne dirsem zât-ı pâküñ andan â' lâdur fazîletde
 Saña halq dîdi zîrâ vaşf-ı kâyl yâ Resûlallâh

3

KİT' A

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

Bu miñnet-gâh-ı ' âlemde garîbem yâ Resûlallâh
 Mekânumdan cüdâ bir ' andelibem yâ Resûlallâh
 N'ola çâk-i girbân eylesem şevk-ı vîşâlüñle
 Ferâgat-gerde' -i şabr-ı şekîbem yâ Resûlallâh

1 M1.62a M2.163b M3.33b S1.57b S2.2a

1 112 İhlas 1,2,3,4 : قل هو الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد لم يكن كفو احد
 "De ki, Allah bir tektir. Allah herşeyden müstağni ve herşey ona muhtaçtır, doğurmamıştır ve doğmamıştır, hiçbir şey "na denk değildir."

2 M1.62a M2.166a M3.33b S1.57a S2.4a

3 M1.62a M3.33b S1.57a S2.4a

KİT A

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

Ṭarîḳ-ı Ḥalvetinüñ pertevi nûr-ı celîdendür
Kemâlat-ı velâyet anlara sır-ı 'Alî'dendür
Görüp hâlât ile devrânumız daḥl itme ey zâhid
Bize feyz-ı ilâhi Şeyḫ-ı Şa' bân-ı velîdendür

KİT A

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

Tecellizâta 'âşıklar fedâ-yı cân idenlerdür
Fenâ-ender fenâ 'âlemlerin seyrân idenlerdür
Sülûkü ehl-i tecrîdüñ şuhûdu hâl-i tefrîdüñ
Üçüncü rûbte tevḫîdüñ yolun cevân idenlerdür

KİT A

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

M1.62b Bî-şu' urum kayd-ı sevdâ-yı sevâyı neyleyem
Ehl-i tecrîdüm libâs-ı mâ-sivâyı neyleyem
Kıssa' -ı pür-ğuşsa' -ı şâh-ı şehîdi dîñledüm
Bî-dilüm efsâne' -ı şâh u gedâyı neyleyem

4 M1.62a M3.33b S1.87a S2.36a

5 M1.62a M3.34a S1.87a S2.36a

6 M1.62b M3.34a S1.87a S2.36a

6c dîñledüm M1, S1, S2; dîkelüm M3

KİT' A

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün

Burc-ı sırında toğup ' aşk-ı habîb-i medenî
Nür-ı vechiyle münîr itdi diyâr-ı ' Adenî
Mülket-i fakr ü fenâ pâdişehidür elhak
Hırka-püş-ı Yemenî Hazret-i Veys-el-Karâni

KITALAR

1

Müstef ilün Müstef ilün

- S1.87b
- 1 Bir şeyh-i 'âli himmetün
Şu gibi ayağına ak
 - 2 Kınlar akıtsun gözleriñ
Şâm ü seher hemçün şafağ
 - 3 Ol mürşid-i kâmil ne dir
Bir dem sipâhi tut kulağ
 - 4 Aç gözüñü hağğ ile bağ
Okı hüdayiden sebağ
 - 5 Kâmil olur ehl-i hağğ
Doğmazdan ol anesi

1 S1.87b

1 Bu manzume sadece S1 nüshasında (87b) görüldü. Üslup farklılığı nedeni ile Zekâyî Efendi'ye ait olmadığı kanaatindeyiz.

5ab Bu mısralar vezne uymamakla beraber, S1 nüshasında kıt'ayı takip etmeleri nedeniyle tenkidli metne alındı.

MÜFREDLER

MÜFREZÂTI HAZRET-I ZEKÂYI I KUDDISE SIRRAHU

1

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

Maḳam-ı evliyâdur menbâ' -ı feyz-i fütûḥıdur
Edeble dâḥıl ol şûfi bu dergâh-ı Naşuḥı'dür

2

MÜFRED

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

Mezâhir keşret ile vahdet-i zâta ḥalel irmez
Zekâyî bu merâyada gören oldur görinen de

3

MÜFRED

Meâ' ilün Meâ' ilün Fe' ulün

Olursa himmeti pîr-i muḡānun
Ne cünbüşler ider ehl-i ḫarâbât

1 M1.62b M3.33b S1.87a S2.36a

2 M1.62b S1.87a S2.36a

3 M1.62b M3.34a S1.87a S2.36a

1a muḡānun M1, M3, S2; muḡānuñ S1

MUAMMALAR

MU^ç AMMA BENĀM-I ^ç ALI

Me^ç ĩlün Me^ç ĩlün Fe^ç ũlün

Esüp bād-ı muḥālif gitdi ol şāh
Gözüm ardında ḵaldı neyleyüm ah

TARİHLER

TÂRİH BERÂ-YI INTİKÂL ŞEYHİ MÂ KUDDISİ
SIRRAHU

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 ° Ârif billâh Şeyh Hacı Hasan
Fîr-i kâmil şâhib-i hulk-ı hasen
- 2 Halvet-i âyini üzre ol velî
Sâliküñi eyledi aşhâb-ı fen
- 3 Karye° -i güsterde yaptı hân-kâh
Nûr-ı gark olur ziyâret eyleyen
- 4 Zâhir ü yâ her kerâmâtın görüp
Niceler girdi tarîke hasbeten
- 5 Li-mâ' allâh sırrına müştâk idi
Eyledi ahîr fedâ-yı cân ü ten
- 6 Maẖhar-ı° aşk idi ol merd-i güzîn
Zikr ile fikr ile geçdi dünyâdan
- 7 Hû diyüp lâhûta cevân eyledi
Muhtezâ-yı hâlet-i hubbî'l-vâtan
- 8 Mürşîd-i râh-ı hakikat zât idi
Sırrını takdîs ide ol zû'l-minen
- 9 Hem-demi olsun ahı ol erüñ
Bâğ-ı cennetde Hüseyin ile Hasan
- 10 Âh idüp ağlar Zekâyî bendesi
Dîdesi giryân ü kalbi pür-hüzün
- 11 Geldi üçler didiler târîhîni
Bâl uçdu cinâna Şeyh Hasan 1209

1 M1.65a M3.11a

5a لي مع الله

11b بال او چدى جنانه شيخ حسن

VELEHÜ TÂRİHİ-İ BERÂ-Yİ MERHÛM İBRÂHİM
EFENDİ

ŞEMERETÜ'L-FUAD

Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün Meâ' ilün

- 1 Elümden gıtdı hayfâ nev-civânım râhat cânım
Zekâyî' -i fakîrûn nûr-ı ' aynı Şeyh İbrâhım
- 2 Dönerdi merkez-i ' aşğa girince halka' -i zikre
Ezelden sır-ı tevhîdi aña hâk eylemiş ta' lim
- 3 Kâmu ahbâbınun bağrını yakdı ateş-i hasret
Huşûşa vâlid-i bî-çâre hâlûn idemem teslîm
- 4 Nihâl-i ' ömrünü bād-ı ecel bergeşte hâl itdi
Ne çâre hâzret-i Bâri ezelde eylemiş taklîm
- M1.65b 5 Gözüm nûru yanar pervânesidür şem' -i tevhîdi
Vücûdın şevk ile hükûm-i Hudâ'ya eyledi teslîm
- 6 Sezâdur Yûsuf-ı şâni dinilse ol melek hüsne
Fırâkı kıssasın beytû'l-hüzünde idemem terlîm
- 7 Nola firâkât oduyla vâlideyni kılsalar zârı
İderlerdi bütün dünyâya anuñ hâtırın taklîm
- 8 Ciger küşem harâretlendi mevtûn ıztırâbından
Anı etâil ide yâ Râb şarâb-ı kevşer-i tesnîm
- 9 Münâcât eyleyüp dergâh-ı halkşa söyledüm târîh
Münevver ola nûruñla mezâr u cân-ı İbrâhım 1216

2 M1.65a M3.11b

4a nihâl M3; vebâl M1

5a gözüm M3; gözlerüm M1

b vücûdın M1, vücûduñ M3

9b منور اوله نورگله مزار و جان ابراهيم

3

VELEHÜ TÂRİH BERÂ-Yİ CENNET-MEKÂN-I DERVİŞ

MUHAMMED SENE: 1216

Meâ' ilün Meâ' ilün Fe' ülün

- 1 Budur cân-ı peder Dervîş Muhammed
Melek sıret medâr-ı hüsn-i hâlât
- 2 Muḫâlif rûzgâr esdi dirîgâ
O serv ü kıadde irdi dürlü âfât
- 3 Ḥazân irdi bahar-ı cümre ey vâh
Fenâ bezminde itdi kaç-ı lezzât
- 4 Şehîd-i tæ n-ı tæ ün oldu âhîr
İde rahmet aña kâzî-i hâcât
- 5 Yıkıldı ḫâtırı ehl-i kütübüñ
Sarây-ı ḫalbümüz künc-i ḫarâbât
- 6 Zekâyî didi târîḫ ağlayarak
Yerüñ firdevs mekânüñ boldu cennât 1217

4

VELEHÜ TÂRİH BERÂ-Yİ NÂSÜHİZÂDE

FAZLİ EFENDİ

Meâ' ilün Meâ' ilün Fe' ülün

- 1 Nasûhi-zâde Seyyîd Şeyḫ Fazlî
Fırâḫyla dilâ hüzni ile töldü
- 2 Nidâ'-yı ırcf i irdük de cânâ
Dinildi vuslat-ı Mevlâ'yı bulduñ

3 M1.65b M3.11b

3b bezminde M1; bezminden M3

6b بريك فردوس مكانك بولدى جنات

4 M1.65b M3.11a

- 3 Hıtab itdi bu tārīḥ ile ʿātıf
Nasūḥi-zāde Fazlu'l-lah olduñ 1218
- 4 Nasūḥi-zāde Fazlu'l-lahı buldı 1218

3b نصوحى زاده فضل الله اولدك
4b نصوحى زاده فضل اللهى بولدى

**NÜSHALARDA YER ALAN DİĞER
MANZUMELER**

M3.34a TÂRİH-İ KÂLÂYI VEFÂT-I ŞEYH ZEKÂYİ

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Sîlk-i şa' bâniden ol merd-i tarîk-i halvelî
Şeyh Zekâyî hâzreti kim nûr-ı çeşm-i sâlikân
- 2 ' Ârif billâh semti fâhır-ı ' âlem Muştâfâ
Bende' -i evlâd-ı Haydar ser mahabbet hânedân
- 3 ' İlm ü ' irfân ile kenz-i ma' arif idi ol
Haşk maşamın rahmetiyle ide firdevs cinân
- 4 Hep ferâ-ender-fenâ ' âlemlerin seyr eyleyüp
Zîkr-i hevâyla beşâbillâh aña oldu ' ayân
- 5 Varlığın mahv ile bunda haşkı işbât eyledi
Rûh-ı pâki ' âlem-i lâhûta olmuşdur revân
- 6 Fırşat-ı cânânuna âhîr taḥammül itmeyüp
İrc' i ḥükmü irince kurb-ı vaşla atdı cân
- 7 Didi tarîḥin anuñ bu bendesi Kâlâyî kim
Bezm-i ' irfândan Zekâyî' itdi ' azm-i lâ-mekân
(Târîḥ)
- 1 Hû ile ' ârif Zekâyî' ' azm-i lâhût eyledi(1227)
(Diğer târîḥ)
- 2 Göçdü âh kâmil Zekâyî ' azm-i ' ulqbâ eyledi (1227)

1 M3.34a

7b بزم عرفان دن دکائی ایندی عزم لا مکان

Târîḥ, هو ایله عارف دکائی عزم لاهوت ایلدی

Diğer târîḥ, کوچدی آه کامل دکایی عزم عزم عقبای ایلدی

Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilâtün Fâc ilün

- M3.35a 1 Şânî -i san' atdan idrâk itmeyenler kördür
Açmayan dil dîdesin dîdâr-ı hâşdan dündür
Âdemüñ sırrında envâr-ı Hudâ mestürdür
‘Aşk-ı Mevâ lezzetin tıydunsa kâruñ sürdür
Nûş idüp câm-ı ezelden dâ’ ima mesrûrdur
- 2 Gezme bî-hû de cihân içre gice gündüz çalış
Tâ bulup bir ‘ârîfi gel bezm-i ‘irfânâ alış
Tâbuñ âlûdelük şaf olup insâna karış
Dest-i kâmiliden inâbet al yedu'l-lah'a yapış
Tevbe vü telkîn ile sa' yuñ dahî meşkûrdur
- 3 Nice inkâr eyler ehlu'llah ehl-i dîn olan
Nice îkrâr eyler erbâb-ı dîlî pür-kîn olan
Duyamaz hergiz televvün şahîbü't-temkîn olan
Yâr ile ayyârı fark itmez hâşîsat-bîn olan
‘Âlem-i lâhûta nisbet cümlesi bir nûrdur
- 4 Kâinât içre temâşâ kıl Hudâ'nuñ şadmesin
Asmân ü nüh felek devr ider ebrûn kürresin
Kalb-i âdemden nümâyâneylemişdir cilvesin
Cân ile gûş eyle eşyâda ene'l-hâşk na' rasm
Dîde' -i ‘ibretle baş her zerre bir Mansûr'dur
- 5 Cismîni adâb-ı şer' iyle tecelli eylemiş
Kalbîni cârûb nefyile tahallî eylemiş
‘Aklını ‘irfân-ı hâşk ile tesellî eylemiş
Zâtını ‘aşk ile Musâ'ya tecellî eylemiş
‘Ârifüñ dâ’ im nazar-gâhı maşam-ı Tûr'dur
- 6 Aluben kavs-i kâder ervâh yine gurbete
Kimisi heyhâta düşdü kimi irdi gurbete
Hâşkile hâşk oluben Hamdi yetişdi vuslata
Mest-i ‘aşk olup Zekâyî düşdü semt-i vahdete
Vâdî' -i hayretde bir divânedür ma' zûrdur

1 M3.35a

5b تشلى şeklinde yazılmış idi.

Astâne² -i^c aleyhde şehremininde kutbu'l-^c ârifîn gavsü'l-vaşılîn. Pîr İbrâhim ümmî Sînân kudde sırâhu'l-mennân hâzetlerinüñ astânesinde post-nişîn olan^c ârif-i billâh El-Şeyh Mustafâ Zekâyî kudde sırâhu'l-^c âli hâzetlerinüñ divân-ı belâgat^c ünvanlarıdır.

SONUÇ

10 yazma nüshadan hareketle, Zekâyî Efendi Divanı'nın: 28 kaside (18 na't, 10 mersiye; terci-i bend, terkib-i bend, muhammes), 118 gazel, 4 tarih, 7 nazm, 1 kıt'a, 3 müfred, 1 muammadan oluştuğunu gördük. Şairimizin hayatı ve Divan'ı için yaptığımız inceleme sonucunda, şu kanaate vardık:

1. Dış dünya Zekâyî Efendi'nin ilgi alanı değildir.

2. Zekâyî'de: "ben" fikri ön plandadır. Herşey bunun çevresinde döner. Fakat bundan kastımızın "bencillik" olmadığını söyleyelim. O, günahlarından doğan tedirginliklerini işler.

3. Zekâyî'de insan ön plandadır.

4. Bu "insan", din coşkusu içerisindedir. Yaptıklarını kâfi görmez, daha iyiyi arama gayretindedir.

5. "Cân ile gûş eyle eşyâda ene'l-hakk na' rasın

Dîde' -i ' ibretle bak her zerre bir Mansûrdur" şeklindeki beyitler, O'nun, vahdet-i vücut çerçevesi nde duyularına tanıklık ederler.

6. Zekâyî'nin şiirleri lirik özelliktedir.

7. Zekâyî Efendi Divanı'nda, devrin büyüklerine yazılmış herhangi bir kaside yoktur.

8. Hz. Muhammed, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'e olan samimi tavrını şiirlerinde işlerken, bu duyular kimi zaman didaktik mahiyet arz ederlerse de bu Zekâyî'nin lirizmini, coşkusunu etkilemez.

9. Devrin kültürünü iyi bilir.

10. Divan'ında dili sadedir; Arapça, Farsça kelimeler oldukça azdır.

11. Divan'ında rastladığımız bir gazelden, Farsça'yı şiir yazacak kadar ölçüde iyi bildiği anlaşılır.

12.

Mey-i gülğün içüp erbâb-ı aşka hemdem olmazsan

Hele zâhid senü fî meclisde gâyet şîkletüñ vardur

gibi Koca Ragıp Paşa'yı hatırlatan mısralarında diğer divan şairleri gibi rindin yanında yer alıp zahide çatmaktadır.

13. Kulun içinde bulunduğu aczi ve fakrı dile getirirken hikemî ifadeler kullanan Zekâyî Efendi'de, icaz derecesinde güzel ve anlamlı mısralara sıklıkla rastlanır.¹

¹ bkz. s. 12.

14.M3 nüshasında tesbit ettiğimiz 7 beyitlik bir manzumede Zekâyî Efendî'ye ölümü için tarih düşüren Kâlâyî, O'nu, dinî cephesi ile ele alır.

15.Yine, M3 nüshasında Hamdi adlı bir şairin, Zekâyî'nin bir gazelini tahmisine rastladık. V.Mahir Kocatürk'ün, "Zekâyî'nin kendisinden sonrakilere etkisi olmadığını" söylemesine rağmen, bu tahmis; şairimizin, çevresinde etkili olduğunun bir delilidir.

16. Hz.Hasan ve Hüseyin'in anlatıldığı mısralar ile, Kerbelâ vak'asının işlendiği mersiyelerde, tasvirler son derece canlıdır. Bu canlılık gazellerde de hayatiyetini korur.

17.Döneminde yapılan muharrem ayı matem törenlerine işaret eden Zekâyî'nin yüreği bu elim vak'a ile çarpar.

18.Bazı beyitlerde Zekâyî'de müşahhas bir sevgilinin tasvir edildiğini görürüz.

Ser-i küyünda gördük de seni tûbâya benzettüm
Yeşil câme yaraşmış kâmet-i zîbâna ey dil-ber

Perîşân eyledi hâlüm ne ' aklıum kaldı ne fikrüm
Çıkup zîr-i külehden cebhe' -i berâka perçemler

19.Zekâyî, İslam tarihini iyi bilir. Zaten O bir tarikat şeyhidir.

20.Manzumelerinde ifadelerin ve yapının sağlam olduğu görülür. Zaman zaman görülen aksaklıkların müstensihlerden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Güçlü kafiyele yanında, bazı eksikliklerin sebebi ise, asıl nüshaya ulaşamamanın doğurduğu yanlışlar şeklinde açıklanabilir.

Ancak Divan'da görülen bazı kavram çelişkilerinin sebebi bu değildir. "Terkib-i bend" şekli içerisindeki manzumeler, "terci-i bend"; "nazm"lar "kıt'a" başlığı altında, "münâcâ" tarzında olan bir manzume" gazel"ler içerisinde yer alır Bu gibi divanda görülen hususları belirgin hatalar olarak tesbit etmek ve bunların müstensihlerce tekrarının olayı günümüze taşıdığı söylemek doğru olur.

21.Vezin hataları, imâlelerden, medlerden ibarettir ve Zekâyî'de fazlaca vezin hatası olmadığı söylenebilir.

22.Dönemindeki hadiselerden fazla etkinmeyen Zekâyî'nin şiirleri de şahsî duyuslardan oluşur.

23.Zekâyî şiirlerinde insanı cemiyet içerisinde düşünürse de, insanın cemiyet içerisindeki yalnızlığına değinmeden duramaz.

24.Eserinden kimseyi taklit etmediği sonucu çıkarılır.

25.Halk söyleyişlerine yer verir.

26.Zekâyî'nin şiirlerinde divan şiirinin geleneksel eğilimleri görülür.

27.Zekâyî Efendi, halk deyimlerini sıkça kullanır.Şairimizde halk ve Divan Edebiyatı unsurlarının birlikte bulunması dönemin şartlarına uygundur. Divan Edebiyatının halka yaklaşması, insan unsurunun bu dönemde edebiyata girmesi, sanatın geleceğe yönelik meylini ortaya koyar. Bu, Tanzimat Edebiyatı'nın oluşması için şartların mütemadiyen bir araya gelmesinden başka bir şey değildir.

Ancak bu özellik, Zekâyî'de bir önderlik ölçüsünde değildir, sadece "şairce bir eğilim" olarak dikkati çeker. Tanzimat sonrası bir edebiyatın alt yapısının o dönemde kurulmaya başlandığını düşündürür, Zekâyî'de de bunun izlerini görmenin zevkini yaşatır.

28.Divanını yazarken yaşının hayli fazla olduğunu tesbit ettiğimiz şairimiz de görülen alçak gönüllülüğün, hoş görünün, tedirginliğin bir kısım sebeplerini buna bağlayabiliriz.

29.Divan'da en çok; gönül, vasi ve firkat kavramlarına değinilir. Firkat, maddî bir uzaklık değil, manevî boyutlar bildirirken, din ve tasavvuf şairi Zekâyî'nin özlemlerini ifade eder.

Gurbet de manevî uzaklık olarak düşünülünce, vasi'nin şekline ait eğilim ortaya çıkmış olur.

30.Zekâyî Efendi Divanı'nda görülen mübalağalar bazan akla uygun özellikler gösterirler, anlatılan kişilerin (Hz.Muhammed, Hz.Ali, Hz.Hasan, Hz.Hüseyin...) özellikleri nedeniyle mübalağa hali ortadan kalkar.

31.O, Islâm tarihi, divan kültürü yanında dünya mitolojilerinden de haberdardır. Ancak:

Gör Şis-i mürde cânı ol şüm bed zebânî

Bâki şanup cihânı kıldı nice hâşâret

beytinde Şis (Seth)e işaret eder. Kelime, M3 nüshasına göre Şit şeklinde okununca Hz.Şit'in kardeşlerinin ölmesi, kaybolması, yaşı nedeniyle anıldığını akla getirir. Fakat bu İbni Ziyad'dan bahsedilen bir önceki beyite uygun düşmez. Sözü edilen şahıs Şis(Seth) olarak düşünüldüğünde de durum mübhemiyet arz eder. Hz. Hüseyin'i Osiris'e benzetmek Zekâyî Efendi'nin yapısına yakışmaz.¹

Bütün bunlardan hareketle Zekâyî'nin çağının anlayışına uygun bir çizgide olduğunu söylemek yerinde olur.

¹ bkz. s..91 ..

18.yüzyıl divan edebiyatı içerisinde şairimizin yerini tesbit ederken, “Zekâyî'nin “bir insan olarak enbüyük şansı”, Nedim, Şeyh Galib, Koca Ragıp Paşa,..... gibi şairlerle çağdaş olmak yanında, bu durumun “bir şair için” şanssızlık şeklinde de değerlendirilebileceğine dikkat çekmek istiyoruz. Şöyle ki, bugünün anlayışı ile 18.yüzyıla bakarken Nedim, Şeyh Galip....gibi şairlerden sonra eser yazan, onların eserlerini bilen, okuyan bir şair olarak Zekâyî'den, daha orijinal söyleyişler beklerken, gelenekçi bir şair olan Zekâyî'nin onların yanında gölgede kaldığı görüldür. Fakat O, bu gelenek içerisinde, üslubu ve duyusları ile adı zikre değer olma özelliğini korur. Övüncümüz, bir eserin, –şahsî hata ve sevaplarımızla da olsa– gün ışığına çıkması; kazancımız; şiirlerine dürüstlüğünü, kibarlığını, tevazuunu yansıtan, dinî ölçüler içerisinde didaktik hususların getirdiği kuruluşunu aşarak lirik eser veren bir şairi tanımak ve tanıtmaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Ana Biritannica

BILGEGİL, Kaya. Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Ankara 1980

ERHAT, Azra. Mitoloji Sözlüğü. İstanbul 1978

EYÜBOĞLU, İ. Zeki. Divan Şiirinde Sapık Sevgi. İstanbul 1991

EYÜBOĞLU, İ. Zeki. "Divan Sevgisi" Hürriyet, Gösteri Dergisi Nisan 1982 sa. 17

Fatin. Hatimetü'l-Eş'ar. Istihkâm Alayları Litoğrafyası. 1271

GÖLPINARLI, A. Baki. Oniki İmam. İstanbul, 1989

GÖLPINARLI, A. Baki. 100 Soruda Tasavvuf. İstanbul 1969

HANÇERLIOĞLU, Orhan. İslam İnançları Sözlüğü. İstanbul 1984

İPEKTEN, H. İSEN, M. TOPARLI, R. OKÇU, N. KARABEY, T. Tezkirelere Göre Divan

Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Ankara 1988

KIRKKILIÇ, Ahmet. Ayetler ve Hadisler Işığında Tasavvuf. Erzurum, 1992

KOCATÜRK, V. Mahir. Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara 1964

KUTLU, Şemsaddin. Divan Edebiyatı. İstanbul 1983

KÜLEKÇİ, Numan. Edebî Sanatlar. Erzurum 1985

KÜLEKÇİ, Numan. "Şefkat-ı Bağdadî Tezkiresi 1-40 Yaprakları Transkripsiyonu"

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum 1969

LEVEND, A. Sırrı. Divan Edebiyatı. İstanbul 1984

Muallim Naci. Esami. İstanbul 1308

Meydan Larousse

Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi. Tercüman Yayınları, 1987

ONAY, Ahmet Talat. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar. Ankara 1992

ONUR, M. Naci. "Arif Hikmet Bey Tezkiresi Transkripsiyonu" Atatürk Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum 1968

ÖZKIRIMLI, A. Tilla. Türk Edebiyatı Ansiklopedisi.

ÖZTÜRK, Y. Nuri. Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar. İstanbul, 1988

PALA, Iskender. Ansiklopedik Divan Şiiri Antolojisi. İstanbul, 1989

SEVIN, Nurettin. 13 Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış. Kültür Bakanlığı, No. 151

Ankara 1990

Şemseddin Sami. Kamûsü'l-Âlâm. İstanbul 1891, cilt 3

TARLAN, Ali Nihat. Muamma. İstanbul 1936

ULUDAG, Süleyman. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul 1991

ÜZGÖR, Tahir. Edebiyat Bilgileri. İstanbul 1983

۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸
۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰
۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶
۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲
۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸
۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴
۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰
۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶
۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲
۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸
۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴
۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰
۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶
۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲

کتاب

سختی خود دارند از برتری یافتند	آنچنان ذات پاکست بی برادر با رسول الله
چنانچه که نشاء ملک سعادت خود در	و اینک هفت خلق اول و بار سرور الله
سزاوارست صفات اول و بار سرور الله	
دلایلی او و باقی صفات با رسول الله	
نفت شریف	
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	و اینک است نیکو بود با رسول الله
چنانچه سختی ذات شریفان که در ابتدای	و چون ذات عظمی صفی خود با رسول الله
خوب است ای لعل شریفان نعمت شریفان	خداوند جانان که مقدر بر با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و اینک شایع بود جز اول با رسول الله
خداوند است شرفی که بر کمال بود	
دلایلی پاکست در صفات خود	
تو است با ملک که در با رسول الله	
نفت شریف	
با رسول الله صفات خود در	است با صفات خود در صفات خود
لعل خود و صفات مشبهه در با رسول الله	نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری
خداوند است شرفی که بر کمال بود	ایستاد ذات پاکان طهارت با رسول الله
نظر قریب بود و هر غم جزه و دشواری	و

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صَافِکَ نُو- زَاتِ اِبْدِ نُو- بِا- سُولِ اللَّهِ فَاثِکَ مَحْرَابِیْهِ اللَّهُ اَکْبَرُ بِا- سُولِ اللَّهِ
 اَکْثَرُ نُو- یَیْنِهِ مَظْهَرِ سَرِّ بِاَکْکَلِ کَرِّ خَفِیْهِ وَجُودِکَ وَاحِدِیْنِهِ مَصُورِ بِا- سُولِ اللَّهِ
 کَلَامِکَ وَصِیْهِ وَجُودِکَ قَاهِرِ نُو- وَطِیْهِ قُو- زَاتِ وَصَفَانِکَ حَقِّهِ مَظْهَرِ بِا- سُولِ اللَّهِ
 جَنِّیْکَ آتِ اللَّهِ نُو- اِبْدِ نُو- دَر بِکَ وَصَفِیْهِ جَاوِیْ نَظْمِ کَرِّ بِا- سُولِ اللَّهِ
 لَوَاوِیْ نَظْمِکَ اَنَا فَتَحْنَا اِبْدِ فَتَحِ اَوَّلِیْ زَمَانِهِ مَشْهُدِکَ دَائِمِ مَظْهَرِ بِا- سُولِ اللَّهِ
 وَیَرِیْمِ یُو- لَکَ بِکَ جَانِیْ اَوَّلِیْ نُو- یَکَلِّمِ وَصَالِکَ بِرَفْعِ اَوَّلِیْ سِرِّ بِا- سُولِ اللَّهِ

عِنَابَتِ اِبْدِ لُطْفِکَ نَکَاهِ اِنْفَاقِ اِلَه
 زَکَاوِیْ لُجْجَلِ هَالِیْ مَکَدِ- بِا- سُولِ اللَّهِ

وَجُودِکَ مَظْهَرِ نُو- هَوِیْتِ بِا- سُولِ اللَّهِ ظُهورِکَ کَاثِفِ اَسْرَارِ- وَهَبِ بِا- سُولِ اللَّهِ
 کُو- یُزَاتِ حَقِّیْ کُو- دِیْنِ مَرَاتِ وَجُودِکَ بُو- سَرِ اِبْدِیْ آتِ دِلَالَتِ بِا- سُولِ اللَّهِ
 دِلِ وَبِرَاتِنِیْ عَقْلِکَ سُو- زَاتِ اِبْدِ سُلْطَانِیْ مَقَابِلِکَ هَمِیْنِ سَبِّهِ حَقِیْقَتِ بِا- سُولِ اللَّهِ
 عَوَالِکَ قُو- اَشْیَاکَ زَا تَقَلِّمِ قَاثِمِ- سَنَکَ دَرِ رُکْلِکَ بِاَغْفَةِ سَعَادَتِ بِا- سُولِ اللَّهِ
 نَکَاهِکَ عِبَادَتِ اَهْلَانِ- کُو- کُلِ دَرِ دِیْنِ دَائِمِ بَنِمِ حَالِیْ بِرِشَادِ شَفَاعَتِ بِا- سُولِ اللَّهِ

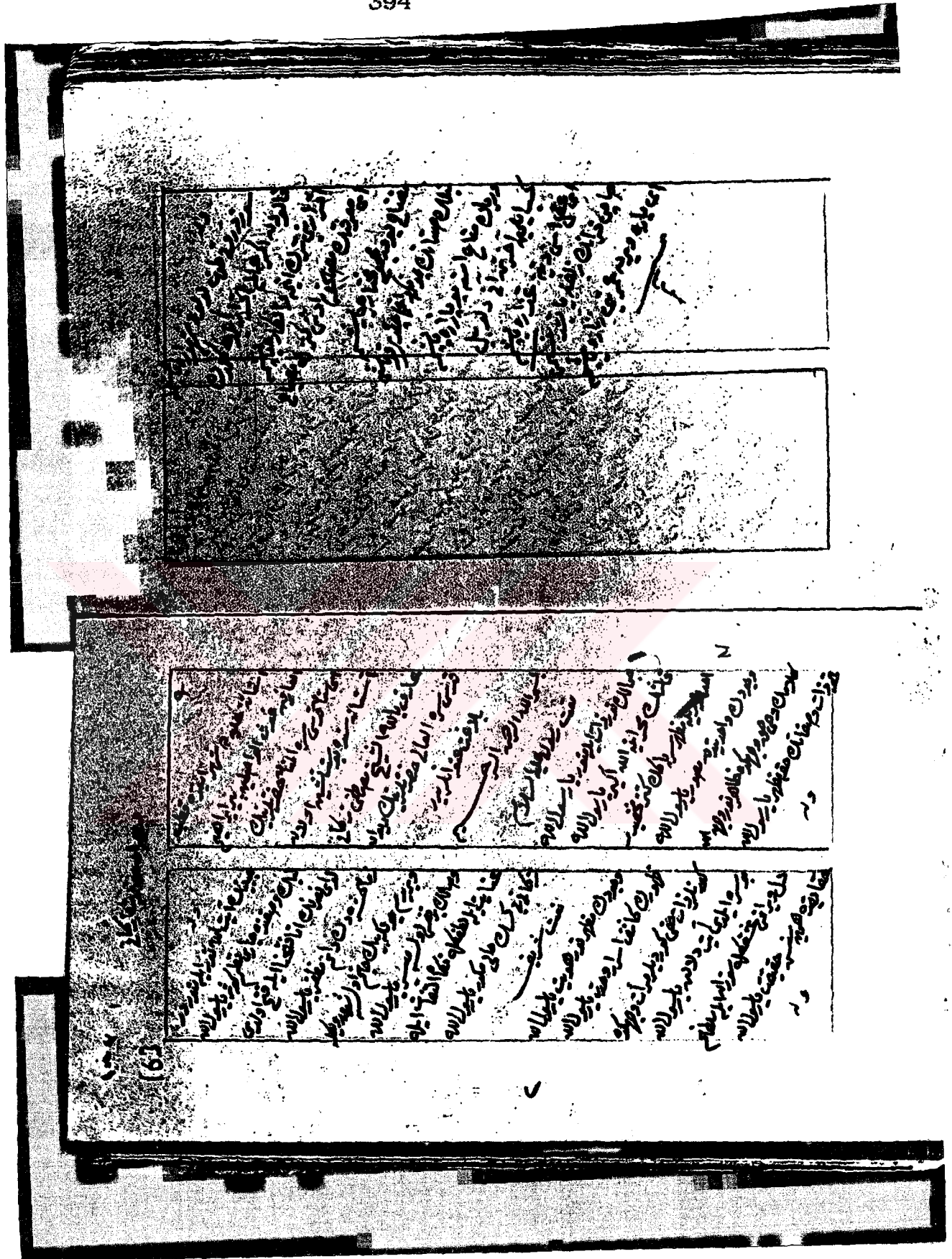
زَکَاوِیْکَ اَبْکِیْ عَالَمِ مَقْصُودِیْ هَمِیْنِ

اَوْمَا- دَرِ کَاهِ لُطْفِکَ عِنَابَتِ بِا- سُولِ اللَّهِ

وَجُودِکَ مَظْهَرِ سَرِّ اَزَلِ- بِا- سُولِ اللَّهِ دِلِکَ مَرَاتِ نُو- لِمِ بَزَلِ- بِا- سُولِ اللَّهِ
 سَنِیْهِ نُو- زَاثِمِ بِرَاتِنِیْ حَبِّ زَاثِمِ اَلْجَمْعِ زَاتِ بِاَکْکَلِیْ یَلِیْ- بِا- سُولِ اللَّهِ
 جَلَانِ کَرِیْمِ تَشْرِیْفِکَ سَعَادَتِ مَوْضِعِ- وَبَلَدِکَ بَاغَتِ خَلْعِ اَوَّلِ- بِا- سُولِ اللَّهِ

سَزَاوَا- شَفَاعَتِ اَوَّلَا- اِبْدِ وَزِجْجَمِ

زَکَاوِیْ اَوْمِ بِاَغْفَةِ مَحْتَمَلِ- بِا- سُولِ اللَّهِ

دیوان حضرت شیخ مصطفی ذکاوی قدس سره العالی

بسم الله الرحمن الرحيم

ای نبوت تختگاه شاهی جیسکه
وای رسالت او جنگ ماهی جیسکه
جلو کایک قرب او اونی تها کایک
قاب قوسیک نهشتانی جیسکه

برخ او اونی اواروی خلعت لولای
کیدی تاج یای مع انی رسول کیرا

دعوت حق ابرینو جلوسرای
باش کوزیکو کوزیک الی جیسکه

ایرک وایت حق طاهر او کایک
قطع اود برود و اولی ایدیک

جری جوق انا دیکای شهبه نرفند و اولی
ولید س حقدن او کایک رسول کیرا

وجودی ظهور و قوت یار الله
ظهوری کایک شرف سر از حد رسول الله

کوزیک و ایتحق کوزیک و ایتحق
بوسه فایده ایت دلالت یار رسول الله

عوالده فوایت سلف و ایتحق
حقانیده و کسین حقیقت یار الله

ول و ایتحق ظهور یار سلطان
سلف و دیکر با مقصد عادت یار رسول الله

نیکایک عین حسن کایک و ایتحق
تم عالم برایش در شفاعت یار رسول الله

و ایتحق ایتی علامه مقصود عادت یار سلطان
و ایتحق ایتی علامه مقصود عادت یار سلطان

او مار و کلاه لطفی عادت یار رسول الله

وجودی ظهور سر از حد رسول الله
ولک ایت نوزلم یار رسول الله

سختی نور فایده ایتحق و ایتحق
انجمن و ایتحق یار رسول الله

جهان کوزیک و ایتحق و ایتحق
ولکن با عفت خلق او کایک یار رسول الله

مسکوار و ایتحق و ایتحق
اولی ایت یار رسول الله

و کایک اوده با عفت خلق یار رسول الله

غریب و ایتحق و ایتحق
اسیر نفس نادانم شفاعت یار رسول الله

رو غریبه و ایتحق و ایتحق
عجب و دیکر کوزیک و ایتحق یار رسول الله

تم ایزم و ایتحق و ایتحق
غایت ایت سلطان شفاعت یار رسول الله

و کایک و ایتحق و ایتحق
و کایک و ایتحق و ایتحق

و کایک و ایتحق و ایتحق
و کایک و ایتحق و ایتحق

و کایک و ایتحق و ایتحق
و کایک و ایتحق و ایتحق

و کایک و ایتحق و ایتحق
و کایک و ایتحق و ایتحق

و کایک و ایتحق و ایتحق
و کایک و ایتحق و ایتحق

و کایک و ایتحق و ایتحق
و کایک و ایتحق و ایتحق

و کایک و ایتحق و ایتحق
و کایک و ایتحق و ایتحق

ÖZGEÇMİŞ

Serhan Alkan 5 Ağustos 1963 tarihinde Erzurum'da doğdu. İlk öğrenimine 1969 tarihinde Erzurum Aliravi İlkokulu'nda başladı. Diyarbakır Gazi İlkokulu'nda devam ettiği öğrenimini, Erzurum İnönü İlkokulunda 1974'te tamamladı.

Orta okula, Erzurum Kız Lisesi orta kısmında başladı. Liseyi de aynı okulun lise kısmında okudu. 1980 yılında mezun oldu.

Aynı yıl Erzurum Kâzım Karabekir Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. Bu okulun 1982 yılında Eğitim Fakültesi haline getirilmesi ile 1984 yılı yaz döneminde Atatürk Üniversitesi Kızım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu.

Haziran 1985 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığının açtığı "Öğretmenlik Yeterlilik Sınavı"nı kazanarak, Bolu ili Gölyaka ilçesinde Gölyaka Lisesi Türk Dili ve Edebiyat öğretmeni olarak başladığı görevinden, ağustos 1990 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmak üzere ayrıldı.

Hâlen bu fakültede araştırma görevlisi olarak çalışan Serhan Alkan, aynı zamanda, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrencisi olarak 1991 tarihinde başladığı öğrenimini sürdürmektedir.